STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 04209

HISTORISH IDEEN-FORBINDUNGEN

Chaim Zhitlowsky

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

דר. ח. זשיטלאָווסקי

געזאמעלטע שריפטן

דריטער באַנד

היסטאָרישע אידעען-פאַרבינדונגען

פארלאַג ה. בזשאַזא
ווארשע 1932

Copyright 1917
by
Dr. Ch. Zhitlowsky, N. Y.

All rights reserved

Printed in Poland

Dr. Ch. Żytłowski
PISMA t. III.
Wydawnictwo Ch. Brzoza
Warszawa 1932.

Druk. Rekord, W-wa Zamenhofa 18, tel. 537-36.

אינהאַלט:

1. דאָס פראָגראַם און די ציעלען פון דער מאָנאַטשריפט „דאָס נייע לעבען“.

2. היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען.

3. די געשיכטס־פילאָסאָפיע און דער ענד־ציעל.

4. משה העסס — דער סאציאַליסט, דער פילאָס[illegible] ער איד.
(צו דעם הונדערט־יעריגען יובי[illegible] געבורטס־טאָג).

5. דר. מאַקס נאָרדוי און דער [illegible]

דאס פראָגראם און די ציעלען פון דער מאנאטשריפט „דאס נייע לעבען"

דאָס פּראָגראַם און די ציעלען פון דער מאָנאַטשריפט „דאָס נייע לעבען“

דאָס אידישע פאָלק געפינט זיך איצטער אויף דעם צושיידונגס־פונקט פון צוויי וועגען. איינער פיהרט צו זיין פולער און גאַנצער וויעדערבעלעבונג, דער אַנדערער צו זיין פולען און גאַנצען פערשווינדען צווישען די אַרומיגע פעלקער.

אַזעלכע צייטען זענען תמיד די געפעהרליכסטע און וויכטיגסטע אין דעם לעבען פון אַ נאַציאָן, און די אידען זענען ניט דאָס איינציגע פאָלק, וואָס האָט געהאַט דורכצומאַכען אַזאַ קריזיס. אָבער זיין פאָלק אין דער וועלט האָט ניט געהאַט דורכצוקעמפּפען זיין געפעהרליכע צייט אונטער אַזעלכע שלעכטע אומשטענדען, ווי די, וואָס זענען אויסגעפאַלען אויף אונזער גורל. ווי ווילד עס האָבען ניט געברויזט די קרעפטען, וואָס האָבען זיך פערשוואָרען צו מאַכען אַ תל פון אַ פאָלק, האָבען זיי תמיד געפונען אַנטקעגען זיך אַ גאַנצע אומה, פערבונדען אין איינעם דורך אַ געמיינזאַם לעבען אויף איין שטיק לאַנד אין אַן אייגענער היים, פאַר וועמען יעדער איינער איז געווען אָנגעגרייט צו פערגיסען זיין לעצטען טראָפּפען בלוט. זיי האָבען געפונען אַנטקעגען זיך אַ גאַנצען לעבעדיגען פאָלקס־אָרגאַניזם, וואָס האָט נאָך ניט פערלאָרען זיין קאָפּ: זיינע דענקער און זיינע פיהרער. זיי, די דענקער און פיהרער, — די „אינטעליגענץ“, — האָבען געקוקט אויג אין אויג דער סכנה, וואָס רוקט זיך אָן אויף דאָס לעבען פון׳ם פאָלק, און לויט זייער שכל, לויט זייערע קענטעניסען און אידעאַלען, האָבען זיי געזוכט צו פיהרען זייערע ברידער אין יענעם וועג, וועלכען זיי האָבען געהאַלטען פאַר דעם ריכטיגען.

אין אַ גאַנץ אַנדערער לאַגע געפינט זיך דאָס אידישע פאָלק. לאָ די, וואָס מיר זענען צוריסען אויף שטיקער און צוואָרפען אין פערשיעדענע מדינות, האָבען מיר נאָך אויסצושטעהן נאָך אַ גרעסערע צרה: אונז פעהלען די דענקער און פיהרער. אונזערע בעסטע און גרעסטע מענשען זענען שוין לאַנג אָבגעריסען פון אונז, און דער היסטאָרישער גורל פון אונזער פאָלק ליעגט דאָס רוב אין

די הענד פון מענשען, וואָס זענען בשום אופן ניט אויסגעוואַקסען ביז צו דער הויך פון יענע פּראָבלעמען, וואָס די געשיכטע האָט אוועקגעשטעלט פאַר זיי. אין דער פערענטפערונג פון אונזער נאַציאָנאַלער פראַגע, פון דעם זיין אָדער ניט זיין אויף דער וועלט ווי אַ פאָלק, פעהלט אונז קודם כל דער קאָמפּאַס, מיט וועמעס הילף מיר קענען אויסגעפינען דעם ריכטיגען וועג.

שווער איז די לאַגע פון אַ פאָלק, אָהן פיהרער און דענקער, אוועקגעשטעלט פון דער געשיכטע אויף דעם ברעג פון דעם אָבגרונד. און וואָס קלאָרער מיר זעהען דאָס איין, אַלץ שאַרפער און ברענענדער ווערט אין אונז דער וואונש, זיינע בעסטע קינדער זאָלען זיך צוריקקעהרען צו איהם; אין איינעם מיט איהם לעבען, דענקען און פיהלען; אין איינעם מיט איהם קעמפפען פאַר אַ בעסערע צוקונפט, אָדער ביז צום לעצטען טראָפּען אויסטרינקען דעם כוס פון סם־המות, אויב דער כוס קאָן בשום אופן ניט פערמיעדען ווערען.

צום אונגליק איז פאַראַנען ווענייג האָפנונג, די אַנטלאָפענע זאָלען אַלע קומען צוריק. מיר קאָנען זיין צופריעדען מיט דעם, וואָס ווענייגסטענס אַ טייל פון זיי, — און ניט דער ערגסטער, — האָט זיך דערמאָהנט אויף דעם גרויסען חוב, וואָס ליעגט אויף איהם בנוגע צו זיין אייגען פאָלק. ניט אויפהערענדיג צו רופען די אַנטלאָפענע, דאַרף מען דעריבער זעהן מיט אַלע כחות, דאָס פאָלק זאָל פון זיך גופא אַרויסברענגען אַן אינטעליגענץ, וואָס זאָל זיין מעהר צוגעבונדען צו איהם, איידער די עטליכע דורות געבילדעטע, וואָס האָבען עס אין גאַנצען פערלאָזען.

פערגעסען מיר ניט, אַז דאָס רוב אידישע אינטעליגענטען זענען אויטאָ־דידאַקטען, מענשען, וואָס האָבען אַליין זיך דערשלאָגען צו בילדונג און וויסענשאַפט: פון דער קלויז און פון וואַרשטשטאַט, פון דעם קרעמעל און פון דער גאַס. דאָס רוב אינטעליגענץ האָט ניט די פרעמדע שול אָבגעריסען פון אונז, דאָס פרעמדע בוך האָט עס געטהאָן. און אויב עס וואָלט זיך איינגעגעבען צו שאַפען אַן אייגען אידיש בוך, דאָס הייסט, עפענען פאַר אונזער פאָלק אַלע קוואַלען פון וויסענשאַפט און בילדונג אין אונזער אייגענער שפּראַך, וואָלט מען געקאָנט כמעט זיכער זיין, אַז עס וואָלט אין אַ קורצער צייט אַרויסגעבראַכט ווערען פון דעם פאָלק גופא אַ נייע אידישע אינטעליגענץ, וואָס וואָלט געווען צונויפגעוואַקסען מיט איהם שוין

דורך די שפראך אליין, ווען זי האט צו פערדאנקען איהר אויפקלעהרונג און בילדונג.

אבער אויך דאס איז נאך לעת־עתה א האפענונג, אן אויפגאבע, וואס קאן דורכגעפיהרט ווערען ערשט מיט דער צייט און מיט די פעראייניגטע קרעפטען פון די, וואס זעהען איין איהר נויטיגקייט. לעת־עתה מוז יעדער איינער, וואס איז אין גאנצען איבערגעגעבען צו די אינטערעסען פון זיין פאלק און וואס האט עפעס אויפ'ן הארצען צו זאגען איהם, פיהלען א חוב, ארויסצוטרעטען צו איהם אין זיין שפראך גופא, דערקלערען איהם יענעם וועג, וועלכען ער, דער יחיד, האלט פאר דעם ריכטיגען; אויף וועלבען, ער וואלט וועלען, דאס גאנצע פאלק זאל אנהויבען געהן מיט דער גאנצער לעבענס־ענערגיע, וואס איז נאך ביי איהם פארהאן.

דאס ציעל פון אונזער נייע צייטשריפט — „דאס נייע לעבען" — איז — אבצוצאהלען אט דעם חוב. מיר ווילען רופען דאס אידישע פאלק צו יענע ציעלען, וואס מיר האלטען פאר די בעסטע, און פארשלאגען איהם יענע וועגען, וואס מיר רעכענען פאר די ריכטיגסטע.

* * *

א לאנג־יעהריגעם טראכטען וועגען דעם היסטארישען גורל און די לאגע פון אונזער פאלק האט אונז געפיהרט צו דעם געדאנק, אז זיין געשיכטע איז נאך ניט צו ענד; אז עס מוז אליין איבערנעהמען איהר וויטערפיהרונג; אז עס מוז זיך דערשלאגען צו א זעלבסטשטענדיגען נאציאנאל־קולטורעלען לעבען און זעהן צו פערווירקליכען אין איהם די גרונד־פרינציפען פון יענעם נייעם לעבען, וואס זענען ארויסגעבראכט געווארען פון דער נייער צייט, און אויף וועלכע עס ארבייט נאך עד היום אהן אויפהער דער פראגרעסיווער געדאנק פון דער געבילדעטער מענשהייט.

די גרונד־פרינציפען פון דעם נייעם לעבען קאנען אויסגעדריקט ווערען אין איין כלל, דעם כלל פון דעם פרייען מענשען: יעדער איינצעלנער מענש מוז, אויף וויפיעל עס איז נאר מעגליך, זיך בעפרייען אין זיין דענקען און טהאן פון אלע קייטען און צוימען, וועלכע דער בלינדער גלויבען און דער פיהר פון דעם לעבען ווי־

לען אנטהאן אויף איהם און פערצאמען זיין שכל און ווילען.

דאס איז א כלל וואס קאן ווערען אויסגעלערענט „על רגל אחת“ (אויף „איין פוס“), ווי דער כלל פון הלל הגדול: „מאי דסנא לך להברך לא תעביד“ („וואס דיר איז ניט ליעב, זאלסטו דעם אנדערן ניט טהאן“). און אויך וועגען איהם, ווי וועגען הלל׳ס כלל, קאן מען זאגען די אייגענע ווערטער: „ואידך פירושא הוא“ („דאס אנדערע איז א פירוש“). די גאנצע פילאסאפישע וועלט און לעבענסאנשויאונג איז מעהר נישט ווי א פירוש אויף דעם דאזיגען כלל. אבער ווי שווער איז געפינען דעם ריכטיגען פירוש! א האלבען יאהרטויזענד ארבייט די מענשהייט אויף איהם. זינט דער רעליגיעזער גלויבען און דער טראדיציאנעלער פיהר פון לעבען האבען גענומען, אין דעם סוף פון דעם מיטעל אלטער, אבטרעטען זייער פלאץ פאר די פאדערונגען פון דעם נייעם געדאנק, זוכט די מענשהייט דעם פירוש און האט איהם נאך עד היום ניט אויסגעפונען אויף קלאר. אין דעם משך פון דעם האלבען יאהרטויזענד זענען פערשיעדענע ראדיקאלע דענקער דערגאנגען א גאנצען טוץ ראדיקאלע „איזמען“, וואס האבען געזאלט געבען דעם בעסטען פירוש אויף דעם כלל־גדול פון דעם פרייען מענשע׳

דער מענש איז געדריקט און געבונדען אין קעיטען, וואס שטאמען פון אייגענטהומס־רעכט. די פרייע מענשליכע לאגיק האט אנגעזאטעלט דעם פרינציפ פון קאמפף אנטקעגען דעם „הייליגען „מיין און דיין“ און איז דערשפרונגען אין גאלאפ ביז צו זיין לעצטען לאגישען ענד — דעם „ק א מ ו נ י ז ם“. דער פרייער מענש ליידעט פון דעם צוואנג, וואס אויף איהם לעגט ארויף דאס געזעץ און דער שטאאט, און די פרייע מענשליכע לאגיק, וואס שרעקט זיך פאר קיין זאך ניט אין דער וועלט, האט אויף דעם זעלביגען אופן תיכף אנגעזאטעלט דעם פרינציפ פון קאמפף אנטקעגען שטאאט און איז אין דעם זעלביגען גאלאפ דערשפרונגען צו זיין לאגיש מעגליכען גרענעץ, — דעם „א נ א ר כ י ז ם“. דעם פרייען מענשען איז אפטמאל ענג אין די נעצען פון דעם פאמיליען־לעבען, און די פרייע ראדיקאלע לאגיק האט זיך שנעל פערגאלאפירט ביז צו „פ ר י י ע ר ל י ע ב ע“ און דעם „ו ו א ר י ע ט ע ט ס ־ פ ר י נ צ י פ“. אפפער האט מען פערלאנגט פון דעם פרייען מענשען אין דעם נא־

מען פון זיין נאַציאָן, און די פרייע לאָגיק האָט תיכף געענטפערט דערויף מיט דעם שאַרפסטען היפוך פון׳ם נאַציאָנאַלען פּרינציפּ — דעם „קאָסמאָפּאָליטיזם“. די מאָראַל האָט וועקסלען דערלאַנגט אויף דעם פרייען מענשען אין דעם נאָמען פון „ואהבת לרעך“, און די פרייע לאָגיק האָט געזוכט פּטור ווערען פון זיי דורך די טהעאָריע פון דעם „עגאָיזם“. די רעליגיאָן האָט געהאַט אייביגע און פיעלפאַכע טענות צום מענשען, און די פרייע לאָגיק האָט זיי אין גאַנצען מבטל געווען דורך זיין „אַטהעאיזם“. פאַרחלום׳ט איז געווען נאָך דער מענש, פון עולם הבא׳ם געטרוימט, אויף די ערד מיט די מאַטעריעלע גיטער, מיט די גשמיות׳דיגע הנאות האָט ער צו ווייניג געקוקט, — און די פרייע לאָגיק האָט אויך דאָ אַנגעשטעלט אַ פּרינציפּ און איז אויך דאָ דערשפּרונגען ביז צו אַן „איזם“, וואָס האָט נאָך דערווייל ניט געפונען זיין נאָמען, וואָס ליגט אָבער אויף דעם גרונד פון כמעט יעדער ראַדיקאַלער וועלט־אַנשויאונג. „אינדוסטריאַליזם“ מעג מען איהם רופען, דעם גלויבען, אַז די הויפּט־אויפגאַבע פון דער מענשליכער געזעל־שאַפט דאַרף זיין — „גיטער“ צו שאַפען, וואָס מעהר „גיטער“, כדי יעדער מענש זאָל זיך קאָנען באָדען אין עשירות און לוקסוס, אין ברוסעלער שפּיצען, שאַמפּאַניער און ביכער, סטאַטועו, שטרויס־פעדערן און בילדער. און אויך אין די געדאַנקען ווי צו דערגרייכען אַט די אַלע „איזמען“, האָט די פרייע מענשליכע לאָגיק ניט געמאַכט קיין לאַנגע חשבונות און איז בליץ־שנעל דערפלויגען צום לאָגיש ראַדיקאַלסטען סוף, דעם „רעוואָלוציאָניזם“. „די איצטיגע וועלט שטעהט מיט׳ן קאָפּ אַראָפּ, מיט די פיס אַרויף. נעהם, פרייער מענש, און טהו זי אַ קעהר מיט אַ מאָל, מיט די פיס אַראָב, מיט׳ן קאָפּ אַרויף, און טאָמער וועסטו דאָס ניט וועלען מיט גוטען, וועט דיין לעבען, וואָס ווערט על פי הכרח אַלץ ערגער און ענגער, דיך צווינגען צו טהאָן זיך אַ הויב מיט אַ מאָל און איין מאָל פאַר אַלע מאָל צורייסען די קעטען, וואָס שמיעדען איין דיין שכל, דיין האַרץ און דיין ווילען.“ און ועל כולם איז אויף אַלע ראַ־דיקאַלע „איזמען“ אויפגעבויט געוואָרען אַ פילאָסאָפישער דאַך, ווע־מעם ראַדיקאַלער פּרינציפּ איז געווען דער „מאַטעריאַליזם“.

קאָמוניזם, אַנאַרכיזם, פרייע ליעבע, קאָסמאָפּאָליטיזם, עגאָיזם, אַטהעאיזם,

אינדוסטריאליזם, רעוואָלוציאָניזם און מאַטעריאַליזם, — די גרונד־זיילען פון דעם ראַדיקאַלען געדאַנק, — זיינען געווען דער פּירוש אויף דעם כלל־גדול פון דעם פרייען מענשען. דענקער, וואָס האָבען געגלויבט נאָר אין איינע פון זיי און פערוואָרפען די אַנדערע אָדער געהאַלטען זיי אין ספק, האָט מען בעשולדיגט אין „ניט גאַנץ ראַדיקאַל", אין „ניט גענוג קאָנסעקווענט". אויטאָפּיען האָט מען געמאָלען, וואו מען האָט בעשיינפערלעך פאָרגעשטעלט דאָס לעבען פון דעם ראַדיקאַל־פרייען מענשען אין דער ראַדיקאַל־פרייער געזעלשאַפט.

אויב איך האָב ניט קיין טעות, האָט דער פּראָגרעסיוו־ראַדיקאַלער געדאַנק שוין צום סוף פערציגער יאָהרען פון דעם פאָריגען יאָהרהונדערט געגומען שפּירען, אַז, אַנזאָטלענדיג די פערשיעדענע „איזמען" און רייטענדיג אויף זיי, איז ער שוין לאַנג אריבערגעשפּרונגען די גרענעצען פון דעם מענשליכען ישוב און טראָגט זיך ארום אין גאָלאָס איבער די וויסטענעס פון דעם ריינעם דענקען, וועלכע נור זיין כח הדמיון האָט געקאָנט בעפעלקערן מיט לעבעדיגע מענשען. ער האָט אָבער געזעהן אויסצואוייכען פּאָלעמיק מיט דער אַלטער וועלט, וועלכע האָט אונ־ברחמנות, אין דעם נאָמען פון דער „מענשליכער נאַטור", געצופּט און געריסען די אַלע סאָציאַליסטישע און ראַדיקאַלע אוטאָפּיען. דער ראַדיקאַליזם האָט געזוכט און געפונען אַן אויסוועג אין דעם כלומרשט וויסענשאַפטליכען געדאַנק פון „אייזערנע געזעצען אין דער מענשליכער ענטוויקעלונג". „דער מענש, זיין נאַטור, זיינע אידעאַלען זענען אַ פּראָדוקט פון די עקאָנאָמישע אומשטענדען, אין וועלכע ער לעבט", האָט גע'טענה'ט דער נייער, כלומרשט וויסענשאַפטליכער געדאַנק. „ער, זיין נאַטור, זיינע אידעאַלען בייטען זיך מיט די עקאָנאָמישע אומשטענדען פון צייט צו צייט. וואָס פאַר אַ ווערטה האָט דעריבער די פראַגע, צי דער אָדער יענער „איזם" איז גוט אָדער שלעכט, צי דעם מענשענ'ס נאַטור לאָזט איהם צו, אָדער ער געהט איהר להיפּך? אויב ער איז איינגעקריצט אין די שטאָלערנע טאָוולען פון דער עקאָנאָמישער ענטוויקעלונג, איז דאָס אַ סימן, אַז די מענשליכע טבע וועט שוין ממילא באַלד שטימען צו איהם, און ער וועט ממילא שוין ווערען „גוט" פאַר דער גאַנצער געזעלשאַפט".

עס איז ניט דאָ דער אָרט צו דערקלערען, פאַר וואָס איך אָט

דעם כלומרשט וויסענשאַפטליכען געדאַנק מוז מען האַלטען פאַר אַ פערשלייערטע אוטאָפּיע, נאָך אַן ערגערע איידער די אַלטע. פאַר אונז איז וויכטיגער אָנצואווייזען אויף דעם פאַקט, אַז די אַלע דערמאָהנטע „איזמען“ פונ׳ם ראַדיקאַלען געדאַנק האָבען שוין פון לאַנג אָן געגומען דורכמאַכען אַ קריזיס, אין וועלכען זיי האָבען, כמעט אַלע, פערלאָרען זייער פריהערע ברייטקייט און עקשנות. זיי לאָזען שוין אַרונטער „פּראָצענטען“, און אייניגע פון זיי זענען בלי שום ספק פון לאַנג אָן באַנקראָט. פאַר די, וואָס זענען בעקאַנט מיט דעם גאַנג פון דער איצטיגער וויסענשאַפט און פילאָסאָפיע, קאָן שוין גאָר קיין צווייפעל ניט זיין, אַז, צום ביישפיעל, דער מאַטעריאַליזם און דער אַטהעאיזם האָבען פערלאָרען ביי זיי דעם גאַנצען קרעדיט. דער ריינער קאָמוניזם האָט שוין אַפילו ביי מ א ר ק ס ע ן (וואָס האָט אַ לאַנגע צייט געשטאַלצירט מיט דעם נאָמען קאָמוניסט) בענוגענט זיך מיט דעם אָבשאַפען פון פריוואַט־אייגענטהום מעהר נישט, ווי אויף די מיטלען און די געצייג פון דער געזעלשאַפטליכער פּראָדוקציאָן. דער קאָסמאָפּאָליטיזם, די אָבשאַפונג פון נאַציאָנען, האָט שוין אין די זעכציגער יאָהרען אין דער צייט פון דער אינטערנאַציאָנאַלער אַרבייטער אַסאָסיאַציאָן, אָנגענומען די געשטאַלט פון „א י נ ט ע ר נ אַ צ י אָ נ אַ ל י ז ם“, וואָס דריקט אויס דעם אַלטען געדאַנק פון ישעיהו הנביא: „וגר זאב עם כבש“, דער וואָלף און די שעפּס זאָלען לעבען אין איינעם אין פריעדען. ניט די פערשווינדונג פון פעלקער פערלאַנגט דער אינטערנאַציאָנאַליזם, נאָר זייער פערברידערונג, זייער אויסהעלפען איינער דעם אַנדערן אין זייער זעלבסטשטענדיגער, נאַציאָנאַל־פּראָגרעסיווער ענטוויקלונג. דער אינטערנאַציאָנאַליזם איז איצטער, — נאָך אַ קליינעם צוריקפאַל אין קאָסמאָפּאָליטיזם, — ווידער געקומען צו זיך און איז שוין דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז אויף דעם שטוטגאַרטער סאָציאַליסטישען קאָנגרעס האָט ער, דורך דעם מויל פון די בעסטע פערטרעטער פון דעם אַלוועלטליכען פּראָלעטאַריאַט, זיך איינגעשטעלט פאַר דעם פאָטערלאַנדס־פּרינציפּ, און האָט פערלאַנגט אַן אייגענע פרייע היים פאַר יעדעם אונטערדריקטע פאָלק. אַפילו דער אַנאַרכיזם, וואָס האָט אַ לאַנגע צייט געלעבט אָבגעשלאָסען פון דער אַלגעמיינער ענטוויקלונג פון דעם פּראָגרעסיווען געדאַנק, האָט אויך אין דער לעצטער צייט אָנגעהויבען דורכלעכערן זיינע גרונד־געדאַנקען, און

שוין הערט מען דאָ אָדער דאָרטען פון קלענערע אָדער גרעסערע
הנחות, וואָס דער אָדער יענער אַנאַרכיסטישער דענקער איז גע־
צוואונגען צו מאַכען דעם ווירקליכען לעבען. ביסלעכווייז הויבט
מען אָן איינזעהן, אַז דער אמת ליעגט ניט אין די ענד־בעגריפען
פון אַזעלכע היפּכים, ווי פּריוואַט־אייגענטהום — קאָמוניזם,
שטאַאַטליכקייט — אַנאַרכיזם, נאַציאָנאַליזם — קאָסמאָפּאָליטיזם,
רעליגיאָן — אַטהעאיזם, און אַזוי ווייטער, נאָר ערגענץ וואו אין
מיטען, און אַז דער אמת ליעגט ניט אין די ענד־בעגריפען
בייע פּרינציפּען, וואָס פערבינדען אין איינעם, ווי דער אינטערנאַ־
ציאָנאַליזם, יענע טיילען פון אמת, וועלכע ליעגען פערבאָרגען אין
ביידע היפּכים.

און ניט נאָר בנוגע צו די „איסטישע" אידעאַלען גופא טראָגט
אַריין דער נייער געדאַנק טאָג־טעגליך שינוים; אויך אין דעם פּרט
פון פערווירקליכען אידעאַלען אין לעבען שלאָגט זיך דורך דער
סינטעטישער, היפּכים־פערבינדענדער געדאַנק. אויך די בעגריפען
„עוואָלוציאָן" (פּאַמעלעכע, אָהן רעש'דיגע ענטוויקלונג, אָהן אַ
שום „ענדציעל") און „רעוואָלוציאָן" (דאָס גרינדליכע איבערקעהרען
אַלץ אויף אַ מאָל לויט דעם מוסטער פון דעם אידעאַל) הויבען אָן
צו פערלירען זייער פריהערע האַפּעהדיגע עקשנות. מען הויבט אָן
וואָס מעהר און מעהר צו פערשטעהן, אַז ניט אַלע מאָל און ניט
אומעדום קאָן די פערווירקליכונג פון דעם אידעאַל זיין „אַ שפּרונג
פון נויטווענדיגקייט אין פריהייט", ווי ענגעלס האָט זיך
ערגעץ־וואו אויסגעדריקט; און אַז, פון דער אַנדער זייט, מוז די
פערווירקליכונג ניט זיין אַ פּראָצעס, וואָס ציהט זיך אַלע מאָל און
אומעדום, ווי פון פעך. אויך אין דעם פּרט פון עוואָלוציאָן־רעוואָ־
לוציאָן בעמערקט דאָס טיעפערע דענקען, אַז די צוויי היפּכים שטויר
סען זיך אָן אין לעבען אָן געוויסע גרענעצען, וועלכע נור דער ריין
לאָגישער, פּיילען־פּלינקער געדאַנק האָט געקאָנט אַרויסלאָזען פון
אויגן; גרענעצען, וואָס די מעהר פּראַקטישע וויסענשאַפט מוז
איצטער אויסגעפינען אויף קלאָר, דורך קריטישע שטודיען פון דעם
לעבען גופא. אָבער דאָס איז געוויס, אַז דער געדאַנק פון דעם אַל־
טען ראַדיקאַליזם: „וואָס ערגער, איז בעסער" מאַכט איצטער אור
מעדום שווער־וועגענדע הנחות צו זיין צד שכנגד, דעם רעיון פון
„וואָס בעסער, איז בעסער". „קעמפף פאר יעדע, ווען אפילו קלעג־
סטע, פערבעסערונג אין דיין לעבען. דאָס וועט שטאַרק מאַכען

דיין קראַפט, פאַנאַנדערבערענעג דיין בענקשאַפט צו נאָך און נאָך מעהר און אָנטרייבען דיין ווילען צו ווייטערען קאַמפּף, ביז דיין אידעאַל וועט מקוים ווערען אין יענע גרענעצען, וועלכע דאָס לעבען וועט, לויט זיין נאַטור נאָך, קאָנען דערלאָזען“.

וואָס איז דער גרונד־פּרינציפּ פון די אַלע הנחות? וואָס איז דער אמת׳ער פּירוש אויף דעם כלל־גדול פון דעם פרייען מענש, וואָס זאָל אונז געבען אין די הענד אַ פּראָבירשטיין, צו שאַצען דעם ווערטה פון אַלע פאַרצייטיגע „איזמען“, כדי מיר זאָלען זיין אין דער לאַגע צו וויסען, אויף וויפיעל מיר קאָנען אָבטרעטען פון זיי? וועלכע וועלט־און לעבענס־אַנשויאונג קאָן אונז בעלייכטען אונזער איצטיגען נייעם וועג? — דאָס זענען די פראַגען, וואָס שטעהען פאַר יעדען געבילדעטען, ראַדיקאַל־פיהלענדען מענשען, און וואָס קאָנען ניט זיין גלייכגילטיג אויך פאַר אונזער אידישער אינטעליגענץ.

* * *

מיר דוכט, אַז אויב וועלכע עס איז פּילאָסאָפיע איז ביכולת צו בעפריעדיגען דעם איצטיגען ראַדיקאַלען געדאַנק, פערענטפערען זיינע טהעאָרעטישע ספיקות און אויסהעלפען איהם אין זיינע פּראַקטישע נויטען, איז דאָס ד׳ער ק ו ל ט ו ר ־ פּ י ל אָ ס אָ פ י ־ ש ע ר א י ד ע אַ ל י ז ם, וועלכער ציהט שוין צו זיך צו, אין אַ סך פּרטים פון זיין פּראַקטישען טייל, אפילו אַזעלכע אָרטאָדאָקסיש־מאַרקסיסטישע דענקער, ווי ק אַ ר ל ק ו י ט ס ק י, וואָס האָט אָנגעהויבען איצטער צו רעדען מיט התלהבות וועגען „עטהישען“ און „רעוואָלוציאָנערען“ אידעאַליזם.

דער קולטור־פּילאָסאָפישער אידעאַליזם געהט אַרויס פון דעם מענשען און זיין ק ו ל ט ו ר; דאָס הייסט, פון יענער פּראָצעס, וואָס האָט דעם מענשען געמאַכט פאַר אַ מענשען; פון יענעם פּראָצעס, אין וועלכען ער האָט אַלע איינדריקע, וואָס ער האָט בעקומען פון דער נאַטור, איבערגעאַנדערשט און אויפגעבויט פון זיי זיינע וויסענשאַפטליכע און פּילאָסאָפישע פּאַלאַצען, לויט די בע־וואוסטע און אונבעוואוסטע אידעאַלען, וואָס ליגען טיעף איינגע־וואָרצעלט אין זיין טבע. אַלץ, וואָס רינגעלט אַרום דעם מענשען: דאָס בילד פון דער נאַטור; די טהעאָריען וועגען איהר, וואָס דוכטען זיך איהם, אַז זיי זענען „אייזערנע נאַטור־געזעצען“, און וועלכע ער

שמיערט איבער פון עפּאָכע צו עפּאָכע; זיינע רעליגיאָנען, זיינע געטער און זיינע „נאַטירליכע אונפערמיידליכקייטען"; זיין געזעלשאַפטליכעס לעבען און זיינע געזעלשאַפטליכע אידעאַלען; ז י י נ ע הימלען, ז י י נ ע שטערען און ז י י ן ערד, — דאָס אַלץ האָט ער בעשאַפען אין דעם פּראָצעס פון זיין קולטורעלע ענטוויקעלונג. אַן אַנדער בריאה איידער אַ מענש, וואָלט געהאַט אַן אַנדער הימעל איבער זיך, אַן אַנדער ערד אונטער איהרע פיס. דער ווילדער מענש האָט אַנדערש ג ע ז ע ה ע ן די נאַטור אַרום זיך, איידער דער קולטור־מענש. די ערד האָט זיך גענומען דרעהען אַרום דער זון ערשט יעמאָלט, ווען קאָפּערניק און זיינע תלמידים האָבען בעוויזען, אַז דעם מענשען'ס שכל איז מחייב די סברא. זי וועט זיך צוריק אָוועקשטעלען אין צענטרום פון דער וועלט, אויב די אַסטראָנאָמיע פון די קומענדע דורות זאָל האָבען בעוויזען אויף קלאָר, אַז די אַלטע פּטאָלאָמעאישע סברא (מיט נויטיגע שינוים) פּאַסט בעסער צום מענשליכען שכל, שטילט בעסער זיין הונגער נאָך אמת, איידער דאָס נייע סיסטעם פון קאָפּערניק. אַלץ בייט זיך אין דעם מענשען'ס קולטור־וועלט, הימעל און ערד בייטען זייערע ערטער. בּייביג פאַר דעם מענשען איז נאָר דער מענש און דער פּראָצעס פון זיין קולטורעלען בעשאַפען, פון זיינע יעדערצייטיגע אידעאַלען...

דער פירוש אויף דעם פרייען מענשען, וואָס פליעסט אַרויס פון דעם קולטור־פילאָסאָפישען אידעאַליזם, בעשטעהט אין דעם גרונד־אידעאַל, אַז יעדער מענש זאָל בעקומען די מעגליכקייט אַנצופילען זיין לעבען און זיין נשמה מיט דער בעפריעדיגונג, וואָס ער וועט געפינען אין דער בעשאַפונג פון אַלץ בעסערע און בעסערע קולטור־ווערטהען אויף אַלע פעלדער פון דעם מענשען'ס קולטור; אָדער, לכל הפחות, ער זאָל קאָנען הנאה האָבען פון די קולטור־ווערטהען, וואָס אַנדערע האָבען בעשאַפען, בעוואוסט מיטצולעבען דאָס וואַקסען פון דער קולטור אין אַלע איהרע צווייגען; אינטערעסירען זיך מיט איהר ניט צוליעב אַ פולערען און פעטערען טאָפּ ליידען פאַר זיך און זיין פאַמיליע, נאָר ריין צוליעב איהר גופא, צוליעב דעם טיעפערען אמת, וואָס זי ברענגט אַרוס, דעם העכערן יושר, וואָס זי פיהרט אַיין, דער ריינערער שעהנהייט, וואָס זי אַנטפּלעקט און בעשאַפט.

אָט דאָס איז דער פּונקט־אויסגאַנג פון אַלע „איזמען". זיי זענען

אַלע נאָר אויף אַזוי פיעל נויטיג, און זייערע גרענעצען געהען נאָר אַזוי ווייט, אויף וויפיעל און ווי ווייט זיי העלפען דעם פרייען מענשען פריי צו שאַפען און צו געניסען קולטור. אין די סאָציאַל־פּאָליטישע פראַגען פאַלען די גרענעצען פון די „איזמען", נאָך מיין מיינונג נאָך, צונויף מיט די גרונד־פּרינציפּען פון יענעם סאָציאַליסטישען סיסטעם, וואָס איז די לעצטע יאָהרען אויסגעוואַקסען אין רוסלאַנד אונטער דעם נאָמען „ד ע ר ר ע וו אָ ל ו צ י אָ נ ע ר ע ר ס אָ צ י אַ ל י ז ם". בנוגע צו דער נאַציאָנאַלער פראַגע דיקטירט דער שטאַנדפּונקט פון דעם פרייען קולטור־מענשען דעם איצט הערשענדען אינטערנאַציאָנאַליזם, וואָס קעמפּפט ענערגיש ניט נאָר אַנטקעגען דעם נאַציאָנאַליזם, נאָר אויך אַנטקעגען דעם קאָסמאָפּאָליטיזם.

דעם כלל־גדול פון דעם פרייען קולטור־מענשען זאָל דאָס אידישע פאָלק, אויף זיין נאַציאָנאַלער אַרט, פערווירקליכען אין זיין נאַציאָנאַל־זעלבסטשטענדיגען לעבען און העלפען אַלע אַנדערע פעלקער, זיי זאָלען דעם זעלביגען כלל־גדול פערווירקליכען אין זייער נאַציאָנאַלען לעבען, אויף זייער נאַציאָנאַלען שטייגער.

און דאָס אידישע פאָלק דאַרף אָנהויבען איבערבויען זיין אַלט לעבען אויף די יסודות פון דעם נייעם געדאַנק ניט ערשט יעמאָלט, ווען די סאָציאַלע רעוואָלוציאָן אָדער אַ נייע אויפגעשטאַנענער ד"ר. הערצל וועט איהר פערשאַפען אַן אייגענע היים, נאָר שוין איצטער אין גלות גופא, אין יעדער צייט און אין יעדען לאַנד, אויף וויפיעל דאָס איז מעגליך, לויט זיינע כחות און לויט די אומשטענדען, אין וועלכע עס געפינט זיך. אַן אייגענע היים פאַר דאָס אידישע פאָלק איז אונזער אידעאַל. אָבער אויך דאָ וואָלט געווען אַ גרויסער טעות צו בויען אויף דעם פעסימיסטישען רעוואָלוציאָניזם און צו גלויבען, אַז דאָס אידישע לעבען אין גלות מוז ווערען פון טאָג צו טאָג ערגער און ערגער, און אַז די ישועה וועט קומען ניט אַ מאָל דורך אַ בלינדען געשיכטליכען צוואַנג, וואָס וועט אונז אריינטרייבען אין ארץ־ישראל, אָדער ערגעץ־וואו אין אַן אַנדער לאַנד, אָנגעגרייט פאַר אונז פון ששת ימי בראשית. דער היסטאָרישער פּראָצעס בכלל און דער פּראָצעס פון דער אידישער געשיכטע בפרט איז ניט אַן אונבעוואוסט־נויטווענדיגער, — געטריעבען דורך אַן אייזערנעם „מוז", וואָס שטעהט הינטער דעם שכל, הינטער דעם ווילען, הינטער דעם

געפיהל, — נאָר אַ בעוואוסט־גויטיגער, בעשאַפען פון לעבענס־נויטען און אידעאַלען, וואָס ליעגען אין דעם שכל, אין דעם ווילען, אין דעם געפיהל. דאָס אידעאַל מוז און וועט אויך אויף ווייטער בלייבען דער גלענצענדער שטערן, וואָס צייגט אונז אָן דאָס ציעל, אָבער דער וועג גופא איז דער טאָג־טעגליכער קאַמפף פון דעם קולטור־מענש פאַר די בעפרייאונג פון אַלע קעיטען, וואָס שטערען איהם פריי צו שאַפען קולטור און פריי צו געניסען זי.

„קעמפף פאַר קולטור און בילדונג פון דיין פאָלק אין דיין שפּראַך. זעה צו פערבעסערן דעם פּאָליטישען, עקאָנאָמישען, רעכט־ליכען, נאַציאָנאַלען מעמד פון אַלע זיינע קינדער; פיהר אָן דעם קאַמפף אומעדום, וואו עס זענען דאָ אידען. קעמפף אָהן מורא, טאָמער פערליערסטו חלילה די מלחמה: דער שכר פון דעם קאַמפף איז דער קאַמפף, וואָס שטאַרקט דיינע מוסקעלן, שאַרפט דיין ווילען און דערהויבט דיך צו דער מדרגה פון אַ בעוואוסטזיניגען פרייען קולטור־מענש, אָנשטאָט דער איצטיגער מדרגה פון אַ לאַסט־פערד, וואָס ציהט יענעם קולטור־וואָגען, אין וועלכען די אומשטענדען שפּאַנען איהם איין".

אָט דאָס זענען בקיצור די וויכטיגסטע פּרינציפּען, פאַר וועלכע „דאָס נייע לעבען" וועט זיך איינשטעלען: קולטור פילאָסאָפישער אידעאַליזם אין אַלע פראַגען פון וועלט־און לעבענס־אַנשויאונג; רעוואָלוציאָנערער סאָציאַליזם אין אַלע פראַגען פון דעם געזעל־שאַפטליכען לעבען; אידיש נאַציאָנאַלע ווידערבעלעבונג אין גלות אויף די יסודות פון דעם פרייען קולטור־מענשען — אין אַלע פראַגען וואָס זענען נוגע דאָס אידישע פאָלק.

דערקלעהרען און בעווייזען די ריכטיגקייט פון די יסודות, אויף וועלכע עס איז אויפגעבויט אונזער פּראָגראַם; אויפווייזען די פעה־לערן און טעות'ען פון פּראָגראַמען און געדאַנקען, וואָס געהען להיפך צו זיי; בעלייכטען מיט זייער גרונד־רעיון די וויכטיגסטע פּאַסי־רונגען וואָס קומען פאָר אין דעם לעבען פון דער מענשהייט און אין דעם לעבען פון אונזער אייגענעם פאָלק, — דאָס וועט זיין די הויפּט־עובדא פון אונזער צייטשריפט. זי וועט ברענגען טהעאָרעטישע אַרטיקלען פון אַלע צווייגען פון דער וויסענשאַפט און דער קולטור, וואָס האָבען אַ שייכות צו די גרונד־פראַגען. וואָס דאַרפען איצטער אינטערעסירען דעם פרייען קולטור־מענש בכלל און דעם אידען

בפרט. זי וועט האָבען שטענדיגע ליטעראַרישע כראָניקען וועגען דעם גאַנג פון דעם אַל־מענשליכען פּראָגרעס אין פילאָסאָפיע און וויסענשאַפט, וועגען דער ענטוויקעלונג פון דעם סאָציאַליזם און דער בעפרייאונגס־בעוועגונג (דערהויפּט וועגען דער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג אין רוסלאַנד) און וועגען די וויכטיגסטע פּאַסירונגען אין דעם לעבען פון דעם אידישען פאָלק.

אויך די קונסט און די בעלעטריסטיק זאָלען ניט פערגעסען ווערען. די אַלטע אידישע קולטור האָט אזוי פיעל געזינדיגט אנטקעגען דעם שר וואָס איז ממונה אויף שעהנקייט, אז מיר וועלען מוזען ברענגען נאָך אַ סך קרבנות אויף זיין מזבח, ביז ער וועט אין גאַנצען איינשטילען זיין גרים־צאָרן. און איינשטילען וועט ער איהם נאָר יעמאָלט, ווען שעהנקייט וועט פון אונז דערהויבען ווערען צו דערזעלביגער מדרגה, אויף וועלכער עס שטעהען ביי אונז די צוויי אַנדערע זיילען פון דער מענשליכער קולטור: אמת און יושר. שעהנקייט דאַרף אויך פאַר אונז ווערען דער דריטער קולטור־זייל אזוי, אז אייב איינער איז בעשעפטיגט מיט תורה אָדער מעשים טובים און ער יעהט פאַר זיך אַ שעהנעם בוים, אָדער אַ שעהן פעלד, זאָל ער שטעלען זיך ניט אָוועק מיט דעם אויסרוף: „מה נאה אילן זה! מה נאה ניר זה!" („ווי שעהן איז דער בוים! ווי שעהן איז דאָס פעלד!") זאָל ער וויסען זיין, אז ער איז אַ „מתחיב בנפשו", אז ער בעגזל'ט זיין נשמה וועניגסטענס אויף אַ שליש פון איהר העכערען לעבען. אָבער, ווי טהייער עס זאָל אונז ניט זיין די קונסט און די ריינע שעהנקייט, וועלען מיר תמיד אַרויסטרעטען אנטקעגען יענע קינסטלער און יענע טהעאָריען פון קונסט און עסטהעטיק (הלכות שעהנקייט), וואָס מאַכען פון איהר אַן אָבגאָט, פאַר וועלכען זיי זאָנען מקריב אויך דעם אמת און דעם יושר. אַלע דריי זיילען פון דער העכערער מענשליכער קולטור דאַרפען אונז זיין גלייך הייליג, און נאָר אין זייער האַרמאָניע ליעגט דער גליק פון דער מענשליכער נשמה.

* * *

מיר קאָנען גאַנץ גוט די גרויסע מניעות, וואָס שטעהען אין אונזער וועג. ס'איז אונמעגליך, איין מענש זאָל פערטיג ווערען מיט דעם דורכפיהרען פון דעם גאַנצען פּראָגראַם. אָבער מיר זענען זיכער, אז עס וועגען שוין איצטער דאָ ביי אונז ליטעראַרישע און

וויסענשאַפטליכע קרעפטען, וואָס זענען אפשר ניט אין גאַנצען מסכים מיט אַלע פּרטים פון דעם קולטור־פילאָסאָפישען אידעאַליזם, דעם רעוואָלוציאָנערען סאָציאַליזם און דער טהעאָריע פון דער אי־דישער ווידערגעבורט, אָבער וואָס געהען אין אַלע דריי וועגען אַ גרויסען מהלך אין איינעם מיט אונז און וואָס זענען איבערהויפּט דורכגענומען מיט דעם גייסט פון קריטיק ניט נאָר בנוגע צו די טראַדיציאָנען פון דער אַלטער וועלט, נאָר אויך בנוגע צו דעם אַלטען ראַדיקאַליזם. זיי וועלען מיר זעהן צוציהען צו אונזער אַרבייט. פאַר אַזעלכע דענקער און טהוער זאָל אונזער צייטשריפט, — אויב דאָס איז איהר בעשערט, — ווערען אַ זאַמעל־פּלאַץ פון קאַמפּף און בעשאַפונג. איניגע פון אַזעלכע דענקער, קינסטלער און טהוער האָבען אונז שוין צוגעזאָגט זייער מיטאַרבייט.

די צווייטע מניעה איז די שפּראַך, אָדער, ריכטיגער געזאָגט, דער בילדונגס־גראַד פון דאָס רוב לעזער, אויף וועלכע מיר קאָנען האָפען. די לפי ערך לאַנגע צייט, וואָס מיר האָבען אַוועקגעגעבען אויף שרייבען און האַלטען פאָרלעזונגען אין אידיש, האָט פון אונז פערטריבען דעם לעצטען שמץ פון ספק בנוגע צו דער אידישער שפּראַך. עס איז פאַר אונז זיכער און קלאָר, אַז זי האָט אין זיך די קראַפט אויסצודריקען די טיעפסטע און פערוויקעלטעסטע גע־דאַנקען פון וויסענשאַפט און פילאָסאָפיע; אַז אין איהר, ווי אין יעדע אַנדערע קולטור־שפּראַך, קאָנען אַריבערגעטראָגען ווערען אַלע. אפילו די שווערסטע, ווערק פון דער אַל־מענשליכער ליטעראַטור. זי איז שוין אויסגעוואַקסען פאַר אַ געבילדעטען פּובליקום. די שאלה איז אָבער: ווי גרויס איז דאָס אידישע געבילדעטע פּובליקום, וואָס וויל זיך „אַראָבלאָזען“ צו איהר און אויסהערען זי? כמעט אַלע פעלקער האָבען אין אָנהויב פון זייער קולטורעלען געבאָרען־זיין אָדער זייער קולטורעלער ווידער־געבורט דורכגעמאַכט אַ צייט, ווען זייער אינטעליגענץ האָט זיך געשעהמט צו רעדען און צו לייענען אין דעם „פּאָלקס־זשאַרגאָן“. אָבער ביי קיין פאָלק האָט ניט אַזוי אונפערשעהמט לאַנג געדויערט דער צושטאַנד, ווי עס דויערט דאָס אונפערשעהמטע שעהמען זיך פון דער אידישער אינטעליגענץ. מען וועט דעריבער מוזען רעכענען, אויב ניט אויף די גאַנץ ברייטע מאַסען, איז, לכל הפּחות, אויף די אינטעליגענטערע שיכטען פון זיי. און דאָ איז די צרה, וואָס, אַ דאַנק דעם מאַנגעל פון גערע־

געלטע אידישע פאָלקס־בילדונג, פעהלט זיי כמעט דער אלף־בית פון העברען וויסען. אָבער, ערשטענס, וואַקסט איצטער אומעדום די נויט אין גוטע וויסענשאַפטליכע ליטעראַטור, פון וועלכער די בעסערע כחות פון פאָלק זאָלען קאָנען שעפּען אמת'ע און גאַנצע בילדונג. און, צווייטענס, וועלען מיר און אונזערע מיטאַרבייטער מסתמא זיין געצוואונגען, ווענינגסטענס אין דער ערשטער צייט, אַריינצואַרבייטען אין די אַרטיקלען גופא יענע וויסענשאַפטליכע פאַרקענטעניסען, וואָס זענען נויטיג, צו פערשטעהן דעם גאַנצען ענין.

גאַנץ אויסמיידען די מניעה און אויסמיידען זי אין אַלע אַרטיקלען וועט אפשר זיין לגמרי אונמעגליך. אָבער מיר האָפען, אַז דאָס גופא וועט שטאַרקער מאַכען די נויט אין גוטע וויסענשאַפטליכע און פילאָסאָפישע ליטעראַטור, און דורך דעם אָנשפּאַנען די קרעפטען וואָס זענען שוין דאָ, און אַרויסרופען נייע, וואָס וועלען זעהן צו בעפריעדיגען זיי.

אויב אונזער צייטשריפט וועט שוין אין איהרע ערשטע שריט האָבען לכל הפחות די פעולה, וואָס זי וועט אַרויסרופען ביי דעם גרעסערען עולם אַ דאָרשט צו אמת וויסענשאַפטליכע און פילאָסאָפישע ליטעראַטור אין אידיש, וועלען מיר שוין מיט דעם אליין זיין צופריעדען. דער דאָרשט וועט און מוז געשטילט ווערען. דאָס אידישע בוך וועט און מוז בעשאַפען ווערען, און — אין איינעם מיט איהם, יענע אידישע אינטעליגענץ, וועמען עס וועט גאָר אויפ'ן זינען ניט אַרויפקומען, אַז זי זאָל זיין אַ אַ־אידישע, ווייל זי וועט עס זיין מיט אַלע פיברען פון איהר נשמה.

ניו יאָרק, יוני 1908.

היסטאָרישע אירעון־פארבינדונגען

היסטאָרישע אידעען-פערבינדונגען

ערשטער קאַפּיטעל:

אַ פילאָסאָפישער דיספּוט צווישען קאַרל מאַרקס און פערדינאַנד לאַססאַל.

אין דעם יאָהר 1862 איז פערדינאַנד לאַססאַל געווען צו גאַסט ביי קאַרל מאַרקס'ען אין לאָנדאָן און אין דער צייט איז צווישען זיי פאָרגעקומען אַ פילאָסאָפישער דיספּוט, ניט בצבור, נאָר פּריוואַט.

לאַססאַל און מאַרקס זיינען ביידע געווען תלמידים פון העגעל'ס חדר. ביידע האָבען געגלויבט זיכער און פעסט, אַז זיי האָבען אויסגעפונען דעם לעצטען פילאָסאָפישען אמת. ביידע האָבען געהאַלטען, אַז די אויפגאַבע פון דער פילאָסאָפיע איז צו פערשטעהן די וועלט אַזוי קלאָר און דייטליך, אַז מען זאָל קאָנען אויף יעדע שאלה וועגען יעדער ערשיינונג געבען אַ קלאָרע תשובה, פאַר וואָס די ערשיינונג מוז זיין אַזאַ, ווי זי איז און קאָן ניט זיין אַנדערש; פאַר וואָס די געזעצען פון דער וועלט מוזען על פי נויטווענדיגקייט זיין דווקא די, און ניט קיין אַנדערע. ביידע האָבען זיך צוגערעכענט צו דעם לינקען ראַדיקאַלען פליגעל אין דער פילאָסאָפיע, וואָס האָט אַבסאָלוט געלייקענט די עקזיסטענץ פון אַ וועלכען עס איז אויסערוועלטליכען גאָט.

דער חלוק צווישען זיי איז געווען די גרויסע שטרייט־פראַגע צווישען אידעאַליזם און מאַטעריאַליזם. מאַרקס איז געווען אַ פעסט־איבערצייגטער מאַטעריאַליסט; לאַססאַל — אַ ניט ווייניגער הייסער אַנהענגער פון העגעל'ס אידעאַליזם.

אָבער דער שטרייט צווישען אידעאַליזם און מאַטעריאַליזם האָט ביי זיי אין דעם פאַל בעקומען גאָר אַן אַנדער פאָרם. מען האָט זיך געהאַמפּערט ניט וועגען דעם אַליין, וועמעס שיטה איז די ריכטיגע, די מאַטעריאַליסטישע אָדער די אידיאַליסטישע. מען האָט זיך נאָך מעהר געראַנגעלט וועגען דער פראַגע: וואָס מוז על פי שכל נויטווענדיג פיהרען צום גלויבען אין גאָט — דער מאַטעריאַליזם אָדער דער אידעאַליזם? מאַרקס האָט געזוכט צו בעווייזען, אַז דער

אידעאַליזם מוז זיין צונויפגעבונדען מיט דעם געדאַנקען פון אַן אויסער־וועלטליכען גאָט, בעת דער מאַטעריאַליזם מוז איצטער פילאָסאָפיש געטראַכט ווערען ניט אַנדערש, סיידען אין פערבינדונג מיט אַטעאיזם. לאַססאַל האָט געוואָלט בעווייזען פונקט דעם היפך, אַז דער מאַטעריאַליזם פיהרט מיט אייזערנער לאָגישער נויט־ווענדיגקייט צו דעם געדאַנקען פון אַן אויסער־וועלטליכען גאָט, בעת דער העגעל'שער אידעאַליזם איז אינווענינג לאָגיש פערבונדען מיט דעם טרייעסטען און שאַרפסטען אַטהעאיזם.

די פּרטים פון זייער אינטערעסאַנטען דיספּוט זיינען ליידער ניט פערבליבען פאַר אונז. דאָס ביסעלע, וואָס איך ווייס וועגען דעם ויכוח, פערדאַנק איך אַ מינדליכער ערצעהלונג פון העררן עדוארד בערנשטיין, וועמען מען האָט פון דעם גאַנצען דיספּוט אויך ניט אַ סך מעהר דערצעהלט, ווי דעם פאַקט, אַז „לאַססאַל און מאַרקס האָבען זיך אַרומגעוואָרפען מיט גאָט, ווי מיט אַ שפּיעל־באַל“.

ס'איז גאָר קיין ספק ניט, אַז די אַרגומענטען, וואָס די צוויי גרעסטע גאונים פונ'ם אידישען פאָלק אין דעם 19טען יאָהרהונדערט, די שאַרפע לאָגישע דענקער, די טיעף געלערנטע מענשען מיט אַ גרינדליכער פילאָסאָפישער בילדונג האָבען אַנגעווענדעט אין זייער ויכוח, זיינען געווען אמת'ע פּעריל פון פילאָסאָפישער דיספּוטיר־קונסט, און ס'איז געווים אַ גרויסער עגמת־נפש, וואָס די פּעריל זיינען געבליבען אונבעקאַנט פאַר דער וועלט.

פון דעסטוועגען מיין איך, אַז דער, וואָס איז בעקאַנט מיט די ווערק פון לאַססאַל און מאַרקס און איז מעהר אָדער ווייניגער פער־טרויט מיט דעם בוי פון זייערע געדאַנקען־סיסטעמען, קאָן, ווי־ניט־ווי, זיך מאַכען אַ פאָרשטעלונג לכל־הפּחות וועגען די גרונד־יסודות פון זייער פילאָסאָפישען דיספּוט. די אַקס, אַרום וועלכער ס'האָט זיך געדרעהט דער גאַנצער סכסוך, האָט געמוזט זיין די פראַגע וועגען דעם מקור פון די נויטווענדיגע אייביגע געזעצען אין דער נאַטור.

לאַססאַל האָט געקאָנט טענה'ן: דו ביזט דאָך אויך מודה, אַז די אויפגאַבע פון פילאָסאָפיע איז אַרויסצוגעפינען אויף קלאָר די נויטווענדיגקייט פון אַלץ, וואָס פּאַסירט אויף דער וועלט; און די נויטווענדיגקייט מוז זיין אַזוי קלאָר און דורכזיכטיג, מען זאָל קאָנען אין יעדען מאָמענט אריינקוקען אין איהר ביז צו איהר לעצטען גרונד. אָבער דער מאַטעריאַליזם, דער געדאַנק, אַז די גאַנצע וועלט

בעשטעהט פון מאַטעריע און אַז מעהר ווי מאַטעריע איז אין איהר ניטאָ, קאָן ניט דערפילען אָט די פאָדערונג פון דער פילאָסאָפיע. אפילו ווען די וויסענשאַפט זאָל אַלע פראָצעסען פון דער וועלט צו־פיהרען בעשטימט צו דער בעוועגונג פון מאַטעריעלע אַטאָמען; אפילו ווען זי זאָל קאָנען אַלץ דערקלעהרען דורך די צוציהונגס־קראַפט, וואָס מאַכט, די אַטאָמען זאָלען זיך צוציהען איינע צו די אַנדערע, בלייבט דאָך די גאַנצע וויסענשאַפט שטעהן ביי דער שאלה: וואו ליעגט דער „מוז“, אַז די אַטאָמען זאָלען זיך צוציהען? דער שכל איז גאָר ניט מחייב, אַז די מאַטעריעלע אַטאָמען זאָלען דוקא האָבען אין זיך אַ צוציהונגס־קראַפט. מען קאָן זיך גאַנץ גוט פאָרשטעלען, אַז אַנשטאָט דער צוציהונגס־ און דער אָבשטויסונגס־קראַפט, וואָס מיר בעמערקען איצטער אין די אַטאָמען, זאָל זייער טבע בעשטעהן אין איין איינציגער קראַפט — דער אָבשטויסונגס־קראַפט. און יעמאָלט וואָלט די גאַנצע וועלט־מאַטעריע צושטויבט געוואָרען און וואָלט זיך צופליהען איבער דעם אונענדליכען וועלטען־רוים. עס וואָלטען יעמאָלט לחלוטין ניט מעגליך געווען קיין וועלט־פאַסירונגען; פערשוואונדען וואָלטען געוואָרען אַלע געזעצען, וואָס הערשען אין דער נאַטור. איין איינציג געזעץ וואָלט אפשר געבלי־בען, — דאָס פליהען אָהן אַן אויפהער אין דעם אונענדליכען רוים. מעכאַנישע געזעצען, פיזישע, כעמישע, ביאָלאָגישע, פסיכאָלאָגישע, סאָציאַלע, און היסטאָרישע וואָלטען געווען אונמעגליך. הייסט עס, אַלע אָט די געזעצען, וואָס מיר געפינען אוים איצטער אין דער וועלט, הענגען אויף אַ צופעליגען בלינדען פאַקט, וואָס די אַטאָמען האָבען זיך איינע די אַנדערע צוגעצויגען, אָנשטאָט דעם, וואָס זיי האָבען זיך געקאָנט אָבשטויסען: דער אָנהויב פון דער מאַטעריא־ליסטישער פילאָסאָפיע איז דעריבער די לעהרע פון אַ בלינדען צו־פאַל, — אַ בלינדען צופאַל דערפאַר, וואָס דער שכל קאָן ניט איינ־זעהן די נויטווענדיגקייט, דעם אבסאָלוטען „מוז“ פון דעם פאַקט פאַר איצטער, און דעריבער האָט ער ניט די לאָגישע קראַפט אָבצו־לייקענען די מעגליכקייט, אַז מאָרגען וועט זיך דער פאַקט אומביי־טען אין זיין היפך. ווי מיר ווייסען ניט פון וואַנען ער שטאַמט, אזוי ווייסען מיר ניט, וואָס עס האַלט איהם אויף און מיר זעהען ניט אין דער מאַטעריע אַ וואָסער עס איז גרונד, פאַר וואָס דער פאַקט דאַרף אָנהאַלטען אייביג.

און דאָס איז אַלץ געוועדט, אפילו ווען די וויסענשאַפט וואָלט צוריקגעפיהרט אַלץ אין דער וועלט אויף דאָס שפּיעל פון אַטאָמען. אין דער אמת'ן אָבער האַלט זי נאָך גאָר ניט אַזוי ווייט, און ביי אַ טיעפערע בעטראַכטונג מוז מען איינזעהן, אַז זי קאָן קיינמאָל ניט קומען צו אַזאַ ציעל. די מאַטעריאַליסטישע וויסענשאַפט וועט צום ביישפּיעל, קיינמאָל ניט זי'ין ביכולת צו דערקלעהרען, ווי אַזוי עס האָבען זיך פּלוצלינג בעוויזען פּסיכישע פּראָצעסען אין דער טויטער אונבעוואוסטער מאַטעריעלער נאַטור. אַלץ, וואָס זי וועט אין בעסטען פאַל קאנען זאגען וועגען דעם ענין, איז, אַז ביי געוויסע אומשטענדען האָט זיך אין אַ בעשטימטער קאָמבינאַציע פון מאַטעריע אַנגעצונדען אַ פונק פון פּסיכישען לעבען. ווי קלאָר און דייטליך זי זאָל ניט בעשרייבען, אונטער וועלכע בעדינגונגען דאָס איז געשעהן, און וואָס פאַר אַ קאָמבינאַציע פון מאַטעריע עס איז נויטיג דערצו, וועט זי קיינמאָל ניט זיין ביכולת געבען אונז קלאָר צו פערשטעהן, פאַר וואָס די קאָמבינאַציע פון מאַטעריע האָט געמוזט אונטער אַזעלכע בעדינגונגען ארויסברענגען דוקא אַזאַ מין ערשיינונג, ווי אַ פונק פון פּסיכישען לעבען. די גאַנצע פּסיכיק איז דעריבער וויעדער מעהר ניט, ווי אַ רעזולטאַט פון אַ בלינדען צופאַל.

„עס האָט זיך געמאַכט“, אַז געוויסע פּיצלעך און ברעקלעך מאַטעריע האָבען אין זיך די קראַפט צו דענקען און פיהלען, בעת אַנדערע פּיצלעך און ברעקלעך זיינען לגמרי טויב און שטום. פאַר וואָס האָט זיך דאָס „געמאַכט“? מיר קאָנען זיך דאָך גאַנץ גוט פאָרשטעלען, די מאַטעריע זאָל אומעטום און אייביג בלייבען שטום און אונבעוואוסט ווי אַ שטיין, דעריבער זיינען אַלע געזעצען, וואָס הענגען אָב פון'ם פּסיכישען לעבען, די גאַנצע פּסיכאָלאָגיע, סאָציאָלאָגיע, קולטור־געשיכטע, און די פילאָסאָפיע אַליין מעהר ניט, ווי אַ פּראָדוקט פון אַ בלינדען צופאַל.

און ניט נאָר דאָס. וואָס פאַר אַן איינצעלנעם נאַטור־געזעץ איהר זאָלט ניט אָננעהמען, וועט איהר מוזען מודה זיין, אַז זיין לעצטער גרונד איז פון דעם מאַטעריאַליסטישען שטאַנדפּונקט אונפערשטענדליך. איך וואַרף אַ שטיין אין וואַנד מאַרקירענדיג אַ געוויסען ווינקעל. דער שטיין שפּרינגט אָב צוריק מיט דער זעלביגער קראַפט, וואָס איך האָב איהם געוואָרפען, נאָר ניט אין דער ריכטונג, אין וועלכער ער איז געפלויגען: האָב איך איהם געוואָרפען פון

רעכטס, פליהט ער צוריק לינקס, האָב איך איהם געוואָרפען לינקס, פליהט ער צוריק רעכטס. און אז איך ציה אין געדאַנק א פּערפּענדי־קוליאר צו דעם פונקט, אָן וועלכען דער שטיין האָט זיך אנגעשטוי־סען, געפין איך, אז דער אַנשטויס ווינקעל איז אַקוראַט גלייך צו דעם אָבשטויס־ווינקעל. פאַר וואָס מוז דאָס אזוי זיין? און פאַר וואָס מוז דאָס אייביג בלייבען אזוי? פאַר וואָס קאָן איך מיר ניט פאָר־שטעלען, אז די טבע פון דער קראַפט זאָל זיין אזא, וואָס זאָל זיך אין גאַנצען אויסשעפּען, ווי נאָר דער שטיין טרעפט א ווידער־שטאַנד? פאַר וואָס זאָל איהר טבע ניט זיין אזא, אז דער שטיין זאָל אויך אין אָט דעם פאַל, ווי אין דעם פאַל, ווען איך שליידער איהם ג י ט אונטער א ווינקעל, אָבשפּרינגען צוריק אין דער זעלביגער ליניע, אין וועלכער ער איז געקומען? פאַר וואָס מוז דער אָבשטויס ווינקעל זיין גלייך דעם אַנשטויס־ווינקעל?

וויפיעל מיר זאָלען ניט טראַכטען וועגען דער טבע פון דער מאַטעריע, וויפיעל מיר זאָלען ניט זיין בורק זיין אין געדאַנק די טבע פון דעם אטאָם, וועלען מיר קיינמאָל אין איהם ניט געפינען דעם גרונד, וואָס זאָל אונז מאַכען איינזעהן די אבסאָלוטע נויטווענדיג־קייט פון יענע געזעצען, וועלכע מיר געפינען אויס אין דער נאַטור.

דאָס הייסט, מיט אַנדערע ווערטער, אז די מאַטעריעלע נאַטור אַליין קאָן אונז ניט דערקלעהרען דעם מקור פון די געזעצען וואָס זיינען אין איהר; אז אין דער מאַטעריעלער וועלט קאָן ניט ליגען דער גרונד פון דער געזעצמעסיגקייט. די געזעצמעסיגקייט איז אָבער א פאַקט וואָס קאָן ניט געלייקענט ווערען. הייסט עס, אז פאַר זיין דערקלעהרונג מוזען מיר אָנקומען צו אן אויסער־וועלטליכען, אויסער־מאַטעריעלען פּרינציפּ, וואָס גיעסט אריין געזעצמעסיגקייט אין דער מאַטעריע. אָבער אן אויסער־וועלטליכער, אויסער־מאַטעריעלער פּרינציפּ, פון וועלכען עס פליעסט געזעצמעסיגקייט, הייסט א גאָט.

גאַנץ אַנדעריש ווערט פערענטפערט די פראַגע וועגען דעם מקור פון געזעצמעסיגקייט אין דער נאַטור, ווען מען שטעלט זיך אויפ׳ן שטאַנדפונקט פון העגעל׳ס אידעאַליזם. העגעל הויבט אָן צו בעגריג־דען די וועלט אָהן א שום היפּאָטעזע, אָהן א שום סברה וועגען מאַטעריע אָדער גייסט, וועגען אן „איך", וואָס טראַכט, אין א וועלט, וועגען וועלכער „איך" טראַכט. ער זאָגט נאָר איין זאַך. אַלץ וואָס

מיר ווייסען אויף זיכער איז, אַז עס איז עפּעס פאַראַן, אַז עס איז דאָ אַ „זיין“, — און דאָס קאָן ניט אָבגעלייקענט ווערען. קוים גיט מען דאָס אָבער צו, קוים פערטיעפט מען זיך אין דעם, וואָס עס ליעגט אין געדאַנק פון זיין, אַזוי ווערט קלאָר פאַר דעם שׂכל, ווי אַזוי דער געדאַנק פון „זיין“ מוז מגולגל ווערען פון זיך אַליין, פון זיין אינווענינסטער דיאַלעקטיק, אין אַן אַנדער געדאַנק און יענער געדאַנק נאָך אין אַן אַנדערען, און אַזוי ווייטער. און ווען מען שטעלט צונויף אַט די אַלע געדאַנקען, וואָס קעיטלען זיך אַרוים איינער פון דעם אַנדערען, זעהט מען איין, אַז דער תּוך פון דער וועלט איז ניט די מאַטעריע, נאָר דער געדאַנק, די אידעע. מען זעהט אויך איין, פאַר וואָס און ווי אַזוי דער געדאַנק האָט געמוזט מגולגל ווערען אין אַ מגושם׳דיגען מאַטעריעלען „זיין“, פאַר וואָס אין דעם מגושם׳דיגען „זיין“ האָבען זיך געמוזט בעווייזען אַזעלכע געזעצען און ניט אַנדערע; ווי אַזוי דער געדאַנק פון דער וועלט האָט זיך געמוזט ווידער אַרויסרייסען פון דער מאַטעריעלער וועלט אין דער פאָרם פון אַ פּסיכישען בעוואוסטזיין — אַ געזעלשאַפטליכע און זיטליכע אָרדנונג, אַ וועלט־געשיכטע פון דער מענשהייט, רעליגיאָן, קונסט און פילאָסאָפיע. נעהמען מיר אָן, אַז די סובסטאַנץ פון דער וועלט איז די א י ד ע ע פון דער וועלט מיט אַלע יענע גלגולים, וואָס ליעגען לאָגיש אין דער אידעע איינגעוויקעלט, יעמאָלט דאַרפען מיר ניט אָנקומען צו אַן אויסער־וועלטליכען פּרינציפּ, וואָס זאָל אַריינגיעסען געזעצמעסיגקייט אין דער וועלט — מיר דאַרפען ניט קיין גאָט. און ניט נאָר מיר דאַרפען איהם ניט, נאָר ער האָט דאָרטען גאָר קיין פּלאַץ ניט, ווײלע עס ווערט בעוויזען, ווי אַזוי די אידעע פון אַ גאָט איז ניט קיין וועלט־פּרינציפּ, נאָר אַ קליינינקע וועלט־ערשיינונג, אַ בעזונדער גלגול פון דער אידעע „זיין“, וואָס האָט געקאָנט און געמוזט האָבען זיין עקזיסטענץ מעהר נישט ווי אין מענשליכע מוחות צו אַ בעשטימטער היסטאָרישער צייט.

אַזוי האָט געקאָנט טענה׳ן לאַססאַל. וואָס מאַרקס האָט געקאָנט דערויף ענטפערן, איז שוין ניט אַזוי גרינג ווידער אויפצובויען. זיינע אַרגומענטען זיינען געוויס געווען ווייט פון יענעם מאַטעריאַליסטיש־פילאָזאָפישען געפּלאַפּעל, וועלכען מיר געפינען ביי ביכנער, פאָכט און מאָלעשאָט, און וואָס בעשטעהט אייגענטליך אין דער פּשוט׳ער בעהויפּטונג, אַז די וויסענשאַפט האָט „בעוויזען“, אַז

אַלץ איז מאַטעריע, און ווי באַלד אַ גאָט געהט להיפך צו מאַטעריע, הייסט עס, אַז ער געהט להיפך צו דער וויסענשאַפט און דעם מאַטע־ריאַליזם. ווי אַלע, באמת טיעפע אַטהעאיסטען, ווי אַ ברונאָ בויער, אַ לאַססאַל, אַ שאָפּענהויער, אַ מיינלענדער, האָט אויך מאַרקס גאַנץ גוט געוואוסט דעם חלוק צווישען אַ וויסענשאַפטליכען און אַ פילאָ־סאָפישען בעווייז. ווי אַזוי ביי איהם איז מאַטעריאַליזם געווען צו־נויפגעבונדען מיט אַטהעאיזם, קאָן מען איצטער ניט אויפווייזען אויף קלאָר, ווייל אַ סך שטעלען פון מאַרקס׳ פילאָסאָפיע זיינען אין ערגעץ ניט פערעפענטליכט געוואָרען. עס קאָן זיין, זיי ליעגען נאָך ערגעץ וואו פערבאָרגען אין בריעף און מאַנוסקריפּטען, עס קאָן זיין ער האָט דעם סוד גענומען מיט זיך אין קבר.

אָבער עס קאָן אויך געמאָלט זיין, אַז ער האָט אָנגעווענדעט אין זיין דיספּוט מיט לאַסאַל איינעם פון יענע געדאַנקען, וועלכע מיר געפינען אין ענגעלס׳עס פּאָלעמיק אַקעגען דיוהרינג, וואָס האָט אַ שטאַרקע שייכות צו אונזער דיספּוט.

מאַרקס האָט געקאָנט טענה׳ן: דיין געדאַנקענגאַנג, לאַססאַל, איז אפשר זעהר לאָגיש. אָבער גלויבסטו דען, אַז לאָגיק איז דער איינציגער בעווייז און איבערהויפּט אַ בעווייז פון דעם פילאָסאָפי־שען אמת? אויב עס וואָלט געווען אַזוי, וואָלטען כמעט אַלע פי־לאָסאָפישע סיסטעמען געווען אמת, ווייל זיי זיינען כמעט אַלע גע־ווען לאָגיש. אונזער רבי, העגעל, האָט אונזביידען געלערנט קוק־קען אויף די אינוועניגע לאָגיק פון סיסטעמען מיט אַ גאַנץ אַנדער בליק. ער האָט אונז בעוויזען, אַז די פילאָסאָפישע אמת׳ן זענען צו יעדער היסטאָרישער צייט פערשיידען; דאָס, וואָס איז אמת און לאָגיש אין איין געשיכטליכען פעריאָד, הערט אויף צו זיין אמת און לאָגיש אין אַ אַנדער געשיכטליכער צייט. מיר בעטראַכטען ניט יעדען פילאָסאָפישען סיסטעם בעזונדער און מיר פאָרשען ניט, צי ער איז אמת, אָדער פאַלש, ווען ער איז ארויסגעריסען פון דעם גאַנצען היסטאָרישען המשך. פאַר אונז איז אַ פילאָסאָפישער סיס־טעם מעהר ניט ווי איין רינגעלע אין דער גאַנצער גרויסער קעיט פון פילאָסאָפישע ענטוויקלונג. די פילאָסאָפיע איז פאַר אונז ניט איין איינציגער סיסטעם, נאָר אַן אין־זיך אָבגעשלאָסענע געשיכטע פון אַלע סיסטעמען אין איינעם.

דו ווייסט דעם גרונד־כלל, אַז אַן אָבגעשלאָסענע געשיכטע

מוז אויפווייזען דריי גרונד־פעריאָדען פון איהר ענטוויקלונג. ער־שטענס, דעם טעזיס, אָדער די „זעצונג", די אורקשטעלונג פון דעם גרונד־פּרינציפּ; צווייטענס, דעם אנטי־טעז, אָדער די „געגענזעצונג", די אנטקעגען שטעלונג פון אן אנדער פּרינציפּ, וואָס געהט להיפך צו דעם פריהערדיגען, און דריטענס, דעם סינטעז, די „צו־נויפזעצונג", די צונויפגיעסונג פוןביידע היפכים. די פילאָסאָפיע איז שוין געקומען צו דער לעצטער שטופע פון איהר ענטוויקלונג, צו איהר לעצטען סינטעז, צו דעם מאָמענט ווען זי שפּרייזט אַרי־בער זיך אליין און ווערט אויס פילאָסאָפיע. לאָמיר בעטראכטען די ענטוויקלונג פון דער גאנצער פילאָסאָפיע, לאָמיר זעהן די לעצ־טע רעזולטאַטען, צו וועלכע זי איז געקומען, וועלען מיר וויסען דעם פילאָסאָפישען אמת, ווייל קיין אנדערע רעזולטאַטען וועט זי שוין מעהר ניט אַרויסברענגען.

די פילאָסאָפיע פון גריכענלאַנד האָט אָנגעהויבען מיט אַ פּרי־מיטיווען, נאָך ניט קלאָרען מאַטעריאַליזם. דאָס איז געווען דער טעזיס. דער פּרימיטיווער מאַטעריאַליזם האָט אָבער ניט געקאָנט פאַרטיג ווערען מיט דעם פּראָבלעם, ווי אַזוי צו דערקלערען די שיכות צווישען מאַטעריע און דענקען. די נויט קלאָר צו ווערען וועגען דעם ענין האָט געפיהרט צו דער סברה, אַז עס איז דאָ אַ מין דענקענדע זאַך, אַ מין נשמה, וואָס איז פערשיידען פון דעם גוף; די סברה איז מגולגל געוואָרען אין אַ העכערע סברה, אַז די דענ־קענדע נשמה איז אונשטערבליך; פון דעם געדאַנק איז אויסגע־וואַקסען די נאָך העכערע סברה, אַז עס איז דאָ אַ העכסטער אונ־שטערבליכער גייסט, פון וועמען עס שטאַמען אַלע נשמות און אַלע געדאַנקען אין דער וועלט, — אַ איינציגער גאָט. דערמיט האָט די פילאָסאָפיע דערגרייכט די העכסטע שטופע פון אידעאַליזם. דער אַלטער מאַטעריאַליזם איז דאָ איבערגעגאַנגען אין זיין היפך, — דעם אידעאַליזם. אָבער וואָס ווייטער די פילאָסאָפיע האָט זיך גענומען ענטוויקלען, אַלץ מעהר האָט דער אידעאַליזם געמוזט צוריק מגולגל ווערען אין זיין געגענזאַץ, — אין דעם מאַטעריאַליזם. דער דיאַלעקטישער מאַטעריאַליזם איז דער לעצטער רעזולטאַט פון אַט דער ענטוויקלונג. ער איז אַ מאַטעריאַליזם וואָס איז מגולגל גע־וואָרען פון העגעל'ס אידעאַליזם; ער איז דער היפך פון דעם היפך. ווי יעדער לעצטער סינטעז, איז ער ניט פּשוט אַ צוריקקעהר צו דעם

אַלטען, נאָר ער נעהמט אין זיך אריין דעם גאַנצען אוצר פון געדאַנקען, וואָס די צוויי טויזענד יעהריגע ענטוויקלונג פון פילאסאפיע, נאַטור־וויסענשאַפט און מענשליכע געשיכטע האָבען אַנגעזאַמעלט. פון דעם אידעאַליזם נעהמען מיר אריין זיין דיאַלעקטיק. מיט דעם האָט זיך די ענטוויקלונג פון דער פילאסאפיע געענדיגט, זי איז שוין מעהר ניט קיין בעזונדערער „פילאסאפישער" וויסענצווייג ווי אלע אַנדערע צווייגען פון דער וויסענשאפט: זי איז אַ איינפאַכע וועלט־אנשויאונג, וואָס ווירקט און לעבט און גיעסט אַריין איהר גייסט אין אלע אַנדערע וויסענשאפטען.*)

אין דער געשיכטע פון דער פילאָזאָפיע איז דער גלויבען אין גאָט, דער מאָנאָטהעאיזם, געוועזען מעהר ניט ווי אַ בעשטימטע פאָרם פון אידעאַליזם. דער אידעאליזם אינאיינעם מיט דעם מאָנאָטהעאיזם זענען געוועזען א נויטהווענדיגער גלגול פון פילאסאפישען געדאַנק צו אַ בעשטימטער צייט, אָבער דער גלגול האָט וויעדער געמוזט מגולגל ווערען אין דער לעצטער פאָרם פון'ם פילאסאפישען געדאַנק, אין זיין לעצטען גלגול, — דעם אטהעאיסטישען מאַטעריאליזם. די פראגע פון דער לאָגיק איז דאָ גאָר ניט אַזוי וויכטיג. העגעל האָט שוין לאַנג בעוויזען, אַז עס זענען דאָ אילוזיאָנען אין דער לאָגיק, אַזוי גוט ווי עס זיינען דאָ אילוזיאָנען אין די חושים. די פראגע איז, אויב אַ סינטעז, וואָס בינדט צונויף מאַטעריאליזם מיט דעם גלויבען אין גאָט, קאָן נאָך שפּיעלען אַ ראָלע אין דער נע־

*) "די אנטיקע פילאָזאָפיע וואַר אורשפּרינגליך נאַטורוויכסיגער מאַטעריאליזמוס. אַלס זאָלכער וואַר זי אונפעהיג, מיט דעם פערהעלטניס דעס דענקענס צור מאַטעריע אינס ריינע צו קאָמען, די נאָטהווענדיגקייט אַבער, היראיבער קלאָר צו ווערדען, פיהרטע צור לעהרע פאָן איינער פאָם קערפּער טרעננבאַרען זעעלע, דאַנן צו דער בעהויפּטונג דער אונשטערבליכקייט דיעזער זעעלע, ענדליך צום מאָנאָטהעאיזמוס. דער מאַטעריאַליזמוס ווארדע אַלזאָ נעגירט דורך דען אידעאַליזמוס. אַבער אין דער ווייטערן ענטוויקלונג דער פילאָזאָפיע ווארדע אויך דער אידעאַליזמוס אונהאַלטבאַר און נעגירט דורך דען מאָדערנען מאַטעריאַליזמוס. דיזער, די נעגאַציאָן דער נעגאַציאָן, איז ניט די בלאָסע וויעדער איינזעצונג דעס אַלטען, זאָנדערן פיגט צו דען בלייבענדען גרונדלאַגען דעסזעלבען נאָך דען גאַנצען געדאַנקענאינהאַלט איינער צווייטויזענדיעהרי־

שיכטע. היות אָבער ווי די לעצטע פאַזע פון דער פילאָסאָפיע איז אַטהעאיסטישער מאַטעריאַליזם, הייסט עס, אַז דיין פערבינדונג פון מאַטעריאַליזם און גאָט האָט ניט קיין דירעקטע ווירקליכע ממשות.

דער פועל יוצא פון דעם דיספוט איז: לאַסאַל טענה'ט: אמת'ער אידעאַליזם איז נויטוועגדיג פערבונדען מיט אַטהעאיזם. פון דער אַנדער זייט מוז עהרליכער און טיעפער מאַטעריאַליזם פיהרען צו דער סברה פון אַן אויסערוועלטליכען גאָט. מאַרקס טענה'ט פונקט פערקעהרט: מאַטעריאַליזם קאָן מען ניט אָברייסען פון דעם אַטעאיזם און דעם אידעאַליזם ניט אָברייסען פון דעם גלויבען אין גאָט.

אין אונזער היינטיגער ארבייט איז עס ניט אונזער דאגה, ווער פון זיי האָט געטראָפען דעם אמת, אָבער דאָס מוז דאָך זיין יעדען קלאָר, אַזביידע אינאיינעם קאָנען זיי ניט זיין גערעכט. אויב לאַסאַל איז גערעכט, איז יעמאָלט די פערבינדונג פון מאַטעריאַליזם און אַטהעאיזם ניט קיין נויטוועגדיגע אידעענפערבינדונג, נאָר עס דוכט זיך אויס, אַז זי איז אַ נויטוועגדיגע; אויב מאַרקס איז גערעכט, איז יעמאָלט די פערבינדונג פון אידעאַליזם און אַטהעאיזם ניט קיין לאָגיש נויטוועגדיגע, ווי לאַססאַל וויל, ווייַן אפילו עס דוכט זיך אויס, אַז זי איז לאָגיש נויטוועגדיג.

אַלע אַזעלכע אידעענפערבינדונגען, וואָס עס דוכט זיך אויס, אַז זיי זענען לאָגיש נויטוועגדיג, וואָס זענען אָבער אין דער אמת'ן, אָדער לאָגיש ניט נויטוועגדיג, אָדער אפשר לאָגיש אין גאַנצען אונ־

גען ענטוויקלונג דער פילאָזאָפיע אונד נאַטור־וויסענשאַפט, זאָווי דיעזער צווייטוויזענדיעהריגער געשיכטע זעלבסט. עס איזט איבערהאַופט קיינע פילאָזאפיע מעהר, זאָנדערן איינע איינפאַכע וועלטאַנשויאונג, די זיך ניכט אין איינער אַפּאַרטען וויסענשאַפטסוויסענשאַפט, זאָנדערן אין דען ווירקליכען וויסענשאַפטען צו בעוואַהרען אונד צו בעטהעטיגען האַט. דיע פילאָזאָפיע איזט היער אַלזא „אויפגעהאָבען", דאַס הייסט זאָוואָהל אויבערוואונדען אַלס „אויפבעוואַהרט"; איבערוואונדען, איהרער פאָרם, אויפבעוואַהרט, איהרעם ווירקליכען אינהאַלט נאַך" (פר. ענגעלס. דיוהרינגס אומוועלצונג 1894, ז. 141).

מעגליך, רופען מיר אָן **היסטאָרישע אידעען־פער־בינדונגען.**

מיר וועלען אין דעם המשך פון אונזער ארבייט דערקלערען, פאַר וואָס מיר רופען זיי „היסטאָרישע". מיר וועלען בריינגען ביי־שפּיעלען פון „היסטאָרישע" אידעענפערבינדונגען אין דער געשיכ־טע פון דער מענשליכער געדאנקען־וועלט און וועלען בעווייזען, אַז אויך אין אונזער היינטיגער געדאנקענוועלט, קאָן זיין, געפינען זיך ניט ווייניג „היסטאָרישע" אידעענפערבינדונגען, וואָס ווייזען אויס ווי לאָגיש־נויטוועגדיגע.

מיר וועלען דערנאָך זעהען אויסצופאָרשען דעם מעכאַניזם, וואָס בעשאַפט „היסטאָרישע" אידעענפערבינדונגען, כדי צו געפינען ריכטיגע מעטאָדען, ווי אָבצוהיטען זיך פון זיי, אויף וויפיעל דאָס איז מעגליך.

צווייטער קאַפּיטעל.

„לאָגיש" און „היסטאָריש". — ביישפּיעלען פון היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען.

דעם פּשט פון דעם וואָרט „היסטאָריש", וואָס איך געברויך דאָ אין מיין ארבייט, האָב איך אריבער גענומען פון דער העגעל־שער שוהל אין דער פילאָסאָפיע. דאָרטען ווערט זעהר פיעל גע־רעדט וועגען „לאָגישע" און „היסטאָרישע" קאַטעגאָריען. נעהמען מיר צ. ב. דאָס לעבען פון דער מענשליכער געזעלשאַפט און מיר בעטראַכטען עס אין איהר גאַנצער היסטאָרישער ענטוויקלונג, גע־פינען מיר, אַז זי האָט אין זיך אַ סך יסודות. אייניגע פון זיי זענען איינגעוואָרצעלט אין דער „לאָגיק" גופא פון דער געזעלשאַפט אויף אַזאַ'ן אופן, אַז דער מענשליכער שכל איז ניט בכח זיך פאָרצו־שטעלען אַ וועלכע עס איז מענשליכע געזעלשאַפט אָהן זיי, צ. ב. ארבייט און אַ שפּראַך. אַנדערע ווידער האָבען געקאָנט זיין יסודות נאָר פאַר אַ בעשטימטער צייט און נאָר אין יענער צייט האָט זיך געקאָנט אויסדרוכטען, אַז זיי זענען איינגעוואָרצעלט אין דער „לאָגיק" גופא פון דער געזעלשאַפט, ווי צ. ב. די שקלאַפעריי און די אַבסאָלוטע אויבערהערשאַפט פון אַ מאָנאַרך. ארבייט און שפּראַך קאָן מען דעריבער אָנרופען „לאָגישע" קאַטעגאָריען פון דער

מענשליכער געזעלשאַפט; שקלאַפעריי און אבסאָלוטיזם זענען „היסטאָרישע“ קאַטעגאָריען.

ה ע ג ע ל, וואָס האָט אויסגעפאָרשט די „לאָגיק“ פון דער מענשליכער געזעלשאַפט, האָט געוואָלט בעווייזען, אַז „אַ קאָנסטיטוציאָנעלער קעניג“, „פּריוואַט־אייגענטום“, „פאַמיליע“, „פּאָליציי“, „פערברעכען און שטראָף“ און נאָך אַנדערע זענען „לאָגישע“ קאַטעגאָריען, ד. ה. אייביגע, נויטווענדיגע יסודות פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען. אָבער זיינע תלמידים, די יונג־העגעליאַנער, וואָס זענען נאָכגעגאַנגען נאָך איהם אין זיין פילאָסאָפיע, אָבער ניט אין זיין פּאָליטיק, האָבען אָנגעווענדעט זייער גאַנצען כח אויף צו בעווייזען, אַז פיעלע פון די קאַטעגאָריען, וואָס העגעל האָט גערעכענט פאר „לאָגישע“, זענען אין תוך אריין נאָר „היסטאָרישע“. ווייטער פון אַלעמען איז געגאַנגען ל אַ ס ס אַ ל, וואָס האָט אָנגעשריעבען אַ גאַנץ בוך: „סיסטעם דער ערוואָרבענען רעכטע“, כדי אויסצופיהרען, אַז די קאַטעגאָריע „פּריוואַט־אייגענטום“ איז ניט קיין לאָגישע, נאָר אַ היסטאָרישע. פון די יונג־העגעליאַנער אָן איז דער אויסדרוק: „לאָגישע און היסטאָרישע קאַטעגאָריען“ געוואָרען פּאָפּולער אין דער פילאָסאָפיע. און עד היום נאָך האָט אַ זין צו פרעגען, אויב, צ. ב., דער שטאַאַט, די פאַמיליע, די רעגיערונג, אָדער די רעליגיאָן זענען לאָגישע קאַטעגאָריען, וואָס זענען איינגעוואָרצעלט אין דער לאָגיק גופא פון דעם מענשליכען קולטורעלען לעבען, אָדער בלויז היסטאָרישע, וואָס עס דוכט זיך אויס, אַז זיי זענען נויטווענדיגע און אייביגע נאָר צו אַ בעשטימטער, היסטאָרישער צייט.

ביז אַהער האָט מען דעם אויסדרוק „לאָגיש“ און „היסטאָריש“ אָנגעווענדעט נאָר אויף איינצעלנע געדאַנקען, אמת’ען און קאַטעגאָריען. מיר אָבער ווענדען זיי אָן אויף די פ ע ר ב י נ ד ו נ ג פון געדאַנקען און אידעען. פאַראַן אַ סך אידעען־פערבינדונגען (צו זיי געהערען כמעט אַלע געדאַנקען־פערבינדונגען פון דער וויסענשאַפט), וואָס דער שכל איז מחייב, אַז יעדערע פון זיי איז אַ „לאָגישע“, אַן אייביגע, אַ נויטווענדיגע, אַזאַ, וואָס איז איינגעוואָרצעלט אין דער לאָגיק גופא פון דעם ענין, וועגען וועלכען עס רעדט זיך. גלויב איך, צ. ב., אַז עס זענען ניטאָ קיין עדים אויף דער וועלט, מוז איך צו דערזעלביגער צייט גלויבען, אַז זיי קאָנען ניט ווירקען אויף דעם

מענשען. דאָס איז אַ קלאָרע לאָגישע אידעען־פערבינדונג, איין געדאַנקען איז דאָ ממילא איינגעשלאָסען אין דעם אַנדערען. אָדער: זאָג איך, צ. ב., אַז די מענשליכע ארבייט איז דער איינציגער קוואַל, פון וואַנען עס פליעסט דער גאַנצער ווערטה פון אַלע סחורות אין דער געזעלשאַפט, קאָן איך אין דערזעלביגע צייט *ניט* זאָגען, אַז אַ טייל פון דעם געזעלשאַפטליכען ווערטה שטאַמט פון דעם קאַפיטאַל. דאָס איז אויך אַ קלאָרע לאָגישע אידעען־פערבינדונג. איין געדאַנקען שטויסט דאָ ממילא אָב דעם אַנדער געדאַנקען.

ווי איז אָבער מיט דער געדאַנקען־פערבינדונג פון מאַטעריאַליזם און אַטהעאיזם? פון אידעאַליזם און גלויבען אין גאָט? מוז דער גלויבען אין מאַטעריאַליזם ממילא איינשליסען אין זיך דעם געדאַנק, אַז עס איז ניטאָ קיין גאָט אויף דער וועלט, ווי דאָס האָט געגלויבט קאַרל מאַרקס און דאָס רוב פון די מאַטעריאַליסטען? אָדער מוז אפשר, פערקעהרט, דער געדאַנק פון מאַטעריאַליזם גאָר ממילא אָבשטויסען דעם געדאַנק פון אַטהעאיזם, ווי דאָס האָט געגלויבט פערדינאַנד לאַסאַל? זענען דיביידע אידעען־פערבינדונגען לאָגישע אָדער היסטאָרישע? ביי אַ סך מענשען קומט אויס, אַז די אידעען־פערבינדונג פון מאַטעריאַליזם און אַטהעאיזם איז אַ ריין לאָגישע און קלאָרע. מיר האָבען אָבער אין דעם פאָריגען קאַפיטעל זיך געפליסט צו בעווייזען, אַז דער ענין איז ניט אַזוי פשוט, ווי עס דוכט זיך אויס. סיי די לאַסאַל'שע אידעען־פערבינדונג, סיי די מאַרקסישע קאָנען בעוויעזען ווערען דורך לאָגישע אַרגומענטען. אָבער ביידע אידעען־פערבינדונגען קאָנען ניט זיין אין דערזעלביגער צייט אמת און לאָגיש. עס מוז אין אונז דעריבער אַרויסגערופען ווערען דער חשד, אפשר זענען זיי ביידע ניט לאָגישע, נאָר היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען.

אַזוינע אידעען־פערבינדונגען, וואָס *דוכטען זיך אויס* לאָגיש נויטוועגדיג נאָר אין אַ בעשטימטער היסטאָרישער צייט, זענען פול און פיעל אין דער געשיכטע פון דעם מענשליכען דענקען. מיר וועלען איצטער ברייננען עטליכע ביישפיעלען. ערשטענס, כדי דער לעזער זאָל בעסער בעקאַנט ווערן מיט דעם ענין פון היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען, און, צווייטענס, כדי צו האָבען מאַטעריאַל אויף אויסצופאָרשען יענע פראָצעסען, וואָס רופען זיי אַרויס אין לעבען.

א) איינע פון די עלטעסטע און וויכטיגסטע היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען איז געווען די פערבינדונג פון גלויבען אין גאָט און א מאָראלישען לעבען. נאָר יענער קאָן זיין באמת א מאָראלישער מענש, — אזוי האָט מען לאנגע, לאנגע צייטען נאָכאַנאַנד געגלויבט, — וואָס לייקענט ניט די עקזיסטענץ פון אַ גאָט. „אמר נבל בלבו: אין אלהים". דער שאַלקהאַפטיגער זאָגט אין זיין הארצען: ס'איז נישטאָ קיין גאָט. און נאָר דער, וואָס זאָגט אַזוינס אין זיין הארצען, קאן זיין אַ שאלקהאפטיגער. ערשט דער גרויסער סקעפּטיקער פּיערר ב י י ל האָט אין דעם סוף פון דעם זיעבצעהנטען יאהרהונדערט פאַנאַנדערגעבראָכען די פעסט צונויפגעשמידטע היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג. אין זיין בעריהמטען „היסטאָרישען און קריטישען ווערטער־בוך", וואָס איז צום ערשטען מאָל ארויס אין ראָטערדאם אין 1695—1697, האָט ער גרינדליך אוועקגעשטעלט די פראַגע, צי קאָן אַן אטהעאיסט לאָגישערהייד זיין אַ מאָראַליש־עהרליכער מענש, און האָט געענטפערט, אַז יע. איצטער איז אונז זעהר לייכט איינצוזעהען, אַז די פערבינדונג פון רעליגיעזען גלויבען און מאָראַל איז געווען ניט קיין לאָגיש־נויטווענדיגע.

אָבער נאָך אין פּיערר בייל'ס צייטען האָט די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג אויסגעזעהען, ווי אַ לאָגיש־נויטווענדיגע, און זיין ענטפער האָט אַרויסגערופען אַ גאַנצע איבערקעהרעניש אין די יעמאָלדיגע מחות. ווי טיעף אונזער היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג איז געווען איינגעוואָרצעלט אין דער געדאַנקען־וועלט פון יענער צייט, קאָן מען זעהן פון דעם פאַקט, אַז אפילו אזא גרויסער און מוטהיגער דענקער, ווי נ י ו ט א ן, האָט, שוין נאָך דעם, ווי עס איז ארויס בייל'ס ווערטערבוך, אַלץ נאָך גע'טענה'ט, אַז דער גלויבען אין גאָט איז אַ נויטווענדיגער פּרינציפּ פאר דער מאָראַל.*)

און נאָך האָט די וועלט ניט געהאַט קיין צייט זיך אין גאַנצען צו בעפרייען פון דער פריהערדיגער היסטאָרישער געדאַנקען־פערבינדונג, ערשט אין איהר האָט זיך גענומען בילדען אַ נייע, פונקט

*) אין זיין „אפּטיק". די צווייטע אויפלאגע פון איהר איז אַרויס אין 1717. וועגען ניוטאָן'ס געדאַנקען מכח דעם ענין רעדט ו ו י ל־ מ א ן, געשיכטע דעם אידעאַליזמוס, בד. 3, ז. 98.

דער היפך פון פריהער. זשאַן מעסליע, וואָס איז געשטאָרבען אין 1733, האָט שוין געלערנט, אַז רעליגיאָן און מאָראַל זענען ניט נאָר ניט נויטווענדיג פערבונדען איינע מיט דער אַנדערער, נאָר אדרבא! זיי קאָנען ניט הויזען איינע מיט דער אנדערער. די מאָראַל שטויסט מיט נויטווענדיגקייט פון זיך אָב די רעליגיאָן*). און די נ י י ע היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג האָט געפונען א סך אָנהענגער צווי־שען אַטהעאיסטען. שאָפּענהויער, צ. ב., אפשר דער טיעפסטער פון זיי, זעהט צו בעווייזען אין זיינע „פּארערגאַ“, אז די אמת'ע זיטליכקייט שליסט אויס פון זיך דעם גלויבען פון א גאָט — א וועלט־בעשעפער**).

ב) א זעהר אינטערעסאַנטע היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג האָט זיך אויסגעבילדעט אין מיטעלאַלטער, אין דער צייט, ווען אין דער יעמאָלדיגער געדאַנקען־וועלט האָט זיך פאַנאַנדערגעברענט דער קאמפּף פאר און געגען דער וועלטליכער הערשאַפט פון דעם פּויפּסט. אין דעם הימעל פון דעם ריינעם פילאָסאָפישען געדאַנק האָט זיך יענער קאמפּף אָבגעשפּיעגעלט אין דער פאָרם פון א ריין פילאָזאָפי־שער פלוגתא צווישען די „רעאַליסטען“ און די „נאָמינאַליסטען“.

די רעאַליסטען האָבען, אין איינעם מיט אַריסטאָטעלעס און אַלע זיינע תלמידים פון אלע צייטען און פעלקער, געגלויבט, אַז די אַלגעמיינע בעגריפען, ווי צ. ב., דער בעגריף „מענש“ בכלל, „בוים“ בכלל, „שטיין“ בכלל, האָבען א מין רוחניות'דיגע ממשות, און אַט די רוחניות'דיגע ממשות (די „אידעע“) שטעקט אין יעדען איינצעל־נעם מענשען, אין יעדען איינצעלנעם בוים, אין יעדען איינצעלנעם שטיין א. אַז. וו. דעריבער איז די גאַנצע וועלט פול מיט אַזעלכע

*) פערגלייך: דזשאַן מעסליע, „גלויבען און פערנונפט“, איבער־זעצט פון ש. יאַנאָווסקי, לאָנדאָן, 1907, די קאפּיטלעך: 104: „די רע־ליגיאָן האָט בעשמוצט און פערדאָרבען די מענשליכע זיטליכקייט וכו'“ און 108: „מאָראַל איז אונמעגליך צו פעראייניגען מיט רעליגיעזע מוי־נונגען“.

**) אין דעם זעלביגען אָרט דריקט ער אויס דעם געדאַנק, אַז אויך דער גלויבען אין „השארת הנפש“ (דעם לעבען פון דער נשמה נאָכ'ן טויט) קאָן לאָגיש ניט פעראייניגט ווערען מיט דעם גלויבען אין א גאָט.

רוחניות׳דיגע „אידעען״, וואָס שטעקען און הערשען אין אלע איינ־צעלנע זאַכען. און אַקוראַט אזוי ווי די רוחניות׳דיגע אידעען הער־שען אין דער גשמיות׳דיגער וועלט, אזוי מוז אויך דער פערטרעטער פון דער רוחניות׳דיגער וועלט, דער פּויפּסט, געוועלטיגען אין אלע עולם׳ישע ענינים.

די נאָמינאַליסטען, צוריק, האָבען גע׳טענה׳ט, אַז די „אידעע״ פון דעם „מענש״, פון דעם „בוים״ שטעקט גאָר ניט אין דעם מענ־שען און אין דעם בוים, נאָר איז מעהר נישט, ווי אַ פּראָדוקט פון אונזער מענשליכען שכל. פערגלייכענדיג אַ סך בוימער, האָט דער מענשליכער שכל אויסגעפונען סמנים, וואָס יעדער בוים האָט בשותפות מיט אלע אַנדערע בוימער, און האָט פון די סמנים אויפ־געבויט אַן אַלגעמיינעם בעגריף: „בוים״ בכלל, סתם „בוים״. דער בעגריף איז מעהר נישט ווי אַ נ אָ מ ע ן, וואָס דער מענש גיט אַ גאַנצען קלאַס פון זאַכען. די מאַטעריעלע זאַכען זענען זיך בעזונ־דער אין דער וועלט, און דער רוחניות׳דיגער בעגריף איז זיך בעז־זונדער אין דעם שכל. און אַקוראַט ווי די רוחניות׳דיגע וועלט איז אָבגעטיילט פון די גשמיות׳דיגע זאַכען, אזוי דאַרף אויך די גייסטי־גע הערשאַפט פון דעם פּויפּסט זיין אָבגעזונדערט פון דער וועלטלי־כער הערשאַפט פון דעם שטאַאַט.

מיר גיבען דאָ איבער די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג אין איהר וויכטיגסטער, קורצער, און דעריבער, על פּי נויט, עפּעס גראָ־בער פאָרם. אין דער ווירקליכקייט זענען די אידעען־פערבינדונגען פון רעאַליזם און וועלטליכע פּאַפּסט־הערשאַפט, פון נאָמינאַליזם און אַנטי־קירכליכע הערשאַפט, געוועזען אזוי פיין און לאָגיש־סאָליד אויסגעשפּונען, אַז די יעמאָלדיגע וועלט איז פּאַנאַנדערגעשפּאָלטען געוואָרען אין צוויי לאַגערן, און דער וואָס האָט אין דער וויסענ־שאַפט פון דער לאָגיק זיך געהאַלטען פאַר דער שטה פון די רעאַליסטען, האָט אין דערזעלביגער צייט, על פּי לאָגישע נויט־ווענדיגקייט, געגלויבט אין דער וועלטליכער הערשאַפט פון פּויפּסט. און דער, וואָס האָט געלייקענט די וועלטליכע הערשאַפט פון פּויפּסט, האָט אין דער זעלביגער צייט געמוזט, על פּי לאָגישע נויט־ווענדיגקייט, צושטעהען צו די נאָמינאַליסטען אין דער וויסענ־שאַפט...

איצטער שטודירען מיר לאָגיק. פאַראַן צווישען אונז נאָמי־

נאַליסטען, פאַראַן רעאַליסטען (פערשטעהט זיך, ניט אין דער מיטעלאַלטערליכער פאָרם), און קיינעם קומט נישט אַרויף אויפ'ן זינען, צו פערבינדען זיינע געדאַנקען מיט דער פראַגע וועגען דער פויפסטליכער וועלט־הערשאַפט. די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג פון מיטעלאַלטער איז פאַנאַנדערגעפאַלען.*)

ג) רייך אין צאָהל און געדאַנקען זענען יענע היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען, וואָס זענען אַרומגעוואַקסען אַרום דער אידעע פון פראָגרעס און ענטוויקלונג. מיר האָבען אין אונזער צייט אַ קלאָרען בעגריף פון דעם, וועלכער געדאַנק איז פּראָגרעסיוו און וועלכער איז רעאַקציאָנער. אין אונזער צייט, למשל, איז די אידעע, אַז ס'איז ניטאָ קיין פרייער ווילען, אַ פּראָגרעסיווער געדאַנק. אָבער אין דער אַראַבּער פילאָסאָפיע, אין יענער צייט, ווען זי האָט זיך גענומען אַרויסרייסען פון די ווינדעלעך, אין וועלכע די רעליגיאָן האָט געהאַלטען דעם מענשליכען שכל, ווען זי האָט זיך גענומען שטעלען אויף איהרע אייגענע פיס און קריטיש בעטראַכטען אַלע יסודות פון דער יעמאָלדיגער וועלט, האָט די פּראָגרעסיווסטע פילאָסאָפישע פּאַרטיי פון יענער צייט, די מ ו ט א ז י ל י ט ע ן („אל מעתזלה" ביי דעם רמב"ם) אויפגעהויבען אַ קאַמפּף אַנטקעגען דער אַלטער וועלט אין דעם נאָמען פון דעם פרייען ווילען. זייערע געגנער, די א ש א ר י א י ט ע ן, וואָס האָבען זיך פילאָסאָפיש איינגעשטעלט פאַר דעם גרונד־געדאַנק פון דער מאָהאַמעדאַנישער רעליגיע, אַז ס'איז ניטאָ קיין בחירה חפשית, אַז אַלע מענשליכע האַנדלונגען זענען שוין פון אייביג אָן אויף אַ פריהער בעשטימט געוואָרען פון דעם געטליכען ווילען, האָבען זיך גענייגט אויף דער זייט פון ד ע מ אָ ק ר י ט ס מ א ט ע ר י א ל י ז ם. און אויף אַזאַ'ן אופן האָט דאָרטען דער מאַטעריאַליזם און די ניט־פריישאַפט פון ווילען געשפּיעלט אַ רעאַקציאָנערע ראָלע; דער אַנטי־מאַטעריאַליזם און די ווילען־פריישאַפט — אַ רעוואָלוציאָנערע. ביי די

---

*) זי לעבט נאָך איצטער מעהר נישט ווי ביי די נעאָ־סכאָלאַסטיקער, וואָס פליהען זיך איבערצובויען נאָך אַ נייעם מוסטער דעם אַלטען פילאָסאָפישען בנין פון דער קאַטוילישער קירכע. אָבער זיי שפּיעלען נאָך קיין ראָלע ניט אין דעם גייסטיגען לעבען פון דער צייט.

אַשאַריאַיטען זעהען מיר דאָ ווידער אַן אינטערעסאַנטע אידעען־פערבינדונג פון מאַטעריאַליזם און גלויבען אין גאָט. אַזאַ פערבינדונג איז מעגליך, ווי מיר האָבען בעוויזען אין דעם ערשטען קאַפּיטעל. דיזעלביגע אידעען־פערבינדונג פון מאַטעריאַליזם און גלויבען אין גאָט געפינען מיר ביי דעם קירכען־פאָטער טערטוליאַן, און ביי איינעם אַ וועלטליכען פילאָסאָף פון דעם 18טען יאָהרהונדערט, דוקא אַ וויכטיגען, שאַרל באָננע (געשט. 1793), איינעם פון די, וואָס האָבען אַוועקגעשטעלט די פּסיכאָלאָגיע אויף אַ פיזיאָלאָגישען פונדאַמענט. אַלץ איז מאַטעריע, האָט געלערנט באָננע, און אַלע פּאַסירונגען אין דעם מענשליכען גייסט זענען אין גאַנצען בעדינגט דורך די בעוועגונגען אין די נערווען. און אַט די מאַטעריאַליסטישע געדאַנקען זיינע האָט ער לאָגיש צונויפגעבונדען ניט נאָר מיט אַ גלויבען אין גאָט, נאָר אויך מיט דעם גלויבען אין תחית המתים....

איידער מיר געהען איבער צו אַנדערע ביישפּיעלען ווילען מיר נאָך בעמערקען, אַז די מוטאַזיליטען האָבען זיך אייגענטליך ניט געדאַרפט אַזוי שרעקען פאַר דעם מאַטעריאַליזם. ווייל — מי לנו גדול מעפּיקור? וואָס דאַרף מען אַ בעסערען מאַטעריאַליסט, איידער עפּיקור? און ער האָט געגלויבט, אַז ניט נאָר די מענשליכע נשמות, — וואָס זענען אַזוינע קיילעכדיגע, פייערדיגע אַטאָמען, — האָבען אַ פרייען ווילען, נאָר יעדער מאַטעריעלער אַטאָם האָט זיין פרייען ווילען אין זיך... איז די פערבינדונג פון מאַטעריאַליזם און דעטערמיניזם (דאָס אָבלייקענען פון ווילען־פרייהייט) אויך ניט מעהר ווי אַ היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג?

ד) אין דער איצטיגער צייט, איינער זאָל אַרויסטרעטען מיט דעם אַסטראָלאָגישען געדאַנק, אַז די שטערן און די מזלות האָבען אַ שליטה אויף דעם מענשליכען גורל, וועט מען איהם בעטראַכטען פאַר אַ רעאַקציאָנער און צונויפפאָרען איהם מיט יענע, וואָס גלויבען אין נסים און מופתים. אבער אין דעם אָנהויב פון דער נייער צייט איז די אַסטראָלאָגיע געווען די רעוואָלוציאָנערסטע וויסענשאַפט, וואָס האָט געקעמפּפט אַנטקעגען נסים און מופתים. מען קאָן זי אָנרופען דעם מאַרקסיזם פון יענער צייט. די איז געווען דורכגענומען פון דעם געדאַנק, אַז אַלץ, וואָס פּאַסירט און

טער דער זון, פּאסירט נאָך אייביגע אונמערענדערליכע געזעצען, וואָס זענען בעשטימט דורך דעם אייביגען גלאַף פון די שטערען און די גלגלים. און אלץ, וואָס האָט געהאט אַן אָנהויב, מוז האָבען אַ סוף. דעריבער האָבען זיי געוואָלט ביי די שטערען דערגעהן אויך דעם סוף פון דער קריסטליכער רעליגיע...

ה) מיר זענען איצטער געוועהנט צו בעטראַכטען אלע געזעלשאַפטליכע אינסטיטוציעס (שקלאַפעריי, אייגענטהום, פאַמיליע) ווי אַ רעזולטאַט פון אַ נאַטירליכער געזעצמעסיגער ענטוויקלונג, ניט ווי אַ פּראָדוקט פון אַ פרייען אָבמאַך צווישען מענשען. דער געדאַנק פון נאַטירליכער ענטשטעהונג איז פּראָגרעסיוו, די אידעע פון אַ פרייען אָבמאַך — רעאַקציאָנער. אין גריכענלאַנד איז אָבער די מעשה געווען פונקט פערקעהרט. די וואָס זענען געשטאַנען פאַר שקלאַפעריי, האָבען געלערנט, אַז זי איז ווי אלץ אין דער געזעלשאַפט, אַרויסגערופען געוואָרען אין לעבען דורך נאַטירליכע געזעצען („פיזאַי"). די וואָס האָבען געקעמפּפט אנטגעגען שקלאַפעריי האָבען געגלויבט און געלערנט, אַז זי איז, ווי דער גאַנצער סדר פון דער געזעלשאַפט, מעהר ניט ווי אַ פּראָדוקט פון אַ הסכם, פון אַן אָבמאַך צווישען מענש און מענש („טעזאַי"). ביי אונז איז „פיזאַי" רעוואָלוציאָנער און „טעזאַי" רעאַקציאָנער.

ו) אין דער ענטוויקלונג פון דעם איצטיגען פרייען געדאַנק האָט אַ גרויסע ראָלע געשפּיעלט די ש ט ה פ ו ן ד אָ פּ ע ל ט ע ן א מ ת. דער פילאָזאָפישער אמת און דער רעליגיעזער אמת זענען סותר איינער דעם אַנדערן, און פון דעסטוועגען זענען ביידע גלייך אמת. אין דער איצטיגער צייט וואָלט אזא שטה געווען רעאַקציאָנער, ווייל זי וואָלט אַרומגערינגעלט די רעליגיאָן מיט אַ פעסטונג, וואָס זאָל אויסהאַלטען דעם אָנפאַל פון דעם פרייען געדאַנק. אין יענער צייט אָבער האָט דער „דאָפּעלטער אמת" געשפּיעלט אַ רעוואָלוציאָנערע ראָלע, ווייל ער האָט בעפרייט דעם פילאָסאָפישען געדאַנק פון אלע טענות ותביעות פון דער רעליגיאָן. דער פילאָסאָפישער אמת, אַז די וועלט איז אייביג, אַז עס איז ניטאַ קיין השארת הנפש, ניטאָ קיין תחית המתים, ניטאָ קיין נסים ונפלאות ריהרט ניט אָן דעם רעליגיעזען אמת, אַז די וועלט איז בעשאַפען, אַז די נשמה לעבט אייביג, אַז זי וועט זיך צוריקקעהרען

אין דעם מענשליכען גוף, אַז גאָט האָט בעוויזען מופתים און וואונ־דער. און ווייל די פילאָזאָפיע קאָן ניט אָנריהרען דעם אמת פון דער רעליגיאָן, דעריבער זאָל די רעליגיאָן זיך ניט ארײנמישען אין דעם גאנג פון דער פרייער פאָרשונג.

ז) מיר האָבען אויבען געזאָגט, אַז די אידעענפערבינדונג: „עס זענען ניטאָ קיין שדים, דעריבער קאָנען זיי ניט ווירקען אויף דעם מענשען" איז אַ קלאָרע און לאָגיש נויטווענדיגע. מוז אָבער איינער, וואָס גלויבט אַז שדים קאָנען ניט ווירקען אויף מענשען, אַלע מאָל גלויבען, אַז קיין שדים זענען ניטאָ? אין פלוג, מוז ער. אין דער ווירקליכקייט אָבער האָט דער געדאנק: „שדים זענען דאָ, אָבער זיי קאָנען נ י ט ווירקען אויף דעם מענשען" דורכגעפיהרט איינע פון די וויכטיגסטע רעוואָלוציעס אין דער געשיכטע פון דעם מענשליכען פרייען געדאנק. איינער פון די שרעקליכסטע קאפּיט־לאך אין דער געשיכטע פון דעם מענשליכען דענקען איז דער קאַ־פּיטעל וועגען דעם גלויבען אין שדים און אין רוחות. וויפיעל אונ־שולדיגע קרבנות זענען פערברענט געוואָרען פון דער אינקוויזיציע אויף דעם חשד, אַז זיי האָבען געהאַט וועלכע עס איז מחזקות מיט דעם טייוועל! און וויפיעל ראיות האָבען די געלערנטע פון דער אינקוויזיציע צונויפגעקליבען, כדי צו בעווייזען קלאָהר ווי דער טאָג, אַז דער טייוועל שטעהט אין פערבינדונג מיט געוויסע מענ־שען, דערהויפּט מיט פרויען. אַ גאנצע „וויסענשאפט", די „דעמאָ־נאָלאָגיע", איז אויסגעבילדעט געוואָרען, וועלכע האָט געשעפּט איהר מאטעריאל פון די הייליגע ספרים, פון די פילאָסאָפישע חקירות, פון די פאָלקס־מעשות און פון יענע עדות, וואָס זענען אַרויסגעזאָגט געוואָרען ביי די העקסען־פּראָצעסען. און אַט די גאנ־צע שדים־און־בייזע־רוחות־וועלט האָט פון קיינעם ניט בעקומען אַזאַ שטאַרקען קלאַפּ, ווי פון דעם האָלענדער דענקער ב אַ ל ט אַ ז אַ ר ב ע ק ק ע ר (געשטאָרבען 1698). אין זיין שריפט: „די פער־בשופ'טע וועלט", וואָס איז אַרויס אין דעם יאָהר 1690 און איז באַלד אַריבער געטראָגען געוואָרען אין אַלע וויכטיגע שפּראכען פון דער געבילדעטער וועלט, בעווייזט בעקקער, אַז, אַזוי ווי די רוחניות־דיגע וועלט קאָן ניט האָבען, ווי ד ע ק אַ ר ט האָט געלערנט, קיין שום שייכות צו דער מאַטעריעלער, איז דעריבער ממילא דערפון גע־

דרונגען, אַז שדים און רוחות קאָנען ניט ווירקען אויף אַ מענשען. אַלע פאַקטען, וועלכע די אינקוויזיציע האָט צונויפגעקליבען, בעווייזען נאָר איין זאַך, אַז זי האָט געהאַט צו טהאָן מיט נערוועז און גייסטיג קראַנקע מענשען, וועלכע מען מוז הייל ען. אויף אַזאַ אופן האָט דער געדאַנק, אַז שדים זענען דאָ, צונויפגעבונדען מיט דעקאַרטס געדאַנק, אַז אַ רוחניות קאָן ניט ווירקען אויף גשמיות, אריין געבראַכט די גרעסטע פּראָגרעסיוועסטע איבערקעהרעניש אין די מהות פון דער געבילדעטער וועלט.

נאָר גענוג ביישפּיעלען פון די אַמאָליגע צייטען! מיר דוכט, דער לעזער קאָן איינזעהן פון זיי, וואָס אַזוינס זענען היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען און וואָס פאַר אַ ראָלע זיי האָבען געמוזט שפּיעלען אַמאָל. וואָס טהוט זיך אָבער מיט אונזער איצטיגער גייסטיגער וועלט? האָבען מיר אויך דאָ אידעען־פערבינדונגען, וואָס דוכטען אויס, זיי זענען לאָגישע, אָבער באמת זענען זיי מעהר נישט, ווי היסטאָרישע? איך וויל דאָ אויסרעכענען, אָהן אַ בעזונדער סדר, אַ גאַנצען צעטעל פון געדאַנקען־פערבינדונגען, וואָס דאָס רוב פון די מאָדערנע ראַדיקאַלע דענקער מיינט, אַז זייער אמת איז אַקוראַט אַזוי קלאָר בעוויזען, ווי דער אמת פון צוויי מאָל צוויי איז פיער.

א) דער וואָס איז אַ מאַטעריאַליסט, מוז לייקענען די עקזיסטענץ פון אַ גאָט. (וועגען דעם האָבען מיר שוין גערעדט).

ב) דער וואָס איז אַ מאַטעריאַליסט, מוז לייקענען דעם פרייען ווילען. (דאָס האָבען מיר שוין אויך אָנגעריהרט).

ג) דער וואָס גלויבט אין דער היפּאָטעזע פון ענטוויקלונג, קאָן ניט גלויבען אין גאָט.

ד) דער וואָס קעמפּפט פאַר דעם פּראָגרעס פון דער מענשהייט, מוז זיין אַ קאָסמאָפּאָליט און לייקענען, אַז נאַציאָנען זענען דאָ און אַז זיי מוזען קעמפּפען פאַר זייער קיום אויף דער וועלט.

ה) דער וואָס איז אַ סאָציאַליסט, מוז אין דער זעלביגער צייט זיין אַ מאַרקסיסט.

ו) דער וואָס איז אַ מאַרקסיסט אין דער פּאָליטישער עקאָנאָמיע, מוז אין דער זעלביגער צייט זיין אַ מאַרקסיסט אין דער געשיכטספילאָזאָפיע און אין אַלע אַנדערע צווייגען פון דער גייסטיגער קולטור־וועלט.

ז) דער וואָס וויל אָבשאַפען קאַפּיטאַליזם, מוז גלויבען אין דער ארבייט־ווערטה־טעאָריע, וואָס זאָגט, אַז דער קאַפּיטאַל קאָן בשום אופן ניט בעשאַפען קיין ווערטה.

ח) דער וואָס קעמפּפט פאַר אַ בעסערע צוקונפט פון דער מענשהייט אויף דער וועלט, מוז אויך קעמפּפען אנטקעגען רעליגיאָן, אין וועלכער פאָרם זי זאָל ניט אַרויסטרעטען.

ט) דער וואָס האַלט, אַז דער מענש שטאַמט אָב פון אַ נידעריגערער חיה, און גלויבט מיט ד א ר וו י נ ע ן, אַז די העכערע ברואים שטאַמען פון די נידריגערע, מוז אויך גלויבען, אַז דאָס איז געשעהען, אַ דאַנק דעם קאַמפּף פאַר עקזיסטענץ, דעם נאַטירליכען און סעקסועלען אָבקלייב און דער פערערבליכקייט פון יענע סמנים, וואָס די איינצעלנע בריאה האָט געוואונען אין לעבען.

י) אויב די נאַטירליכע ענטוויקלונג פון דער געזעלשאַפט געהט דורך קאָנצענטראַציע פון קאַפּיטאַל אין ווענינע הענד און פּראָלעטאַריזאַציע פון די גרויסע מאַסען, איז יעמאָלט מעגליך, דער סאָציאַליזם זאָל מקוים ווערען, און עס האָט אַ זין, צו קעמפּפען פאַר אַן ענדציעל. אויב אָבער דער וועג, וועלכען מ א ר ק ס האָט אָנגעגעבען, איז ניט ריכטיג, אויב די מיטעלקלאַסען פערשווינדען ניט פון דער געזעלשאַפט, האָט יעמאָלט קיין זין ניט צו קעמפּפען פאַר אַ סאָציאַליסטישען ענדציעל.

יא) דער וואָס איז אַ סאָציאַליסט, מוז לייקענען אין דער שטה פון מאַלטהוס, אַז די מענשהייט פערמעהרט זיך שנעלער, איידער די מיטלען צו בעפריעדיגען איהרע בעדערפנישען.

יב) דער וואָס איז אַ סאָציאַליסט, מוז לייקענען אין דער שטה פון פעסימיזם, וואָס זאָגט, אַז דאָס לעבען ברייננט דעם מענשען מעהר ליידען, איידער פרייד. און דער וואָס איז אַ פעסימיסט, האָט ניט וואָס צו טהאָן מיט דעם סאָציאַליזם.

יג) דער וואָס שטעהט פאַר גלייכבערעכטיגונג פון פרויען, מוז אין דערזעלביגער צייט גלויבען, אַז אין דעם ענין פון פעהיגקייטען איז די פרוי אין קיין פּרט ניט נידעריגער פאַר דעם מאַן.

יד) דער וואָס איז אַ סאָציאַליסט, אַן אַנאַרכיסט אָדער גלאַט אַ פּראָגרעסיווער מענש, מוז גלויבען, אַז דאָס העכסטע פאַר דעם מענשען אויף דער וועלט, איז ה נ א ה ה א ב ע ן, און תענוג איז דאָס העכסטע ציעל, וואָס צו איהם דאַרף שטרעבען דער מענש.

טו) דער וואָס שטעהט פאַר דער דערהאַלטונג פון דעם אידי־שען פאָלק, דאַרף אויך שטעהן פאַר די דערהאַלטונג פון דער אי־דישער רעליגיע. אַ איד, וואָס גלויבט אין קריסטוס, קאָן ניט זיין קיין נאַציאָנאַלער איד: ס'איז אַ זאַך, וואָס געהט להיפך צו דעם שכל.

טז) דער וואָס איז אַ ציוניסט, מוז קעמפפען, העברעאיש זאָל זיין די נאַציאָנאַלע שפּראַך פון'ם אידישען פאָלק.

און נאָך, און נאָך, און נאָך, — ס'איז ניט אויסצורעכענען אויף איין מאָל אַלע יענע אידעען־פערבינדונגען, וואָס אונטער זייער שליטה שטעהט דער מאָדערנער אידישער און אַלגעמיין מענשלי־כער געדאַנק. זענען זיי אַלע לאָגיש נויטווענדיג? פאַר אַ סך מענשען ווערט איצטער וואָס אַ טאָג אַלץ קלאָהרער, אַז צ. ב. סאָ־ציאַליזם און קאָסמאָפּאָליטיזם, סאָציאַליזם און קאַמפּף אנטקעגען רעליגיע זענען ניט קיין לאָגיש־נויטווענדיגע אידעען־פערבינדונגען, נאָר היסטאָרישע. אָבער אויך אויף אַלע איבעריגע פון דעם צעטעל און נאָך אויף אַ סך, וואָס זענען דאָ ניט אויסגערעכענט, וואַרפען מיר אַרויף דעם זעלביגען חשד. מיר ווילען זיך איצטער ניט פער־נעהמען מיט דעם פּאַנאַנדערקלייבען פון יעדער אידעען־פערבינדונג בעזונדער. לאָמיר בעסער איבערגעהן צו יענע פּראָצעסען, וואָס בע־שאַפען היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען. און איידער מיר טהון דאָס, האָב איך נאָך צו דעם לעזער אַ קליינע בקשה.

איך האָב בעמערקט אין לעבען, אַז דער אידישער לעזער איז דאָס רוב נאָך ניט געוועהנט צו אַ ריין אָביעקטיווען שטודירען פון געדאַנקען, אין וועלכע ער גלויבט ניט. ממה נפשך, טראַכט ער, זענען זיי פאַלש, איז וואָס זאָל איך מיר אינטערעסירען מיט זיי? ביי אַ פילאָסאָפישער חקירה איז איהם שווער אריין צו טראַכטען זיך אין די אַרגומענטען, אויב ער האַלט, אַז זיי קאָנען ניט זיין אמת. איהם אינטערעסירט ניט די פראַגע: ווי אַזוי איז יענער געקומען צו אַזעלכע געדאַנקען? קודם כל זוכט ער, צו פערענטפערען: „וואָס האַלט איך פון יענע געדאַנקען?“

דער וואָס וויל אָבער אויספאָרשען היסטאָרישע אידעען־פער־בינדונגען, מוז זיך אויפהויבען אויף אַ ריין־אָביעקטיווען שטאַנד־פּונקט, פאַר וועלכען אַלע אמת'ען, וואָס אין זיי האָבען מענשען געגלויבט, אָדער גלויבען נאָך עד היום, האָבען אַלע גלייכע שאַנסען

צו זיין אמת אָדער פאַלש. דעריבער בעט איך דעם לעזער, וואָס וויל אויך ווייטער געהן מיט מיר אין וועג, ער זאָל קיינמאָל ניט ארויסלאָזען אָט דעם שטאַנדפּונקט פון זינען.

דער וואָס וויל ג ע פ י נ ע ן דעם אמת, מוז איהם זוכען, און דער וואָס וויל ז ו כ ע ן דעם אמת, מוז איהם — ווענינגסטענס אויף אַ ווײַלע — פ ע ר ל י ע ר ע ן...

דריטער קאַפּיטעל.

ווי בעגריפען קײַטלען זיך.

אין דעם צווייטען קאַפּיטעל פון אונזער ארבייט האָבען מיר געבראַכט אַ ביישפּיעל פון אַ היסטאָרישער אידעען־פערבינדונג פון דעם סוף מיטעלאַלטער, וואו אַ געוויסע טעאָריע אין דער ריין־לאָגישער וויסענשאַפט האָט זיך פערבונדען מיט אַ ריין־פּראַקטישער פּאָליטישער פראַגע: די טעאָריע פון „רעאַליזם" און „נאָמינאַליזם" אין דער לאָגיק מיט דער פראַגע וועגען דער וועלט־הערשאַפט פון דעם פּויפּסט.

מען האָט געקאָנט מיינען, אַז נאָר דעם מיטעלאַלטערליכען דענקער האָט געקאָנט אריין פאַלען אַזאַ המצאה אין זינען. צו ווייט איז ריינע לאָגיק פון דעם פּראַקטישען לעבען, ערנסטע מענשען זאָלען באמת וועלען צונויפפלאָנטערן פּאָליטישע נויטבעדערפניסען פון דער צייט מיט דער אייביגער שאלה: איז די „אידעע" מעהר נישט, ווי אַ „נאָמען", בעשאַפען פון אונזער שכל, אָדער זי האָט אַ וועלכע ס'איז רעאַליטעט אין דער דרויסענדיגער וועלט? סיידען אין מיטעלאַלטער, ווען דער מענשליכער געדאַנק האָט זיך געריסען אין הימעל און וועניג געטראַכט וועגען דער זינדיגער ערד, האָט געקאָנט אַזוינס פּאַסירען. אַזוי קאָן מען מיינען.

אין דער אמת'ן אָבער איז דער מיטעלאַלטער דערינען ניט שולדיג. אויך אין דעם נײַנצעהנטען יאָהרהונדערט איז פון זעהר ערנסטע, פּראַקטישע און טיעף דענקענדע קעפּ, וועמעס גייסט איז מיט אַלע נערוועז געווען צוגעבונדען צו די לעבענס־נויטען פון זייער צייט, אויסגעאַרבייט געוואָרען אַן אידעען־פערבינדונג, וואו פּראַקטיש־פּאָליטישע פּראָבלעמען האָבען זיך צונויפגעגאָסען מיט

פראגען פון דער ריינער לאָגיק, כמעט אויף דעם זעלביגען שטייגער, ווי דאָס איז געשעהען אין מיטעלאלטער. מיר מיינען דאָ די אידעען־פערבינדונג, וועלכע מ א ר ק ס און ע נ ג ע ל ס האָבען אויפגעבויט צווישען די אינטערעסען פון דעם פראָלעטאַריאַט און דער ה ע ג ע ל'שער דיאַלעקטיק. דער וואָס שטעהט אויף דעם שטאַנד־פונקט פון דעם פראָלעטאַריאַט, — אַזוי זאָגט איצטער אָט די געדאַנקען־פערבינדונג, — דאַרף על פי לאָגישע נויטווענדיגקייט זיך אין דער פילאָסאָפיע האַלטען פאַר דער דיאַלעקטישער לאָגיק, וואָס לערנט, אַז אַלץ אין דער נאַטור געפינט זיך אין בעוועגונג און אַז יעדע בעוועגונג שטאַמט פון אַן אינווענייגסטען „ווידער־שפּרוך" און אַז יעדע בעוועגונג לויפט דורך די דריי סטאַדיעס פון דער בעריהמטער העגעל'שער „טריאַדע": זעצונג (טהעזיס), געגענזאַטץ (אַנטי־טהעזיס), צונויפזעטצונג (סינטהעזיס).

איך בעדאַרף ניט צו זאָגען מיינע לעזער, אַז אויך אָט די געדאַנקען־פערבינדונג בין איך שטאַרק חושד אין דעם, אַז זי איז ניט קיין לאָגיש־נויטווענדיגע, נאָר אַ היסטאָרישע, ד. ה. אַזאַ וואָס דוכט זיך, זי איז לאָגיש נויטווענדיג נאָר אין אַ בעשטימטער היסטאָרישער צייט, ביי אַ בעשטימטער גרופּע פון מענשען.

ווי מיר האָבען שוין בעמערקט אין דעם סוף פון דעם פאָריגען קאַפּיטעל, וועלען מיר זיך איצט ניט אָבשטעלען אויף דעם פאַנאַנדערקלייבען פון איינצעלנע היסטאָרישע אידעען־בעהעפטונגען. מיר געהען איבער צו יענע פּראָצעסען, צו יענע קרעפטע, וואָס האָבען זיי בעשאַפען, און די נאָר וואָס דערמאָהנטע אידעען־פערבינדונג האָב איך געבראַכט מעהר נישט ווי צוליעב דעם, דער לעזער זאָל האָבען פאַר די אויגען אַ וועלכען עס איז ביישפּיעל, בעת מיר רעדען וועגען די אונז אינטערעסירענדע פּראָצעסען.

דענקט מען וועגען דעם ביישפּיעל פון „פּראָלעטאַריאַט" און „דיאַלעקטיק", פרעגט מען זיך קודם כל: ווי קומט דאָס „פּראָלעטאַריאַט" צו דער „דיאַלעקטיק"? וואָס פאַר אַ מחותנים זענען דיביידע בעגריפען איינער מיט דעם אַנדערען? און די פראַגע געהט איבער אין אַן אַלגעמיינערע פראַגע: ווי אַזוי ווערען איבערהויפּט בעגריפען, וואָס זענען ווייט איינער פון דעם אַנדערן כמעט ווי הימעל און ערד, אַזעלכע נאָהענטע מחותנים צווישען זיך?

יעם פּראָצעס, ווי אַזוי עס קאָנען פערבונדען ווערען צוויי בע־

גריפען, וואָס זענען ווייט "יינע פון די אנדערע, האָט צום ערשטען מאָל טיעף אויסגעפאָרשט שאָפּענהויער אין זיין הויפּט־ווערק: „די וועלט אַלס ווילע אונד פאָרשטעלונג". ער געהט ארויס פון דעם געדאנק, וועלכען א סך לאָגיקער האָבען שוין גע־וואוסט פאר איהם, אז יעדען בעגריף קאָן מען פאָרשטעלען ווי א קרייז, א ספערע, א רינג, וואָס קאָן:

א) אָדער אריין אין גאנצען אין א גרעסערען קרייז אָדער רינג, ווי צום ביישפּיעל, דער בעגריף „מענש", וואָס געהט אין גאנ־צען אריין אין דעם קרייז „לעבעדיגע וועזען";

ב) אדער אריין נעהמען אין זיך אין גאנצען א קלענערען רינג אָדער קרייז, ווי צ. ב., דער בעגריף „מענש", וואָס נעהמט אין זיך אריין אין גאנצען דעם בעגריף „אמעריקאנער";

ג) אָדער צונויפקעיטלען זיך מיט אַן אנדער רינג, ד. ה. אריין נעהמען אין זיך נאָר א טייל פון דעם אנדער רינג און לאָזען דעם אנדער רינג אריין נעהמען נאָר א טייל פון זיך. צ. ב. די בעגריפען: „אידען" און „אמעריקאנער". א טייל אמעריקאנער זענען אידען און א טייל אידען זענען אמעריקאנער.*)

שאָפּענהויער שטעלט זיך אָב בפּרטיות אויף דער דריטער אַרט פון ספערען־פערבינדונגען און בעווייזט, ווי אזוי א ניט גאָר פאָר־זיכטיגער געברויך פון בעגריפען־פערקעיטעלונג קאָן פיהרען צו די גרעבסטע טעות'ן אין געדאנקען, און עס זאָל אויסדוכטען, אז אליז איז פיין־לאָגיש און גלאַטיג. די הויפּט סכנה ליעגט אין דעם, וואָס דער פערשטאַנד געהט איבער פון איין בעגריף צו דעם אנדערן, פערגעסענדיג, אָדער ניט וויסענדיג, אז די בעגריפען זענען נאָר אין א קליינעם טייל שייך איינער צו דעם אנדערן.

אָט אין אזא מין איבערגעהן פון בעגריף צו בעגריף זעהען מיר איינע פון יענע קרעפטע, וואָס בעשאַפען היסטאָרישע אידעען פער־בינדונגען. דעריבער וועט דער לעזער קיין פעראיבעל ניט האָבען, ווען מיר וועלען דאָ ברייגנען כמעט אַלע ביישפּיעלען, וועלכע שאָ־פּענהויער פיהרט אָן צו דערקלעהרען זיין געדאנק. אייגענטליך

---

*) פערגלייך די רוסישע איבערזעצונג פון שאָפּענהויער'ס „וועלט אַלס ווילע", זייטע 52 און ווייטער. די צוויי אַנדערע אַרטען פון בעגריף־שיכות'ען זענען פאר אונז ניט אינטערעסאַנט.

זיינען אַ ל ע ביישפּיעלען נאָר איין ביישפּיעל, ווי אַזוי דער בעגריף: „ארום־פאָהרען“ (רייזען) קאָן דורך פערשיידענע אופנים פערבונדען ווערען סיי מיט דעם בעגריף „גוט“ (ארום־פאָהרען איז גוט), סיי מיט דעם בעגריף „שלעכט“ (ארום־פאָהרען איז שלעכט). יעדען בעגריף, וואָס שפּיעלט דערביי א ראָלע, ריגעלט ער ארום אין אַ קרייז און מאַכט פון אַלע בעגריפען איין טאַבעלע אַזוי, אַז מען זעהט פאר די אויגען בעשיינפערליך דעם גאַנצען נעץ פון בעגריפען און בעגריפען־קעיטעלעך, וואָס זענען אָנגעהאנגען אָן דעם צענטראַל־בעגריף: „אַרום־פאָהרען“ און וואָס פערלויפען זיך רעכטס אין דער בעגריף־ספערע: „שלעכט“ און לינקס — אין דער בעגריף־ספערע: „גוט“. מיר רייסען דא פאנאנדער דעם גאַנצען נעץ און גיעבען דאָ די בעגריף־קעיטלעך בעזונדער, איינס נאָך דעם אַנדערן.

אַ ר ו ם ־ פ אָ ה ר ע ן — אויסגעבען געלד — פערליערען זיין פּאַרמעגען — צרויסטרויטען אָרעמקייט — ש ל ע כ ט.

אַ ר ו ם ־ פ אָ ה ר ע ן — לאָזען זיך אין געפאַהר — ארויסווייזען העלדישקייט — פערדיענען אַכטונג — ווערען אַן אויטאָריטעט — געווינען דעם צוטרוי פון דער געזעלשאַפט — ווערען אַ קאַנדידאַט אויף אַ קהל'שע שטעל — רייך ווערען — ניצליך זיין — ג ו ט.

אַ ר ו ם ־ פ אָ ה ר ע ן — פערמעהרען זיין ערפאַהרונג — בעקאַנט ווערען מיט פיעלע אַנגענעהמע זאַכען — פערמעהרען זיינע בעדערפניש — פאַנאַנדערברעכען זיינע ליידענשאַפטען — צושטערען די זעעלענרוה — ש ל ע כ ט.

אַ ר ו ם ־ פ אָ ה ר ע ן — פערמעהרען זיין ערפאַהרונג — פערמעהרען זיינע קענטעניס — בערייכערען די וויסענשאַפט — צרויסרופען ליעבע צו איהר — אָברוקען אויפ'ן צווייטען פּלאַן די ווייסטע בעדערפעניסען — געווינען זעעלענרוה — ג ו ט.

אַ ר ו ם ־ פ אָ ה ר ע ן — לאָזען זיך אינ'ם אונגעוויסע — ריזיקירען — זיך אריין לאָזען אין געפאַהר — שטעלען דאָס לעבען אין קאָן — ש ל ע כ ט.

אַ ר ו ם ־ פ אָ ה ר ע ן — ערהאַלען די געזונדהייט — לעבעדיגער מאַכען די ענערגיע — שטאַרקער מאַכען די אַרבייטס־פעהיגקייט — ענערגישער נעהמען זיך פאר זיינע געלד־געשעפטען — האָבען מעהר גווינסטן — רייך ווערען — ניצליך זיין — ג ו ט.

די בעגריפען־פערקעיטעלונג, וועלכע שאפענהויער האט דא
אויסגעארבייט, איז געמאכט געווארען אין דעם גייסט און מיט די
אידעאלען פון אן עהרליכען „יוסטען בעל־הבית“. וואלט אן אנדער־
מענש זי געמאכט, אין אן אנדער גייסט און מיט אנדערע אידעאלען
אין קאפ, וואלט ער אויסגעקליבען גאנץ אנדערע רינגעלעך פאר
זיינע פערקעיטעלונגען, פאר דאס צונויפבינדען פון דעם געדאנקען־
רינג: „ארום־פאהרען“ מיט די געדאנקען־רינגען: „גוט“ און
„שלעכט“. אבער אויך שאפענהויער האט געוויס ניט אויסגעשעפט
אלע מעגליכע פערבינדונגען, וואס קאנען געמאכט ווערען מיט דעם
בעגריף: „ארום־פאהרען“. ער האט אן איהם אנגעקעיטעלט נאר
זעקס בעגריפען: „אויסגעבען געלד“, „לאזען זיך אין געפאהר“,
„פערמעהרען זיין ערפאהרונג“, „לאזען זיך אינ׳ם אונגעוויסע“,
„פאנאנדער־טרייבען דעם אומעט“, „ערהאלען די געזונדהייט“,
וואס האבען געגעבען דעם אנהויב צו זיעבען קעיטלעך. געוויס קא־
נען נאך אנדערע רינגען צוגעקעיטעלט ווערען צו דעם זעלביגען בע־
גריף אזוי, אז די צאהל פון די בעגריפען, וואס זענען אריינגעגאנ־
גען אין די פערקעיטעלונגען, וואלט נאך העכער געשטיעגען און עס
וואלטען ארויסגעקומען נאך וואונדערליכערע פערבינדונגען, אוי־
דער: „ארום־פאהרען“ און „ווערען א קאנדידאט אויף א קהל׳שע
שטעל“ אדער „ארויסרופען ליעבע צו דער וויסענשאפט“. דאס
בעווייזט ווי פלאסטיש עס איז אונזער בעגריפען־מאטעריאל, ווי
לייכט ער לאזט זיך בויגען און קנעטען און ווי לייכט ס׳איז דורך א
פלפול „צונויפפיהרען א וואנד מיט א וואנד“, אויב מען פערשטעהט
נאר, ווי אויסצוזוכען די פאסענדע רינגעלעך, וואס זאלען צונויפ־
שטעלען די פערבינדונגס־קעיט.

די ראלע פון פלפול אדער בעגריפען־פערקעיטעלונג איז אזוי
גרויס כמעט אין אלע היסטארישע אידעען־פערבינדונגען, אז איך
וואלט וועלען דער לעזער זאל ווערען גאנץ נאהענט פערטרויט מיט
איהר. בעגריפען־פערבינדונגען שפיעלען איבערהויפט א צו גרויסע
ראלע אין דעם טהעארעטישען שאפען פון דער מענשהייט. מען קאן
זאגען, אז דער גרעסטער טייל פון דער ה ע ג ע ל ׳ ש ע ר דיאלע־
לעקטיק פערדאנקט זיין עקזיסטענץ דעם פאקט, וואס העגעל האט
זיך צופיעל פערלאזען אויף דעם „נאטירליכען איבערגאנג פון איין
בעגריף אין זיין געגענזאץ“, און האט ניט בעמערקט, אז אט דער

נאַטירליכער איבערגאַנג איז אַ משוט'ער פּלפּול, אַ בעגריפען־פערקעיטעלונג אויף דעם זעלביגען שטייגער, ווי דאָס האָט שאָפּענהויער געמאַכט מיט דעם בעגריף: „ארום־פאַהרען". גאָר אין אָנהויב פון זיין בעריהמטער „לאָגיק" ווערט אויפגעבויט די בעגריפען־פערקעיטעלונג צווישען „זיין" און „גאָר נישט", וועלכע מיר קאָנען אריין ברענגען אין אַזאַ פאָרמעל:

ז י י ן — זיין בכלל — סתם זיין — ניט קיין בעשטימטער זיין — ניט קיין זיין פון קיין זאַך ניט — קיין זאַך ניט — גאָר נישט — נ י ט ז י י ן.

וואָלט העגעל קלאָהר געזעהען, אַז אַן דעם בעגריף „זיין" קאָן אַנגעהענגט ווערען ניט נאָר דער בעגריף: „זיין בכלל", נאָר אויך דער בעגריף: „זיין בפרט", ניט נאָר דער „סתם זיין", נאָר אויך דער „בעשטימטער זיין", וואָלטען מיר אפשר געהאַט גאָר אַן אַנדער העגעלשע פילאָזאָפיע:

ז י י ן — זיין בפרט — בעשטימטער זיין — דער זיין פון „אָ ט ד ע ר" זאַך — די איינצעל־זאַך — אַן אינדיווידיאום — ניט קיין כלל־בעגריף — ניט קיין אידעע — אויס אידעאַליזם!

עס פערשטעהט זיך, אַז איך וויל דערמיט ניט זאָגען, אַז די גאַנצע העגעלשע פילאָסאָפיע און די דיאַלעקטיק הענגען אויף דעם ערשטען בעגריפען־קעיטל פון די ערשטע בלעטלעך פון העגעל'ס „לאָגיק" און אַז ווי נאָר מיר שניידען איבער דאָס ערשטע קעיטעלע, אַזוי פאַלט פאַנאַנדער די גאַנצע נעץ. מיר ווייסען גאַנץ גוט, אַז די העגעל'שע דיאַלעקטיק האָט אַ סך פעהלערען און אַז זיי שטאַמען פון אַ סך קוואַלען און — נאָך מעהר — אַז זי האָט ניט נאָר פעהלערען, נאָר אויך אַ סך מעלות אין זיך. מיר זאָגען נאָר, אַז אַ גרויסער טהייל פון די פעהלערען שטאַמט פון העגעל'ס צופיעל פערטרויען אויף דעם מענשליכען שכל און איבערהויפּט אויף די פערבינדונגען פון בעגריפען. איהם איז ניט קלאָר געווען זייער פּלאַסטישע, בויגיגע, קעיטעלדיגע נאַטור, וואָס דערלאָזט, מען זאָל זיי קירעווען וואוהין מען וויל, אַנגעטריעבען פון אונבעוואוסטע נטיות און אינטערעסען.

איך וויל דאָ ברענגען נאָך אַ פּאָר ביישפּיעלען פון בעגריפען־פערקעיטעלונגען, וואָס איך האָב אַליין צונויפגעשטעלט און וואָס האָבען שוין אַ נעהענטערע שייכות צו דער פראַגע וועגען היסטאָרי־

שע אידעען־פערבינדונגען. איך נעהם דאָ די בעגריפען: „נאַציאָנאַליזם“, „גלויבען אין גאָט“, „פּראָלעטאַריער“, „דער קלײנער בעל מלאכה“, „פּאָליטישער טעררער“ און פערקעיטעל יעדען פון זיי מיט דעם בעגריף: „דערנעהענטערען“ אָדער „דערווייטערען די סאָציאַלע רעוואָלוציע“. אויך פערקעיטעל איך דעם בעגריף: „סאָציאַליזם“ מיט די בעגריפען: „פּראָגרעס“ און „שטיל־שטאַנד“. דער לעזער וועט אַלע בעגריפען־קעיטען לייכט פערשטעהן אָהן אַ פירוש, אויב ער וועט ניט איבערגעהן פון איין בעגריף צום אַנדערן, ביז ער וועט ניט איינזעהן זיין נאָהענטע לאָגישע קרובה'שאַפט צו זיינע שכנים.

נאַציאָנאַליזם — ליעבע צו דעם אייגענעם פאָלק — פאַנאַנדערשיידען צווישען אייגענע און פרעמדע — פערבינדונג פון אַלע אייגענע — פערבינדונג פון פּראָלעטאַריאַט און בורזשואַזיע — פערטונקלען דאָס קלאַסענבעוואוסטזיין פונ'ם פּראָלעטאַריאַט — דערווייטערן די סאָציאַלע רעוואָלוציע. אָדער אויך:

נאַציאָנאַליזם — קאַמפּף געגען פרעמדע — קאַמפּף געגען דאָס פרעמדע פּראָלעטאַריאַט — צושפּאַלטונג פון דעם פּראָלעטאַרישען קלאַס — פערטונקעלונג א. ז. וו. ווי פריהער.

נאַציאָנאַליזם — שטרעבען זיך צו בעפרייען פון פרעמדע — שטרעבען צו זעלבסטשטענדיגקייט — בעפרייען פון נאַציאָנאַלען פרעמדען יאָך — מבטל זיין די סאָלידאַריטעט צווישען דעם נאַציאָנאַל־אונטערדריקטען פּראָלעטאַריאַט און דער נאַציאָנאַל־אונטערדריקטער בורזשואַזיע — פערשאַרפען דעם קלאַסען קאַמפּף — ענטוויקלען דאָס קלאַסענבעוואוסטזיין פונ'ם פּראָלעטאַריאַט — דערנעהענטערן די סאָציאַלע רעוואָלוציע.

גלויבען אין גאָט — גלויבען אין העכערע גערעכטיגקייט — גלויבען אין דעם נצחון פון יושר און אמת איבער עולות און שקר — גלויבען, אַז דער סאָציאַליזם מוז זיעגען — פערשטאַרקערען די רעוואָלוציאָנערע ענערגיע — דערנעהנטערען די סאָציאַלע רעוואָלוציע.

גלויבען אין גאָט — האָפענונג אויף איבערנאַטירליכע הילף — אָבשוואַכען פערזענליכע ענערגיע — דערווייטערען די סאָציאַלע רעוואָלוציע.

גלויבען אין גאָט — גלויבען אין יענע וועלט — האָפענונג אויף עולם הבא — גלייכגילטיגקייט צו עולם־הזה —

גלייכגילטיגקייט צו עקספּלואַטאַציע — אָבשוואַכען די רעוואָלוציאָנערע ענערגיע — דערווייטערען די סאָציאַלע רעוואָלוציע.

גלויבען אין גאָט — וועלען דיענען איהם — טהאָן מעשים טובים — קעמפּפען אַנטקעגען שלעכטס — פאַנאַטיש האַסען די בעזע — זיך מוסר נפש זיין אין קאַמפּף מיט זיי — פערשטאַרקען די רעוואָלוציאָנערע ענערגיע — דערנעהנטערען די סאָציאַלע רעוואָלוציע.

פּראָלעטאַריאַט — אַרבייטען ביי אַ פרעמדען — ניט האָבען קיין אייגענע בעל־הבית׳ישקייט אין דער פּראָדוקציע — ניט האָבען קיין דאגות וועגען די אויסגעאַרבייטעטע סחורות — ניט האָבען קיין עגאָאיסטישע אינטערעסען — זיין אַן אַלטרואיסט — דאגה׳ן וועגען טובת הכלל — וועלען פערווירקליכען דעם סאָציאַליזם — זיין די בעסטע אַרמעע פאַר דער סאָציאַלער רעוואָלוציע.

פּראָלעטאַריאַט — ניט האָבען קיין דאגות פון אַן אייגענער פּראָדוקטיווער בעל־הבית׳ישקייט — ניט האָבען קיין בעשטענדיגע אינטערעסען אין דעם פּראָדוקציאָנס־פּראָצעס — זיין אונבעשטענדיג — (היינט קויטסקי, מאָרגען בערנשטיין) — זיין אונצופערלעסיג — זיין די אונצופערלעסיגסטע אַרמעע פאַר דער סאָציאַלער רעוואָלוציע.

פּראָלעטאַריאַט — ניט האָבען קיין אייגענע בעל־הבית׳ישקייט אין דער פּראָדוקציע — ניט זיין פערוואָהרענט מיט׳ן טעגליכען ברויט — דאגה׳ן וועגען דעם טעגליכען ברויט — געהן נאָך דעם, וואָס גיט די טעגליכע חיונה — זיין אויס נאַטור אַן אָפּפּאָרטוניסט — זיין די אונצופערלעסיגסטע אַרמעע פאַר דער סאָציאַלער רעוואָלוציע.

דער קליינער בעל מלאכה — קליינע פּרנסה — שטרעבען צו פערמעהרען די פּראָדוקציע — פערמעהרען דאָס מאַטעריאַל און די געצייג — אונמעגליכקייט צו בעאַרבייטען זיי מיט די אייגענע הענד — נויטווענדיגקייט צו דינגען אַרבייטער — בעקומען חשק צו עקספּלואַטאַציע פון פרעמד׳ער אַרבייט — זיין פיינדזעליג צו דעם סאָציאַליזם.

דער קליינער בעל מלאכה — נויטווענדיגקייט צו אַרבייטען מיט די אייגענע הענד — שעצען און הויך האַלטען די אַרבייט — זיין פיינד׳זעליג צו די עקספּלואַטאַטאָרען — פער־

טהיידיגען די אינטערעסען פון דער ארבייט — שעצען די מאַשינערי, וואָס מאַכט לייכטער די ארבייט — שעצען די קאָאָפּעראַציאָן, וואס מאַכט פארטהיילהאַפטער די ארבייט — פיינט האָבען די קאָנקורענץ — זיין פ ר י י נ ד ל י ך צו דעם סאָציאַליזם.

ס אָ צ י א ל י ז ם — בעפרייען זיך פון דאגת חיונה — בעפרייען גייסטיגע ענערגיע — אָנווענדען זי אויף דעם קאמפּף מיט דער נאַטור — שטודירען זי — שטייגערן די גייסטיגע ענטוויקלונג — פ ר אָ ג ר ע ס.

ס אָ צ י א ל י ז ם — בעפרייען זיך פון דאגת חיונה — זיין זאָרגלאָז — זיין קאמפּפלאָז — זיין אָבגעלאָזט — זיין פויל — אָבשוואַכען די ענערגיע — אָבשוואַכען די גייסטיגע ענערגיע — ש ט י ל ש ט אַ נ ד.

ט ע ר ר אָ ר — העלדישער קאמפּף פון א קליינער גרופּע — אַכטונג פאר די העלדען — פערזאָנען קולט — פעראַכטונג צו די מאַסען — ניט בעשעפטיגען זיך מיט זיי — לאָזען זיי אין אונוויסענהייט — ניט פערטרייבען זייער איבערגעבענקייט צו דעם הערשענדען סדר פון לעבען — ניט הויבען זייער רעוואָלוציאָנערע ענערגיע — אָ ב ה אַ ל ט ע ן די סאָציאַלע רעוואָלוציע.

ט ע ר ר אָ ר — העלדישער קאַמפּף פון א קליינער גרופּע — העלדען קולט — אַכטונג פאַר דאָס אַקטיווע אריינמישען זיך פון איינצעלנע אין לעבען — איבערשעצען די ראָלע פון דעם איינצעלנעם אין דער געשיכטע — ניט אַכטען דעם נאַטירליכען גאַנג פון די פּאַסירונגען — ניט וויסען די געזעצען פון דעם ווירקליכען לעבען — זיין א שפּיעלכעל אין די הענד פון א בלינדער, אונבעקאַנטער מאכט — ניט קאָנען בעהערשען די בלינדע מאַכט — פאלען אין קאמפּף אנטגעגען איהר — איבערלאָזען דעם זיעג צו דער הערשענדער אָרדנונג — ארויסרופען אין די מאסען א מורא פאר איהר — אָבשוואַכען די רעוואָלוציאָנערע ענערגיע — ד ע ר ו ו י י ט ע ר ע ן די סאָציאַלע רעוואָלוציע.

ט ע ר ר אָ ר — העלדישער קאַמפּף פון א קליינער גרופּע — אַכטונג פאַר העלדען אין די הערצער פון די מאַסען — דאס שטרעבען פון די מאַסען נאָכטהאָן די העלדען — דאָס שטרעבען פון די מאַסען נאָכטהאָן זייער מסירת נפש — דאָס אויפוואַכען פון דער

רעוואָלוציאָנערער ענערגיע ביי די מאַסען — *דערנעהענטערן* די סאָציאַלע רעוואָלויע.

טערראָר — העלדישער קאַמפּף פון א קליינער גרופּע — דאָס אַקטיווע אַריינמישען זיך אין דעם נאַטירליכען גאַנג פון די פּאַסירונגען — איבערצייגט זיין, אז דער נאַטירליכער גאַנג קאָן פערענדערט ווערען — דאָס שטרעבען צו וויסען, ווי צו פערענדערען דעם נאַטירליכען גאַנג — דאָס שטרעבען צו שטודירען דעם נאַטירליכען גאַנג — שטודירען איהם — ארויסרופען ביי די מאַסען דעם דאָרשט צו פערענדערן איהם — שטייגערן די רעוואָלוציאָנערע ענערגיע פון די מאַסען — *דערנעהנטערען* די סאָציאַלע רעוואָלוציע.

פון דעם ביישפּיעל מיט דעם „טעררֹאָר" קאָן דער לעזער זעהן, ווי פּלאַסטיש־בויגיג די בעגריפען זענען און ווי רייך עס קאָן געמאַכט ווערען דער שפּיעל מיט די בעגריפען־פערקעטעלונגען. אין אַלע אונזערע קעיטעלעך האָבען מיר אָנגעווענדעט נאָר *איינערשטען* איבערגאַנגס־רינג: דעם „העלדישען קאַמפּף פון א קליינער גרופּע", און מיר האָבען אונז געפליסט, אז דער *לעצטער* איבערגאַנגס־רינג זאָל שטענדיג זיין דער גראַד פון דער רעוואָלוציאָנערער ענערגיע. און אויך ביי די בעדינגונגען האָבען מיר געווים ניט אויסגעשעפּט אַלע וועגען, וואָס פערבינדען — פּאָזיטיוו אָדער נעגאַטיוו — „טעררֹאָר" מיט „סאָציאַלע רעוואָלוציע". אבער דער בעגריף: „העלדען קאַמפּף פון א קליינער גרופּע" איז ניט דער איינציגער רינג, וואָס קאָן אנגעהאַנגען ווערען אָן דעם בעגריף „טעררֹאָר". נאָך א סך אַנדערע רינגען לאָזען זיך לייכט פערבינדען מיט איהם: „מאָרד", „געוואַלט־טהאַט", „קאָנספּיראַציאָן" (וואָס קאָן פיהרען צו דעם בעגריף „פעררֹאַטה"), „אָנשרעקען די רעגיערונג", „אַנשרעקען די געזעלשאַפט" און אזוי ווייטער, און אזוי ווייטער. און אויך דער לעצטער איבערגאַנגס־רינג קאָן אויסדערוועהלט ווערען אָן אַנדערער, איידער דער מעמד פון דער רעוואָלוציאָנערער ענערגיע אזוי, אז די צאָהל פון *מעגליכע* פערבינדונגען צווישען „טעררֹאָר" און „סאָציאַלע רעוואָלוציע" זאָל אויסוואַקסען כפל כפלים. די זעלביגע מעשה איז אבער אויך מיט אַלע אַנדערע בעגריפען. וואָס ווייטער זיי שטעהען אָב איינער פון דעם אַנדערען, אַלץ מעהר בעגריפען־קעיטלאַך קאָן מען

אויסטראַכטען, ווי צו פערבינדען זיי, און זעהען מיר איין, ווי אזוי דער בעגריף „ארום־פאָהרען“ קאָן ווערען דורך צווישען־רינגעלעך, א נאָהענטער מחותן מיט דעם בעגריף: „ווערען א קאנדידאט אויף א קהל׳שע שטעל“, וועט שוין אונז אויך ניט וואונדערען, ווי אזוי דער פּראָלעטאריאַט קאָן ווערען א מחותן מיט דער העגעל׳שער דיאַלעקטיק. אויף פערשיידענע וועגען, דורך פערשיידענע רינגע־לעך, קאָן מען איבערגעהן פון איהם צו איהר. איך וויל דאָ נאָר אָנ־פיהרען איינעם פון יענע וועגען, וועלכע דער רוסישער דענקער א. באָגדאַנאָוו, איינער פון די טהעאָרעטיקער פון די מאַרק־סיסטישע „באָלשעוויקעס“ אין רוסלאנד, האָט אויסגעפונען אין זיין אַרטיקעל: „צו דער כאַראַקטעריסטיק פון דעם פּראָלעטאַריאַט׳ס פילאָסאָפיע“ 3).

דענקט איהר זיך אריין טיעפער אין דעם זיעבענטען קאַפּיטעל פון זיין אַרבייט, אזוי געפינט איהר דאָרטען א בעגריפען־קעיטעל פון זעהר א פשוט׳ער אַרבייט, וואָס קאָן פאָרגעשטעלט ווערען, לויט דער שאָפּענהויער׳שער מעטהאָדע, אויף אזא׳ן אופן:

פּ ר אָ ל ע ט אַ ר י אַ ט — מאַשינען פּראָלעטאַריאַט — מאַ־שינען אינדוסטריע — מאַשינען בעוועגונג — בעוועגונג אָהן אן אנהויב, אָהן א סוף — וועלט בעוועגונג — ד י אַ ל ע ק ט י ק...

אגב אורחא וויל איך בעמערקען, אז דער פּראָצעס פון בעגרי־פען־פערקעטעלונג ערקלערט אונז אויך יענע „קונצען“, וועלכע די יונג־העגעליאַנער פלעגען בעווייזען, בעת זיי פלעגען ארויסברענגען, אז יעדער היסטארישער פּראָצעס לויפט דורך די דריי פאַזען פון טע־זיס, אַנטי־טעזיס און סינטעזיס. געוויס, קאָן די העגעל׳שע טריאַ־דע (וואָס בעשטעהט פון די דריי פאַזען) ניט דערקלערט ווערען דורך בעגריפען־שפּיעלעריי אליין. אָבער א גרויסען חלק האָט די פּלאַסטישקייט פון דעם בעגריפען־מאַטעריאַל גאַנץ זיכער געהאַט אין דעם אויפבויען פון הונדערטער טריאַדעס, מיט וועלכע די הע־געל׳שע שוהלע האָט בעגליקט דעם מענשליכען געדאַנק. דער קונץ איז דאָ א פּשוט׳ער. אויף דעם זעלביגען וועג, אויף וועלכען איך פערבינד אזעלכע ווייט ליעגענדע בעגריפען, ווי „פּראָלעטאַריאַט“

---

3) ק׳ כאַראַקטעריסטיקע פילאָסאָפיאי פּראָלעטאַריאַטאַ, „ראַדוגאַ“ נאָמער 4, זשענעווע, 1908, זייטע 88—112.

און „דיאַליקטיק“, קאָן איך אויך פערבינדען יעדען בעגריף מיט זיין געגענזאַץ, און דערנאָך דעם געגענזאַץ מיט א בעגריף, וואָס זאָל האָבען אין זיך סימנים פון דער טעזע און דער אַנטי־טעזע. פון וואָס מעהר מאָמענטען עס בעשטעהט א וועלכער עס איז געשיכטליכער פּראָצעס, אלץ לייכטער איז אויסצוקלייבען פון זיי דוקא די, וואָס לאָזען זיך אריין קוועטשען, ווי רינגען, אין די פּאַסענדע בעגריפען־קעיטלעך.

די פּלאַסטישקייט פון די בעגריפען און די רייכע מעגליכקייט פון זייער פערקניפּונג איז א קראַפט, וואָס בעשאַפט, וואָס ברענגט ארויס היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען, אָבער זי איז נאָר איינע פון אזעלכע קרעפטע. אין דער פאָרטזעצונג פון אונזער ארבייט וועלען מיר בעקאַנט ווערען מיט נאָך אַנדערע גייסטיגע פּראָצעסען, וואָס שפּילען א ראָלע אין דעם ענין, וועלכע מיר האַלטען אין אויספאָרשען. דערווייל וויל איך נאָך אמאָל בעטען דעם לעזער צו געדענקען, אז מיר האָבען דאָ ניט צו טהאָן מיט דעם „אמת“, אָדער דעם „שקר“ פון א וועלכער עס איז אידעען־פערבינדונג. מיר אונטערזוכען די געזעצען פון זייער בעהעפטונג מיט דער זעלביגער אָביעקטיוויטעט, מיט וועלכער דער כעמיקער, צ. ב., אונטערזוכט די בעהעפטונגס־געזעצען פון די פערשיידענע מאַטעריעלע שטאָפען. פאר איהם זיינען אלע שטאָפען גלייכע מיוחסים: שפּינאַט ניט ווייניגער ווי צוקער־קאַנדעל.

דר. ח. זשיטלאָווסקי

פיערטער קאַפּיטעל:

דאָס איבערהופּען פון מיטעל־רינגען, די צונויפשמיעדונג פון ענד־רינגען און די ניט־בערעכטיגטע איבערקעהרונג.

א בעקאַנטער אידישער ראַדיקאַל פון׳ם אַלטען חדר האָט מיר אין א פּערזענליכען געשפּרעך ארויסגעזאָגט דעם געדאַנק, אז אונזער ארבייט וועגען די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען האָט א דירעקט שעדליכע טענדענץ. איבערהויפּט דער דריטער קאַפּיטעל, וואו עס ווערט בעוויעזען, ווי אזוי מען קאָן מטהר זיין א שרץ אָדער מטמא מאַכען א מלאך דורך דעם פּראָצעס פון בעגריפען־פערקערטעלונג. דער ניט גאָר געבילדעטער לעזער קאָן אין גאַנצען מטושטש ווערען. ער מוז אויפהערען צו גלויבען אין אַלץ וואס מען זאָגט איהם, אפילו ווען דאָס וואָס ער הערט, לעגט זיך איהם אויפ׳ן שכל. ער מוז תמיד זיין אין ספק, טאָמער וועט מען אין א ווײַלע ארום, מיט דער זעלביגער לאָגיק אומדרעהען דעם פּעלץ און בעווייזען דעם היפּך פון פריהער.

איך מוז מודה זיין, אז אזא סכנה איז באמת פאַראַן, און אז די דאָזיגע, דירעקט שעדליכע טענדענץ ליעגט בפירוש אין אונזער ארבייט. מיר ו ו י ל ע ן ט אַ ק י ברענגען די מאַסען פון די אידישע לעזער צו אזא מדרגה, אז זיי זאָלען אויפהערען צו ג ל ו י ב ע ן אויפ׳ס וואָרט אָדער אפילו אויפ׳ן אויבערפלעכליכען שכל ניט נאר אין די אויטאָריטעטען פון דער אלטער רעליגיאָן, נאָה אויך אין די נייע רבי׳אים, ווי מען זאָל זיי ניט רופען, קראָפּאָטקין אָדער קאַרל מאַרקס. דער בעסטער מיטעל צו בעפרייען זיך פון גלויבען אין גדולים און אין דעם אויבערפלעכליכען שכל איז — נאָך מיין מיינונג — דער שטודיום פון היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען און דערהויפּט — די בעקאַנטשאַפט מיט יענע פּראָצעסען, וואס רופען זיי ארויס אין לעבען.

די בעגריפען־פערקעיטלונג, מיט וועלכער מיר זיינען בעקאַנט געווארען אין דעם דריטען קאַפּיטעל, איז נאָר איין פּראָצעס אזא, אמת דער וויכטיגסטער. ער איז דער פונדאמענט, אויף וועלכען עס ווערען אויפגעבויט נאָך אנדערע פּראָצעסען. איינער פון זיי איז

— דאָס איבערהופּען פון די מיטעל־רינגען און די צונויפשמיערען פון די ענד־רינגען.

מיר וועלען ברייגען א ביישפּיעל:

ביי דער בורזשואזיע פון דעם ניינצעהנטען יאהרהונדערט האָט זיך אויסגעארבייט א היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג פון „סאָציאַליזם“ און „שטילשטאַנד“. אין דעם דריטען קאַפּיטעל האָבען מיר געפּרופט בעווייזען א בעגריפען־קעיטעל, וואס פיהרט צו אזא פערבינדונג: דער סאָציאַליזם בעפרייט פון דאגת־חיונה, ער מאַכט דעריבער דעם מענשען זאָרגלאָז און ממילא קאַמפּף־לאָז. דורך דעם ווערט ער אבגעלאָזט, ווערט ביסלעכווייז אלץ מעהר און מעהר פויל. פון פוילקייט ווערט אָבגעשוואַכט זיין ענערגיע בכלל, און ממילא אויך די גייסטיגע ענערגיע, דער הויפּט־טרייבער פון דער געשיכטליכער ענטוויקלונג. סוף כל סוף מוז אריינטרעטען דער שטילשטאַנד.

וואָלט דאָס גאַנצע בעגריפען־קעיטעל מיט אַלע זיינע מיטעל־רינגען (דאגת חיונה, זאָרגלאָזיגקייט, קאַמפּף־לאָזיגקייט א. אז. וו.) תמיד געשטאַנען פאר די גייסטיגע אויגען פון דעם בורזשואַ, בעת ער טראַכט וועגען סאָציאַליזם און שטילשטאַנד, וואָלט ער אפשר פריהער אָדער שפּעטער איינגעזעהען, אז דער איבערגאַנג פון איין געדאַנקען־רינג צו דעם אנדערן איז דאָ ניט אומעדום א לאָגיש־גויטוועגדיגער. דער סאציאַליזם בעפרייט פון דאגת חיונה. איז אָבער די דאגת חיונה די איינציגע דאגה, וואָס דער מענש האָט? אז מען בעפרייט זיך פון איהר, הייסט עס דען, אז מען בע־פרייט זיך פון אלע זאָרגען? און וואו זיינען די זאָרגען פון ליעבע? און די זאָרגען פון כבוד? פון וועלען שפּיעלען א ראָלע, פון וועלען עפּעס אויפטהאָן? איך רעד שוין ניט פון די העכע־רע דאגות, וואס שטאַמען פון דעם אידעאַלישען מקור פון דער מענשליכער נאַטור. זיינען אפילו די ניעדעריגערע, ניט ריין עקאָ־נאָמישע דאגות, ניט גענוג אויפצומונטערען די ענערגיע פון דעם מענשען? אזעלכע שאלות וואָלטען געמוזט פריהער אָדער שפּע־טער פאנאנדערררייסען דאָס בעגריפען־קעיטעל, און די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג פון „סאָציאַליזם“ און „שטילשטאַנד“ וואָלט אפשר ניט געקאָנט שלאָגען טיעפע וואָרצלען אין די מאַסען פון דער

בורזשואזיע. די צרה מיט די בעגריפען־קעיטלעך איז אָבער, וואָס זיי שטעהען ניט תמיד מיט אַלע זייערע מיטעל־רינגען אין דעם העלען שיין פון דעם בעוואוסטזיין. האָט זיך אַזאַ בעגריפען־קעיטעל שוין איין מאָל „געלעגט אויפ'ן שכל", זעהט דער שכל וואָס גיכער מקצר צו זיין דעם ענין. ער וואַרפט ארויס די מיטעל־רינגען, די בריקען, וואָס האָבען געפיהרט פון דעם בעגריף „סאָציאַליזם" צו דעי בעגריף „שטילשטאַנד", און שמידט צונויף די צוויי ענד־רינגען אַזוי, אַז פון זיי ווערט כמעט ווי איין דאָפּעל־רינג: „דער סאָציאַליזם — דער שטילשטאַנד". און תמיד ווען דער בורזשואַ האָט אין געדאַנקען דעם בעגריף סאָציאַליזם, ליעגט שוין אין איהם ממילא איינגעוויקעלט דער געדאַנק, אַז ער, דער סאָציאַליזם, איז די סבה פון שטילשטאַנד.

דער שכל וואַרפט ארויס די מיטעל־רינגען פון א בעגריפען־קעיטעל און שמיעדט צונויף זיינע ענד־רינגען ניט חלילה פון בייזקייט, ווען אפילו מען מוז צוגעבען, אַז דער „גוטער" אָדער דער „שלעכטער" ווילען, די קלאַססען־אינטערעסען און די איבעריגע אינטערעסען פון דעם מענשען שפּיעלען דערביי ניט קיין קליינע ראָלע. דער שכל קירצט אָב דעם פּראָצעס פון בעגריפען־פערבינדונגען, ווייל אין איהם, ווי אין דער גאַנצער נאַטור, ליעגט די טבע פון „שפּאָרעוודיגקייט", פון עקאָנאָמיזירען די קרעפטען. איז ער איין מאָל פּאַרטיג געוואָרען מיט אַן ענין, ווייל ער מעהר ניט אויסגעבען קיין ענערגיע אויף שטענדיג בעלייכטען אַזעלכע פּראָצעסען, וואָס ער מיינט, זיי זיינען שוין פאר איהם קלאָהר. דער גרויסער און טיעפער דענקער פון דער לעצטער צייט אַ וועננאַריוס (און נאָך פאר איהם לאַצאַרוס) האָבען אין זייערע ארבייטען בעלויכטען אָט די עובדא פון דעם מענשליכען שכל. אין זיין יוגענד־ארבייט פון דעם יאָהר 1876: „די פילאָסאָפיע — אַ דענקען וועגען דער וועלט לויט דעם פּרינציפּ פון דער קלענסטער קראַפט־מאָס" האָט אַוועננאַריוס צונויפגעפיהרט די מדה פון שפּאָרעוודיגקייט אין דעם מענשליכען שכל מיט דער זעלביגער עובדא אין דער נאַטור, בעת זי מאַכט צ. ב., אַז יעדע בעוועגונג זאָל געהן אין דער ליניע פון דעם קלענסטען ווידערשטאַנד.

אגב אורחא וויל איך בעמערקען, אַז ווען די איינגע־ע פילאָסאָפען מאַכען איצטער אַזאַ וועזען פון דעם „פּרינציפּ פון דער קלענ־

סטער קראַפט־מאָס" און ווילען אַליין דערקלערען, סײַ אין דער נאַטור, סײַ אין דעם לעבען פון דעם מענשליכען גייסט, מיט דער הילף פון דעם דאָזיגען פּרינציפּ, פערגעסען זיי נאָר איין קלייניגקייט: אַז דער „עקאָנאָמיזם" איז נאָר א י י ן מדה פון דעם וועלטליכען פּראָצעס. נאַטור און גייסט זיינען ניט נאָר קמצנים, קאַרג אויף אויסברענגען קראַפט, נאָר אויך ותרנים, גרויסע אויסברענגערס און פערשווענדערס. די נאַטור שיט אויס פון פולען הויפען מיליאָנען און מיליאַרדען זריעות און גאַנצע לעבעדיגע אָרגאַניזמען, וואָס געהען לאבוד, וואָס עסען איינע די אַנדערע אויף, און זי האַלט אין א שטענדיגען, גאָר ניט עקאָנאָמישען אַרונטערייסען פון אַלטע און ווידער אויפבויען פון נייע בנינים אין אַלע פעלדער פון דעם וועלטליכען זיין: אין דעם בוי פון דעם הימעל אַזוי גוט ווי אין דעם בוי פון דער ערד, אין דער „טויטער" נאַטור אַזוי גוט ווי אין דער לעבעדיגער. און אויך דער „גייסט" האָט א ברייטע, פולע און אָפענע האַנד. אפשר נאָך מעהר גייסטעס קראַפט איידער אין דעם גאַנצען, אונז בעקאַנטען, וועלטען־בוי איז פערשווענדעט געוואָרען אויף דער מענשליכער געשיכטע, אויף וויסענשאַפט און פילאָסאָפיע, רעליגיאָן און קונסט, אויף דער גאַנצער מענשליכער קולטור איבערהויפּט. ווער עס וויל דעריבער פערשטעהן סײַ נאַטור, סײַ גייסט, דאַרף געדענקען, אַז ער האָט דאָ צו טהאָן ניט נאָר מיט א שפּאָרעוודיגער בעל־הבית'טע, נאָר אויך מיט א לוסט־וויליגער אויסברענגערין.

ווי די מעשה איז, אָבער אין דעם אַריבערהופּען פון מיטעלרינגען און אין דעם צונויפשמידען פון ענד־רינגען אין א וועלכען עס איז בעגריפען־קעיטעל, בעמערקען מיר די מדה פון דעם מענשליכען שכל — די שפּאָרעוודיגקייט מיט דער גייסטיגער ענערגיע, דאָס ניט־לאַנג־אָבשטעלען־זיך אויף דעם אַלטען, שוין אויסדערפאָרשטען ענין, כדי צו געווינען צייט און קראַפט פאַר אַלץ נייע און נייע אַרבייט. ס'איז זעלטען צו געפינען א היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג, און ניט נאָר א היסטאָרישע, נאָר אויך א לאָגישע, וואו דער פּראָצעס פון אַריבערהופּען און צונויפשמידען זאָל ניט האָבען געשפּיעלט זיין ראָלע. די צונויפשמעלצונג פון „גאָט" און „גייסט" אין דער אידעען־פערבינדונג פון מאַטעריאַליזם און אַטהעאיזם, פון „רעליגיאָן" און „מאָראַל", פון „רעליגיאָן" און „פרייען ווילען", פון

„שדים“ און „טהאָן אַל־דאָס־בייז“, פון „נאַציאָנאַליזם“ און „רעאַקציע“, פון „סאָציאַליזם“ און „מאַרקסיזם“, פון „אידישע נאַציאָנאַליטעט“ און „אידישע רעליגיאָן“ און אזוי ווייטער, און אזוי ווייטער, איז געווען מעגליך נאָר אַ דאַנק דעם אַריבערהופּען פון יענע מיטעל־בעגריפען, וואָס האָבען צונויפגעבונדען די צוויי ענדען פון דעם בעגריפען־קעיטעל. מיר וועלען שפּעטער, אין דעם המשך פון אונזער אַרבייט האָבען די געלעגענהייט צו בעווייזען, ווי אזוי היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען פון אונזער צייט מוזען אויפ׳ן שטעל פאַנאַנדערפאַלען, ווי נאָר איהר שמיעדט ווידער פאַנאַנדער די צוויי ענד־בעגריפען און איהר שטעלט צווישען זיי אריין יענע מיטעל־גליעדער, וואָס האָבען זיי פערבונדען. עס ווייזט זיך דערביי אַרויס, אַז די מיטעל־גליעדער האָבען געקאָנט זיין אמת נאָר פאַר זייער צייט, אַז איצטער האָט זיך זייער אמת איז גאַנצען אויסגעוועבט; אָבער די פערבינדונג, וואָס זיי האָבען אַרויסגערופען אין לעבען, בעשטעהט נאָך עד היום. און וויפיעל אַזעלכע צונויפגעשמאָלצענע בעגריפען טראָגען מיר אַרום אין דעם אוצר פון אונזער בעוואוסטזיין, ועמעס מיטעל־גליעדער זיינען שוין לאַנג צופוילט און צופאַלען! ס׳איז איינע פון די בכבוד׳סטע און וויכטיגסטע אויפגאַבען פון אַ פּראָגרעסיווער קריטיק פון אַלע אונזערע מיינונגען און „אמת׳ן“ — אויסצוגעפינען אָט די צונויפגעשמאָלצענע בעגריפען, וואָס לעבען נאָך אויף דעם אַלטען קרעדיט און וואָס זיינען באמת שוין לאַנג באַנקראָט, און אַרויסוואַרפען זיי, ווי אַלטע אייזען, פון דעם אוצר פון אונזער קולטור. אָבער דערצו מוז מען פריהער גוט בעקאַנט זיין מיט אַלע יענע פּראָצעסען, וואָס בעשאַפען היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען.

דאָס איבערהופּען און צונויפשמעלצען פון בעגריפען־רינגען ברענגט מיט זיך גופא נאָך אַ קראַמפּט, וואָס רופט אַרויס היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען. איך רוף זי „די ניט־בערעכטיגטע איבערקעהרונג“.

ווערען צוויי ענד־בעגריפען פערשמאָלצען אזוי, אַז דער אנהויב־בעגריף קאָן ניט עקזיסטירען אָהן דעם ענד־בעגריף, קעהרט דער מענשליכער שכל איבער די צונויפגעשמאָלצענע רינגען און איהם הויבט זיך אָן צו דוכטען, אַז אויך דער ענד־בעגריף קאָן ניט עקזיסטירען אָהן דעם אנהויב־בעגריף.

א פּאָר ביישפּיעלען וועלען אונז דאָס דערקלערען.

די רעליגיאָן האָט כמעט אומעדום, אחוץ איינציגע אויסנאַהמען, געהאַלטען די לעהרע פון דעם פרייען ווילען פאַר איינעם פון איהרע וויכטיגסטע גרונד־שטיינער. אין דעם בעגריפען־קעיטעל, וואָס האָט געפיהרט צו דעם צונויפשמיעדען פון „רעליגיאָן“ און „פרייען ווילען“ האָט זעהר א וויכטיגע ראָלע געשפּיעלט דער געדאַנק פון שכר ועונש, פון שטראָף און בעלוינונג פאַר בעגאַנגענע זינד, ווייל שטראָפען קאָן מען נאָר דעם, וואָס איז פעראַנטוואָרטליך פאַר זיינע מעשים, און פעראַנטוואָרטליך קאָן זיין נאָר דער, וואָס האָט א פרייען ווילען. קוים אָבער זיינען „רעליגיאָן“ און „פרייער ווילען“ צונויפגעוואַקסען געוואָרען אין איין דאָפּעל־בעגריף, אזוי האָט דער מענשליכער שכל איבערגעקעהרט דעם דאָפּעל־בעגריף, האָט אין א ספק מוחות דעם „פרייען ווילען“ געמאַכט פאַר'ן אָנהויב, די „רעליגיאָן“ פאַר'ן סוף און אויסגעבויט די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג, אז ווער עס גלויבט אין פרייען ווילען, מוז סוף־כל־סוף לאָגיש אָנהויבען גלויבען אין א רעליגיאָן און אין א גאָט. אזא איבערקעהרונג איז אָבער לאָגיש ניט בערעכטיגט. אויב איך קאָן נאָך איינזעהן, פאַר וואָס איינער, וואָס גלויבט אין גאָט, אין שטראָף און בעלוינונג, מוז אויך גלויבען אין א פרייען ווילען, קאָן אָבער בשום אופן ניט קלאָר געמאַכט ווערען, פאַר וואָס איינער, וואָס גלויבט אין א פרייען ווילען, מוז לאָגישערהייט גלויבען אין שכר ועונש און א גאָט. לאָז זיין, יעדע רעליגיאָן פיהרט צום פרייען ווילען, מוז דאָך אָבער ניט יעדער גלויבען אין פרייען ווילען פיהרען צו רעליגיאָן. דער אָנהויב־בעגריף: „רעליגיאָן“ נויטיגט זיך אפשר אין דעם ענד־בעגריף: „פרייער ווילען“, אָבער דער ענד־בעגריף: „פרייער ווילען“ נויטיגט זיך לגמרי ניט אין דעם אָנהויב־בעגריף: „רעליגיאָן“.

די „רעליגיאָן“ איז פון אוראַלטע צייטען געווען פערבונדען מיט „מאָראַל“. ס'איז דאָ א סברא, אז די מאָראַל האָט געשפּיעלט זעהר א וויכטיגע ראָלע אין דעם גאַנצען בעשאַפען פון דער געטער־וועלט. דער מענש האָט איינגעזעהן, אז ניט אלע פערברעכען און עולות, וואָס א מענש בעגעהט אנטקעגען א מענשען, קאָנען בעשטראָפט ווערען פון דער מענשליכער האַנד. א טהייל פערברעכען ווערען געטהאָן אין פערבאָרגענהייט און קיין מענשליך אויג זעהט זיי ניט. א גרויסער סכום עולות זיינען אזעלכע, וואָס געהען גאָר ניט

להיפך צו דעם הערשענדען שטראָף־קאָדעקס, און די האַנד פון דעם ריכטער קאָן ניט האָבען קיין שליטה אויף דעם מנובל. די שטראָף־פונקציאָן פאַר פערבאָרגענע פערברעכען און געזעצליכע עולות האָט דעריבער שוין די פרימיטיווע, נאָך גאָר רויהע מענשהייט אין דעם געפיהל פון יושר אַרויפגעלעגט אָדער אויף בעזונדערע געטער אָדער בכלל אויף דער גאָטהייט. ממילא איז אויסגעוואַקסען די אידעען־פערבינדונג, אַז ווער עס גלויבט אין דעם אַלץ־זעהענדען, אַלץ־וויסענדען און אַלמעכטיגען גאָט, מוז אין דערזעלביגער צייט זיין מאָראַליש, ד. ה. אָבזאָגען זיך פון ניט־מאָראַלישע מעשים. איז אָבער דער אָנהויב־בעגריף „רעליגיאָן“ צונויפגעשמאָלצען געוואָרען מיט דעם סוף־בעגריף „מאָראַל“, אַזוי האָט מען, דורך איבערקעהרונג אויפגעבויט די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג, אַז נאָר דער קאָן זיין מאָראַליש, וואָס איז רעליגיעז און גלויבט אין גאָט. אָבער אויך די איבערקעהרונג איז ניט קיין בערעכטיגטע. דערזעלביגער געפיהל פון יושר, וואָס האָט דיקטירט דעם מענשען אַרויפצולעגען אויף דער גאָטהייט די שטראָף־פונקציאָן פאַר ניט מאָראַלישע מעשים, קאָן איהם אָבהאַלטען פון צו בעגעהן זיי. לאָז זיין, אַז יעדע רעליגיאָן פיהרט צו מאָראַליטעט, מוז דאָך ניט יעדע מאָראַליטעט פיהרען צו א גלויבען אין גאָט.

איך וואָלט געקאָנט ברענגען נאָך א סך ביישפיעלען פון דער אַלטער וועלט. איך מוז אָבער בעמערקען, אַז אין דעם אויסטייטשען פון אַלטע היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען מוז מען זיין זעהר פאָרזיכטיג. זיי פערלאַנגען ספּעציעלע היסטאָרישע אויספאָרשונגען. די געשיכטע פון די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען, וואָס שווימלען אויף אַלע פעלדער פון דעם מענשליכען געדאַנק, איז אָבער א וויסענס־צווייג, וואָס האָט נאָך גאָר ניט גענומען אַרויס־שפּראָצען, ווייל מען האָט ביז אַהער נאָך גאָר ניט אָנגעהויבען צו טראַכטען וועגען דעם, אין העכסטען גראַד וויכטיגען ענין. מיר וועלען דעריבער זיך ווענדען צו א ביישפּיעל שוין גאָר פון דער לעצטער צייט.

קאַרל מאַרקס האָט מיט א וואונדערבאַרער לאָגיק אויפגעבויט זיין טהעאָרעטישען בנין אויף אַזא'ן אופן, אַז אַלע הויפּט־ליניען פון זיין מאַיעסטעטישען געביי לויפען זיך צונויף אין איין קרוין — דעם סאָציאַליזם. ביי די מאַרקסיסטען האָט זיך דעריבער, א דאַנק

דעם פּראָצעס פון איבערהופּען פון מיטעל־רינגען, אויסגעשמיעדט אַ צווילינג־בעגריף: „מאַרקסיזם־סאָציאַליזם“. זיי קעהרען איהם אָבער אום און מיינען, אַז אַקוראַט אַזוי גוט ווי דער מאַרקסיזם פיהרט צום סאָציאַליזם, מוז דער סאָציאַליזם פיהרען צום מאַרקסיזם. פערשיידענע, פערפּלאָנטערטע בעגריפען־קעיטעלעך האָט מען דערנאָך אויפגעשטעלט, כדי צו בעווייזען די אונמעגליכקייט פון אַ ווישענשאַפטליכען סאָציאַליזם אָהן מאַרקסיזם. אויף אַ סאָציאַליסט, וואָס איז ניט קיין מאַרקסיסט, האָט מען געקוקט ווי אויף איינעם וואָס קאָן ניט לאָגיש דענקען, אָדער ביי וועמען דער סאָציאַליזם איז רחמנא לצלן אַביסעל געכאַפּט אין דער מעשה. „אויך“־סאָציאַליסט און „דאָך“־סאָציאַליסט האָט מען איהם גערופען. אין דער אמת'ן אָבער איז שוין „מאַרקסיזם־סאָציאַליזם“ ניט מעהר ווי אַ היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג. אין דער איצטיגער צייט האָבען מיר שוין אַ היבשע צאָהל דענקער, וואָס נעהמען אָן אַלע גרונדלאַגען פון דעם מאַרקסיזם, זעצען אָבער אַרויף אויף זיי אַן אַנדער קרוין — אַ פערבעסערטע, צווייטע אויפלאַגע פון דער קאַפּיטאַליסטישער וועלט, און מיינען, אַז לאָגיש קאָן דאָס גאָר אַנדערש ניט זיין. ווער רעדט שוין פון דער היסטאָרישער אידעען־פערבינדונג: „סאָציאַליזם־מאַרקסיזם“! פאַר וואָס מוז איינער, וואָס וויל אָבשאַפען פּריוואַט־אייגענטהום אויף די מיטלען און געצייג פון דער פּראָדוקציאָן דווקא גלויבען, אַז די גאַנצע וועלט בעשטעהט פון מאַטעריע און אַז די געשיכטע פון דער מענשהייט איז ניט מעהר ווי די געשיכטע פון קלאַסען־קעמפּפען, וואָס ווערען אָנגעטריבען דורך דער ענטוויקעלונג פון די פּראָדוקטיוו־קרעפטען? נאָכ'ן געזונדען שכל נאָך קאָן מען פון סאָציאַליזם בשום אופן ניט קומען צום מאַרקסיזם. די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג: „סאָציאַליזם־מאַרקסיזם“ איז אין תוך אַריין מעהר ניט, ווי אַ ניט־בערעכטיגטע איבערקעהרונג פון דער ה י ס ט אָ ר י ש מעהר בערעכטיגטער פערבינדונג: „מאַרקסיזם־סאָציאַליזם“. וואָלטען ניט געהערשט די פּראָצעסען פון היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען, וואָלטען די מאַרקסיסטען געוויס לכתחילה איינגעזעהן, אַז ווען אפילו יעדער מאַרקסיסט מוז זיין אַ סאָציאַליסט (זאָל זיין אַזוי!), מוז דאָך ניט יעדער סאָציאַליסט זיין אַ מאַרקסיסט. זיי וואָלטען דאָס אַקוראַט אַזוי קלאָר געקאָנט פערשטעהן, ווי עס איז לייכט איינצוזעהן דעם געדאַנק, אַז ווען אפילו

יעדער עפּעל־בוים מוז זיין אַ בוים, מוז פּאַרט ניט יעדער בוים זיין אַן עפּעל־בוים.. דאָס אַריבערהופּען, צונויפשמעלצען און ניט בערעכטיגטע איבערקעהרען פון בעגריפען־רינגען האָבען פערבלענדט זייער שכל.

פון דעם דאָזיגען קאַפּיטעל האָט דער לעזער אויך געקאָנט זעהן, אַז היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען קאָנען אָבשטאַמען פון אַנדערע היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען, ווען אפילו ניט נאָר אויף אַ כשר'ען אופן. זיי זיינען אַ פאָלק, וואָס קינדעלט און פּרובערט זיך גאָר אויף אַ געהויבענעם שטייגער. און ווער ווייס, וויפיעל „הייליגע אמת'ן" מיר טראָגען אַרום מיט זיך, וואָס זיינען אין תוך אַריין אפשר ניט מעהר ווי ממזרים פון היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען!

פינפטער קאַפּיטעל:

די פאַלשע אידעען־פערבינדונגען.

אין דעם פיריגען קאַפּיטעל זיינען מיר געבליבען שטעהן ביי דעם פּראָצעס פון ניט־בערעכטיגטע איבערקעהרונגען פון צונויפגעשמאָלצענע ענד־רינגען. ווערט אַן אַנהויב בעגריף צונויפגעשמאָלצען מיט אַ סוף בעגריף, ווי צ. ב., די אידעע פון „מאַרקסיזם" מיט דער אידעע פון „סאָציאַליזם", קאָן דער דאָפּעל־בעגריף איבערגעקעהרט ווערען און מיר בעקומען אַ היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג, וואָס געהט אַרויס פון דעם „סאָציאַליזם" און מיינט אַז ער מוז „לאָגיש נויטווענדיג" פיהרען צו דעם „מאַרקסיזם".

גאַנץ נאָהענט צו אַזאַ מין פּראָצעס, אָבער אין תוך אַריין פאַרשיידען פון איהם, איז דער פּראָצעס, וואָס איך רוף איהם אָן: „די קאַמפּף־פערבינדונגען", אָדער „די פּאָלעמישע פערבינדונגען".

די געשיכטע פון דעם מענשליכען געדאַנק אויף אַלע פעלדער פון דער קולטור איז די געשיכטע פון גייסטעס־קעמפּפען צווישען קלאַסען, פּאַרטייען, רעליגיעזע סעקטען, פילאָסאָפישע „שוהלען", וויסענשאַפטליכע ריכטונגען און אַזוי ווייטער, — אַן איביגער קאַמפּף צווישען ליכט און פינסטערניס, דעם יצר־טוב און דעם יצר־

הרע. און יעדער צד מיינט, פערשטעהט זיך, אַז ער איז דער פערטרעטער פון ליכט און דעם יצר־טוב, און זיין צד שכנגד איז דער פערטרעטער פון פינסטערניס און דעם יצר־הרע.

יעדער צד אַרבייט אויס זיין וועלט־אַנשויאונג ניט נאָר לויט זיינע אייגענע בעדערפניסען, נאָר אויך האָבענדיג אין זינען די וועלט־אַנשויאונגען פון דעם געגנער, די בעשטימטע אידעען־פערבינדונגען, מיט וועלכע דער געגנער קעמפפט פאַר זיין פּאָזיציע. אין קאַמפּף קומט אָפטמאָל אויס אָנצונעהמען די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג פון דעם געגנער און אָבצולייקענען ניט די פ ע ר ב י נ ד ו נ ג פון די אידעען, נאָר די פערבונדענע אידעען גופא. די אידעען בלייבען אין זייער פערבינדונג. מען נעהמט אָבער אָן זייער סטרא אחרא, דעם „לינקען זייט" פון זיי ביידען.

זאָגט, צום ביישפּיעל, דער יצר־טוב, אַז ווער עס איז אַ מאַרקסיסט מוז זיין אַ סאָציאַליסט און (דורך ניט בערעכטיגטע איבערקעהרונג) אַז ווער עס איז אַ סאָציאַליסט מוז זיין אַ מאַרקסיסט, קומט דער יצר־הרע און לייקענט ניט די ניט־בערעכטיגטע צונויפשמעלצונג פון סאָציאַליזם און מאַרקסיזם. ער גלויבט אויך, אַז די צונויפשמעלצונג איז אַ ריכטיגע. מעהר נישט ער לייקענט ביידע בעגריפען: דעם סאָציאַליזם אין איינעם מיט דעם מאַרקסיזם און זאָגט: דער סאָציאַליזם איז פאַלש און ממילא איז פאַלש דער מאַרקסיזם, אָדער: דער מאַרקסיזם איז פאַלש און ממילא איז פאַלש דער סאָציאַליזם. און אויב דער יצר־הרע איז איבערצייגט, אַז מען קאָן לייכט צוקלאַפּען דעם מאַרקסיזם, וועט ער שוין ניט אָנווענדען קיין בעזונדערע מיה צו קעמפּפען דירעקט אַנטקעגען דעם סאָציאַליזם. וויפיעל „וויסענשאַפטליכע" ווערק אַנטקעגען דעם סאָציאַליזם זיינען געשריעבען געוואָרען אין דער לעצטער צייט, וואָס זייער גאַנצע אַרגומענטאַציע קאָן איבערגעגעבען ווערען, אויף אַזאַ אופן: ווי קאָן דער סאָציאַליזם האָבען אַ וועלכע עס איז ממשות, אַז די רענטאַנס־פעריאָדע און די רעפּאָרמאַציע לאָזען זיך ניט דערקלעהרען עקאָנאָמיש. דער מאַרקסיסטישער יצר־טוב, דערהערט אַזאַ מין אַרגומענטאַציע, פאַלט איהם ניט איין צו פּראָטעסטירען אַנטקעגען אַזאַ לעכערליכע אידעען־פערבינדונג, ווייל דאָס איז אויך ז י י ן אידעען־פערבינדונג. ער לויפט דעריבער נאָך אַמאָל צו דער געשיכטע, מאַטערט זי און פּייניגט זי, ביז זי איז איהם מודה אַלץ,

וואָס איהם גלוסט זיך נאָר צו האָבען פון איהר, און דערנאָך לויפט ער מיט אַ טריאומף צוריק צו דעם געגנער און בעווייזט איהם, אַז דער סאָציאַליזם האָט יע אַ ממשות (און נאָך וואָס פאַר אַ ממשות!), ווײַלע — די רענעסאַנס־פּעריאָדע און די רעפאָרמאַציע, ניט נאָר זיי לאָזען זיך דערקלעהרען עקאָנאָמיש, מען קאָן זיי אַנדערש, ווי עקאָנאָמיש גאָר ניט דערקלעהרען. און ער מיינט בתמימות, אַז ער האָט מיט זיינע וויסענשאַפטליכע אונטערזוכונגען ניט נאָר בעפעסטיגט די פּאָזיציע פון דעם מאַרקסיזם אין דער וויסענשאַפט, נאָר אויך געטהאָן אַ גרויסע וויסענשאַפטליכע טובה דעם סאָציאַליזם.ביידע געגנער שטעהען אין דעם פאַל אויף דעם באָדען פון איין און דערזעלביגער היסטאָרישער אידעען־פערבינדונג. און אויב מען זאָל פרעגען דעם יצר־הרע: איז מאַרקסיזם און סאָציאַליזם לאָגיש נויטווענדיג צוגויפגעשמאָלצען אין איינעם? וועט ער אייך ענטפערען: געוויס! און וועט שטעהן פאַר זיין ענטפער, שטאָהל און אייזען, מיט דעם זעלביגען פייער ווי די מאַרקסיסטען אַליין.

אַזאַ היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג, וואָס לייקענט, אַן ערך, אָב דעם סאָציאַליזם, ווייל די רענעסאַנס־פּעריאָדע לאָזט זיך ניט דערקלעהרען מאַרקסיסטיש, רוף איך אַ פּ אָ ל ע מ י ש ע אידעען־פערבינדונג, ווייל זי איז אויסגעוואַקסען אוים דער פּאָלעמיק מיט דעם געגנער, אויף דעם באָדען פון זיינע היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען.

נאָך אַ ביישפּיעל.

עס איז לייכט צו פערשטעהן, ווי אַזוי עס האָט זיך אויסגעאַרבייט די אידעען־פערבינדונג פון סאָציאַליזם און אָ פּ ט י־מ י ז ם, די לעהרע אַז מען קאָן בעשאַפען אַ גליקליך לעבען פאַר דער מענשהייט. דער סאָציאַליזם האָט פון אָנהויב אָן דערקלעהרט, אַז ער האָט אויסגעפונען די סבה כל הסבות, די ענד־אורזאַך פון אַלע מענשליכע ליידען אין דער געזעלשאַפט און אַז מיט דעם אָבשאַפען פון יענער גרונד־אורזאַך מוז זיך אָנהויבען אַ גן־עדן־לעבען אויף דער וועלט. עס זיינען דאָ געגנער פונ׳ם סאָציאַליזם, וואָס לייקענען ניט, אַז א ו י ב אַ גליקליך לעבען וואָלט געווען אַ מעגליכע זאַך, איז דער סאָציאַליזם דער בעסטער מיטעל דערצו. זיי זיינען אָבער פּ ע ס י מ י ס ט ע ן, זיי לייקענען, אַז גליק איז אַ מעגליכע זאַך פאַר דער מענשהייט און דעריבער קעמפּפען זיי

אַנטקעגען דעם סאָציאַליזם. אַזוי שרייבט, צ. ב., נ י ט צ ש ע ערגעץ וואו אין זיינע בריעף, אַז דער הויפּט־פֿעהלער פון ל אַ ס אַ ל און די סאָציאַליסטען בכלל איז, וואָס זיי יאָגען זיך נאָך נאָך אַ כימערע, נאָך אַ לכתחילה אוממעגליכע זאַך, נאָך מענשליכען גליק. די פֿערבינדונג פון פּעסימיזם און קאַמפּף אַנטקעגען סאָציאַליזם איז אַ פּאָלעמישע פֿערבינדונג, אויסגעוואַקסען אין דעם קאַמפּף אַנטקעגען „סאָציאַליזם־אָפּטימיזם". דער „סאָציאַליזם־אָפּטימיזם" איז אויך אַ היסטאָרישע אידעען־פֿערבינדונג, וואָס האָלט נאָך איצ־טער אָן כמעט אין אַלע סאָציאַליסטישע מוחות. זי איז אָבער אין דער וויסענשאַפט שוין פֿאַנאַנדערגעריסען געוואָרען דורך דעם זעהר אינטערעסאַנטען אידישען דענקער פּ. מ אַ י נ ל ע נ ד ע ר, וואָס האָט פֿעראייניגט אין זיין סיסטעם אַטהעאיזם, פּעסימיזם און סאָציאַליזם. דער ניטשע'אַנישער געדאַנקען־שטראָם, וואָס איז אין דער לעצטער צייט אַריינגעדרונגען אין די סאָציאַליסטישע געדאַנקען־וועלט וועט געוויס פֿיהרען דערצו, אַז דער דאָפּעל־בעגריף: „סאָציאַליזם־אָפּטימיזם" זאָל ווידער פֿאַנאַנדערגעשמיעדט ווערען.

ביי דער געלעגענהייט וויל איך עפּעס בעמערקען, אויף וואָס אַ סך לעזער האָבען זיך מסתמא שוין פֿריהער אָנגעשטויסען, אַז היסטאָרישע אידעען־פֿערבינדונגען מוזען לאו דוקא בעשטעהן פון פ אַ ל ש ע ענד־בעגריפען, אָדער האָבען לכל־הפחות איין פֿאַלשען ענד־בעגריף אין זיך. זיי קאָנען בעשטעהן פון צוויי ענד־בעגריפען, וואָס יעדער בעגריף איז זיך אָן אמת פֿאַר זיך, זייער לאָגישע פֿער־בינדונג אָבער איז נישט מעהר ווי אַ כלומרשט לאָגישע. עס איז צ. ב. אָן אמת, אַז די עלעקטריציטעט זאַמעלט זיך אָן אין די שפּי־צען. עס איז אויך אמת, אַז אַ מענש לעבט, לעבט און שטאַרבט. יוער עס וואָלט אָבער צונויפבינדען, דורך דעם פּראָצעס פון בעגרי־פען־פֿערקניפּלונג, די צוויי אמת'ן אין איין דאָפּעל־בעגריף, וואָלט געווים בעשאַפען ניט מעהר, ווי אַ היסטאָרישע אידעען־פֿערבינדונג. אַזוי קאָן זיך דער סאָציאַליזם זיין אָן אמת פֿאַר זיך און דער אָפּטי־מיזם ווידער קאָן פֿאַר זיך זיין אַ ריכטיגער געדאַנק. זייער צונויפ־שמעלצונג אָבער אין איין דאָפּעל־בעגריף איז ניט קיין לאָגיש אַב־סאָלוט נויטווענדיגע, נאָר אַ ריין היסטאָרישע. אַזוי איז אויך די פֿערבינדונג צ. ב. פון סאָציאַליזם און מעהרווערטה־טהעאָריע אַ

היסטאָרישע. ד. ה. כלומרשט לאָגישע צונויפבינדונג פון צוויי בעגריפען, וואָס זיינען אפשר ביידע אמת, יעדע פאַר זיך. וועגען דעם פונקט וועלען מיר נאָך רעדען באריכות.

נאָך אַ פּאָר ביישפּיעלען פון פאַלעמישע אידעען־פערבינדונגען.

דאַרווין׳ס טהעאָריע, אַז די העכערע ברואים האָבען זיך ענטוויקעלט פון די ניעדריגערע, איז געווען פערבונדען ביי איהם מיט דער סעלעקציאָנס־טהעאָריע, מיט דעם געדאַנק, אַז די ענטוויקלונג איז געשעהן אַ דאַנק דעם נאַטירליכען און סעקסועלען אָבקלייב פון יענע ברואים, וואָס זענען געווען בעסער צוגעפּאַסט צו זייער סביבה, צו די בעדינגונגען פון זייער לעבען. אין דער לעצטער צייט האָבען אָבער אַ סך פאָרשער אַוועקגעשטעלט אַ גרויסען פראַגע־צייכען צו דער גאַנצער סעלעקציאָנס־טהעאָריע. ביי איינינגע פון זיי האָט זיך דעריבער אויסגעבילדעט אַ פאַלעמישע אידעען־פערבינדונג: „אַנטי־אָבקלייב־טהעאָריע“— „אַנטי־דאַרווינים“. ערשט גאָר אין דער לעצטער צייט האָט אַ רוסיש־אידישער פאָרשער, ס. טשולאָק (אין דעם „ביאָלאָגישען צענטראַל־בלאַט“ פון יאַנואַר 1908 און אין דעם „רוסקאָיע באָגאַטסטוואָ“ פאַר 1910) גליקליך פאַנאַנדערגעשמיעדט דעם דאָפּעל־בעגריף „דאַרווינים“ — „אָבקלייב־טהעאָריע“ און האָט בעוויעזען, אַז מען האָט אַ רעכט צו רופען זיך דאַרוויניסט און ניט גלויבען אין דער גאַנצער סעלעקציאָנס־טהעאָריע. דערמיט האָט ער אָבגעגראָבען דעם באָדען פון דער נאַר־וואָס דערמאָהנטער פאַלעמישער אידעען־פערבינדונג.

די ענטוויקעלונגס־לעהרע ווערט אָפט פערבונדען מיט דעם אַטהעאיזם. דאָס איז אויך אַ פאַלעמישע אידעען־פערבינדונג, וואָס איז אויפגעבויט געוואָרען להיפך צו דער היסטאָרישער אידעען־פערבינדונג פון די בעגריפען: „גאָט“ — „וועלט־בעשאַפער“. אין אמת׳ען איז אָבער לחלוטין גאָר ניט נויטיג צו דענקען זיך גאָט דוקא ווי אַ בעל־מלאכה, וואָס האָט אין זעקס טעג צונויפגעשוסטערט אַ וועלט. די וועלט קאָן שטאַמען פון גאָט ווי אַ בוים שטאַמט פון אַ קערענדעל, ווי אַ שפּעטערער געדאַנק פון אַ פריהערדיגען, ווי אַ „צומצום“, אַ צונויפפּרעסונג, פון אַ ליכט־קוואַל. דעריבער האָט אויך די פאַלעמישע פערבינדונג פון ענטוויקלונג און אַטהעאיזם פערלאָרען איהר גאַנצען לאָגישען ווערט.

בעת דער סאָציאַליזם איז נאָר וואָס ארויסגעטראָטען אין
ענגלאַנד און האָט בעוויעזען, אַז דורך אַ ריכטיגע געזעלשאַפטליכע
רעגולירונג פון דעם מענשליכען ארבייטס־פּראָצעס קאָן מען געבען
אַלע מענשען די מעגליכקייט צו בעפריעדיגען זייערע בעדערפע־
ניסען, איז אויפגעשטאַנען מ א ל ט ה ו ס און האָט אָבגעפערגט
דעם סאָציאַליזם דורך אַ נאַציאָנאַל־עקאָנאָמישע אונטערזוכונג, וואו
ער האָט זיך געפּלייסט צו בעווייזען, אַז די בעפעלקערונג מוז
שטענדיג אָנוואַקסען אַ סך שנעלער איידער די מיטלען צו בעפריע־
דיגען איהרע בעדערפעניסען. אויף אַזאַ'ן אופן איז אויסגעוואַקסען
אַ היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג: „מאַלטוזיאַניזם“ — „אַנטי־
סאָציאַליזם“ און איהר אויף צו להכעיס האָבען די סאָציאַליסטען
ארויסגעבראַכט אַ פּאָלעמישע פערבינדונג פון „סאָציאַליזם“—
„אַנטי־מאַלטהוזיאַניזם“. נאָך עד היום האַלט דאָס רוב סאָציאַ־
ליסטען פאַר אַ הייליגען חוב צו קעמפּפען אַנטקעגען די גרונגד־
געדאַנקען פון מאַלטהוס. אָבער אויך די היסטאָרישע און פּאָלע־
מישע אידעען־פערבינדונג האָט שוין אָבגעלעבט איהר וועלטעל.
ס'איז ניט שווער צו בעווייזען, אַז מען קאָן זיין אַ מ א ל ט ה ו ז י א־
נ ע ר און אין דער זעלביגער צייט אַ טרייער סאָציאַליסט.

ז ע ק ס ט ע ר ק א פּ י ט ע ל

דער ראַדיקאַליזם און די קאָנסעקווענץ־מאַכעריי.

ביז אַהער האָבען מיר געהאַט צו טהאָן מיט די קרעפטען, וואָס
רופען ארויס היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען און וואָס זענען
במעט אין גאַנצען אויסגעוואַקסען אויף דעם באָדען פון בעגריפען־
פעריקעיטלונגען. מיר האָבען נאָך ניט אויסגעשעפּט אַלע אַזעלכע
קרעפטען און מיר זאָגען זיך איצטער אָב פון דער אויפגאַבע, אויס־
צושעפּען זיי אין גאַנצען. אַ פולע פון די נאָך געבליעבענע זענען
וועניג אויסגעפּאָרשט, אַ פולע זענען מעהר נישט ווי וואַריאַציעס
פון די שוין בעקאַנטע און וועלען ניט אַריינברענגען אין די מוחות
קיין איין איינציגע פּ ר י נ צ י פּ י ע ל ע נייעס. אויסשטודירען זיי
איז דער פּלאַץ אין נאָר אַ ספּעציעלען ווערק וועגען אונזער ענין.
אונזערע פּאָרלויפיגע סקיצען, דער ערשטער פּערזוך פון אַזאַ מין

ארבייט, קאָנען אָבער ניט האָבען די פּרעטענזיע אויסצופאָרשען דעם ענין אין גאַנצען, אין אַלע זיינע פערצווייגונגען. זעלבסט־פערשטענדליך זענען נאָך דאָ אַ סך פערצווייגונגען און גאַנצע צווייגען, וואָס זענען נאָך גאָר ניט אריינגעטראָטען אין דעם העלען שיין פון דער אונטערזוכונג און וועלען זיך בעווייזען ערשט יעמאָלט, ווען מען וועט נאָך טיעפער אריינדרינגען אין יענע פּסיכישע פּראָצעסען, וואָס אינטערעסירען אונז.

אָבער נאָך אויף אַ פּאָר פּראָצעסען מוזען מיר זיך אָבשטעלען, ווייל זייער ראָלע איז אַזוי גרויס אין דעם אויפבויען פון איינצעלנע „אמת'ען" און גאַנצע וועלט־אַנשויאונגען, וואָס זענען צו אַלע צייטען און אומעטום געווען פול מיט היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען. מיר רעדען דאָ וועגען דעם ראַדיקאַליזם און דעם „קאָנסעקווענטען" דענקען.

ראַדיקאַל איז דער טייטש וואָרצעלהאַפט און מיינט אַזאַ געדאַנק אדער האַנדלונג, וואָס שטעלט זיך ניט אָב ביי דעם אויבען־אויף פון דער זאַך, ביי איהרע בלעטער, צווייגען אָדער אפילו דעם גאַנצען שטאַם, נאָר לאָזט זיך אראָב טיעפער ביז צו יענע וואָרצלען איהרע, וואָס ליעגען טיעף בעגראָבען אין דער ערד. ראַדיקאַל זיין הייסט דעריבער ניט בלייבען שטעהן אויפ'ן מיטען וועג: דערדערעדען דעם אמת ביז צו דעם לעצטען, לאָגיש נויטווענדיגען וואָרט, דערטהאָן די ארבייט ביז צו איהר לעצטען סוף. דאָס איז אַ גרויסע מעלה און אָפטמאָל אַ העלדישקייט, אָן אומדערשראָקענקייט פאַר יענע רעזולטאַטען, וואָס ווייזען זיך ארויס, ווען דער אמת וויקעלט פאַנאַנדער אַלץ, וואָס אין איהם ליעגט פערבאָרגען, ווען די ארבייט מוז סוף כל סוף אויסוואָרצלען פון לעבען אַלץ וואָס איינעם איז געווען ליעב און טהייער. „ווער „אַ" זאָגט, מוז אויך „בע" זאָגען!"

דער ראַדיקאַליזם איז איינע פון יענע מצוות, וואָס אויף זיי פּאַסט באמת די גזירה: „יהרג ואל יעבור", בעסער דער טויט, איידער אָבזאָגען זיך פון איהר. זייט איהר געקומען צו דעם אַבּסאָלוט זיכערען רעזולטאַט, אַז די זון שטעהט און די ערד דרעהט זיך, מוזט איהר ממילא צוגעבען, אַז אַלע מיינונגען וואָס געהען להיפך צו דעם דאָזיגען אמת, זענען פאַלש, און ממילא מוזט איהר אויך צוגעבען די קאָנסעקווענץ, אַז די מיינונגען פון דער תורה וועגען דעם ענין זענען פאַלש, אויב איהר זייט זיכער, אַז די תורה

האט געמיינט אסטראנאמישע ערשיינונגען דארטען, וואו זי האט דייטליך גערעדט וועגען אסטראנאמישע ערשיינונגען. און בעהאלטען אט דעם אמת טארט איהר ניט, ווי געפעהרליך עס זאל ניט זיין ארויסצוזאגען איהם. דזשיארדאנא ברונא, וואס האט זיך אין רוים געלאזט פערברענען פון דער אינקוויזיציע פאר דעם קאפערניקאנישען אמת, וועט דעריבער אין אלע אייביגקייטען בלייבען ביי די מענשען דער ליעבסטער העלד פון דעם פרייען, ד. ה. זעלבסטשטענדיגען, אומדערשראקענעם, קאנסעקווענטען מענשליכען געדאנק. דערפאר שיטען זיך אויך אזוי פיעל פערדיענטע שטעכווערטלעך אויף די „פשרה־מאכערס“, אויף די וואס האלטען פון דעם כלל: „דער מיטען איז א גילדענער שליטען“. דער שטאלץ פון דעם מענשליכען כאראקטער דריקט זיך אויס אין יענעם „ענטוועדער־אדער“, וואס קעהרט זיך אב פון דעם גילדערנעם שליטען, וועלכער בלייבט שטעקען אין מיטען; אין יענעם „אדער גאר — אדער גאר ניט“, וואס רעכענט דעם האלבען אמת און די האלבע טובה פאר א סך ערגער, עהדער גאר נישט געוואוסט, עהדער גאר נישט געטהאן. וואס דו ווייסט, זאג ארויס גאנץ מיט אלע קאנסעקווענצען פון דיין אמת, וואס זענען דיר שוין קלאר געווארען.

אבער דוקא דערפאר, ווייל דער ראדיקאליזם און דער קאנסעקווענטער דענקען איז אזא חשוב׳ע מעלה אין דער טהעאריע און אין דער פראקטיק, מוז מען זיך נעהנטער צוקוקען צו איהם, נעהנטער אויספארשען די בעדינגונגען פון זיין ריכטיגען אנווענדען. וואס וויכטיגער זיין ווירקונג איז, אלץ שעדליכער קאן זיין זיין פאלשער געברויך.

פארהאן צוויי מינים ראדיקאליזם: איינער — דער אמת׳ער, דער תמימות׳דיגער, אהן זייטיגע חשבונות און פניות, א ריינער (און אויך א קאלטער!) ווי דער נאר וואס געפאלענער שנעע אויף דעם אייביגען אייז פון דעם בארג חרמון. זיין ציעל איז דער אמת און נאר דער אמת: אויספארשען דעם אמת פון א זאך אזוי ווי זי איז, מיט א „לא תוסיפון“ און א „לא תגרעון“, ניט פערמינערט פון איהר קיין זאך און ניט צוגעלעגט צו איהר קיין זאך. הייליג נאכגעהן נאך איהר אין דער ווירקליכקייט, געהן מיט איהר פאראוים, אויף וויפיעל זי געהט פאראוים, אומקעהרען זיך מיט איהר צוריק, אויב זי אליין טהוט פלוצלונג א קעהר צוריק,

וואַנדערן זיך מיט איהר רעכטס און לינקס, אויב זי אַליין בייט אַלע ווײַלע איהר פּלאַץ, ווי אַ טייבעל, וואָס שלענגעלט זיך אין אַ פליען, און וואוהין דער אמת זאָל ניט פיהרען, צו וואָס ער זאָל ניט ברענגען, שטענדיג בלייבען איהם געטריי. אַזאַ ראַדיקאַליזם קימערט זיך ניט לכתחילה וועגען די ר ע ז ו ל ט אַ ט ע ן פון דער פאָרשונג, ער זאָרגט נאָר וועגען דעם כשר'ען וועג. ער איז זיכער, אַז אויב דער וועג איז ריכטיג, אויב עס זענען אויסגעמיעדען געוואָרען אַלע פעהלערען, וואָס קאָנען פעלשען די אונטערזוכונג, וועט שוין דער רעזולטאַט, אין וואָס ער זאָל ניט בעשטעהן, זיין ממילא אַ ריכטיגער און זיינע נויטווענדיגע קאָנסעקווענצען וועט מען מוזען אָננעהמען.

פאַרהאַן אַבער אַן אַנדער מין ראַדיקאַליזם, שוין ניט דער תמימות'דיגער, נאָר דער וואָס חז'ט זיך מיט זיך גופא; וואָס קוקט ניט אַזוי אויף דעם כשר'ען וועג פון אמת־זוכען, נאָר אויף דעם אַבהיטען פון די שוין געפונענע ראַדיקאַלע אמת'ען; דער וואָס קוקט ניט אַזוי אויף די ווירקליכקייט ווי זי איז, ווי אויף דעם, אַז זי, די ווירקליכקייט, וועלכע מיר דאַרפען אויסבאַרשטן, זאָל זיך ניט איבשטעלען אין מיטען, זאָל זיין דורכאויס ראַדיקאַל; וואָס זעהט דעם סמן פון אמת ניט אין דעם ראַדיקאַל־עהרליכען פּראָצעס פון זוכען און פאָרשען, נאָר אין דעם ראַדיקאַל־עקסטרעמען ענטפער.

עס קעמפפען צוויי עקסטרעמע פּאַרטייען. איינע טענה'ט: צוויי מאָל צוויי איז דריי. די אַנדערע בעווייזט מיט אותות ומופתים, אַז צוויי מאָל צוויי איז פינף קומט דער „פשרה־מאַן", אַנגעפיהרען אין דעם גילדערנעם שליטען, און זוכט צו מאַכען שלום צווישען די צוהיצטע צדדים. אין וויפיעל האַמפּערט איהר זיך? אין צוויי? טהיילט דעם אונטערשייד אויף דער העלפט. לאָז איינער איינם אַראָבלאָזען, לאָז דער אַנדערער איינם צוגעבען, און צואיינט זיך אויף דעם געדאַנק, אַז צוויי מאָל צוויי איז פיער.

צוויי מאָל צוויי איז טאַקע פיער, אַבער דער כשרה־מאַן פערשוועכט דעם אמת, ווייל ער זאָגט איהם אַרויס ניט צוליעב איהם אַליין, נאָר צוליעב דעם פוילען שלום. וואָלטען די צדדים געטענה'ט, איינער: „צוויי מאָל צוויי איז זיעבצעהן", דער אַנדערער: „צוויי מאָל צוויי איז צוויי און צוואַנציג", וואָלט ער פאָרגעשלאָגען די פשרה: „נייענצעהן און אַ האַלב".

עקעלהאַפט איז דער פשרה־מאַכער, אָבער ניט ביעל הון'עורדיגער איז יענער ראַדיקאַל, וואָס וויל ניט נעהמען דעם אמת אָהן שום תנאים, וואָס שטעלט איהם קודם כל דעם בעדינג, ער זאָל ניט ליעגען אין מיטען, ער זאָל דוקא צונויפפאַלען מיט איינעם פון די צוויי עקסטרעמען, ווייל, אז ניט, קאָן חלילה גערעכט בלייבען דער ווייך־ביינינגער פשרה־מאַכער מיט זיין אויסגעקאָמפּראָמיסטען שלום פון צוויי מאָל צוויי איז פיער.

ס'פערשטעהט זיך, אז דאָרטען, וואו דער אמת'ער ענטפער ווארפט זיך אזוי פשוט אין די אויגען, ווי אין אונזער ביישפיעל, וועט דער ראַדיקאַל ניט מאַכען אזא טעות. אָבער אין אזא פאַל זענען דאָך אויך ניטאָ קיין מחלוקת און אויך ניטאָ קיין פשרה־מאַכערס. ראַדיקאַליזם און פשרה־מאַכעריי טרעטען ארויס אויפ'ן שלאַכט־פעלד ערשט יעמאָלט, ווען די פּראָבלעמען ווערען פערפלאָנטערט, ווען עס איז אזוי שווער אויסצוגעפינען דעם אמת, אָדער אזוי שווער זיך אויסצואייגנען מיט איהם, און איינצוזעהן זיין אונפערמיידליכקייט.

במעט אין אלע אזעלכע פעלען מאַכט דער געוועהנליכער ראַדיקאַליזם דעם פעהלער, וואָס ער פּרובט אָב דעם אמת ניט נאָך זיין אינוועניגסטען וואָג און ווערטה, נאָר לויט דעם, צי ער איז אן עקסטרעמער אמת אָדער ניט, צי ער ליעגט אין מיטען אָדער ניט. געטריעבען פון דעם ראַדיקאַליזם צוליעב ראַדיקאַליזם, שפּרייזט ער אריבער דעם אמת גופא, אויב ער געפינט איהם אין דער מיטען. פון דיזם גאַנצען נעץ מעגליכע אידעען־פערבינדונגען קלייבט ער אויס אזעלכע בעגריפען־קעטען, וואָס פיהרען צו דעם מעגליכען עקסטרעם פון א וועלכען עס איז געדאַנק, און אין דעם גופא, וואָס ער האָט דערגרייכט דעם עקסטרעם, זעהט ער דעם בעוויז, אז דער רעזולטאַט פון זיין דענקען איז א לאָגיש־נויטווענדיגער, א לאָגיש־קאָנסעקווענטער.

מיט דעם אמת'ען ראַדיקאַליזם האָט ער בשותפות נאָר די איינגעשאַפט צו זיין מוטהיג, צו דערפאָרשען ביז'ן סוף. אָבער זיין פאָרשען איז מעהר א חשבונ'ען אין מוח, א טראָגען זיך מיט דעם אימפּעט פון דעם ריין לאָגישען דענקען, וואָס ציהט א גלייכע ליניע פון איין פּונקט צו דעם אנדערן און ווייכט ניט אָב פון דעם שנור ניט רעכטס און ניט לינקס.

כמעט ביי אַלע אידעען־פערבינדונגען פון אַזאַ „קאָנסעקווענטען" ראַדיקאַליזם ליגט אויפ'ן גרונד אַזאַ מין חשבון: אויב איין לעפעל זאַלץ מאַכט די זופּ געשמאַק, ווערט זי פון צוויי לעפעל זאַלץ אין צווייען געשמאַקער, פון דריי — אין דרייען, און דער אידעאַל פון זופּ איז היילע זאַלץ. אויב זאַלץ איז גוט אין זופּ, איז עס גוט אין שאַמפּאַניער און אין איינגעמאַכטס און צו ווייַנטרויבען. און דער וואָס שטעלט זיך אָב אויף איין לעפעל זאַלץ, איז אַ „קאָמפּראָמיסלער", און דער וואָס וויל ניט קיין זאַלץ אין שאַמפּאַניער און צו ווייַנטרויבען, קאָן ניט דענקען קאָנסעקווענט.

דעם בולט'סטען ביישפּיעל פון אַזאַ מין ראַדיקאַליזם קאָן מען געפינען ביי אַ סך אַנאַרכיסטען, ביי וועמען די ראָלע פון דעם זאַלץ שפּיעלט דער בעגריף פון פרייהייט. אויב פרייהייט איז אַ גוטע זאַך, איז וואָס מעהר פרייהייט, אַלץ בעסער, און דער אידעאַל איז פאָלשטענדיגע, פאָלקאָמענע פרייהייט ביז צו דעם מעגליכען עקסטרעם. און אויב פרייהייט איז גוט אין פּאָליטישע ענינים, איז זי גוט אויך אויף אַלע אַנדערע פעלדער פון דעם מענשליכען לעבען. פאָלשטענדיגסטע, פאָלקאָמענסטע פרייהייט אין אַלע פּרטים, איבעראַל און אומעדום איז דעריבער דער אידעאַל, צו וועלכען מען מוז שטרעבען.

ס'איז ניט דאָ דער פּלאַץ, אויסצוגעפינען, אויב דער אַנאַרכיזם, אָדער אַלע אַנדערע עקסטרעמע „איזמען", וואָס בעגעהען זיך מיט זייערע פּרינציפּען אויף דעם זעלביגען שטייגער, ווי דער אַנאַרכיסט מיט זיין פרייהייטס־בעגריף, זענען אמת אָדער ניט. דאָ איז נאָר וויכטיג קלאָר איינצוזעהן, אַז דער ראַדיקאַליזם איז ניט קיין סמן פון אמת, אַז דער אמת האָט זיך ניט מחייב געווען אַנצוזאַמלען זיך, ווי די עלעקטריציטעט, דוקא אין די שפּיצען, און אַז דעריבער זענען אַלע אידעען־פערבינדונגען, וואָס זענען אויפגעבויט געוואָרען מיט דער הילף פון דעם ראַדיקאַל־לאָגישען אימפּעט, נאָר כלומר'שט לאָגישע אידעען־פערבינדונגען, דאָס הייסט, היסטאָרישע.

דער אמת'ער ראַדיקאַליזם וועט קיינמאָל ניט צושטעהן צו אַ געדאַנק, אונטערשטיצען אַ פאָדערונג, אויסוועהלען אַ קאַמפּפס־מיטעל בלויז דערפאַר, ווייל דער געדאַנק געהט ווייטער עהדער אַלע אַנדערע, די פאָדערונג פערלאַנגט מעהר עהדער אַלע אַנדערע,

דאָס מיטעל איז שטאַרקער עהדער אַלע אַנדערע. האָט ער אָבער אויסגעפונען, אַז אין דעם ענין איז די ווייטגעהענדסטע מיינונג — די ריכטיגסטע, אין דער פאָדערונג דער גרעסטער פערלאַנג — דער גערעכטסטער, אין דעם פאַל דער שטאַרקסטער מיטעל — דער בעסטער, וועט ער, פערשטעהט זיך, שטעהן שטאַל און אייזען פאַר זיי און ניט צולאָזען אין אַלע די פּרטים קיין קאָמפּראָמיסען. דאָס וועט איהם אָבער בשום אופן ניט בינדען. ער זאָל אין אַן אַנדער ענין, אין אַן אַנדער פאָדערונג, אין אַן אַנדער פאַל, אויסגעפינען, אַז דער „גילדערנער שליטען" איז גערעכט, און ער וועט זיך ניט שעהמען אריינצוזעצען זיך אין איהם. ער קאָן זיין אַ רעוואָלוציאָנער און אפילו אַ טעראָריסט פאַר איין פאַלק צו איין צייט און צו דערזעלביגער צייט אַ פריעדליכער קולטור־טרעגער פאַר אַן אַנדער פאַלק אונטער אַנדערע אומשטענדען. ער קאָן אין איין וויסענשאַפטליכער פראַגע, וואָס לאָזט זיך בעסער פאַר אַלץ פערענטפערן דורך אַ מעכאַנישען מאַטעריאַליזם, זיך איינשטעלען מיט זיין גאַנצער קראַפט פאַר דעם מאַטעריאַליזם און ניט צולאָזען קיין ניט בעגרינדעטע שווינדעל־היפּאָטעזען, וואָס ווילען „דער־קלעהרען" דעם פאַל אידעאַליסטיש. און אין דערזעלביגער צייט וועט ער אין אַן אַנדער פראַגע, וואָס לאָזט ניט צו קיין מאַטעריא־ליסטישע פערענטפערונג, מיט דער זעלביגער ענערגיע קעמפפען אנטקעגען דעם מאַטעריאַליסטישען שווינדעל.

„דואַליסט" און „עקלעקטיקער" זידעלט מען איהם דערפאַר, אָבער צווישען איהם און דעם „דואַליסט" און דעם „עקלעקטיקער" איז דיזעלביגע נפקא מינא, וואָס צווישען דעם, וואָס האַלט אַז צוויי מאַל צוויי איז פיער, ווייל דער חשבון איז אַזוי, און דעם, וואָס שטעהט צו צו דעם געדאַנק, ווייל „פיער" איז אַ פּשרה צווישען „דריי" און „פינף".

די פּראָבלעמען פון „דואַליזם" און „מאָניזם", פון „ראַדיקאַ־ליזם" און דעם „גילדערנעם מיטען" האָבען אַ זעלבסטשטענדיגע בעדייטונג פאַר אַלע צווייגען פון דעם מענשליכען דענקען. נאָך אַ מאַל דורכקוקען זיי און אויסרייניגען זיי פון היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען ווערט פון טאָג צו טאָג אַלץ מעהר און מעהר נויט־ווענדיג. אָבער דאָס קאָן ניט אריינגעהן אין די גרענעצען פון אַן ארבייט, וואָס האָט צו טהאָן מיט די היסטאָרישע אידעען־פערבינ־

רונגען גופא. דאָ האָבען מיר צו רעכענען זיך מיט זיי נאָר אויף אזוי פיעל, אויף וויפיעל זיי זענען אליין די סבה פון היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען.

און דאָס זענען זיי. מיר וועלען דאָס בעווייזען מיט א פּאָר ביישפּיעלען.

גלויבט מען, אז דער גייסטיגער פּרינציפּ, די „אידעע", איז אינוועניג אין די מאַטעריעלע זאַכען פון דער וועלט און בעהערשט זיי, איז מען נוטה צו גלויבען, אז אומעדום מוז דער גייסטיגער פּרינציפּ זיין אין די וועלטליכע ענינים און בעהערשען זיי. דער פערטרעטער פון דעם גייסטיגען פּרינציפּ אין דעם לעבען פון דער קריסטליכער געזעלשאַפט איז אָבער געוועזן אין מיטעלאַלטער די קאַטוילישע קירכע און דער פּויפּסט. עס האָט זיך דעריבער יעמאָלט אויסגעדובט „לאָגיש־קאָנסעקווענט", אז דער פּויפּסט מוז זיך אַריינמישען אין וועלטליכע ענינים און בעהערשען זיי. אז זאָלין איז גוט אין זופּ, איז עס גוט אויך אין שאַמפּאַניער. אויף אזא אופן ווערט אויסגעבילדעט די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג: „רעאַליזם"—„פּויפּסט־הערשאַפט".

צוריק, קעמפּפט מען אנטקעגען די וועלטליכע הערשאַפט פון דעם פּויפּסט, איז יעמאָלט בויט מען א פּאָלעמישע אידעען־פערבינדונג, דעם היפך פון דער פריהערדיגער. מען קומט צו דעם דאָפּעל־בעגריף: „נאָמינאַליזם"—„אנטי־פּויפּסט־הערשאַפט" און עם דוכט זיך „לאָגיש־קאָנסעקווענט", אז ווער עס לייקענט די אַריינמישונג פון דעם פּויפּסט און זיין הערשאַפט אין די עולמ'ישע ענינים, מוז אויך לייקענען דעם אינוועניג־זיין און די הערשאַפט פון דער „אידעע" אין די מאַטעריעלע זאַכען פון דער וועלט. אז זאָלין טויג ניט אין שאַמפּאַניער, טויג עס אויך ניט אין די זופּ.

אויב מיר זענען זיכער, אז דער מאַרקסיזם, ד. ה. די מעטאָדע פון דעם עקאָנאָמישען מאַטעריאַליזם, האָט אויסגעפונען דעם אמת אין דעם אַנאַליז פון ריין עקאָנאָמישע פּאַסירונגען, איז, אויף דעם זעלביגען שטייגער, מעהר נישט ווי „לאָגיש־קאָנסעקווענט", מיר זאָלען זיין זיכער, אז דיזעלביגע מעטהאָדע וועט אונז אויסגעפינען דעם אמת אויך אין רעליגיאָן, פילאָסאָפיע און קונסט־ווּיסענשאַפט. עקאָנאָמיק אין עקאָנאָמיק, עקאָנאָמיק אין פּאָליטיק, עקאָנאָמיק אין פּאָעזיע, — זאָלין צו ווײַנטרויבען און אין איינגעמאַכטס.

גיב איך צו, אַז פרויען זאָלען אין עפענטליכען לעבען האָבען די זעלביגע רעכט ווי די מאַנסביל, דוכט זיך מיר אויס, איך דאַרף זיין „קאָנסעקוועגט" און גלויבען, אַז זיי האָבען אויך דיזעלביגע פעהיגקייטען, ווי די מאַנסביל. און צוריק, לייקען איך, אַז זיי האָבען דיזעלביגע פעהיגקייטען, מוז איך זיין „קאָנסעקוועגט" און לייקענען, זיי זאָלען האָבען דיזעלביגע רעכט.

אין פלוג קען אויסדוכטען, אַז אין דער אידעען־פערבינדונג פון „פרויען־רעכט" און „גלייכע פעהיגקייטען" שפיעלט די קאָנסעקוועגץ־מאַכעריי קיין שום ראָלע נים. זי, די אידעען־פערבינדונג, איז פשוט אַ פראָדוקט פון אַ פאַלשער הנחה, אַז רעכט ווערען געגעבען צוליעב געוויסע פעהיגקייטען. די וואָס האָבען גלייכע פעהיגקייטען, בעקומען דערפאַר גלייכע רעכט, און די וואָס האָבען ווייניגער פעהיגקייטען, האָבען ווייניגער רעכט. פרויען האָבען ווייניגער פעהיגקייטען, עהדער מיר, ובכן דאַרפען זיי האָבען ווייניגער רעכט... אָבער טראַכט מען זיך אַריין טיעפער, זעהט מען, אַז אין דער פאַלשער הנחה איז ניט איינגעשלאָסען דער אונטערשייד פון מענער און פרויען. אויב געוויסע רעכט ווערען נעגעבען פאַר געוויסע פעהיגקייטען, ווערען אויך בעשאַפען געוויסע מעטהאָדען, ווי אויסצופרובען די פעהיגקייטען און ווי צו בעשטעטיגען, אַז די בעשטימטע פערזאָן האָט זיי. די פערזאָנען, ביי וועמען עס פעהלען די געפאָדערטע פעהיגקייטען, ווערען פאַקטיש ממילא אויסגעשלאָסען פון יענע רעכט. לאָז זיין, אַז די פרויען זענען בשום אופן ניט ביכולת צו זיין פראָפעסאָרען פון מאַטעמאַטיק, וועלען זיי ניט קאָנען אויסהאַלטען די נויטיגע פרובען, ניט קאָנען בעפריעדיגען די נויטיגע פאָדערונגען און ממילא אויף אייביג בלייבען אויסגעשלאָסען פון דער מאַטעמאַטישער פראָפעסור. ווי איז אָבער, אַז קאָוואַלעווסקאַיאַ האַלט יע אויס אַלע נויטיגע פרובען און בעפריעדיגט יע אַלע פאָדערונגען, ווערט זי טאַקע אַ פראָפעסאָר פון מאַטעמאַטיק. די פראַגע פון פעהיגקייטען איז אַ פראַגע פון פ א ק ט, ניט אַ פראַגע פון ר ע כ ט. על פי לאָגיק האָבען די פעהיגקייטען פון דער פרוי לחלוטין גאָר נישט צו טהאָן מיט דער פראַגע פון גלייכע רעכט. דאָס האָט נאָר די קאָנסעקוועגץ־מאַכעריי גע'דרשנ'ט אַ „גזירה שוה" פון „ג ל י י כ־ ה י י ט" דאָ און „גלייכהייט" דאָרטען און אויף דעם סמך אויס־

געשמידט אַ דאָפּעל־בעגריף פון „גלייכע פעהיגקייטען“—„גלייכע רעכט“. ערשט ווען דער דאָפּעל־בעגריף וועט ווידער פאנאנדערגעשמידט ווערען, וועט מען קאָנען ריין־אָביעקטיוו און וויסענשאַפטליך אריינטהאָן זיך אין דעם פרויען־פּראָבלעם און אויסגעפינען, צי די פעהיגקייטען פון דער פרוי זענען גלייך צו אונזערע אָדער פערשיידען פון אונזערע, צי זיי שטעהען העכער אָדער ניעדעריגער, אָדער אפשר, ווי מיר דוכט זיך דערווייל, זענען זיי פון גלייכען ווערט מיט אונזערע, אָבער פון אַ פערשיידענעם מין.

נאָך מעהר ווי פון דער קאָנסעקווענץ־מאַכעריי, ווערען היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען בעשאַפען פון דעם ראַדיקאַליזם, דעם בעשטרעבען צו דערגעהן אין געדאַנקען ביז צו דעם מעגליכען עקסטרעם.

וואָס טרייבט דעם מענשליכען גייסט צו ראַדיקאַליזם? פאר וואָס ווערט ער געצוואונגען צו דעם „עקסטרעמען ענטפער?

איינע פון די קרעפטען, וואָס טרייבען איהם דערצו, איז די אִ י נ ע ר צ י ע פון דעם געדאַנקען, זיין טבע צו בעוועגען זיך אָהן איין אויפהער אין איין־און־דערזעלביגער ליניע.

טויזענדער קליינע ביישפּעלען פון לעבען קאָנען אונז אילוסטרירען די אינערציע פון דעם מענשליכען גייסט. לייענט איהר צ. ב. אַ ליעד פון אַ געוויסען פערז־מאָס, לאָמיר זאָגען, יהואש'ס יאמבישען שיר:

ס'איז־ד אָ — א־ה ו י—כער־ו י ס—טער־ב א ר ג
אַ קל(אָ)—לה־ל י ע ג ט—אויף־א י ה ם א. אז. וו.

און איהר געהט דערנאָך איבער צו דער פּראָזאאישער צייטונגסנאָטיץ אז „דער סטרייק אין פילאַדעלפיאַ איז שוין צו ענד. די ארבייטער האָבען“ וועט איהר בעמערקען, אַז איהר לייענט דאָס וואָרט „האָבען“ ניט מיט דעם שלאָג אויף דעם ערשטען וואָרט־טייל „האָ“, נאָר מיט דעם שלאָג אויף דעם לעצטען וואָרט־טייל: „בען“, ווי עס קומט אוים נאָך'ן יאמבישען מאָס. די פּראָזא האָט זיך אונבעוואוסט איינגעאָרדנעט אין דעם יאמבישען ריטם, ב י ז ע ס ה אָ ט ז י ך ג ע ל אָ ז ע ן, ביז דאָס וואָרט „האָבען“ האָט זיך ניט אוועקגעשטעלט ווי אַ מניעה אין וועג. ערשט יעמאָלט ווערט אייך קלאָר, אַז אייער גייסט האָט אויך די פּראָזא געוואָלט, על פּי אינערציע, לייענען ווי אַ שיר, כל זמן עס לאָזט זיך געהן אין איין־

און־דערזעלבינער ליניע וועט דער גייסט ניט אראָב־געהן פון איהר,
ביז ער וועט זיך ניט אָנשטויסען אָן א וועלכען ע־ איז ווידער־
שטאַנד. דערפון שטאַמט זיין הרגל צו שיטען זאַלץ אין איינגע־
מאַכטס און שאַמפּאַניער, וויבאַלד ער האָט עס גנ׳יאַטען אין דער
זופּ, און צו גלויבען אין ז׳עם כלל: „וואָס מעהר — אַלץ מעהר“.
אין די פשוט׳ע פּראַקטישע פראַגען פון׳ם לעבען שטויסט ער זיך
אַלע ווײַלע אָן אויף מניעות און קעהרט זיך אַלע ווײַלע אָב פון ער
גלייכער ליניע. אין דעם אבסטראַקטען דענקען אָבער, וואו דער
וועג איז פריי, וואו דער פּראָצעס פון בעגריפען — פּערקעיטעלונ־
גען קאָן אייך פיהרען וואוהין איהר ווילט, קאָן דער אימפּעט, די
אינערציע, תמיד אויסקלייבען אַזעלכע בעגריפען־קעיטעלעך, וואָס
זאָלען געבען די מעגליכקייט דעם מענשליכען גייסט צו טראָגען זיך
אַלץ ווייטער אין איין־און־דערזעלבינער ריכטונג. זיך איינגע־
וועהנטער טעמפּאָ פון׳ם דענקען איז איינע פון די וויכטיגסטע
קרעפטען, וואָס טרייבען צו קאָנסעקווענץ־מאַכעריי און ראַדיקאַ־
ליזם און וואָס בעשאַפען היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען.
ס׳איז אָבער דאָ נאָך א וויכטיגערע קראַפט, וואָס טרייבט עס
דעם זעלבינען ראַדיקאַליזם. דאָס איז דער שטרעבען צו ג ע וו י ס־
ה י י ט, צו דעם ו ד א י. דער מענשליכער גייסט איז פון דער
היים ניט קיין ריינער טהעאָרעטיקער. ער איז אויסגעוואַקסען פון
פּראַקטישע נויטען און די פּראַקטישע נויטען זענען די שוהל, אין
וועלכער ער האָט בעקומען זיין ערשטע ערציעהונג. פאַר דער פּראַק־
טישער טהעטיגקייט מוז איך אָבער האָבען גאַנץ פעסטע און זיכערע
הנחות. אויב איך וועל תמיד שוואַנקען צווישען „אפשר יאָ“ און
„אפשר ניין“, קאָן איך ניט מאַכען קיין איינציגען פּראַקטישען
שריט. וויל איך געהן איבער׳ן אייז, מוז איך פריהער וויסען, צי
ער וועט אויסהאַלטען מיין לאַסט, אָדער ער וועט ברעכען אונטער
איהר. געהן אויף א ספק, הייסט געהן אויף סכנות. דעריבער איז
דער מענשליכער גייסט בטבע ניט קיין סקעפּטיקער, נאָר פערקעהרט
א גלויביגער: ער האָט פשוט קיין צייט ניט לאַנג צו שאַקלען זיך
צווישען דעם „אפשר יאָ“ און „אפשר ניין“, ביז די פאָרזיכטיגע,
שטרענג פּינקטליכע אויספאָרשונג וועט אויסגעפינען דעם אמת.
„אהין אָדער אהער און — מאַך דאָס בקיצור!“ איז דער אונבע־
וואוסטער „אוקאַז“, וועלכער דער בעל־הבית, די פּראַקטישע נויט,

לאָזט אַרויס גאָר דעם טהעאָרעטישען דענקען. דער ראַדיקאַליזם, דער עקסטרעמער ענטפער איז דאָס בעסטע מיטעל אויסצופיהרען דעם אוקאַז.

לאָמיר נעהמען דעם גלויבען אין שדים און רוחות. אין מיטעל־אַלטער איז דאָס געווען קודם־כל אַ *פּראַקטישע* פראַגע: זענען אַט די אַלע ערשיינונגען פון דבוק (בעזעסענהייט), משוגעת א. ז. וו. אַ פּראָדוקט פון אַ איבערנאַטירליכער שדים־און־רוחות־וועלט, אָדער ניט? אויב יאָ, מוז מיט זיי קעמפּפען די הייליגע מאַכט פון דער רעליגיאָן; אויב ניט, געהערען זיי צו דעם רופא. באַלטהאַזאַר בעקער האָט גע'טענה'ט, אַז שדים און בייזע רוחות זענען אפשר דאָ, נאָר זיי קאָנען ניט ווירקען אויף דעם מענשען. עס קאָן זיין, בעקער איז גערעכט, עס קאָן זיין, ער האָט אַ טעות. גלויב איך, אַז ס'איז דאָ אַ שדים־און־רוחות־וועלט, קאָן ביי מיר, אפילו נאָך *בעקער'ן*, אַלץ בלייבען אַ ספק: אפשר קאָן זי ווירקען אויף דעם מענשען און אפשר ניט. דער ראַדיקאַל־עקסטרעמער ענטפער אָבער, אַז ס'איז *ניטאָ* קיין שדים־און־רוחות־וועלט, בעפרייט מיך לגמרי פון דעם ספק; ער גיט מיר דאָ דעם ודאי, אַז די דבוק־ערשיינונגען שטאַמען ניט פון איהר. אָבער ווי קאָן איך זיין *זיכער*, אַז עס איז ניטאָ קיין שדים־און־רוחות־וועלט? אויב עס איז דאָ רוחניות אין דער וועלט, קאָן איך נאָך זיין אין ספק: אפשר איז נאָך דאָ אַ שדים־און־רוחות־וועלט, און אפשר ניט. איז אָבער גאָר ניטאָ קיין רוחניות, איז אַלץ אין דער וועלט מאַטעריע, יעמאָלט האָב איך דעם ודאי, אַז אַ שדים־און־רוחות־וועלט קאָן בשום אופן ניט געמאָלט זיין. דער ראַדיקאַליזם וועט מיך דעריבער ווייטער טרייבען צו דעם מאַטעריאַליזם. אָבער ווי קאָן איך זיין זיכער, אַז ס'איז דאָ נאָר אַ מאַטעריעלע וועלט? איז דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט, קאָן זיין, ער האָט אפשר בעשאַפען נעבען דער מאַטעריעלער וועלט אויך אַ רוחניות'דיגע. איז אָבער גאָר קיין גאָט ניטאָ, יעמאָלט איז די מאַטעריעלע וועלט, אין וועלכער דאָס רוב מענשען צווייפלען ניט, בודאי די איינציגע עקזיסטירענדע וועלט, און ממילא קאָן שוין אויך ניט געמאָלט זיין, עס זאָלען עקזיסטירען שדים און רוחות, און ממילא איז שוין אויסגעשלאָסען זייער ווירקונג אויף די מענשען. אויף אַזאַ'ן אופן בעפרייט דער עקסטרעם ראַדיקאַלער מאַטעריאַליסטישער אַטעאיזם אונזער גייסט

פון יעדען ספק בנוגע צו דער שדים־און־רוחות־וועלט. און עס איז דעריבען קיין חידוש ניט, וואָס דער גייסט, איין מאָל אָנגעהויבען צו לייקענען שדים, טראָגט זיך שוין מיט דעם ראַדיקאַלען אימפעט ביז צום אָבלייקענען די עקזיסטענץ פון גאָט.

אייגענטליך האָט דער ראַדיקאַליזם, וואָס זוכט אויסצוגעפינען אַזאַ פונקט, אויף וועלכען עס זאָלען ממילא פערשווינדען אַלע ספקות, זיך ניט געדאַרפט אָבשטעלען אין דער שדים־פראַגע אויף דעם אַטעאיזם. פאַר איהם איז געלעגען נאָך אַ העכערער פונקט עהדער דאָס לייקענען גאָט: ווי קאָן איך אַבסאָלוט זיכער זיין, אַז ס'איז ניטאָ קיין גאָט? ווען איך לייקען אין גאַנצען אָב די דרויסענדיגע וועלט, ווען איך נעהם אָן דעם סאָליפּסיזם. איז אַ חוץ מיינע פאָרשטעלונגען, שפּירונגען און געדאַנקען, פאַראַן אַ דרויסענדיגע וועלט, וואָס הענגט ניט אָב פון מיר, קאָן יעמאָלט זיין אַ ספק: אפשר איז דאָ אַ גאָט, וואָס האָט זי בעשאַפען, אפשר ניט. איז אָבער די גאַנצע דרויסענדיגע וועלט מעהר ניט ווי אַ פּראָדוקט פון מיין פאַנטאַזיע, יעמאָלט איז אויך גאָט (און ממילא אויך שדים) ניט מעהר ווי אַ פּראָדוקט פון מיין פאַנטאַזיע און זיי קאָנען דעריבער קיין ברעקעל ממשות ניט האָבען. ביז צו דעם סאָליפּסיזם, ביז צו דעם אָבלייקענען די דרויסענדיגע וועלט איז אָבער ניט דערפלויגען יענער ראַדיקאַלער געדאַנקען־שטראָם, וואָס איז אויסגעוואַקסען פון דער פּראַקטישער נויט, אָבצולייקענען די ווירקונג פון שדים אויף מענשען. ער איז ניט דערפלויגען, ניט ווייל איהם איז דער טהעאָרעטישער אָטהעם אויסגעגאַנגען, נאָר ווייל דער סאָליפּסיזם, מיט וועמען די טהעאָריע קאָן נאָך עד היום ניט אין גאַנצען פאַרטיג ווערען, גראָבט אונטער יעדע מעגליכקייט פון פּראַקטישען לעבען, פון שטעלען זיך וועלכע עס איז ציעלען, וואָס ליעגען אין דרויסען פון מיר. ער האָט דעריבער קיין ברעקעל ווערט ניט פאַר דער פּראַקסיס און דעריבער איז דער מענשליכער גייסט אין איהם ניט פּעראינטערעסירט. דער ראַדיקאַל־עקסטרעמער געדאַנק פליהט אין איין־און־דערזעלביגער ליניע ווי ווייט ער קאָן, אָבער אויך נאָר אויף ווי פיעל דאָס געהט ניט להיפך צו יענער פּראַקטישער נויט, וואָס האָט איהם געהייסען פליהען.

דעם זעלביגען ראַדיקאַליזם, דעם שטרעבען צו דערגרייכען אַזאַ פונקט, וואו די ספקות זאָלען פערשווינדען, בעמערקען מיר

אויך אין דער היסטאָרישער אידעען־פערבינדונג פון ענטוויקלונגס־לעהרע און אַטעאיזם. איז פאַראַן אַ גאָט, קאָן נאָך זיין אַ ספק; אפשר האָט ער בעשאַפען די וועלט, אפשר איז די וועלט אַ געט־ליכער ענטוויקלונגס־פּראָצעס. איז אָבער קיין גאָט ניטאָ, יעמאָלט איז די וועלט אודאי ניט קיין פּראָדוקט פון אַ בעשאַפונגס־אַקט און עס בלייבט איבער נאָר די היפּאָטעזע פון אַ נאַטירליכער ענט־וויקלונג. דעם, וואָס גלויבט אין ענטוויקלונג, לוינט דעריבער זיך בעסער צו האַלטען פאַר דעם ראַדיקאַלען אַטעאיזם.

דאָס איינענע איז אויך מיט דער פערבינדונג פון קאָסמאָ־פּאָליטיזם און פּראָגרעס. ביז אַהער איז נאַציאָנאַליזם געווען אַ רעאַקציאָנערע מאַכט. אמת, ער מוז עס ניט זיין, אָבער ער קאָן עס זיין. הייסט עס, אַז מיט דעם נאַציאָנאַליזם קאָן מען נאָך אַליז זיין אין ספק, צי ער קאָן זיין פּראָגרעסיוו, צי ער מוז זיין רעאַק־ציאָנער. שטעל איך מיך אָבער אויף דעם ראַדיקאַלען שטאַנד־פּונקט, אַז עס זענען גאָר קיין נאַציאָנען ניטאָ, אָדער, אַז עס זאָלען גאָר קיין נאַציאָנען ניט זיין, פערשווינדעט ממילא אויך די מעג־ליכקייט פון יענע רעאַקציאָנערע ערשיינונגען, וואָס שטאַמען פון דעם נאַציאָנאַליזם.

גלויב איך אין מאַלטהוס׳עס לעהרע, אַז די מיטלען צו בע־פריעדיגען די מענשליכע בעדערפניסען וואַקסען אַן אַ סך לאַנג־זאַמער עהדער די בעפעלקערונג, עפענען זיך פאַר מיר, דעם סאָ־ציאַליסט, אַ סך ספקות: ערשטענס, טאָמער האָט שוין די בעפעל־קערונג אַריבערגעוואַקסען דעם מאָס פון מיטלען, וועלכע מיר קאָנען אַרויסברענגען פאַר איהר, און דעריבער וועלען קיינע סאָ־ציאַלע רעפאָרמען און רעוואָלוציעס ניט קאָנען אָבשאַפען די מאַ־טעריעלע נויט פון די מאַסען. צווייטענס, אויב אפילו די בעפעל־קערונג האָט דערווייל נאָך ניט דערגרייכט דעם מאַקסימום, וואָס די געזעלשאַפט קאָן דערנעהרען, איז יעמאָלט אַ שאלה, אפשר וועט גראָד דער סאָציאַליזם, וואָס שאַפט אָב די קאָנקורענץ אין דעם קאַמפּף פאַר עקזיסטענץ, העלפען, אַז דער מאַקסימום זאָל אָנגע־יאָגט ווערען זעהר אין אַ קורצער צייט און מיר וועלען ווייטער שטעהן פאַר דעם אָבגרונד פון דחקות און עלענד. שטעל איך מיך אָבער אַוועק אויף דעם ראַדיקאַלען שטאַנדפּונקט פון לגמרי אָב־

לייקענען די מאַלטהוס'שע טהעאָריע, ווער איך מיט א מאָל בעפרייט פון אַט די אַלע ספקות.

איך וויל דאָ ברענגען מעהר נישט ווי נאָך איין ביישפּיעל פון א היסטאָרישער אידעען־פערבינדונג, וואו דער ראַדיקאַליזם שפּיעלט א ראָלע, ניט אַזוי צוליעב נאָך מעהר מסביר זיין דעם ענין, וועלכען איך רעכען שוין פאַר גענוג בעלויכטען, נאָר וויייל די פערבינדונג גופא איז זעהר א וויכטיגע און איז שטאַרק פערשפּרייט. איך מיין דאָ דעם „אני־מאמין", אַז ווער עס איז א סאָציאַליסט, אַפילו ניט קיין „וויסענשאַפטליכער", מוז גלויבען, אַז אַלע ווערטהען שטאַמען פון דער אַרבייט און אַז ממילא קאָן דער קאַפּיטאַל ניט שאַפען קיין ווערטה.

די פערבינדונג פון סאָציאַליזם און אַרבייט־ווערטה־טהעאָריע איז קודם כל א „פּאָלעמישע". זי איז דער היפך פון א פריהערדיגער אידעען־פערבינדונג, וועלכע די בורזשואַזיע האָט בעשאַפען. וויבאַלד א טהייל פון דעם ווערטה שטאַמט פון דעם קאַפּיטאַל, האָט גע'טענה'ט די בורזשואַזיע, איז דעריבער דער קאַפּיטאַל א נויטוועגדיגער פאַקטאָר אין דער פּראָדוקציע, און דעריבער קומט די קאַפּיטאַליסטען, על פּי יושר, א חלק פון די געשאַפענע פּראָדוקטען.

ווי לאָגיש עס ווייזט ניט אויס אויפ'ן ערשטען בליק אַט די אידעען־פערבינדונג פון דער בורזשואַזיע, איז זי, א ביסעל טיעפער אַנאַליזירט, ניט מעהר ווי א היסטאָרישע. זי איז אויפגעבויט דורך די קראַפט פון צונויפשמעלצען די ענד־רינגען און אַריבערהופּען די מיטעל־רינגען. שטעלט מען אַריין די אַרויסגעלאָזענע מיטעל־רינגען, בעקומט די אידעען־פערבינדונג אַזא פאָרם:

היות ווי א קוואַל, פון וועלכען עס פליסט ווערטה, איז א נויטיגער פאַקטאָר אין פּראָדוקציע; און היות ווי א טהייל פון דעם ווערטה שטאַמט פון דעם קאַפּיטאַל; דעריבער איז דער קאַפּיטאַל א נויטיגער פאַקטאָר אין דער פּראָדוקציע.

היות, וויעדער, ויי די פּראָדוקטען דאַרפען געהערען צו דעם, וואָס בעשאַפט זיי; און היות א טהייל פון די פּראָדוקטען ווערט בעשאַפען פון דעם קאַפּיטאַל, מוז דעריבער א טהייל פון די פּראָדוקטען געהערען צו דעם קאַפּיטאַל.

היות, וויעדער, ווי דער קאַפּיטאַל מוז געהערען ניט צו דעם

פאָלק, נאָר צו די קאַפּיטאַליסטען, דעריבער, מוז דער טהייל פון די פּראָדוקטען, וואָס ווערט בעשאַפען פון דעם קאַפּיטאַל, געהערען ניט דעם פאָלק, נאָר די קאַפּיטאַליסטען.

דער געדאַנק, אַז דער קאַפּיטאַל איז אַ ווערטה־שאַפענדער פאַקטאָר אין דער פּראָדוקציע, קאָן דעריבער נאָר יעמאָלט פיהרען צו דעם געדאַנק, אַז אַ טהייל פון די פּראָדוקטען דאַרף געהערען די קאַפּיטאַליסטען, ווען מען שטעלט אריין די מיטעל־רינגען: אַז יעדער קוואַל, פון וועלכען עס פליסט ווערטה, איז אַ נויטיגער פאַקטאָר אין דער פּראָדוקציע, און ער טאָר ניט אָבגעשאַפט ווערען; אַז פּראָדוקטען דאַרפען געהערען צו דעם, ווער עס בעשאַפט זיי, און אַז דער קאַפּיטאַל דאַרף געהערען צו איינצעלנע קאַפּיטאַליסטען. ווי איז אָבער אַז מיר לייקענען די דריי מיטעל־רינגען? ווי איז, אַז מיר זאָגען, ניט יעדער קוואַל, פון וועלכען עס פליסט ווערטה און וואָס בערייכערט די געזעלשאַפט, איז אַ נויטיגער פאַקטאָר אין דער פּראָדוקציע? מלחמה און רויב איז, פאַר דער געזעלשאַפט, וואָס בעשעפטיגט זיך מיט זיי, בלי ספק אַ ווערטה־ברענגענדער פאַקטאָר. הייסט עס דען, אַז אָהן מלחמה און רויב קאָן די פּראָדוקציע ניט אויסקומען? הייסט עס דען, אַז מלחמה און רויב טאָר מען ניט אָבשאַפען? ווי איז, אַז מיר לייקענען, אַז פּראָדוקטען דאַרפען געהערען צו דעם, ווער עס בעשאַפט זיי? ווי איז, אַז מיר זאָגען: די פּראָדוקטען דאַרפען געהערען צו דעם, ווער עס נויטיגט זיך אין זיי, אָדער צו דעם, ווער עס כאַפּט זיי אין יד אריין? ווי איז, ווייטער, אַז מיר לייקענען, אַז דער קאַפּיטאַל מוז געהערען צו איינצעלנע קאַפּיטאַליסטען? דוקא דערפאַר ווייל דער קאַפּיטאַל שאַפט ווערטה, דוקא דערפאַר, ווייל דער קאַפּיטאַל איז אַ נויטיגער פאַקטאָר אין דער פּראָדוקציע, איז אפשר דאָס פאָלק פעראינטערעסירט, ער זאָל ניט זיין קיין פּריוואַטע אייגענטהום פון פּריוואַטע מענשען, נאָר ער זאָל געהערען דעם גאַנצען פאָלק און שטעהן אונטער דער השגחה פון דעם גאַנצען פאָלק.

אַ מאָל, אין מיטעל־אַלטער, איז דער קריעג געווען אַ פּריוואַט־אונטערנעהמונג. דער „ריטער" האָט געדונגען סאָלדאַטען, ווי דער פאַבריקאַנט דינגט „הענד", און אַלץ, וואָס זיינע „הענד" פלעגען אָנרויבען אין קריעג, פלעגט געהערען איהם. איצטער איז דער „ריטער" ניט אָבגעשאַפט געוואָרען אין גאַנצען. ער איז

מגולגל געוואָרען אין א „גענעראַל“. אָבער ניט ער דינגט די „הענד“, די סאָלדאַטען, נאָר די געזעלשאַפט גיט איהם זיי, און וואָס ער רויבט אָן אין קריעג, געהערט ניט איהם, נאָר דער גאַנצער געזעלשאַפט. ער בעקומט נאָר געהאַלט און מעדאַלען. פאַר וואָס זאָל דער אינדוסטריעלער קריעג מיט דער נאַטור ניט אָרגאַניזירט זיין אויף דעם זעלביגען אופן? לאָז דער קאַפּיטאַל געהערען דער גאַנצער געזעלשאַפט, לאָז מען ראָקעפעלער'ן און קאַרנגיע'ן מאַכען פאַר גענעראַלען אין דער אינדוסטריע, לאָז מען זיי געבען „הענד“, לאָז מען זיי צאָהלען געהאַלט און בעהענגען זייער ברוסט מיט רויטע בענדער און מעדאַלען, אָבער לאָזען אַלע דאָלערס, אַלע ווערטהען, וואָס זיי געווינען אין דעם קאַמפּף מיט דער נאַטור, געהערען ניט זיי, נאָר דער גאַנצער געזעלשאַפט.

איך האָף, אַז דער לעזער פערשטעהט, אַז אונזער מיין איז ניט אויפצובויען א נייע סאָציאַליסטישע אוטאָפּיע אויף די גרונד־זיילען, אַז דער קאַפּיטאַל בעשאַפט ווערטה און אַז דער אונטער־נעהמער איז אקוראט אזוי נויטיג אין דער פּראָדוקציע, ווי דער גענעראַל אין א קריעג. איך וויל מעהר נישט בעווייזען, אַז אַפילו ווען מען שטעלט זיך אויף דעם שטאַנדפּונקט פון דער בורזשואַזיע, אַז א טהייל ווערטה שטאַמט פון דעם קאַפּיטאַל און אַז דער קאַפּיטאַליסט איז א נויטיגע זאַך אין דער אינדוסטריע, קאָן מען נאָך אויך ניט קומען צו דער בערעכטיגונג פון דעם איצטיגען פּריוואַט־קאַפּיטאַליסטישען סיסטעם. די בורזשואַזע אידעען־פערבינדונג פון ווערטה־טהעאָריע און אַנטי־סאָציאַליזם איז ניט קיין לאָגישע, נאָר א היסטאָרישע.

ממילא איז אויך די פּאָלעמישע, סאָציאַליסטישע אידעען־פערבינדונג פון ארבייט—ווערטה־טהעאָריע און סאָציאַליזם, אין דער געשטאַלט, ווי זי הערשט אין דאָס רוב סאָציאַליסטישע קעפּ, אויך ניט קיין לאָגיש־נויטווענדיגע, נאָר א היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג. א טהייל פון דעם ווערטה קאָן גאַנץ גוט שטאַמען פון דעם קאַפּיטאַל, און דאָס פאָלק קאָן גאַנץ גוט נעהמען און פערגע־זעלשאַפטען יענעם קוואַל, פון וועלכען עס שטאַמט ווערטה. דעם סאָציאַליסט טרייבט אָבער צו דער היסטאָרישער אידעען־פערבינדונג. א חוץ די פּאָלעמיק מיט דער בורזשואַזיע, א חוץ דעם שטרעבען צו לייקענען איהר „אויף צו להכעיס“, אויך נאָך דער ראַדי־

קאַ פּ י ט אַ ל י ז ם, דאָס שטרעבען צו דעם וואָס איז נידערזינען. גיב איך צו, אַז קאַ-פּיטאַל בעשאַפט ווערטה, קאָן יעמאָלט נאָך זיין אַ ספק, צי איהם קומט אַ חלק פון די בעשאַפענע ווערטהען, צי ניט; עס קאָן נאָך זיין אַ שאלה, צי דער אונטערנעהמער איז אַ נויטווענדיגער פאַקטאָר אין דער פּראָדוקציע, צי ניט; צי קאַפּיטאַל מוז זיין פּריוואַט-קאַפּיטאַל, אָדער ער קאָן אויך זיין געזעלשאַפטליך. זאָג איך אָבער, אַז קאַפּיטאַל שאַפט ניט קיין ווערטה, אַז יעדער ווערטה שטאַמט פון דער אַרבייט און נאָר פון דער אַרבייט, ווער איך מיט אַ מאָל פּטור פון די אַלע שאלות און ספקות. דערפאַר איז יעדער סאָ-ציאַליסט נוטה צו דער אַרבייט-ווערטה-טהעאָריע. ער וועט תמיד אויסקלייבען אַזעלכע געדאַנקען, אָדער אַליין אויפבויען טהעאָריען, וואָס בעווייזען די ריכטיגקייט פון דער אַרבייט-ווערטה-טהעאָריע און וואָס פערבינדען זי אויף דעם אָדער אויף אַן אַנדער אופן מיט דעם סאָציאַליזם. סוף כל סוף מוז זיך איהם אויסדוכטען, אַז ווער עס איז אַ סאָציאַליסט, מ וז גלויבען אין די אַרבייט-ווערטה-טהעאָריע, און אַז די אַרבייט-ווערטה-טהעאָריע איז איינער פון די נויטווענדיגסטע זיילען פון דעם סאָציאַליזם.

איך מוז דאָ בעמערקען, אַז די היסטאָרישע אידעען-פער-בינדונג פון אַרבייט-ווערטה-טהעאָריע און סאָציאַליזם, וואָס איך האָב נאָר וואָס צוגליעדערט, איז ניט די, וועלכע מאַרקס האָט אויפגעבויט אין זיין סיסטעם. דאָס איז אַן אידעען-פערבינדונג, וואָס האָט אין דער טהעאָריע געהערשט ב י ז מאַרקס'ען, איבער-הויפּט ביי די ענגלישע תלמידים פון ריקאַרדאָ און ראָבערט אָוען. אדרבה, מאַרקס איז איינער פון יענע דענקער, וואָס האָט צוריסען די דאָזיגע אידעען-פערבינדונג, ווייל זי איז אין גאַנצען אויפגעבויט אויף דעם שטאַנדפּונקט פון ר ע כ ט און י ו ש ר: דער קאַפּיטאַל בעשאַפט גאָר נישט, עס איז דעריבער קיין י ו ש ר ניט, וואָס ער בעקומט עפּעס. דאָס איז געווען דער גרונד-געדאַנק פון יענעם סאָציאַליזם. און נאָך עד היום פערשטעהט אַ גרויסער טהייל פון די וואולגאַרע מאַרקסיסטען די אידעען-פערבינדונג אין דעם זעל-בינען „אוטאָפּיסטישען" זיי. מאַרקס האָט אָבער געוואָלט פער-בינדען זיין מעהר-ווערטה-טהעאָריע מיט דעם סאָציאַליזם ניט דורך עטהיק, נאָר דורך געשיכטס-פילאָסאָפיע. אַ דאַנק די פּראָצעסען, וואָס בעשאַפען מעהר-ווערטה, און אַ דאַנק יענע פּראָצעסען, וואָס

קומען ארויס פון דעם מעהר־ווערטה, קומען פאַר, האָט ער געזאָגט, געוויסע אַנדערע פּראָצעסען אין דעם געזעלשאַפטליכען לעבען וואָס פיהרען אין דער ווירקליכקייט, ניט אין דער לאָגישער פאָדערונג צו אַ סאָציאַלער רעוואָלוציע און צום סאָציאַליזם. דאָס איז שוין גאָר אַן אַנדער שטאַנדפּונקט, וואָס האָט לחלוטין ניט צו טהאָן מיט יושר און עוולות, און מיט דער נאָר וואָס אַנאַליזירטער אידעען־פערבינדונג.

אויפדעקען די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען, וועלכע מארקס האָט אויפגעבויט, וואָלט שוין אונז דירעקט אַרויסגעפיהרט אויפ׳ן פעלד פון מארקס־קריטיק, וואָס מיר זוכען אויסצומיידען אין אונזער היינטיגער ארבייט. לאָזען דעריבער די מאַרקסיסטען לעבען אין דעם גוטען גלויבען, אַז ביי מארקס איז אַלץ כשר וישר; לאָזען זיי אָבער אונז צוגעבען, אַז וועניגסטענס, ביי די ניט־מאַרקסיסטען איז די גאַנצע גייסטיגע וועלט פול און פיעל מיט היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען, וואָס דוכטען זיך אויס לאָגיש־נויטווענדיג; און אַז צו די קרעפטען, וואָס רופען אַרויס אַזאַ׳ן אילוזיע, געהערען יענע פּראָצעסען, וועלכע מיר האָבען בעשריעבען ביז אַהער: די בעגריפען־פערקניפּונג, די צונויפשמעלצונג פון ענד־בעגריפען און דאָס אַריבערהופען פון מיטעל־רינגען, די ניט בערעכטיגטע איבערקעהרונג און דער פּאָלעמישער „להכעיס", דער ראַדיקאַליזם און די קאָנסעקווענץ־מאַכעריי. לאָזען זיי נאָך אַ מאָל דורכקוקען דעם מאַרקסיזם פון דעם שטאַנדפּונקט פון היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען, כדי מיט בעפריעדיגונג צו פערזיכערען זיך, אַז דאָרטען קאָן מען קיין שמץ ניט געפינען פון יענע פּראָצעסען, וואָס האָבען אונז בעשעפטיגט ביז אַהער. פריהער אָדער שפּעטער וועלען מיר, פון אונזער זייט, זיך אויך נעהמען פאַר אַזאַ דורכ־מוסטערונגס־ארבייט און דערנאָך וועלען מירביידע פערגלייכען די רעזולטאַטען, צו וועלכע מיר זענען געקומען...

דערוויילע בלייבט אונז נאָך צו בעלייכטען די ראָלע פון דער ריין פאָרמאַלער לאָגיק אין דעם בעשאַפונגס־פּראָצעס פון היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען און דערנאָך וועלען מיר איבערגעהן צו דער פראַגע, ווי אַזוי קאָן מען פּטור ווערען פון זיי, אָדער וועניגסטענס אָבשוואַכען זייער מאַכט.

זיבעטער קאַפּיטל

די פערבלענדענים פון דער פאָרמאַלער לאָגיק.

ניט נאָר פּשוט׳ע בשר־ודם׳ס, נאָר אויך גרויסע געלערנטע און שאַרפע דענקער האָבען אַ מאָל געגלויבט, אַז אַלץ, וואָס איז לאָגיש ריכטיג, מוז זיין פאַקטיש אמת. עס האָט געקאָסט ניט ווייניג מיה דעם מענשליכען געדאַנק, ביז ער האָט אויסגעפונען, אַז ניט אַלץ, וואָס איז לאָגיש ריכטיג, מוז זיין פאַקטיש אמת. און צוריק, דאָס האָט ער שוין פון לאַנג אָן געוואוסט, אַז ניט אַלע אמת׳ען מוזען שטעהן אין אַ נאָהענטער סמיכות הפרשה איינער צו דעם אַנדערען, ד. ה. זיין לאָגיש ריכטיג.

בוי איך דעם אַלט־בעקאַנטען סיללאָגיזם:

1. היות ווי אַלע מענשען זענען שטערבליך
2. און היות ווי ראובן איז אַ מענש,
3. איז דעריבער ממילא געדרונגען, אַז ראובן איז שטערבליך,

האָב איך דאָ פאַר מיר דריי פאַקטישע אמת׳ען, וואָס שטעהען אין רעזעלביגער צייט אין אַ לאָגיש־ריכטיגער סמיכת־הפרשה.

זאָג איך אָבער:

היות ווי די זון פערגעהט אין מערב זייט
און היות ווי צו פוטער־פלעצלעך דאַרף מען זיך ניט וואשען
איז ממילא בּנין אַ סגולה צו קדחת, —

פיהלט יעדערער, אַז ווען אפילוביידע „היות׳ען" זענען פאַקטיש אמת, און דער „ממילא" (דער שלום) איז אויך אַ פאַקטיש אמת׳ער, און אַלע דריי זענען א ו י ס ע ר ל י ך אַריינגעקוועטשט אין אַ לאָגישער פאָרם, פון דעסטוועגען געהען זיי אינערליך להיפך צו דער לאָגישער פאָרם פון דענקען און האָבען קיין ברעקעל לאָגישע שייכות ניט איינער מיט דעם אַנדערן.

כמעט אַלע פעלקער האָבען אין זייער שפּראַך וויציגע ווערטלעך, וואָס בעשפּאָטען אַזאַ׳ן אַרט לאָגישען דענקען. דער איד זאָגט אין אַזאַ פאַל: „גראָם־שטראָם — מאַך מיר אַ לעטניק", אָדער: „אַזוי ווי אַ טאָרבע פלעקער איז שפּיציג, אַזוי איז אַ לעבעל ברויט קיילעכדיג". דער רוסט זאָגט: „ו׳ אָגאָראָדיע בוזינא, אַ וו׳ קיעווע דיאַדיאַ, יאַ זאַ טאָ טעביאַ ליובליו, טשטאָ או טעביאַ פּיערסטען". („די בוזינע וואַקסט אין גאָרטען, און אין קיעוו

וואָהנט דער פעטער, ליעבען ליעב איך דיך דערפאַר, וואָס דו האָסט א פינגער־רינג"). אָבער פון דעסטוועגען מוז מען געדענקען, אז ניט אַלץ, וואָס זעהט אויס ווי „גראַם־שטראַם", איז לאָגיש ניט מעהר ווי „מאַך מיר א ליעטניק".

זאָג איך: „היות ווי צו א בעשטימטער צייט זענען די שטערען מאַדים, שבתאי און נוגה געשטאַנען אין א בעשטימטען אָרט אין הימעל, אין א בעשטימטען מהלך איינער פון דעם אַנדערען; און היות ווי צו יענער בעשטימטער צייט איז געבוירען געוואָרען אלעקסאַנדער מוקדן — איז דעריבער ממילא געדרונגען, אַז גריעכענלאַנד האָט געמוזט פערליערען איהר פרייהייט", איז דאָס פאַר אונז ניט מעהר ווי אַ „גראַם־שטראַם" פון דריי אמת'ען, אָבער אין אַלעקסאַנדער מוקדן'ס צייטען איז דאָס געווען א צווינגענדער לאָגישער „ממילא". עס האָט אויסגעדריקט דעם אַסטראָלאָגישען אמת, אַז אַלעקסאַנדער מוקדן'ס נצחון איבער גריעכענלאַנד איז שוין געווען לכתחילה בעשטימט פון די אייביגע געזעצען אין דעם לויף פון די שטערען און אַז דאָס האָט מען געקאָנט לייענען אין זיי אין דעם מאָמענט פון אַלעקסאַנדער'ס געבורט.

אויך פאַר דער היינטיגער צייט קאָן מען אויפשטעלען, למשל, אזא גראַם־שטראַם: „היות ווי די כעמישע וויסענשאַפט האָט זיך שטאַרק ענטוויקעלט אין ניינצעהנטען יאָהרהונדערט; און היות ווי די מקחים אויף אינדיגאָ־בלאָה זענען שטאַרק געפאַלען, — איז דעריבער ממילא געדרונגען, אַז די ראַפּס־פלאַנץ שטאַרבט אויס אין אייראָפּאַ". אויפ'ן ערשטען בליק איז דאָס אויך מעהר נישט, ווי א צונויפשטעלונג פון דריי זעהר ווייט אָבשטעהענדע פאַקטישע אמת'ען, וואָס האָבען לחלוטין ניט קיין ברעקעל לאָגישע שייכות איינער מיט דעם אַנדערען: א קולטור־היסטאָרישער פאַקט, א נאַציאָנאַל־עקאָנאָמישער און א באָטאַנישער. דערמאָהנט מען זיך אָבער, אַז די פאַרב אינדיגאָ־בלאָה פלעגט מען מאַכען נאָר פון דער ראַפּס־פלאַנץ; אַז די כעמיע האָט אויסגעפונען ווי צו מאַכען קינסטליכע אינדיגאָ; אַז דעריבער זענען די מקחים אויף דער פאַרב געפאַלען און אַז דערפאַר הערען די פויערים אויף צו בעזייען די פעלדער מיט ראַפּס, ווערט שוין ממילא קלאָר, פאַר וואָס די ראַפּס־פלאַנץ הויבט אָן אויסצושטאַרבען אין אייראָפּאַ. שטעל איך אריין אין אָט דעם „גראַם־שטראַם" אַלע אויסגעלאָזענע

מיטעל־גליעדער, זעה איך אויס׳ן שטעל איין, אז ער האָט ניט נאָר די אויסערליכע פאָרם פון א לאָגישען שלוס, נאָר אויך זיין אינווע־נינסטע פאָרם, וואָס מאַכט, אז פון איינינע „היות׳ען“ מוז ארויס־שפּרינגען א לאָגיש ריכטיגער „ממילא“.

נאָך וויכטיגער איז איינצוזעהן, אז ניט אלץ, וואָס איז אויס־געבויט נאָך דער לאָגיש־ריכטיגער פאָרם, ד. ה., וואָס האָט אין זיך א לאָגישע ריכטיגע סמיכות הפרשה, מוז אין דער זעלביגער צייט זיין פאַקטיש אמת.

אָט דעם פאַקט מוז מען זיך קלאָר מאַכען, כדי צו פערשטעהן די ראָלע פון דער פאָרמאַלער לאָגיק אין דעם בעשאַפונגס־פּראָצעס פון היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען.

קודם כל מוז מען איינזעהן, אז א לאָגיש אבסאָלוט ריכטיגער שלוס קאָן בעשטעהן פון אבסאָלוט פאַלשע פאַקטישע היות׳ען. דער „ממילא“ איז יעמאָלט לאָגיש ריכטיג, אָבער פאַקטיש פאַלש. דער קלאָרסטער ביישפּיעל דערצו איז, ווען איך זאָג:

היות ווי יעדער דריי־עק איז א פיער־עק
און היות ווי יעדער פיער־עק איז א קרייז,
איז ממילא יעדער דריי־עק א קרייז.

דער שלוס איז דאָ אזוי לאָגיש צווינגענד ווי נאָר מעגליך, אָבער די לאָגישע ריכטיגקייט קאָן דאָ ניט פערפאַרבען, ניט פערבלענדען די פאַקטישע פאַלשקייט פון די צוויי היות׳ען און דעם ממילא: זייער פאַלשקייט וואַרפט זיך שוין צו שטאַרק אין די אויגען. ביי די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען האָט מען אָבער צו טהאָן מיט אזעלכע עלעמענטען, וואָס וואַרפען זיך ניט אזוי בולט אין די אויגען און די לאָגישע ריכטיגקייט זייערע פערפאַרבט און פער־בלענדט זייער פאַקטישע פאַלשקייט און מאַכט שטאַרקער די בע־העפטונגס־קראַפט פון דער היסטאָרישער אידעען־פערבינדונג. ווען דער אנהעגנער פון אריסטאָטעלעס האָט גע׳טענה׳ט: היות ווי אלץ, וואָס שטאַמט פון דער נאַטור, איז גוט; און היות ווי שקלאַ־וועריי שטאַמט פון דער נאַטור, איז ממילא שקלאַווריי גוט, — האָט ער דאָ אויפגעבויט א לאָגיש ריכטיגען סילאָגיזם פון היות׳ען, וואָס זענען כמעט אזוי פאַלש, ווי די געדאַנקען, אז יעדער דריי־עק איז א פיער־עק און יעדער פיער־עק איז א קרייז. אָבער דער פּעטישיזם פון דער לאָגישער ריכטיגקייט האָט בעגאָסען די אידעען־

פערבינדונג פון נאטור־געזעצע און שקלאַווערײַ מיט א בעזונדער גלאַנץ און האָט זי פערפעסטיגט אין בעוואוסטזײַן. יענע היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג איז געווען א לאָגיש ריכטיגער אָבער פאַקטיש פאַלשער שלום פון פאַקטיש פאַלשע היות'ען.

ווײַטער!

עס איז יעדען קלאָר, אז פון צוויי לאָגיש ריכטיגע, פאַקטיש אמת'ע היות'ען מוז ארויסגעדרונגען ווערען א לאָגיש ריכטיגער, פאַקטיש אמת'ער ממילא. זענען אלע מענשען שטערבליך און איז ראובן א מענש, איז ממילא ראובן שטערבליך. אָבער דאָס זעהט ניט יעדער אויפ'ן שטעל, אז דערזעלביגער לאָגיש ריכטיגער און פאַקטיש אמת'ער שלום קאָן זײַן א פועל־יוצא פון אין גאַנצען פאַלשע היות'ען אָדער נאָר פון איין פאַלשען היות אָדער פון היות'ען, וואו אמת און שקר זענען צונויפגעמישט אין איינעם.

ווען איך זאָג: „אלע איידעלע, הומאנע מענשען האָבען געמוזט ענדיגען טראַגיש זייער לעבען; דער מיניסטער פאָן פלעווע איז געווען אן איידעלער, הומאנער מענש; ממילא האָט ער געמוזט טראַגיש ענדיגען זײַן לעבען" — איז דאָ פון צוויי פאַלשע היות'ען געצויגען געוואָרען א ריכטיגער, אמת'ער שלום.

אָדער, ווען איך זאָג: „אלע מענשען זענען שטערבליך; א בער איז א מענש; ממילא איז א בער שטערבליך", דרינג איך דאָ ארויס אן אמת'ען שלום פון אן אמת'ען ערשטען היות און א פאַלשען צווייטען היות.

און ווען איך זאָג: „דאָס רוב עהרליכע מענשען לייקענען אָב דעם רעליגיעזען גלויבען; סאָציאַליסטען זענען דאָס רוב עהרליכע מענשען; ממילא לייקענען דאָס רוב סאָציאַליסטען דעם רעליגיעזען גלויבען", האָב איך דאָ ווידער א פאַקטיש אמת'ען שלום פון א פאַלשען ערשטען היות און אן אמת'ען צווייטען היות.

און ווען איך זאָג ווײַטער: „ערשטער היות: די זון און די לבנה דרעהען זיך ארום דער ערד נאָך בעשטימטע געזעצען. צווייטער היות: א לקוי המה קומט, ווען די לבנה שטעלט זיך צווישען ערד און זון. ממילא איז א לקוי חמה א נאטירליכע זאַך און קאָן לכתחילה אויסגערעכענט ווערען", — האָבען מיר דאָ א לאָגיש־ריכטיגען סילאָגיזם, וואו דער שלום איז לגמרי אמת, דער צווייטער היות איז אויך אמת און דער ערשטער היות איז א געמיש פון אמת

און שקר, ווײַלע נאָר די לבנה דרעהט זיך אַרום דער ערד און ניט די זון.

היימט עס, אַ ז ריכטיגע, אמת׳ע שלומס׳ע קאָנען אַבשטאַמען פון האַלב פאַלשע אָדער גאַנץ פאַלשע היות׳ען. דאָס שטעהט אָבער ניט אַלע מאָל קלאָר פאַר די אויגען פון דעם מענשליכען שכל, בעת ער בויט היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען. דער ריכטיגער שלום איז פאַר דעם מענשען אָפטמאָל אַ בעוויז, אַז אויך דער וועג איז געוועזן אַ ריכטיגער און אַ „לאָגיש־נויטוועגדיגער". בויט ער אַ וועלכע עס איז אידעען־פערבינדונג, וואָס פיהרט איהם צו אַ ריכטיגען אמת׳ען שלום, פערגעסט ער, אַז דער ריכטיגער שלום קאָן זיין אַ פועל־יוצא פון פאַלשע הנחות, און די גאַנצע אידעען־פערבינדונג בעקומט אין זיינע אויגען גאָר אַ בעזונדערע פעסטקייט און שטאַרקייט און ביי איהם קומט שוין ניט אַרויף קיין ברעקעל ספק אויפ׳ן זינען וועגען דעם אמת פון די היות׳ען גופא.

גלויבט איינער אין דער היסטאָרישער אידעען־פערבינדונג, אַז די אידישע נאַציאָנאַליטעט איז לאָגיש פערבונדען מיט דער אידישער רעליגיע, און זעהט ער אין לעבען, אַז דער אומקעהר צו דעם אידישען נאַציאָנאַליזם איז אָפט פערבונדען מיט דעם אומקעהר צו דער אידישער רעליגיע, וועט ער ניט זעהן דערינען אָדער אַ צופאַל אָדער די מאַכט פון אַ היסטאָרישער אידעען־פערבינדונג. פאַר איהם וועט דאָס דוקא נאָך זיין אַ בעוויז און אפשר דער צווינגענדסטער פון אַלע בעווייזען, אַז די פערבינדונג איז ניט קיין „היסטאָרישע", נאָר אַ לאָגיש־נויטוועגדיגע.

איבערהויפט פראָפיטירען פון דעם „לאָגיש ריכטיגען, אמת׳ען שלום" יענע היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען, וואָס לאָזען זיך אויס מיט וועלכע עס איז סאָציאַל־פאָליטישע נביאות. קוים טרעט אַזאַ נביאות אַריין אין דער ווירקליכקייט, אַזוי דערזעהט מען אין איהם שוין דעם בעוויז, אַז דער גאַנצער סיסטעם איז אויפגעבויט אויף פעסטע וויסענשאַפטליך זיכערע יסודות.

האָט דער מאַרקסיסט, צ. ב., אויפגעבויט אַ סילאָגיזם: „היות ווי די אָבשטשינאַ קאָן ניט לעבען אין אַ קאַפּיטאַליסטישער געזעלשאַפט און היות ווי אין רוסלאַנד ענטוויקעלט זיך דער קאַפּיטאַליזם, איז ממילא געדרונגען, אַז די אָבשטשינאַ מוז אָבשטאַרבען",

און בעמערקט ער איצטער, ווי די אָבשטשינאַ ווערט אין די רוסישע דערפער צוריסען אויף שטיקער, איז דאָס פאַר איהם אַ בעווייז, אַז זיין סיסטעם איז געוועזן ריכטיג, אַז אַ דאַנק דעם סיסטעם האָט מען דאָס לכתחילה געקאָנט פּאָראויסזאָגען.

אַלע אַזעלכע אידעען־פערבינדונגען, וואָס שעפּען דעם בעווייז פאַר זייער אמת אין דער פערווירקליכונג פון זייערע נביאות, פערגעסען צו רעכענען זיך מיט דער פערבלענדעניש פון דער פאָרמאַלער לאָגיק, פערגעסען אַז אַ ריכטיגער און אמת'ער שלום פון אַ לאָגיש ריכטיגען סיללאָגיזם איז נאָך קיין בעווייז ניט פאַר דעם אמת פון זיינע הנחות. מען מעג זיי דערמאָהנען אָן יענעם היסטאָרישען פאַקט, אַז טהאַלעס איז געוועזן דער ערשטער, וואָס האָט, אויף דעם יסוד פון אַ פאַלשען אַסטראָנאָמישען סיסטעם, ריכטיג אויסגערעכענט די ערשטע לקוי־חמה.

אַקוראַט ווי אַן אמת'ער שלום קאָן זיין דער פּועל־יוצא פון פאַלשע הנחות, אַזוי קאָן זיין אַ לאָגישער ממילא, וואָס מיר האַלטען איהם פאַר ניט־אמת, דער פּועל־יוצא פון אַ פאַקטיש אמת'ען היות.

זאָג איך, צ. ב.: „מאָראַליש זיין הייסט פאָלגען מאָראַלישע געבאָטען; מאָראַלישע געבאָטען שטאַמען פון גאָט; ממילא הייסט מאָראַליש זיין — פאָלגען גאָט", האָב איך דאָ אַ ניט־אמת'ען שלום, וואָס שטאַמט פון אַ ריכטיגען ערשטען היות, אַז מאָראַליש זיין הייסט פאָלגען מאָראַלישע געבאָטען.

און אַקוראַט ווי דער אמת פון אַ וועלכען עס איז שלום ווערט פון אונז אַריבערגעטראָגען אויף אַלע פאַלשע הנחות פון דעם סיסטעם און מאַכט זיי אויך פאַר אמת, אַזוי פּסל'ט, אומגעקעהרט, אַ לאָגישער שלום, וועלכען מיר האַלטען פאַר ניט אמת, אַלע יענע הנחות, וואָס האָבען לאָגיש געפיהרט צו איהם, ווען אַפילו איינינע פון זיי זענען געוועזן אמת.

זאָגט איינער, צ. ב.: „היות ווי דעם מענשען'ס נשמה איז אונשטערבליך; און היות ווי אַן אונשטערבליכע נשמה טאָר ניט דאגה'נען וועגען עולם הזה, — איז דערפון ממילא געדרונגען, אַז דעם מענשען'ס נשמה טאָר ניט דאגה'נען וועגען עולם הזה, און דאַרף רוהיג אַריבערטראָגען אַלץ וואָס מען טהוט מיט איהר אויף דער וועלט", — וועל איך נוטה זיין צו גלויבען, אַז ניט נאָר זענען

דער „ממילא״ און דער צווייטער „היות״ פאַלש, נאָר אויך אז דער ערשטער היות קאָן שוין מחמת דעם גופא ניט האָבען אין זיך קיין ברעקעל אמת.

וואָס מעהר מען ווערט בעקאַנט מיט דער געשיכטע פון היס־טאָרישע אידעען־פערבינדונג, אלץ מעהר געפינט מען, אז „שרצים״ האָט מען מטהר געווען דערפאַר, ווייל זיי האָבען גע־האָלפען פיהרען צו אַן אמת׳ען שלום, און צוריק זענען אייביגע אמת׳ען גע׳פסל׳ט געוואָרען דערפאַר, ווײלע זיי האָבען געהאָלפען אויפבויען שליסע, וועמעס שקר עס איז בעוויזען געוואָרען.

ביידעס איז געטהאָן געוואָרען אונטער דער שליטה פון יענער קראַפט, וואָס מיר האָבען אַ נאָמען געגעבען „די פערבלענדרענגעס פון דער פאָרמאַלער לאָגיק״.

אכטער קאַפּיטעל

דער קאַמפּף מיט היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען.

מיר זענען בעקאַנט געוואָרען מיט די וויכטיגסטע קרעפטען, וואָס בעשאַפען היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען און פערשטאַר־קען די אילוזיע פון זייער לאָגישער נויטווענדיגקייט. עס פרעגט זיך איצטער: וואָס טהוט מען, כדי אין גאַנצען צו בעפרייען אונזער גייסטיגע וועלט פון יענער צויבערקראַפט וואָס מאַכט, אז געדאַנ־קען, וואָס האָבען גאָר אַ ווייטע שייכות איינער צו דעם אַנדערן, אָדער וואָס שליסען באמת אין גאַנצען איינער דעם אַנדערן אויס, זאָלען אין אונזער לאָגישער פערבלענדעניס זיך צונויפשמעלצען אזוי, אז מיר זאָלען ניט קאָנען פאַנאַנדער־רייסען איינעם פון דעם אַנדערן? איז די בעפרייאונג פון יענער צויבער־מאַכט מעגליך?

אין פלוג קאָן עס אויסדוכטען, אז ס׳איז גאָר ניט אזוי שווער. ווי באַלד מיר האָבען איינגעזעהען, אז ס׳איז דאָ אזא צויבער־מאַכט, ווי באַלד מיר האָבען אויסגעפונען די וויכטיגסטע קרעפטען, וואָס ברענגען זי אַרויס אין לעבען, דאַרף מען מעהר נישט ווי האָ־בען איינס אין זינען: פּינקטליך נאָכצוקוקען אונזערע געדאַנקען שריט אויף שריט און אָבהיטען זיי פון יענע אָבגרונטען, וואָס „לויערן״ אויף זיי פון אַלע זייטען; זעהען מיט אַלע כחות, אז אונזער שכל זאָל ניט אַריין פאַלען ניט אין דעם שפּיעל פון „בע־

גריפען־פערקעיטעלונגען", ניט אין דעם „איבערהויפען פון מיטעל־רינגען", ניט אין „די צונויפשמעלצונג פון ענד־רינגען", ניט אין „ניט בערעכטיגטע איבערקעהרונג", ניט אין „פּאָלעמישע אידעען־פערבינדונגען", ניט אין „ראַדיקאַליזם", ניט אין „קאָנסעקווענץ־מאַכעריי" און סוף־כל־סוף ניט אין דער „אילוזיע פון דער פאָרמאַלער לאָגיק".

אַ לענגערע צייט נאָך דעם, ווי מיר איז קלאָר געוואָרען דער ענין פון היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען, האָב איך געמיינט, אַז אין גאַנצען פטור ווערען פון זייער מאַכט איז אפשר שווער, זעהר שווער, אָבער — פאַר וואָס זאָל דאָס זיין אונמעגליך? ערשט אַ טיעפערער איינבליק אין דער שאלה האָט מיר בעוויזען, אַז דאָס איז אַן אוטאָפּיע, וואָס קאָן קיינמאָל ניט פערווירקליכט ווערען.

צוויי מניעות שטעהען דאָ אין וועג, פון וועלכע די מענשהייט וועט זיך קיין מאָל ניט בעפרייען, פון וועלכער זי זאָל זיך, לויט אונזער אידעאַל, ניט בעפרייען.

דאָס איז, ערשטענס, די שטרעבונג פון יעדעם איינצעלנעם צו אַן איינהייטליכער וועלט־און־לעבענס אנשויאונג; דאָס איז, צווייטענס — דער גייסטיגער גרופען־קאַמפּף אין דער געזעלשאַפט.

אַן איינהייטליכע וועלט־און־לעבענס־אַנשויאונג ווערט אויפגעבויט פון איינצעלנע טיילען, ווייס אונז גיט די ערפאַהרונג, איבערהויפט די וויסענשאַפט. ווײַלטען מיר געקאָנט אויף אַ מינוט דענקען, אַז די וויסענשאַפט וועט וועט עס איז ביז'ן גרונט דערפאָרשען דעם וועלט־אַל אין אַלע זיינע טיילען און פּרטים, וואָלטען מיר יעמאָלט געקאָנט האָבען אַ האָפענונג, אַז וועניגסטענס אין די ווייטע דורות, וועט די איינהייטליכע וועלט־אַנשויאונג זיין ניט מעהר ווי אַ קאָפּיע פון דעם, וואָס די וויסענשאַפט האָט אויסגעפונען אין דער וועלט. די פערבינדונגען פון די איינצעלנע געדאנקען און בעגריפען אין דער וועלט־אַנשויאונג וואָלטען געווען די זעלביגע זאַך, וואָס די פערבינדונגען פון די איינצעלנע טיילען אין דער וועלט; די פערקעיטעלונג פון די בעגריפען — דיזעלביגע זאַך, וואָס די פערקעיטעלונג פון די ערשיינונגען.

אָבער ווען אפילו מיר זאָלען אַננעהמען, — וואָס מיר לענגט זיך גאָר ניט אויפ'ן שכל, — אַז דעם מענשענס ערקענטניס איז

ביכולת אַריינצודרינגען אין יענע טיעפעניסען פון דער וועלט, וואָס
ליגען פון יענער זייט אונזערע חושים, מוז מען בלי שום תנאי צו־
געבען, אַז א ו י ס ש ע פ פ ע ן די נאַטור וועט דער מענשליכער
שכל קיינמאָלניט: ניט אין דער ברייט, ניט אין דער טיעף. אונזער
וויסענשאַפט וואַקסט פון פעריאָד צו פעריאָד ניט נאָר דורך דעם
וואָס זי דרינגט אַריין אין אַלץ נייע און נייע געביעטען, נאָר אויך
דורך דעם וואָס זי פערטיעפט זיך אין די שוין געמאַכטע עראָבע־
רונגען. און אין יעדען פונקט, אין וועלכען זי פערטיעפט זיך, ענט־
דעקט זי אַלץ נייע און נייע, נאָך קיינמאָל ניט גע׳חלום׳טע וועלטען.
נאָך גאָר ניט לאַנג האָט זיך געקאָנט דוכטען, אַז מיר שטעהען ביי
דעם גרענעץ פון אונזער וויסענשאַפטליכען ערקענטניס פון דער
„טויטער" „מאַטעריע". די נייע פאָרשונגען אויף דעם פעלד פון
ראַדיאָאַקטיווע ערשיינונגען האָבען אָבער איצטער אַריינגעבראַכט
אַ גאַנצע איבערקעהרעניס אין אונזערע געדאַנקען וועגען „מאַטע־
ריע" און „אַטאָמען". דער „אַטאָם" וואַקסט אויס צו אַ גאַנצער
זעלבסטשטענדיגער וועלט, מיט נייע, נאָך ניט אויסגעפאָרשטע ער־
שיינונגען און געזעצען. ס׳איז ניט ווייט די צייט, ווען מען וועט
אין דער פיזיק דאַרפען אָברוימען אַ בעזונדער אָבטהיילונג פאַר
דער „אַטאָמאָלאָגיע", פאַר יענע עקספערימענטען און סברות, וועלכע
וועלען האָבען צו טהאָן מיט די רייכע און פערפלאָנטערטע פּראָצע־
סען, וואָס קומען פאָר אין אָט דעם איינפאַכסטען און קליינסטען
טהייל פון דער, דאַכט זיך, איינפאַכסטער און פשוט׳סטער זאַך אין
דער וועלט: דער „מאַטעריע". און וואָס וועט זיך דאָס אָביסעל אָב־
טהאָן, ווען דער מענש וועט אַריינדרינגען אין דעם לעבען און די
פּראָצעסען פון יענעם מאַרך־מאָלעקול, וואו עס ווערען בעשאַפען
בעוואוסטע געדאַנקען! גרענצלאָז איז די וועלט ניט נאָר אין דער
ברייט, נאָר אויך אין דער טיעף; גרענצלאָז איז אויך דעם מענ־
שענ׳ס ערקענטניס־פערלאַנג; דער ים איז אַ טראָפּען לגבי איהם.

איז אָבער יעדע וויסענשאַפט, וואָס אונז גיט און קאָן געבען די
ערפאַהרונג, ניט מעהר ווי אַ טהייל־וויסענשאַפט, שטיקלעך פון
שטיקער, אַרויסגעריסענע פון זייער נאַטירליכען, אונז אייביג אונ־
בעקאַנטען המשך, מוזען מיר אַרומשפּינען די צוריסענע שטיקער
מיט אונזערע אייגענע געדאַנקען־פּראָדוקטען, כדי צו פעראייניגען
זיי אין איין איינהייטליכען סיסטעם. מיר מ ו ז ע ן שמיעדען

בעגריפען־קעיטעלעך, כדי צו פערבינדען די ווייט־אָבשטעהענדע טהיילען פון אונזער וויסענשאַפט. מיר **מוזען** שאַפען פילאָסאָפישע סברות סאַי פאר די איינצעלנע טהיילען, סאַי פאר דעם גאַנצען. מיר מוזען און מיר **זאָלען** צונויפוועבען אלע טהיילען אזוי, אז איינס זאָל לאָגיש נויטוועגדיג ארויספליעסען פון דעם אנדערן. קוים אָבער גיבען מיר זיך איבער אזעלכע געדאַנקען־פראָצעסען, אויף וועלכע די ערפאַהרונג קאָן ניט האָבען קיין שליטה, מוזען מיר אריינפאַלען אין דער מאַכט פון בעגריפען־פערקעיטלונגען און פון יענע אַלע קרעפטען, וואָס בעשאַפען היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען. מיר האָבען קיין אנדער ברירה ניט, — מיר מוזען בויען פילאָסאָפישע סיסטעמען. **יעדע פילאָסאָפיע איז אָבער אין תוך ארייַן ניט קיין אנדער זאַך, ווי א היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג.**

און דערצו קומט דער גייסטיגער קאַמפף פון די גרופען אין דער געזעלשאַפט. „דער אינהאַלט פון דער גאַנצער מענשליכער געשיכטע איז דער גרופען־קאַמפף", — אזוי דאַרף מען לייענען דעם פסוק, וואָס איז ביי קאַרל מאַרקס אין מאַניפעסט פערגרייזט געוואָרען. „קלאַסען־קאַמפף" שטעהט ביי איהם געשריעבען, „גרופען־קאַמפף" דאַרף מען לייענען. די קלאַס איז נאָר איינע פון יענע גרופען, אין וועלכע די מענשליכע געזעלשאַפט צופאַלט און ווערט פעראייניגט. איהר איינהייט איז ניט די פון א באַרג זאַמד, וואָס בעשטעהט פון איינצעלנע גלייכע זאַמדלעך. זי איז א כמו־אָרגאַניזם, וואו די גרופען שפּיעלען די ראָלע פון כמו־אָרגאַנען. רעליגיעזע סעקטען, פּאָליטישע פּאַרטייען, פילאָסאָפישע שוהלען, סאָציאַלע גרופען, עקאָנאָמישע קלאַסען, נאַציאָנאַלע קולטור־ספערען, — דאָס זיינען אַלץ פערשיידענע פאָרמען, אין וועלכע עס דריקט זיך אויס דער גרופּירונגס־פּראָצעס פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען. די און יענע פאָרם קאָן אָבשטאַרבען, אַנדערע ווערען בעשאַפען אויף זייער אָרט. יעדע גרופּע האָט אָבער איהר **פּסיכאָלאָגיע**, און וועלכער עס דריקט זיך אויס ניט נאָר איהר טיעפער מהות, נאָר אויך איהר שטעלונג צו די אַנדערע גרופען, מיט וועלכע זי קעמפפט אָדער מיט וועלכע זי געהט האַנד אין האַנד. יעדע גרופע האָט איהר וועלט־און לעבענס־בילד, אָדער לכל הפחות א בילד פון א זעהר וויכטיגען

טהייל פון דער וועלט־אַנשויאונג און דעם לעבענס־בליק. אויך זי מוז פעראייניגען די טהייל־קענטעניסען און צוואוואָרפענע איינצעל־מיינונגען אין אַן איינהייטליכען האַרמאָנישען גאַנצען. אויך זי מוז, צוליעב אַט דעם צוועק, זיך בעדיענען מיט דער מאַכט פון דער בעגריפען־פערקניטלונג, דאָס הייסט בויען היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען. ביי די גרופען און די קלאַסען מוז זעלבסטפערשטענדליך שפּיעלען אַ בעזונדערע ראָלע יענע קראַפט, וועלכע מיר האָבען אַ נאָמען געגעבען די „פּאָלעמישע אידעען־פערבינדונג“. צום ביישפּיעל, בעת די אַרבייטער־קלאַס פון׳ם גריכיש־רוימישען אַלטערטהום ..... געהאַט אַנטקעגען זיך די מאַטעריאַליסטיש־עפּיקורעאישע אידעאָלאָגיע פון די הערשענדע קלאַסען, האָט זי און איהרע וואָרט־פיהרער אַ וואָרף געטהאָן זיך אויף דעם עקסטרעמסטען ספּיריטואַליזם, וואָס איז אויסגעוואַקסען ביי די אידען אין ארץ־ישראל. זי האָט אויף איהם אויסגעבויט איהר קלאַסען־אידעאָלאָגיע — דאָס קריסטענטהום. איצטער אָבער, ווען קריסטענטהום איז אַלץ מעהר און מעהר געוואָרען די אידעאָלאָגיע פון די הערשענדע קלאַסען, איז די אַרבייטער־קלאַס בערייט אַ וואָרף צו טהאָן זיך אין דעם אַנדערען עקסטרעם און ווערען מאַטעריאַליסטיש־עפּיקורעאיש.

אפילו ווען די איינטהיילונג פון דער געזעלשאַפט אין קלאַסען וועט פערשווינדען, וועלען נאָך בלייבען אַנדערע גרופּען, וואָס וועלען פיהרען אַ פּראָגרעסיווען גייסטעס־קאַמפּף און וועלען צוליעב דעם צוועק בויען היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען, וויל די גרופּען־פּסיכאָלאָגיע און די גרופּען־אידעאָלאָגיע (און ממילא אויך קלאַסען־פּסיכאָלאָגיע און קלאַסען־אידעאָלאָגיע) זענען אין תוך אַריין קיין אַנדער זאַך ניט, ווי היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען.

אַט פאַר וואָס היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען וועלען מוזען בלייבען אַזוי לאַנג, ווי מענשען וועלען זיך נויטיגען אין פילאָסאָפיע און גרופּען וועלען קעמפּפען אין דער געזעלשאַפט.

דעריבער האָבען מיר ניט וואָס צו טראַכטען, ווי אין גאַנצען פּטור צו ווערען פון היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען. מיר דאַרפען מעהר נישט זעהן אויסצוגעפינען אַזעלכע מיטלען, וואָס זאָלען בע־

גרעניצען די ספערע פון זייער שאַפען און אָבשוואַכען זייער מאַכט איבער אונזער שכל.

דער בעסטער מיטעל צו פּאַראַליזירען יענע קרעפטען וואָס בעשאַפען אידעען־פערבינדונגען, איז די ערפאַהרונג, דאָס שטרענג וויסענשאַפטליכע פאָרשען. אויך אין דער ערפאַהרונגס־וויסענשאַפט האָבען געווירקט און ווירקען עד־היום דיזעלבע קרעפטען, וואָס זיי האָבען מיר צו פערדאַנקען די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען, אָבער דאָרטען ווערען זיי געהאַלטען אין צוים און געמאַכט אונשעדליך דורך דעם עקספּערימענט און דעם גענויעם צוקוקען זיך צו די נאַטור־ערשיינונגען.

וויל די וויסענשאַפט אויסגעפינען די אורזאַכען פון אַ וועלכער עס איז פערפלאָנטערטער, נאָך ניט אויסגעפאָרשטער ערשיינונג, מוז זי אָנהויבען מיט וועלכע עס איז סברות, און אין דער ערשטער צייט וואַקסט די צאָהל פון אַזעלכע סברות ווי שוועמלעך נאָך אַ רעגען. דאָס בעטייט, אַז אויך אויף דעם געביעט פון נאַטור־וויסענשאַפט בויט אונזער שכל בעגריפען־קייטעלעך, וואָס זאָלען פערבינדען די ערשיינונגען מיט איהר אורזאַך כמעט אויף דעם זעלבען שטייגער, ווי מיר האָבען פערבונדען דעם בעגריף „אָרום רייזען“ מיט דעם בעגריף „גוט“ אָדער „שלעכט“. אָבער דורך אַ ריכטיגע מעטהאָדע, ווי אויסצופרעגען די נאַטור גופא, קומט מען סוף־כל־סוף צו יענער נאַטירליכער פערקניפּלונג פון אורזאַך און ווירקונג, וואָס שליעסט שוין אויס אַלע אַנדערע מעגליכע, דענקבאַרע בעגריפען־פערקניפּלונגען.

אין דער שטרענגער ערפאַהרונגס־וויסענשאַפט איז אונמעגליך דער פּראָצעס פון איבערהופּען די מיטעל־רינגען און צונויפשמידען די ענד־רינגען. קיינער, פערשטעהט זיך׳ וועט אייך ניט פערוועהרען, אין דער פאָרשטעלונג פון אַ זייגער האָבען מעהר נישט ווי דעם אומרוה און דעם ציפערבלאַט מיט די ווייזער. אָבער פּרובט זיך נעהמען בויען אַ ווירקליכען זייגער, און די ווירקליכקייט וועט אייך תיכף דערמאָנען אָן די „איבערגעהופּטע מיטעל־רינגען“: די וואָג און די רעדער, וואָס צייהנדלען זיך איינע אין די אַנדערע.

עס קומט אין דעם ערפאַהרונגס־מעסיגען אויספאָרשען פון דער ווירקליכקייט זעהר אָפט פאָר, אַז אַן אָנהויב־רינג מיט אַ סוף־רינג

זאָלען זיך צונויפגיעסען אין איין צווילינג־בעגריף. דורך א פּראָצעס פון ריכטיגע בעאָבאַכטונגען און עקספּערימענטען בעווייזען מיר אין דער פלאַנצען־פיזיאָלאָגיע, אַז א פלאַנצען־בלאַט איז אַן אָטהעם־אָרגאַן, ווי די לונגען. „בלאַט־אָטהעם־אָרגאַן" איז שוין געוואָרען א צווילינג־בעגריף, ווי „מאַרקסיזם־סאָציאַליזם". דערפאַר איז אָבער אין דער ערפאהרונג אונמעגליך די ניט בערעכטיגטע איבערקעהרונג פון דעם צווילינג־בעגריף, וואָס וואָלט געהייסען, אַז יעדער אָטהעם־אָרגאַן איז א בלאַט; בעת דער איבערגעקעהרטער צווילינג־בעגריף, וואָס האָט ארויסגעבראַכט דעם טעות, אַז יעדער סאָציאַליזם מוז זיין מאַרקסיזם, איז געוואָרען דער פונדאַמענט פון אַ היסטאָרישער אידעען־פערבינדונג.

די פּינקטליכע ערפאַהרונגס־וויסענשאַפטען בעווייזען כמעט אויף יעדען בלאַט פון זייער געשיכטע, אַז אויך דאָ איז דער מענש־ליכער גייסט געוועזן טריי זיין נאַטור און איז קודם כל ארויסגעפּאָה־רען מיט „קאָנסעקווענץ־מאַכעריי" און „ראַדיקאַליזם". די וויסענ־שאַפט האָט אָבער באַלד אויסגעפונען די בעגאַנגענע טעות'ן. מיר וועלען ברענגען אַ פּאָר ביישפּיעלען.

נאָך גאָר אין דעם אָנהויב פון אונזערע קענטעניסען וועגען עלעקטריציטעט האָט מען נאָך ניט געוואוסט דעם אונטערשייד פון „דורכפיהרער" און „ניט דורכפיהרער". אויב מעטאַלען זיינען דורכפיהרער, ד. ה. קערפּער, דורך וועלכע די עלעקטריציטעט קאָן דורכגעהן און אין וועלכע זי קאָן זיך אָנזאַמלען, — פאַר וואָס זאָל דאָס אויך ניט זיין האָלץ, אָדער גלאָז, אָדער זייד? אַזוי האָט מען געטראַכט, לויט אונזער פאָרמעל: „אויב זאַלץ איז גוט אין זופּ, איז עס אויך גוט אין שאַמפּאַניער און אין איינגעמאַכץ". און אויב מען פלעגט די מעטאַלענע כדור'ס, וועלכע מען פלעגט אָנלאָדען מיט עלעקטריציטעט, אויפהענגען אויף אַ פאָדים פון זייד, איז דאָס ניט געוועזן דערפאַר, וואָס מען האָט פערשטאַנען, אַז זייד איז ניט קיין דורכפיהרער, נאָר דערפאַר, ווייל אַ זיידענער פאָדים איז אַ זעהר דינע זאַך. מען האָט זיך געזאָגט: וואָס גרעבער די שנור, אויף וועלכער דער אָנגעלאָדענער כדור הענגט, אַלץ מעהר עלעקטריצי־טעט קאָן ענטלויפען, אויסגיסען זיך דורך איהר. וואָס דינער די שנור, אַלץ ווייניגער עלעקטריציטעט וועט ענטלויפען דורך איהר. „אויב איין לעפעל זאַלץ מאַכט די זופּ געשמאַק, וועלען צוויי לעפעל

מאַכען זי דאָפּעלט געשמאַקער; דריי — אין דרייען א. ז. וו.״ דעריבער דאַרף מען זיך בעדיענען מיט דעם דינסטען פֿאָדים — אַ זיידענעם. האָט זיך איינעם אַ פֿאָרשער, פערוועלט, — איך געדענק שוין ניט וועמען, — אָנלאָדען מיט עלעקטריציטעט נאָר אַ גרויסען מעטאַלענעם כדור, כדי צו האָבען אַ סך עלעקטריציטעט פֿאַר די פּראָבען. אָבער קיין זיידענער פֿאָדים האָט ניט געקאָנט אויסהאַל־טען די שווער פֿון דעם גרויסען כדור. פֿאַלט ער אויף אַ המצאה: ער וועט נעהמען, אָנשטאָט אַ זיידענעם פֿאָדים, אַ מעטאַלענעם דראָהט, וואָס זאָל ניט גרעבער זיין איידער אַ זיידענער פֿאָדים, און וואָס פּאַסירט? *דורך דעם מעטאַלענעם דראָהט איז אַנטלאָפֿען די גאַנצע עלעקטריצי־טעט!* ערשט יעמאָלט האָט מען איינגעזעהן, אַז די נאַטור איז אין דעם פּונקט זעהר ניט קאָנסעקווענט, אַז זי איז נאָר אַ מיאוס'ע „דואַליסטקע״, וואָס האָט איינגעטהיילט די קערפּער בנוגע צו עלעקטריע אין דורכפֿיהרער און ניט־דורכפֿיהרער. אָבער אויך יעמאָלט איז געמאַכט געוואָרען די וויכטיגסטע ענטדעקונג אין הלכות עלעקטריע.

די ענטדעקונג פֿון דעם וועבער־פֿעכנער־שען געזעץ אין דער פּסיכאָ־פיזיק האָבען מיר צו פֿערדאַנקען אַ זעהר עהנליכען פֿאַל. וועבער האָט שוין געהאַט אַ חשד, אַז דער גרויסער קימאַ־לן: „וואָס מעהר אַלץ מעהר״ ווערט ניט גאָר גענוי אָבגעהיט אין דער פּסיכאָ־לאָגיע פֿון עמפּפינדונגען. און ער האָט געוואָלט דורך *עקספּע־רימענטען* אויסגעפֿינען, *ווי* וואַקסט אָן די עמפּפינדונג, ווען דער רייץ פֿון דער דרויסענדיגער וועלט ווערט פֿערמעהרט. ער האָט גענומען עקספּערימענטירען מיט *דרוק*־עמפּפינדונגען. אויף דעם לעפֿעל פֿון זיין האַנד האָט ער אַרויפֿגעלעגט אַ געוויכט פֿון איין מיליגראַם. די האַנד האָט ניט געשפּיהרט קיין ברעקעל שווער־קייט. ערשט ביי צוויי מיליגראַם האָט זיך בעוויזען די ערשטע שפּוהר פֿון דרוק־עמפּפינדונג. האָט ער געמיינט: צוויי מיליגראַם געוויכט איז אַ סכום פֿון דרוק, וואָס מוז אונטער אַלע אומשטענדען געבען אַ צוואַוואַקס פֿון עמפּפינדונג. אָבער בעת ער האָט אַרויפֿגע־לעגט אויפ'ן האַנד הונדערט גראַם און האָט צוגעלעגט צו זיי די צוויי מיליגראַם, האָט ער קיין ברעקעל צוואַוואַקס ניט געשפּיהרט. ער האָט געלאָזט אָנוואַקסען דעם צולאָג אויף מעהרערע גראַמען און

קיין צואוואַקס פון דער עמפּפינדונג איז נאָך אַלץ ניט געווען. ערשט ביי דריי און דרייסיג און אַ דריטעל גראַם האָט ער אַ שפּיר געטהאָן, אַז ס'איז געוואָרען שווערער. האָט ער גענומען צוויי הונדערט גראַם. אין דעם פאַל האָט דער צולאַג געמוזט פערמעהרט ווערען ביז זעקס און זעכציג און צוויי דריטעל גראַם, ביז ער האָט אויפ'ס ניי בעקומען אַ צואוואַקס פון דער שווער־עמפּפינדונג. דערפון האָט ער גע־דרונגען, אַז כדי צו בעקומען אַ נייעם צואוואַקס פון דרוק־עמפּפינ־דונג מוז מען אַלע מאָל צו דעם פריהערדיגען רייץ צולעגען אַ דריי־טעל פון זיין געוויכט. פ ע כ נ ע ר האָט אויף דעם סמך פון אַזעלכע עקספּערימענטען אויסגעפונען, אַז די עמפּפינדונגען וואַק־סען ווי די לאָגאַריפמען פון זייער רייצען.

די דאָקומענטען וועגען דעם וועבער־פעכנער'שען געזעץ זיינען נאָך ניט אָבגעשלאָסען. די וויסענשאַפט האַלט נאָך עד היום אין איין פאָרשען און אויסגעפינען זיינע גרעניצען. אָבער דאָס איז שוין פאַר אַלעמען קלאָר, אַז דער כלל־גדול: „וואָס מעהר, אַלץ מעהר" ווערט ניט פער'אמת'ט אין דער פּסיכאָ־פיזישער ערפאַהרונג: די עמפּפינדונגען וואַקסען על־כל־פּנים אַ סך לאַנגזאַמער, איידער די רייצען, וואָס רופען זיי אַרויס. מען האָט אויך אויסגעפונען, אַז ביי עמפּפינדונגען דאַרף מען זיך רעכענען ניט נאָר מיט דעם „רייץ־שוועל", — יענעם מינימאַלען סכום רייץ, וואָס מען בעדאַרף, כדי אַרויסצורופען די ערשטע שפּוהר פון אַן עמפּפינדונג, נאָר אויך מיט דער „רייץ־הויך", יענעם מאַקסימאַלען סכום פון רייץ, וואָס מאַכט, אַז די עמפּפינדונג זאָגט זיך אין גאַנצען אָב פון דעם כלל־גדול און הערט לחלוטין אויף אָנצוואוואַקסען, אָדער זי פערשווינדט אין גאַנצען. מען קאָן דעריבער ניט נאָר ניט זאָגען, אַז צוויי לעפעל זאַלץ מאַכען די זופּ אין צווייען געזאַלצענער, ווייל די עמפּפינדונג וויל ניט וואַקסען פּראָפּאָרציאָנעל צו דעם רייץ.

איך וויל דאָ אויך דערמאָנען די מעשה מיט צונויפדריקען נאָזען. נעהמט איהר אַ וועלכען עס איז גאָז און הויבט איהם אָן צונויפדריקען, ווערט קלענער זיין אומפאַנג, זיין אָרט, וואָס ער פער־נעהמט אין רוים. און וואָס מעהר איהר דריקט איהם צונויף, אַלץ קלענער ווערט ער. „וואָס מעהר אַלץ מעהר", — אָבער נאָר ביז צו אַ בעשטימטען גרעניץ. געקומען צו אַ געוויסען פּונקט מאָגט איהר איהם צונויפדריקען מיט כל הבעקאַנטע דרוקען שבעולם, וועט איהר

ניט צווינגען דעם גאַז ער זאָל נאָך ווייטער פערקלענערען זיין אומ־פאַנג. מען רופט דעם פונקט דעם „קריטישען דרוק־פונקט", וואָס איז פערשיידען פאַר פערשיידענע גאַזען. די אייגענע זאַך איז מיט דעם אָבקיהלען גאַזען. קיהלט איהר אָב א גאַז, ווערט אויך קלענער זיין אומפאַנג, אַקוראַט ווי איהר וואָלט איהם צונויפגעדריקט. און וואָס מעהר איהר קיהלט איהם אָב, אַלץ קלענער ווערט זיין אומפאַנג. אָבער אויך מעהר נישט, ווי ביז צו דעם „קריטישען־אָבקיהלונגס־פונקט". פון יענעם פונקט אָן וועלען שוין אייך ניט העלפען אַלע בעקאַנטע אָבקיהלונגס־מיטעל פון דער וועלט. די אייגענע זאַך איז מיט דעם איינפריהרען וואַסער. הויבט איהר אָן אָבצוקיהלען וואַסער, ווערט זיין אומפאַנג אַלץ קלענער און קלענער. קומט איהר אָבער צו דעם געפריהר־פונקט, ווערט מיט אַמאָל דער אומפאַנג פון דעם וואַסער נאָך גרעסער, איידער ער איז געווען פריהער.

אומעטום אין דער נאַטור־וויסענשאַפט האָבען מיר זיך צו רעכענען מיט „שוועלען", „געפריהר־פונקטען", „זיעד־פונקטען", „קריטישע פונקטען", „מאַקסימאַל־גרענעצען" און כדומה גרענעץ־שטיינער, אויף וועלכע עס שטעהט דייטליך אָנגעשריעבען: „דאָ האָט דער כלל־גדול: „וואָס מעהר, אַלץ מעהר" אַרויסגעהויכט זיין כשר'ע נשמה"

איך גלויב, אַז אויך פאַר די סאָציאַלע וויסענשאַפטען איז שוין געקומען די צייט, ווען מען מוז אַריינפיהרען אין זיי די בעגריפען פון „מאַקסימאַל־גרענעצען" און „קריטישע פונקטען". אין דער סאָציאָ־לאָגיע און אין דער נאַציאָנאַל עקאָנאָמיע, וואו די מעטהאָדען פון אויספאָרשען די ווירקליכקייט זיינען נאָך אַזוי פרימיטיוו, האָט דער לאָגישער ראַדיקאַליזם ביז אַהער כמעט ערגעץ ניט געפונען קיין אָבהאַלט. ווידער א פאָר ביישפיעלען: נאָך אין די צוואַנציגער יאָהרען פון דעם פאָריגען יאָהרהונדערט האָט מען גענומען בעמער־קען, אַז מיט דער ענטוויקלונג פון האַנדעל און אינדוסטריע קאָנ־צענטרירט זיך דער קאַפּיטאַל אין אַלץ ווייניגער הענד, פערשווינדען די מיטעלערע אונטערנעהמונגען אַלץ מעהר און מעהר, פּראָלעטאַ־ריזירען זיך אַלץ גרעסערע שיכטען פון דער בעפעלקערונג, פאַלט דער עקאָנאָמישער מעמד פון דעם פּראָלעטאַריאַט אַלץ טיעפער און טיעפער. קאַרל מאַרקס האָט אין זיין צייט פערטיעפט די אַלע אונטערזוכונגען, האָט אויסגעפונען די אורזאַכען דערפון און האָט

בעוויזען די נויטווענדיגקייט פון דעם „וואָס־מעהר־אַלץ־מעהר" פון אַלע אָט די פּראָצעסען ביז צו דעם „אומוועלצונגס־פונקט", דער סאָציאַלער רעוואָלוציע. „וואָס מעהר, אַלץ מעהר!" און גאָר אָהן אַ שום „קריטישען קאָנצענטראַציאָנס־פונקט"? אָהן אַ שום „קריטישען פּראָלעטאַריזאַציאָנס־פונקט"? אָהן אַ שום „קריטישען פערעלענדונגס־פונקט"? און אַלע פּאַסירונגען מוזען האָבען דעמזעלביגען פּנים ביי אַלע פעלקער? סאַי אין שטאָדט, סאַי אין דאָרף?

מילא, מיט דער פערעלענדונג וויים מען שוין, וואו די סאָציאַליסטישע וויסענשאַפט האַלט: פון אַן אַבסאָלוטער מאַסען־פערעלענדונג איז שוין געוואָרען אַ ר ע ל אַ ט י ו ו ע. מיט דער „פּראָלעטאַריזירונג פון די מאַסען" איז מען שוין אויך ניט ווייט פון איינצוזעהן אַז דער כלל־גדול פון „וואָס מעהר, אַלץ מעהר" הויבט אָן זיך אונטערצופוילען, און מיט דעם פערשווינדען פון די מיטעלקלאַסען איז אויך די אייגענע זאַך.

מיט דער ענטוויקלונג פון דעם קאַפּיטאַליזם זעהען מיר, אַז דער פּראָלעטאַריאַט ווערט אַלץ מעהר און מעהר אָנגעלאָדען מיט דעם סאָציאַליסטישען אידעאַל... קאָנען מיר זיין זיכער, אַז עס מוז אייביג אַזוי ווייטער אָנגעהן? שטעקט דאָ ניט אפשר ערגעץ־וואו אַ „קריטישער אָנלאָדונגס־פונקט", ביי וועלכען די גאַנצע אָנלאָדונג קאָן פערשווינדען, ווי עס איז פּלוצלינג פערשוואונדען געוואָרען די גאַנצע עלעקטריע פון דעם מעטאַלענעם דראָהט?

מיט דער ענטוויקלונג פון דער ציוויליזאַציע זעהען מיר, אַז די פערשיידענהייטען פון די פעלקער פערשווינדען „וואָס מעהר, אַלץ מעהר". זיי אַסימילירען זיך איינע מיט די אַנדערע „וואָס מעהר, אַלץ מעהר". שטעקט דאָ ניט אפשר ערגעץ וואו אַ „קריטישער אַסימילאַציאָנס־פונקט", וואָס שלאָגט אום דעם גאַנצען פּראָצעס און גיט איהם אַ גאַנץ אַנדער ריכטונג און בעדייטונג? פאַר די אונטערדריקטע פעלקער פון אייראָפּאַ, ווענינגסטענס, איז דער „קריטישער אַסימילאַציאָנס־פונקט" לאַנג דערגרייכט געוואָרען און דער פּראָצעס איז אומגעוואַנדעלט געוואָרען אין אַ ווידערבעלעבונגס־פּראָצעס פון נאַציאָנען. און ווער קאָן וויסען, וועלכע „קריטישע פונקטען" און „מאַקסימאַל־גרענעצען" קאָפּען זיך איצטער אין דעם „צונויפשמעלצונגס־טאָפּ", וואָס מען רופט די אַמעריקאַנער נאַציע, וואו פער־

שיידענע פעלקער און קולטורען ווערען צונויפגעריבען צו איין איינ־ציגען „צימעס“?..

איך וויל זיך דאָ ניט אָבשטעלען אויף די שליסע, וועלכע מען מוז פון די אַלע בעטראַכטונגען ציהען פאַר דער טהעאָריע פונ׳ם סאָציאַליזם און פאַר דער טהעאָריע פון דער אַסימילאַציע. דאָס איז דאָ ניט אונזער דאגה.

וואָס אונז אינטערעסירט, איז איינצוזעהן, אז דאָס רוב קרעפ־טען, וואָס רופען אַרויס היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען, האָבען אויך אין דער געשיכטע פון די ערפאַהרונגס־וויסענשאַפטען גע־שפּיעלט זייער ראָלע, אָבער דאָרטען האָבען זיי געפונען אַ בייטש און אַ צוים אויף זיך אין דער ע ר פ אַ ה ר ו נ ג, אין דעם איינ־דוקטיווען אויספאָרשען פון דער ווירקליכקייט גופא.

די גרויסע פערברייטונג און די שעדליכע מאַכט פון היסטאָ־רישע אידעען־פערבינדונגען אויף די מוחות פון די געבילדעטע און האַלב־געבילדעטע האָבען מיר, דאָס רוב, צו פערדאַנקען דעם פאַקט, וואָס אין דער מאָדערנער געבילדעטער געזעלשאַפט איז אזוי וועניג פערשפּרייט די בעקאַנטשאַפט מיט דער געשיכטע, די מעטהאָדען און די רעזולטאַטען פון די ערפאַהרונגס־וויסענשאַפטען. די געשיכטע פון די וויסענשאַפטען ווערט זעלטען וואו געלייענט אַפילו אין די גרויסע אוניווערסיטעטען. דאָס רוב גיט מען אַפילו די סטודענטען פון די עקזאַקטע וויסענשאַפטען א־בער די שוין געפונענע רעזול־טאַטען אין אַ מעהר אָדער וועניגער סיסטעמאַטישער פאָרם, און די סטודענטען בעקומען זעהר אַ שוואַכען בעגריף פון יענע יסורים און ענויים קשים, פון יענע חבלי־לידה, וואָס דער מענשהייט האָט גע־קאָסט יעדער ווירקליך וויסענשאַפטליכער שריט פאָרווערטס.

יענע סטודענטען פון די עקזאַקטע וויסענשאַפטען, וואָס מוזען אליין מאַכען עקספּערימענטען און וויסענשאַפטליכע פאָרשונגען, ווייסען, לכל הפחות, פון אייגענער ערפאַהרונג, מיט וועלכע מאַטער־ניסען עס קומט אָן אַרויסצורייסען פון דער נאַטור איהרע געצעהלטע ווערטער, און ווי וועניג מען קען זיך פערלאָזען אויף דעם שפּיעל פון דער אייגענער לאָגיק. דאָס רוב געבילדעטע מענשען האָט אויך די ערפאַהרונג ניט. זיי גיט מען די רעזולטאַטען פון די וויסענשאַפטען און פון דעם געדאַנק שוין אין אַ מעהר אָדער וועניגער העררואַסער־מער, פּאָפּולאַריזירטער פאָרם. דעריבער זיינען זיי כמעט קיינמאָל

ניט ביכולת אַליין פאָנאַנדערצוקלייבן זיך צווישן אַ וויסענשאַפט־ליך פעסט איינגעפונדעוועטן פאַקט און אַ מעהר אָדער ווענינער וויסענשאַפטליך אויסזעהענדער סברה. דער פּאָפולאַריזאַטאָר אַליין, אפילו ווען ער איז אַ בחיר מן הבחיר, איז אַליין אויך ניט שטאַרק מקפּיד אויף דעם פונקט פון וויסענשאַפטליכער שטרענגקייט. דאָר־טען וואו די ערנסטע וויסענשאַפט שווייגט, ווייל מען האָט נאָך פון דער נאַטור ניט אַרויסבעקומען איהר אָבשליסענדען וואָרט אין אַ וועלכען עס איז ענין, נעהמט דער דענקענדער פּאָפולאַריזאַטאָר אויף זיך אַליין די אחריות צו דערעדען אָנשטאָט דער נאַטור לפי ווי דער מענשליכער שכל איז מחייב. דער מענשליכער שכל קאָן זיין איז טאַקע מחייב דאָס וואָס דער פּאָפולאַריזאַטאָר (אָדער אפילו דער ניט געגוג פּאָרזיכטיגער פאָרשער) רעדט אין איהר נאָמען. די צרה איז אָבער, וואָס די נאַטור און די ווירקליכקייט האָבען זיך ניט מתחיב געווען צו טאַנצען נאָך דעם מענשליכען שכל! די נייע שטרעמונג אין די טהעאָרעטישע וויסענשאַפטען בכלל, צו האַלטען זיך שטרענג אָן די פאַקטען, ניט צו טרויען קיין איין איינציגער, אפילו ווי גלענצענדער היפּאָטעזע, די הילף וואָס זי געפינט דערביי פון דער וויסענשאַפטליכער פילאָסאָפיע, וואָס האָט אונז אויסגעלערענט צו קוקען אויף אַ סך זאַכען, וועלכע מיר האָבען געהאַלטען פאַר פאַקטען (ווי צ. ב. די „מאַטע־ריע“ „קראַפט“, „קוואַליטעט“) ניט מעהר ווי אויף היפּאָטעזען, וואָס זיינען אָפטמאָל גאַנץ איבערפליסיג פאַר דער וויסענשאַפט, — דער אַסקעטיש־שטרענגער גייסט פון וויסענשאַפטליכקייט, וואָס באַט זיך אין יעדער ערנסטערער אונטערזוכונג פון דער לעצטער בעמערקט צייט, איז אפשר אַביסעל איבערטריבען, אַביסעל צו פרוש'דיג; ער קאָן אָבער האָבען אַ זעהר היילזאַמע בעדייטונג אין דעם קאַמפף מיט היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען. ער דיסציפּלינירט דעם מענשליכען געדאַנק און לערענט איהם שטרענג פאָנאַנדערצושיידען צווישען דעם, וואָס די ערפאַהרונג גיט איהם, און דעם, וואָס „דער שכל איז איהם מחייב“. די בעסטע שמירה פאַר היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען, אויף וויפיעל מען קאָן זיך איבערהויפּט איינ־היטען פון זיי, — איז די שטרענגע פרוש'דיגע, איך וואָלט אויך זאָגען, צניעות'דיגע וויסענשאַפט, די בעקאַנטשאַפט מיט איהרע וועגען און מיט דער געשיכטע פון איהר קאַמפף פאַר'ן אמת.

אזא בעקאַנטשאַפט איז איצטער שווער צו פערלאַנגען אפילו פון דאָס רוב געבילדעטע מענשען. ווער רעדט שוין פון די האַלב־ און פערטעל־געבילדעטע! זיי האָבען זייער וועלט־ און לעבענס־אַנשויאונג פון די ביליגע פאָלקס־אויסגאַבען, אָדער ציימונגס־ און זשורנאַלען־אַרטיקלען, פערפאַסט דאָס רוב פון ביליגע פּאָפּולאַרי־זאַטאָרס פון צווייטען, דריטען און נאָך אַ ניעדעריגערען ראַנג, פון מענשען, וואָס זיינען אַליין אפשר קיינמאָל אין די ד׳ אַמות פון דער וויסענשאַפט ניט געשטאַנען און וואָס האָבען זיך אָנגעשמעקט פון אַ פּאָר לייכט־געשריעבענע ביכער וועגען דעם זיי אינטערעסירענדען ענין. וואָס פאַר אַ בעגריף קאָנען זיי האָבען וועגען די ערנסטע פּראָבלעמען פון דער וויסענשאַפטליכער פאָרשונג! און וואָס איז דער חידוש דעריבער, וואָס די האַלב־געבילדעטע מאַסען זענען ניט ביכולת אַליין פאַנאַנדערצוקלייבען זיך אין דעם, וואָס מען גיט זיי, און ריכטיג איינצוזעהן, צי דאָס איז אַ רעזולטאַט פון פּינקטליכע, גענויע וויסענשאַפטליכע פאָרשונג, אָדער שוין אביסעל אַ צוגעשי־מעלטע היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג?

וועגען דער לאַגע פון די אידישע מאַסען אין דעם פּונקט איז שוין בעסער גאָר צו שווייגען. ביי די אומות העולם קאָן נאָך אַ טהייל פון זיי, — אויב ער האָט גענוג מוטה און עקשנות אַרויסצור־רייסען זיך פון זיין גייסטיגער אָרימקייט, — פון שטופּע צו שטופּע דערשלאָגען זיך צו די קוואַלען גופא פון דער וויסענשאַפט: ביכער און ביבליאָטעקען זענען אָפען פאַר יעדען איינעם. ביי אונז אָבער זיינען קיין וויסענשאַפטליכע ביכער ניטאָ. די מאַסען זיינען „אי־בערגעענטפערט" געוואָרען אין די הענד פון די פּאָפּולאַריזאַטאָרס, און זיי פּומפּען און פּומפּען דעם חושך פון פערשימעלטע היסטאָ־רישע אידעען־פערבינדונגען אין די מוחות פון די מאַסען, ביז ער ווערט אזוי דיק, אַז מען קאָן איהם אָנטאַפּען מיט די הענד.

אונז בלייבט נאָך איבעריג צו בעטראַכטען דעם קאַמפּף אנט־קעגען דער אילוזיע פון דער פאָרמאַלער לאָגיק און אַנטקעגען די „פּאָלעמישע אידעען־פערבינדונגען". אָבער דאָס פערדיענט שוין אַ בעזונדער קאַפּיטעל.

דר. ח. זשיטלאָווסקי

ניינטער קאַפּיטעל:

דער קאַמפּף מיט היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען.

אַלע פילאָסאָפישע סיסטעמען און איינהייטליכע וועלט־אַנשויאונגען זיינען היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען. אַלע קלאַ־סען־און־גרופּען־אידעאָלאָגיען זיינען אויך ניט מעהר, ווי היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען. דאָס האָבען מיר געזעהן אין דעם אַכטען קאַפּיטעל, און דערפון האָבען מיר ארויסגעדרונגען, אַז אין גאַנצען אָבשאַפען די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען איז אַ זאַך, וואָס איז אונמעגליך. אָבער זייער קראַפט אויף אונזער דענקען קאָן אָב־געשוואַכט ווערען דורך פערשיידענע מיטלען.

אין ערשטער ליניע איז וויכטיג איבערהויפּט צו וויסען, אַז עס זיינען דאָ אַזעלכע שעדליכע קרעפטען אין אונזער פּסיכישען לע־בען; מען מוז אויספאָרשען זייער נאַטור, די אַרט ווי זיי ווירקען אויף אונז, בכדי אָבצוהיטען זיך פון זיי אויף וויפיעל דאָס איז נאָר מעגליך. מיר האָבען פון אונזער זייט זיך געמיהט אויסצורעכענען און צו בעשרייבען די וויכטיגסטע פון זיי, מיר ווייסען אָבער גאַנץ גוט אַז דער ענין האָט ניט געקאָנט אויסגעשעפּט ווערען דורך אונזער אַרבייט. מיר האָפען, אַז מענשען, וואָס וועלען זיך פער־אינטערעסירען מיט דעם פּראָבלעם, וועלען ווייטער זוכען און פאָרשען און בערייכערען אונזער געביעט. בעזונדערס פיעל האָפען מיר פון דער געשיכטע און דעם אַנאַליז פון היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען.

נאָך אַ וויכטיגער מיטעל אַנטקעגען היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען איז, ווי מיר האָבען געזעהן, די וויסענשאַפטליכע ערפאַהרונג, וואָס פּאַראַליזירט כמעט אַלע יענע קרעפטען, וואָס פערבלענדען אונזער דענקען.

די ערפאַהרונג איז געוויס דער בעסטער שוטץ אויך אַנטקעגען יענער קראַפט, וועלכע מיר האָבען אָנגערופען „די אילוזיעס פון דער פאָרמאַלער לאָגיק" און וואָס ביי איהר זיינען מיר געבליבען שטעהן אין דעם פאָריגען קאַפּיטעל.

עס איז קלאָר, אַז ווען איך זאָג: „יעדער דריי־עק איז אַ פיער־עק; יעדער פיער־עק איז אַ קרייז און ממילא איז יעדער דריי־עק אַ קרייז", קאָן די לאָגישע ריכטיגקייט פון דעם סילאָגיזם

מיך פערבלענדען נאר אין דעם פאל, ווען איך האב קיין ברעקעל ערפאהרונג ניט וועגען דעם, וואס איז א דריי־עק, א פיער־עק און א קרייז.

דאס אייגענע איז אויך מיט אלע אנדערע פעלען פון לאגישע אילוזיאנען, וועלכע מיר האבען אויסגערעכענט (און אויך ניט אויסגערעכענט) אין דעם קאפיטעל, וואס בעשעפטיגט זיך מיט זיי. אבער פאראן פעלען, וואו די ערפאהרונג שווייגט, אדער וואו זי קאן אויסגעטייטשט ווערען אויף פערשיידענע אופנים. יעמאלט איז שוין א מוז מעהר אכטונג צו געבען אויף דעם לאגישען אפאראט גופא.

דאס איז א וויכטיגער פונקט. זינט קאנט האט אויפגעוויזען, אז דאס לאגיש־פארמאלע דענקען קאן ניט זיין קיין קוואל, וואס זאל בערייכערען אונזער מענשליכע ערקענטניס, האט מען אויף די פארמאלע לאגיק גענומען קוקען פון אויבען אראב, און איהר שטודיום, וואס האט געבליהט אין מיטעלאלטער, איז אלץ מעהר און מעהר אבגעשטופט געווארען אן א זייט. דא האט זיך אויך ארויסגעוויזען די מאכט פון א געוויסער היסטארישער אידעען־פערבינדונג. אין מיטעלאלטער האט געהערשט די סכאלאסטיק מיט איהר ליעבע צו פארמאל־לאגישע פלפולים און מיט איהר גלייכגילטיגקייט אדער, ניט זעלטען, אויך קלארער פיינדשאפט צו דעם אינדוקטיווען אויספארשען פון דער נאטור. די נייע צייט, וואס האט געקעמפפט אנטקעגען דער סכאלאסטיק און האט אוועקגעזעצט אויפ'ן טהראן די „נאטור“, האט אין דער זעלביגער צייט פאלעמיש פערמינדערט דעם אינטערעס צו פארמאל־לאגישע פארשונגען און אוועקגעשטעלט אויפ'ן ערשטען פלאן די אינדוקטיווע לאגיק און די ערקענטניס־טהעאריע. ביז צו א געוויסען גראד איז די טענדענץ א געזונטע און א גערעכטע. אבער אויך דא דארף מען ניט איבערכאפען די מאס.

ס'איז אמת, אז די אינדוקטיווע לאגיק איז די געצייג, מיט וועלכער מיר בערייכערן אונזער וויסען; אז די ערקענטניס־טהעאריע איז די געצייג, מיט וועלכער מיר ארבייטען אויס זיכערע וויסען. אבער די פארמאלע לאגיק ווירקט אין זיי ביידען. דעסטילירט מען זי ארויס פון זיי ביידען אין א בעזונדערער וויסענשאפטליכער דיסציפלין, וועט זי ניט זיין בכח ניט צו בערייכערן, ניט זיכערער צו מאכען אונזער וויסען. אבער

דערפאַר בעקומען מיר די מעגליכקייט אויתאויפאַרשען איהרע אונ־צעהליגע גענג, גענויער יוּצוקוקען זיך צו איהרע פאָדערונגען און, אין דער פאַרשונג גופא, פאָרזיכטיגער אבהיטען די גרענעצען, וועלכע זי האָט א רעכט אוועקצושטעלען פאר דעם מענשליכען דענקען. די בעשעפטיגונג מיט פאָרמאַל־לאָגישע פלפולים איז ניט נאָר אַן אנגענעהמער צייט־פערטרייב פאר א דענקענדען מוח; ניט נאָר א געזונטע גימנאסטיק, וואָס שטאַרקט, אויב מען מעג זיך אַזוי אויסדריקען, די מוסקעלען פון דעם געדאַנק און געוועהנט זיי איין־שנעל און ריכטיג צוצופאַסען זיך צו יעדער לאַגע; ניט נאָר אַן אויס־פאַרשונג פון א בעשטימטען טהייל וועלט־געשעהען, וואָס דריקט זיך אוים אין לאָגישע דענק־פאָרמען, — נאָר אויך א היילזאמע דיסציפלין פאר דעם גייסט, וואָס ענטוויקעלט אין איהם די פעהיגקייט כמעט ווי אינסטינקטיוו צו דערשפירען, וואו עס ווערט בעגאַנגען א לאָגישער פעהלער. וואָלטען אַזעלכע לאָ־גישע אינסטינקטען תמיד געווען וואך אין דעם מענשליכען מוח, יעמאָלט וואָלטען א סך קרעפטען, וואָס רופען ארוים היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען, ניט געקאָנט האבען אזא שליטה איבער אונז. נעהמט צ. ב. די „צונויפשמעלצונג פון די ענד־רינגען“ און די „ניט בערעכטיגטע איבערקעהרונג“. עס וואָלט פאַר דעם מענשליכען שכל געווען אונמעגליך צוצולאָזען דעם געדאַנק, אַז אויב מאַרקסיזם מוז פיהר־ען צו סאָציאַליזם, יעמאָלט מוז סאָציאַליזם אויך פיהרען צו מאַרקסיזם; און אויב פרומע אידישקייט נויטיגט זיך אין דעם ציוניזם, ווי אין איהר לאָגישען אבשלום, מוז יעדער ציוניזם לאָגיש זיין פערבונדען מיט רעליגיעזער אידישקייט, — קורץ, אַז אויב יעדער עפּעלבוים איז א בוים, מוז יעדער בוים זיין אַן עפּעלבוים.

דער שטודיום פון פאָרמאַלע לאָגיק, ערקענטניס־טהעאָריע, אינדוקטיווע לאָגיק און ערפאַהרונגס־וויסענשאַפטען, וואָלטען זעהר פיעל גוטס אויפגעטהאָן אין דעם קאַמפּף אנטקעגען היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען. זיי וואָלטען אָבער ניט געקאָנט אָנגרייפען יענעם וואָרצעל, פון וועלכען עס וואַקסען אַרוים „פּאָלעמישע אי־דעען־פערבינדונגען“. איך מיין דאָ ניט יענע פראַצעסען אליין, מיט וועלכע מיר זענען בעקאַנט געוואָרען אין דעם בעטרעפענדען קאַפּיטעל. איך האָב דאָ אין זינען דעם גאַנצען רייכען סבוב פון פּסיכאָלאָגישע מאָמענטען, וואָס מאַכען אונז ליעב א וועלכען עס

איז טהעאָרעטישען געדאַנק, סיי דערפאַר ווייל מיר האָבען אליין אַ גייסטיגע אָדער מאַטעריעלע פּניה אין איהם, סיי דערפאַר, וואָס ער געהט להיפּך צו די געדאַנקען פון אונזערע געגנער. אויב ס׳איז אמת, אַז איינהייטליכע וועלט־אַנשויאונגען און גרופּען־אידעאָלאָגיען זענען אין זייער תוך ניט מעהר ווי היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען, — און מיר גלויבען, אַז דאָס איז אמת, — און אויב מען קאָן אויך וועגען דעם ניט זיין אין ספק, אַז ניט נאָר גרופּען־אידעאָלאָגיען, נאָר אויך איינהייטליכע וועלט־אַנשויאונגען ווערען אויסגעאַרבייט אין דעם קאַמפּף מיט גייסטיגע קאָנקורענטען (אין דעם ריין טהעאָרעטישען זין פון דעם וואָרט), — יעמאָלט מוזען מיר מודה זיין, אַז די „פּאָלעמישע אידעען־פערבינדונגען" זענען די געפעהרליכסטע פאַר דעם מענשליכען געדאַנק, ווייל זיי קומען עפּטערס פאָר אין לעבען און זענען צונויפגעבונדען מיט מענשליכע פּניות, וואָס פון זיי איז ניט גאָר אַזוי לייכט און אפשר גאָר אין גאַנצען אונמעגליך זיך אָבצוזאָגען.

שוין ספּענסער האָט געלערענט, אַז דער וואונש איז דער פאָטער פון דעם געדאַנק און אַז אויב מענשען וואָלטען געוועזען פעראינטערעסירט אין דעם, וואָלטען זיי אָבגעלייקענט, אַז „צוויי מאָל צוויי איז פיער". איך רעכען, אַז מען קאָן ניט געהן אַזוי ווייט ווי ספּענסער. דער וואונש איז, אמת, דער פאָטער פון דעם געדאַנק, אָבער זיין מוטער איז די ערקענטניס. אַ מוטער האָט אָבער אויך אַ דעה. אַ מוטער איז ניט נאָר אַ פּאַסיווער עלעמענט, נאָר אויך אַן אַקטיווער, ניט נאָר אַ „מקבל", נאָר אויך אַ „משפּיע". די ערקענטניס, אָהן אַ בעשטימטען וואונש, וואָס זאָל זי אַרויסרופען און פיהרען צו אַ בעשטימטען ציעל, וואָלט געבליעבען אונפּרוכטבאַר: וועמען אינטערעסירט, צ. ב., די פראַגע, וויפיעל זעמדעלעך געפינען זיך אויף דער וועלט? און דערפאַר וועט זיך די ערקענטניס ניט אָבגעבען מיט איהר. אָבער אויך דער וואונש אָהן דער ערקענטניס קאָן נאָר אַרויסברענגען מעהר נישט ווי שדים, רוחות און מזיקים (ווי אין דאָס רוב רעליגיעזע און טהעאָלאָגישע געדאַנקען), קוים אָבער איז ער פעראינטערעסירט אין אַ געדאַנק — אַ בר־קימא, מוז ער זיך צוהערען צו דער שטים און דער פאָדערונג פון דער ערקענטניס. ווי אָפט זענען די מענשען אין איינצעלנע פעלען פעראינטערעסירט, אַז די מאַטעמאַטישע אמת׳ען

זאָלען ניט שטימען: זאָגט דאָך טורגעניעוו, אַז יעדע תפילה איז אייגענטליך אַ בקשה ביי דעם רבונו־של־עולם, ער זאָל מאַכען, אַז „צוויי מאָל צוויי זאָל ניט זיין פיער". און פון דעסטוועגען איז קיין מענש ניט אין ספק אין דעם איינפאַכסטען אריטהמעטישען כלל...

און פון דעסטוועגען, צוריק, דאַוועגט דער מענש...

אויסצופאָרשען די שעדליכע ראָליע פון דעם וואונש אין דער ערקענטניס, פון די „סוביעקטיווע" פניות און פעראינטערעסירטקייטען אין דער מענשליכער נשמה, איז געווען איינע פון די הויפּט־אויפגאַבען ספּענסער'ס, דער עיקר אין דער וויסענשאַפט וועגען דער געזעלשאַפט. אין זיין „אריינפיהר אין די סאָציאָלאָגיע" ווייזט ער אויף די אָביעקטיווע שוועריגקייטען, וואָס ליגען אין די סאָציאַלע ערשיינונגען גופא, און נאָך מעהר — אויף די סוביעקטיווע שוועריגקייטען, וואָס שטאַמען פון די פערשיידענע ארטען פניות און אינטערעסען פון דעם מענשליכען פאָרשער. זיין עצה, ווי צו פאַראליזירען זייער מאַכט, איז — מערקווירדיג! — אַ ריכטיגער פאַקט אין פנים זיין גאַנצען טהעאָרעטישען פונדאַמענט. ווילען מיר האָבען ריין אָביעקטיווע, אין קיין זאַך ניט פעראינטערעסירטע ערקענטניס, מוזען מיר, זאָגט ער, אין גאַנצען דערווערגען אין אונז דעם סוביעקטיווען וואונש, אויסראָטען איהם מיט די וואָרצלען. ספּענסער פערגעסט, אַז די ערקענטניס מוז דערביי בלייבען אַן אייביגע יונגפערוילִיכע עקרה. ער פערגעסט, אַז אויסראָטען דעם אייגענעם וואונש מיט די וואָרצלען איז אַקוראַט אַזוי מעגליך, ווי אויפהויבען זיך אליין פאַר די האָר אין דער הויך. דער רעזולטאַט פון ספּענסער'ס סאָציאָלאָגישען סיסטעם איז בעקאַנט. אהן דעם „פאָטער" האָט זיך די ערקענטניס ניט געקאָנט בעגעהן. אַזוי ווי אבער דאָס איז אידר געווען ניט ערלויבט לעגאַל, האָט זי ארויסגעבראַכט אַ סך געדאַנקען־ממזרים, וואָס האָבען ניט געטאָרט טראָגען דעם פאָטער'ס נאָמען: „סוביעקטיווער וואונש", און זענען צוגעשריעבען געוואָרען אויף דער מוטער'ס נאָמען: „אָביעקטיווע ערקענטניס", אָבער נאָך זייער פנים נאָך האָט מען לייכט געקאָנט דערקענען, וועמעס קינדער זיי זענען...

אָבגעשראָקען פון אַזאַ רעזולטאַט, האָט דער רוסישער קריטיקער ספּענסער'ס, דער טיעפער און אינטערעסאַנטער דענקער

ניקאָלאַי מיכאַילאָווסקי, גענומען זיך צו לעגאַליזירען דעם סוביעקטיווען עלעמענט אין דער מענשליכער פאָרשונג. צוזעעט און צושפּריים איבער אַלע זיינע ווערק געפינען מיר ביי מיכאַילאָווסקי׳ן אַ סך איינצעל־געדאַנקען און איינצעל־אויספאָרשונגען, וואָס לאָזען ניט איבער קיין ברעקעל ספק, אַז די ראָליע פון דעם סוביעקטיווען עלעמענט אין דער פאָרשונג איז זעהר גרויס, אַז פּטור ווערען פון איהם קאָן מען ניט און אַז ער האָט אַ רעכט צו פערלאַנגען, די ווויסענשאַפט זאָל אָנועקגעשטעלט ווערען אין אַזעלכע תנאים, זאָל זיך שטעלען אַזעלכע אויפגאַבען און דורכפיהרען זיי מיט אַזעלכע מעטהאָדען, וואָס זאָלען ניט געהן להיפך צו זיינע גערעכטע פאָרדערונגען. דאָס איז אין קורצען דער זין פון דעם „סוביעקטיווען מעטהאָד אין דער סאָציאָלאָגיע“, אַנטקעגען וועלכען עס האָבען פריהער געקעמפט די ספּענסעריאַנער און אין דער לעצטער (פאָר־רעוואָליוציאָנערער) צייט — די מאַרקסיסטען.

אין דער לעצטער צייט האָבען זיך מיט דעם פּראָבלעם פון דער „סוביעקטיווער ערקענטניס“ פעראינטערעסירט אַ סך געלעהרענטע אין דייטשלאַנד און פראַנקרייך, — דער עיקר יוריסטען און עקספּערימענטאַל־פּסיכאָלאָגען, וואָס זענען געקומען צו אַ סך רעזולטאַטען, אויף וועלכע מיכאַילאָווסקי האָט צום ערשטען מאָל אָנגעוויזען.

עס געהט ניט אריין אין די אויפגאַבען פון אונזער ארבייט אָבצושטעלען זיך באריכות אויף מיכאַילאָווסקי׳ס געדאַנקען. דעם גרונד־פּרינציפּ זיינעם, אַז איטליכע ערקענטניס איז אַ פּראָדוקט פון דעם סוביעקט, וואָס ברענגט זי ארויס, און טראָגט אויף זיך זיין שטעמפּעל, — אַ געדאַנק, וואָס איז שוין אָפט ארויסגעזאָגט געוואָרען אין דער ערקענטניס־טהעאָריע זינט פּראָטאַגאָראַס אָן, — נעהם איך אָן כמעט אין דעם גאַנציען אומפאַנג, צו וועלכען מיכאַילאָווסקי האָט איהם דערוויטערט. פאַר דער לעהרע פון די „היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען“ האָבען די רעזולטאַטען פון מיכאַילאָווסקי יענעם גרויסען און טיעפען ווערטה, וואָס זיי דערקלעהרען אונז דעם פּראָצעס, ווי אַזוי מענשען ווערען איבערהויפּט פעראינטערעסירט אין וועלכע עס איז געדאַנקען און ווי אַזוי זיי ווערט אונטער געוויסע אומשטענדען אונמעגליך אָבצוזאָגען זיך פון זיי. מיר האָבען שוין אָפט אין דעם המשך פון אונזער ארבייט געהאַט

די געלעגנהייט צו דערמאָהנען אָן יענעם סוביעקטיווען פאַקטאָר, וואָס קעהרט און ווענדט די „בעגריפען־קעטעלעך" נאָך זיין אייגענעם בעוואוסטען פערלאַנג. בעטראַכט מען די לעהרע פון היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען אין דעם ליכט פון דעם „סוביעקטיווען מעטהאָד", געפינט מען, אז זיי ווייזען אָן דעם פעלד, אויף וועלכען עס באַלעבאַטעוועט דער סוביעקטיווער עלעמענט, און וועלכע מיטלען ער קאָן אַנווענדען, כדי צו דערגרייכען זיין ציעל.

אָבער אויך די לעהרע פון דעם קאַמפּף מיט דער מאַכט פון היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג געהט ניט להיפך צו די וויכטיגסטע רעזולטאַטען פון דעם „סוביעקטיווען מעטהאָד". אמת, די מענשען זענען פעראינטערעסירט אין זייערע סוביעקטיווע אמת'ען, און זיי דוכט זיך, אז זיי זענען אַלע תורת־משה, געגעבען געוואָרען גלייך פון בארג סיני און א הוב פאַר יעדען ריכטיג דענקענדען קאָפּ. אָבער זיי קאָנען פעראינטערעסירט זיין אין זייערע אמת'ען אויף צוויי אופנים:

ערשטענס, קאָן א וועלכע עס איז מיינונג זיין **דירעקט** פערבונדען מיט אַלע אונבעוואוסטע פניות און אינטערעסען פון דעם מענשען'ס הארץ, כמעט אין דעם זעלבינגען גראַד, ווי אַן „איינגעקלעהמטער געדאַנק" (נאָך פאַרעל'ס אויסדרוק) איז איינגעוואַקסען אין דעם בעוואוסטזיין פון א מאַניאַק. אַנטקעגען אַזא „איינגעקלעהמטען געדאַנק", וואָס האָט נאָר א ברעקעלע לאָגיק און א האָר וואהרשיינליכקייט פאַר זיך, איז יעדער קאַמפּף אַן אַרויסגעוואָרפענע טרחה.

צווייטענס, קאָן א וועלכע עס איז מיינונג זיין איינגעבאַקען אין הארצען ניט ווייל עס איז א דירעקט סוביעקטיווע בעדערפניס פון דעם בעשטימטען מענשען צו גלויבען אין איהר, נאָר ווייל זי איז דורך א **היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג** צונויפגעוואַקסען מיט א וועלכען עס איז „איינגעקלעהמטען געדאַנק". מיט אַזעלכע סוביעקטיווע אמת'ען, וואָס דוכטען זיך, זיי זענען סוביעקטיווע, קאָן מען ביז צו א געוויסען גראַד קעמפּפען, פון זיי קאָן מען זיך ביז צו א געוויסען גראַד בעפרייען.

אָבער כדי איינצוזעהן, ווי דאָס קאָן געשעהן, מוז מען פריהער עפּעס מעהר בעקאַנט ווערען מיט דעם מעכאַניזם, ווי אַזוי די

„איינגעקלעהמטע“ אידעען און די מיט זיי פערבונדענע געדאנקען ווירקען אויף אונזער נשמה.

יעדער סיסטעם, יעדער איינהייטליכע פערבינדונג פון איינצעלנע געדאנקען רופט ארויס אין אונזער נשמה א געוויסען אבקלאנג, א רעזאנאנס. דער אבקלאנג קאן זיין א צושטימענדער, וואס איז מסכים מיט דעם גאנצען סיסטעם, א צונויפקלינגען, א צונויפשטימען מיט אלע זיינע פרינציפען. ער קאן אבער אויך זיין א צו־ווידערשטימען, א פסיכאלאגישע אבווענדונג פון דער נשמה, וואס קאן בשום אופן ניט מסכים זיין מיט די לעהרען פון דעם סיסטעם. אין דעם ערשטען פאל איז דער רעזאנאנס א הארמאניע, א סימפאטהיע, אין דעם צווייטען — א דיסאנאנס, א דיסהארמאניע, א פראטעסט.

דער איינהייטליכער רעזאנאנס, וואס ווערט ארויסגערופען אין אונזער נשמה פון א וועלכען עס איז געדאנקען־סיסטעם, ווי איינהייטליך ער זאל זיך אונז ניט אויסדוכטען, איז אבער פארט א צונויפגעגאסענער פראדוקט פון יענע איינצעל־רעזאנאנסען, וואס ווערען ארויסגערופען אין אונז פון די איינצעל־געדאנקען אין דעם סיסטעם. יעדער איינצעל־געדאנק לאזט איבער זיין רושם אין דער נשמה, א צונויפשטימענדען אדער א צו־ווידער־שטימענדען. און אזוי ווי צווישען דעם העכסטען גראד צונויפשטימונג און דעם העכסטען גראד צו־ווידערשטימונג ליעגט א גאנצע שטופען־לייטער פון געפיהלען, מוז ערגעץ וואו אין דער שטופען־לייטער זיך געפינען אן אינדיפערענץ־פונקט, א גלייכגילטיגקייטס־פונקט, וואו די צונויפשטימונג איז שוין פערשוואונדען און די צווידערשטימונג האט זיך נאך ניט אנגעהויבען. די צונויפשטימונג אדער די צו־ווידערשטימונג נעהם איך דא ניט אין דעם לאגישען, נאר אין דעם פסיכאלאגישען זין. איך קאן צ. ב. גאנץ גוט איינזעהן, אז יעדער מענש מוז שטארבען. איך ווייס, אז דאס איז אן אבסאלוטער אמת, אבער אין דער זעלביגער צייט רופט דער אמת ארויס אין מיין הארצען ניט קיין צונויפשטימונגס־רעזאנאנס, נאר א געפיהל־פראטעסט: איך וואלט ניט וועלען אלע מענשען זאלען שטארבען. איין און דערזעלביגער געדאנק קאן ביי איין מענשען ארויסרופען א גלייכגילטיגקייטס־רעסאנאנס, ביי אן אנ־

דערן אַ געפיהלס־צושטימונג פון אַ בעשטימטען גראַד, ביי אַ דריטען ווידער אַ דיסאָנאַנס פון אַ בעשטימטער שטאַרקייט.

דער געדאַנק, צ. ב., אַז יעזוס קריסטוס איז געווען איינער פון די ערדלסטע מענשען, מיט וועלכען די מענשען־ראַסע מעג שטאָלצירען, וועט ביי אַ געבילדעטען קריסט, אפילו ניט אַ גלויבינען, ארויסרופען אַ מעהר אָדער וועניגער שטאַרקען סימפּאַטישען אָבקלאַנג; ביי אַ געבילדעטען, ניט גלויביגען אידען — אַ מעהר אָדער וועניגער שטאַרקען געפיהלס־פּראָטעסט. ביי אַ געבילדעטען יאַפּאַנער אָבער, וואָס האָט פריהער קיין מאָל ניט געהערט פון קריסטוס'ען, וועמעס גייסטיגע סביבה איז קיין מאָל ניט געווען אַנגעזעטיגט מיט ליעבע, ניט מיט האַס צו דער פיגור, וועט דער געדאַנק ארויסרופען אַ גלייכגילטיגקייטס־רעסאָנאַנס. ער וועט איהם אויפנעהמען, ווי מען נעהמט אויף יעדע פּאַקטישע מיטטהיילונג, אין וועלכער עס איז ניטאָ קיין גרונד צו צווייפלען, אָבער וואָס ברויכט אויך ניט ארויסצורופען ניט קיין התפּעלות, ניט קיין פּראָטעסט. דער טאָטאַל־אָבקלאַנג פון אַ וועלכען עס איז סיסטעם איז אַ סכום פון אַזעלכע איינצעל־רעזאָנאַנסען.

עס איז שווער צו דענקען, אַז אויב אַ וועלכער עס איז צונויפגעזעצטער געדאַנקען־סיסטעם רופט ארויס אַ בעשטימטען איינהייטליכען טאָטאַל־אָבקלאַנג, איז דאָס דערפאַר, ווייל אַלע זיינע איינצעל־רעזאָנאַנסען האָבען דעם זעלביגען כאַראַקטער: אָדער צונויפשטימונגען, אָדער צו־ווידערשטימונגען. אין דער ווירקליכקייט קומט דאָס פאָר זעהר זעלטען. דאָס רוב קומט פאָר, אַז די איינצעל־געדאַנקען האָבען לכתחילה גאַנץ פערשיידענע רעזאָנאַנסען. אַ טהייל געדאַנקען זענען אונז אַנגענעהם, אַן אַנדערער — אָבשטויסענד, ווידער אַ דריטער — גלייכגילטיג. צונויפגעגאָסען אין איינעם, גלייכען זיך די עלעמענטען אויס. אויב עס בלייבט איבעריג אַ סימפּאַטישער טאָטאַל־רעזאָנאַנס, נעהמען מיר אָן דעם סיסטעם, אויב אַן אָבשטויסענדער, פערוואַרפען מיר איהם. דאָס איז אַקוראַט ווי מיט אַ מענשען און זיין כאַראַקטער, מיט אַ מענשען און זיין געזיכטס־אויסדרוק. זיין טאָטאַל־כאַראַקטער אָדער זיין געזיכטס־אויסדרוק איז אַ סכום פון איינצעלנע כאַראַקטער־שטריכען אָדער געזיכטס־שטריכען: איניגע זענען אונז אַנגענעהם, אַנדערע צו־ווידער, ווידער אַנדערע — גלייכגילטיג. לאָזט אָבער דער־

סכום איבער אַן אָנגענעהמען איינדרוק, יעמאָלט איז דער כאַראַקטער אָדער דער געזיכטס־אויסדרוק אונז סימפּאַטיש, אַז ניט — אַנטיפּאַטיש אָדער גלייכגילטיג.

ווען מעהרערע מענשען נעהמען אַן איין־און־דעם זעלביגען געדאַנקען־סיסטעם, איז דעריבער נאָך קיין ראיה ניט, אַז זיינע איינצעלנע טהיילען רופען ארויס דיזעלבינע איינצעל־רעזאָנאַנסען ביי אַלע זיינע אַנהענגער. דאָס, וואָס ביי איינעם רופט אַרויס אַ סימפּאַטיע־אָבקלאַנג, קאָן ביי דעם אַנדערען אַרויסרופען אַ פּראָטעסט. זיי נעהמען איהם אַלע אָן דערפאַר, ווייל ער רופט אין זיי אַלעמען ארויס אַ סימפּאַטישען טאָטאַל־רעזאָנאַנס, ווען אפילו ניט ביי אַלעמען אין דעם זעלביגען גראַד. קוים אָבער האָט זיך אַ וועלכער עס איז סיסטעם איינגעלעבט אין דער נשמה, קוים האָט זיך דער סימפּאַטישער טאָטאַל־רעזאָנאַנס צונויפגענאָסען מיט דעם גאַנצען סיסטעם, אַזוי ווערט ער פאַנאַנדערגענאָסען איבער אַלע איינצעלנע געדאַנקען זיינע. די פּראָטעסט־רעזאָנאַנסען פון ד אונאַנגענעהמע געדאַנקען ווערען אונטערדריקט, די נשמה איינכ זיך מיט זיי אויס, כל זמן זי גלויבט אין דעם גאַנצען סיסטעם. די פּראָטעסט־רעזאָנאַנסען ווערען אונטערדריקט, אָבער זיי מוזען ניט פערשווינדען אין גאַנצען: זיי קאָנען לויערן אויף אַ געלעגענהייט אַרויסצורייסען זיך, ביז די נשמה ווערט אין גאַנצען צוגעפּאַסט צו זיי, ביז זי פערענדערט איהר נאַטור אויף אַזוי זוייט, אַז די פריהערדיגע אַנטיפּאַטישע געדאַנקען ווערען איהר גלייכגילטיג אָדער שוין אפשר אין גאַנצען סימפּאַטיש.

אין דערינען, אגב אורחא, ליעגט די ערציהערישע קראַפט (צו גוטען אָדער צו שלעכטען) פון אַ וועלכען עס איז געדאַנקען־סיסטעם. דער וואונש איז טאַקע דער פאָטער פון דעם געדאַנקען. אָבער ביי אַ סיסטעם פון געדאַנקען שפּיעלט זיין טאָטאַל־רעזאָנאַנס די ראָליע פון דעם „וואונש" און ער איז שוין נאָכדעם גובר, מיט אַ גרעסערען אָדער קלענערען ערפאָלג די איבעריגע געפיהלען, וואָס געהען להיפך צו איהם.

און נאָך עפּעס מוז מען האָבען אין זינען: דעם הויפּט־רעזאָנאַנס, ד. ה. יענעם טהייל פון דעם סיסטעם, וואָס קלינגט אַריבער אַלע זיינע אַנדערע טהיילען, יענע געדאַנקען, וואָס זענען

דער *עיקר* פאר דעם גלויבינען, בעת אלע אנדערע זענען פאר איהם מעהר אדער ווענינער א תפל.

לאמיר נעהמען א וועלכע עס איז קאמוניסטישע סעקטע, וועמעס קאמוניזם עס איז אויפגעבויט אויף די יסודות פון דעם רעליגיעזען קריסטליכען גלויבען און דער פאלקאמענער פרייהייט אין דעם געשלעכטליכען פערקעהר. די סעקטע געפינט א סך אנהענגער, ווילע זי דופט ביי זיי, ביי אלעמען ארויס א טאטאל־רעזאנאנס פון איין־און־דעמזעלביגען סימפאטישען כאראקטער; אבער ביי יעדען איינעם אפשר גאנץ פערשיידענע איינצעל־רעזאנאנסען און א גאנץ פערשיידענעם *הויפט־רעזאנאנס*. פאר איינעם איז די *הויפטזאך* דער קאמוניזם און זיין שטים קלינגט אריבער אלע אנדערע שטימען אין דער סיסטעם. ביי דעם אנדערען איז דער עיקר דער בעשטימטער רעליגיעז־קריסטליכער גלויבען און אלע אנדערע עלעמענטען נעהמט ער אריין אין דער נשמה, וויל זיי זיינען פערבונדען מיט די איהם טהייערע רעליגיעזע פארשטעלונגען. דעם דריטען ציהט צו זיך צו קודם־כל די הייליג געמאכטע פרייע ליעבע, בעת דער קאמוניזם, פאר זיך גענומען, וואלט אפשר ארויסגערופען א פראטעסט אין זיין נשמה.

א סיסטעם מיט פערשיידענע הויפט־רעזאנאנסען, פאר פערשיידענע אינדיווידוען, קאן, ווי דער ביישפיעל מיט דער קריסטליך־קאמוניסטישער סעקטע בעווייזט, ארויסרופען ביי אלעמען איין־און־דעם־זעלביגען טאטאל־רעזאנאנס.

ווען אזא סיסטעם פאלט צוליעב געוויסע געשיכטליכע אורזאכען פאנאנדער, יעמאלט צוטהיילען זיך די מענשען, לויט זייערע *הויפט־רעזאנאנסען*. אונזער סעקטע וואלט אין אזא פאל צוגאנגען זיך אין א קאמוניסטישע, פריי־ליעב'לערישע און קריסטליך־רעליגיעזע ריכטונג, אדער אפשר אין דריי ריכטונגען, וואס וואלטען אנגענומען צו צוויי פון די דריי גרונד־פרינציפען.

נאך א ביישפיעל:

די ערשטע קריסטליכע געמיינדען זענען בעשטאנען פון אידען און היידען. פאר ביידע עלעמענטען האט דער נייער גלויבען געהאט איין־און־דעם־זעלביגען טאטאל־רעזאנאנס, אבער גאנץ פערשיידענע הויפט־רעזאנאנסען. פאר דאס רוב אידען איז דער הויפט־רעזאנאנס געלעגען אין דעם גלויבען פון א אידיש־נאציאנאלען משיח

וואָס דאַרף בעפרייען דאָס אידישע פאָלק פון רוים. פאַר די היידען איז ער געלעגען אין דעם גלויבען אין אַן אַלגעמיין־מענשליכען סאָציאַלען משיח, וואָס דאַרף בעפרייען אַלע עלענדע און פערוואָר־פענע. ווען דער אידיש־נאַציאָנאַלער כאַראַקטער פון דעם יונגען קריסטענטהום האָט געמוזט אַלץ מעהר און מעהר פערשווינדען, האָבען די אידען געמוזט זיך ווידער צונויפגיסען מיט דעם נאַ־ציאָנאַל־האָפענדען פאָלק, און דער אַנטיסעמיטישער כאַראַקטער פון די רוימער און גריכען, וואָס איז פריהער געווען אונטערדריקט דורך דעם טאָטאַל־רעזאָנאַנס פון דעם אידישען קריסטענטהום, האָט זיך ווידער געקאָנט פריי ארויסרייסען. די גרופען־אידעאָלאָגיע פון די יעמאָלטדיגע גריכיש־רוימישע מאַסען, וואָס האָט זיך אויס־געדריקט אין קריסטענטהום, האָט שוין געקאָנט פאַנאַנדעררייסען די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג פון „קריסטענטהום“—„אידישע נאַציאָנאַלע בעפרייאונג“ און אויסבילדען אַן אַנדער היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג: „קריסטענטהום“—„אַנטי־יודענטהום“, וואָס האָט אפשר ארויסגערופען דיזעלבּיגע „פאָלעמישע“ אידעען־פער־בינדונג אויך ביי דעם אידישען פאָלק אין דער אומגעקעהרטער פאָרם פון „יודענטהום“—„אַנטי־קריסטענטהום“.

דאָס רוב גרופען־אידעאָלאָגיען פאַלען אָבער ניט פאַנאַנדער. זיי ענטוויקלען זיך און פערענדערן זיך, ד. ה. זיי האַלטען אַ לאַנגע צייט אָן זייער עקזיסטענץ אין דער געשיכטע פון דעם מענשליכען געדאַנק. אויך איינהייטליכע וועלט־אַנשוי־אונגען ביי אינדיווידוען געהען ניט אַזוי גיך לאיבוד. זיי ענט־וויקלען זיך און פערענדערן זיך. ווי קומט דאָס פאָר?

די פסיכאָלאָגישע זייט פון דעם פּראָצעס איז ביי ביידען איין־און־דיזעלביגע. די נשמה זוכט אין ביידע פעלען אַבצוהיטען דעם איהר טהייערען טאָטאַל־רעזאָנאַנס. טרעט אריין אַ וועלכע עס איז פערענדערונג אין דער נשמה (אַלץ איינס, דורך וועלכע סבות), יעמאָלט הויבט זי אָן גאַנץ אַנדערש צו רעאַגירען אויף די איינצעל־געדאַנקען פון דעם סיסטעם. דער גלייך־געוויכט פון דער נשמה מיט דעם טאָטאַל־רעזאָנאַנס ווערט געשטערט. כדי ווידער ארויסצוברענגען די געוועזענע האַרמאָניע, כדי אַבצוהיטען דעם סימפּאַטישען כאַראַקטער פון דעם טאָטאַל־רעזאָנאַנס, ווערען איינינע איינצעלנע געדאַנקען, וואָס שטערען די האַרמאָניע, ארויס־

געוואָרפען און עס ווערען אין דעם סיסטעם אריינגעוועבט אזעלכע נייע געדאנקען, וואָס קלינגען הארמאָנישער צונויף מיט דעם גרונד־טאָן פון דער נשמה.

אינטערעסאנט און זעהר פערוויקעלט ווערט דער פּראָצעס, ווען ניט די נשמה בייט זיך, נאָר די איינצעל־געדאנקען מוזען גע־ענדערט ווערען, א דאנק דער ענטוויקעלונג פון דער וויסענשאפט אָדער דעם צושטאנד פון דעם געגנער׳ס וועלט־אנשויאונג, וואָס פאלט אָן אויף אונזער סיסטעם. מען איז אָפט געצוואונגען אריינ־צונעהמען נייע געדאנקען, וואָס געהען להיפך צו די פריהערדיגע מיינונגען, ווייל אונזערע זענען צושלאָגען געוואָרען אָדער פון דער וויסענשאפט, אָדער פון דער געשיקטער פּאָלעמיק פון דעם געגנער. די אָבגעשלאָגענע געדאנקען מוזען ארויסגעוואָרפען ווערען, אויב מען וויל ניט ארומשלעפען זיך מיט בר־מינן׳ס אין דער וועלט־אנשויאונג און צולאָזען, אז זי זאָל סוף־כל־סוף פערוואנדעלט ווערען אין א געדאנקליכען בית־עלמן. מען מוז אריינגעהמען די נייע, פרעמדע געדאנקען. כדי אָבער דער טאָטאל־רעזאָנאנס זאָל בלייבען דערזעלביגער, מוז מען איבערבויען די אלטע אָדער צו־בויען נאָך אנדערע סימפּאטישע געדאנקען, וואָס זאָלען פּאראליזירען די אויפ־געקומענע אנטיפּאטישע רעזאָנאנסען און ווידער ארויסברענגען דעם גלייך־געוויכט פון דעם געוועזענעם טאָטאל־רעזאָנאנס.

בעת די קאטוילישע קירכע איז סוף־כל־סוף געצוואונגען גע־וואָרען אויסצואיינען זיך מיט דעם קאָפּערניקאנישען געדאנק, האָבען איהרע פילאָסאָפען געמוזט א נ ד ע ר ש א ו י ס ט י י ט ש ע ן די ביבעל־שטעלען, כדי זיי זאָלען ניט געהן להיפך צו דער פעסט־איינגעפונדעוועטען וויסענשאפטליכען רעזולטאט. אן ענליכער פּראָצעס קומט איצטער פאָר אין דערזעלביגער קאטוילישער קירכע ביי די „מאָדערניסטען“, וואָס ווילען אין קאטאָליציזם אריינאָר־בייטען א סך געדאנקען פון דער מאָדערנער וויסענשאפט, ווי צ. ב. אויך דעם דארוויניזם. זיי זעהען איבערצובויען די איבעריגע טהיילען פון דער קאטוילישער פילאָסאָפיע אזוי, אז אין איהר זאָל זיין פּלאַץ פאר די נייע געדאנקען און אז דער טאָטאל־רעזאָנאנס פון דעם קאטוילישען גלויבען זאָל בלייבען דערזעלביגער, וואָס פריהער.

אן ענליכען פּראָצעס האָט אויך די אידישע רעליגיאָנס־

פילאָסאָפיע אַפטמאָל דורכגעמאַכט. די אָבגעשלאָגענע רעליגיעזע אַנשויאונגען, וואָס זענען צושטערט געוואָרען פון דעם פילאָסאָפישען געדאַנק פון יענער צייט, זענען פערביטען געוואָרען אויף נייע, פילאָסאָפיש־ריכטיגערע, און די גאַנצע רעליגיעזע וועלט־אַנשויאונג פונ'ם יודענטהום פלעגט אָפטמאָל אומגעבויט ווערען ביי די פערשיידענע פילאָסאָפען לויט אַ פערשיידענעם פּלאַן, אָבער אַלע מאָל אַזוי, אַז דער סאָציאַל־רעזאָנאַנס פון דער אידישער רעליגיע אין גלות (דער גלויבען אין משיח און וואונדער) זאָל בלייבען איין־און־דער־זעלביגער.

די אייגענע מעשה שפּיעלט זיך איצטער אָב אין דער ענטוויקלונג פון דעם מאַרקסיזם ביי זיינע אָרטהאָדאָקסישע אָנהענגער. אַלט מאַרקסיסטישע געדאַנקען ווערען פערביטען אויף מאָדערנע. דער מאַרקסיסטישער טעקסט ווערט אַנדערש אויסגעטייטשט. מען פּלפּול'ט אין איהם אַריין אַ נייע, מעהר אידעאַליסטישע געשיכטס־פילאָסאָפיע, אָבער אַלץ טאַקע מיט דעם גרונד־ציעל אין זינען — אָבצוהיטען און צו פערשטאַרקען דעם אָרטאָדאָקס־מאַרקסיסטישען סאָציאַל־רעזאָנאַנס: די אונפערמיידליכקייט פון אַ פּראָלעטאַרישער, סאָציאַלער רעוואָלוציע. ביי די אָנהענגער פון דעם מאַרקסיזם איז אָט דער סאָציאַל־רעזאָנאַנס צו דערזעלביגער צייט געוועזען דער הויפּט־רעזאָנאַנס און דעריבער איז מען ניט אַזוי מקפּיד אויף די פערענדערונגען אין דער געשיכטס־פילאָסאָפיע. יענע מאַרקסיסטען אָבער, ביי וועמען דער הויפּט־רעזאָנאַנס פון דעם מאַרקסיזם איז געלעגען אין דער ריין־מאַטעריאַליסטישער ערקלעהרונג פון דער געשיכטע, פיהלען זיך אונבעפריעדיגט מיט דעם נייעם גלייך־געוויכט אין דעם סאָציאַל־רעזאָנאַנס, און גרופּירען זיך אַרום דעם רעוויזיאָניזם, ביי וועלכען דער פריהערדיגער געשיכטס־מאַטעריאַליסטישער הויפּט־רעזאָנאַנס איז געוואָרען צו אַ נייעם אַנטי־רעוואָלוציאָנערען סאָציאַל־רעזאָנאַנס.

וואָלטען אַלע איינצעל־טהיילען פון אַ וועלכען עס איז סיסטעם בעשטאַנען פון בלויז פאַקטישע אמת'ען, אויסגעפּרובירט און פערא ת'ט אין דער וויסענשאַפט, וואָלטען יעמאָלט אונמעגליך געוועזען אָט די אַלע פסיכאָלאָגיש־פערפּלאָנטערטע פּראָצעסען.

מיר האָבען אָבער שוין אין דעם פאָריגען קאַפּיטעל געזעהן, אַז אַלע איינהייטליכע סיסטעמען בעשטעהען פון פאַקטישע אמת'ען

און צווישען־פאַקטליכען געדאַנקען־שפּינוועבס. ער, דער געדאַנקען־שפּינוועבס, איז דער אייגענטליכער טרעגער פון די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען, דער אייגענטליכער פערבינדונגס־צעמענט. ווערען געוויסע פאַקטישע אמת'ען אָבגעשלאָגען, געוויכע שפּינוועבס־שטעלען צוריסען, נעהמט מען די נייע פאַקטען אַריין און מען שפּינט זיי אַרום מיט אַ נייעם געדאַנקליכען געוועב, כדי אָבצוהיטען דעם סימפּאַטישען כאַראַקטער פונ'ם טאָטאַל־רעזאָנאַנס אָדער כדי אַריינצוברענגען איהם אין גלייך־געוויכט מיט דעם ליעב־און־טהייערען הויפּט־רעזאָנאַנס. ווערט די לאַגע גאָר שלים, בויט מען אויף, צו דעם צוועק, אַ נייע פעסטונג, אַ טראַנסצענדענטאַלען איבערבוי, וואָס הויבט זיך אויף אין די העכסטע רעגיאָנען פון דעם מענשליכען שכל, וואָס ליעגט אַ סך העכער, עהדער די ערפאַהרונגס־וועלט, אַ סך העכער אפילו, עהדער די געזעצען פון דעם געוועהנליכען מענשליכען פערשטאַנד און וואָס קאָן שוין דעריבער ניט צושמעטערט ווערען ניט פון די האַרמאַטען פון דער וויסענשאַפט, ניט פון דעם שאַרפען ווינד פון דער מענשליכער לאָגיק. אַזאַ פעסטונג קאָן בלייבען שטעהן אונבעריהרט אַזוי לאַנג, ווי עס ווילען זיך אין איהם נויטיגען די מענשען, צוליעב וועלכע מען האָט איהם געבויט.

מיר קאָנען זיך דאָ ניט אַריינלאָזען אין ווייטערדיגע פּרטים וועגען דער פּסיכאָלאָגישער זייט פון די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען. זי איז נאָך ווייניגער אויסגעפאָרשט, עהדער די לאָגישע, מיט וועלכער מיר האָבען זיך בעשעפטיגט ביז אהער.

צו אונזער צוועק איז אָבער גענוג, אויב דער לעזער וועט זיך גענוי פערטרויט מאַכען מיט דעם ג ר ו נ ד ־ ג ע ז ע ץ, וואָס בעהערשט די פּסיכאָלאָגיע פון די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען.

יעדער סיסטעם פון געדאַנקען בעשטעהט פון איינצעלנע געדאַנקען. יעדער איינצעל־געדאַנק רופט אַרויס אַן איינצעל־רעזאָנאַנס אין דער נשמה, אַ סימפּאַטישען, אַנטיפּאַטישען אָדער כמעט אינדיפערענטען (לחלוטין גלייכגילטיגע רעזאָנאַנסען זענען ניטאָ). די ו ו י כ ט י ג ס ט ע שטאַרקסטע איינצעל־רעזאָנאַנסען זענען די הויפּט־רעזאָנאַנסען. זיי קאָנען אויך זיין פּאָזיטיווע אָדער נעגאַטיווע. די צונויפגיסונג פון אַלע איינצעל־רעזאָנאַנסען אין איינעם גיט דעם איינהייטליכען סיסטעם אַן איינהייטליכען טאָטאַל־

רעזאָנאַנס. די מאַכט פון די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען ליעגט אין דער מאַכט פון דעם טאָטאַל־רעזאָנאַנס איבער די הויפּט־רעזאָנאַנסען.

אויב דאָס איז אזוי, — און, ווי מיר דוכט, זאָגען אונז אַלע פאַקטען, אז דאָס איז אזוי, — האָבען מיר אין די הענד אַ מיטעל ווי אזוי אָבצושוואַכען די מאַכט פון די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען.

מיר מוזען קודם כל פאַנאַנדערשפּאַלטען אונזער איינהייטליכען סיסטעם אין זיינע איינצעלנע געדאַנקען. מיר מוזען אונטערזוכען יעדען איינצעלנעם געדאַנקען בעזונדער ניט נאָר, כדי אויסצוגעפינען יעדען'ס לאָגישע און וויסענשאַפטליכע וואָג, נאָר אויך כדי זיך אַליין אָבצוגעבען אַ דין וחשבון אין יענעם רעזאָנאַנס, וועלכען ער רופט אין אונז אַרויס, ווען ער קלינגט אַליין פאַר זיך, און זיין שטים ווערט ניט פערטויבט אָדער פערענדערט דורך די מיטקלינגענדע שטימען פון זיינע חברים. פאַר יענע איינצעלגעדאַנקען, וואָס האָבען די גרעסטע לאָגישע אָדער וויסענשאַפטליכע וואָג, מוזען מיר פיהרען אַ בעזונדער חשבון. פאַר די וואָס האָבען סימפּאַטישע רעזאָנאַנסען — אַ בעזונדערען, און פאַר די וואָס קלינגען אונז אונסימפּאַטיש ווידער אַ בעזונדערען. דאָס זעלבע דאַרף אויך געמאַכט ווערען מיט יענעם געגנערישען סיסטעם, אנטקעגען וועלכען אונזער אידעען־סיסטעם קעמפּפט צו דער געגעבענער צייט. אויך ער מוז געדאַנקליך פאַנאַנדערגעשפּאַלטען ווערען אָביעקטיוו, לויט זיין וויסענשאַפטליכען וואָג, און סוביעקטיוו, לויט זיין ווירקונג אויף אונזער נשמה.

שוין דורך דעם פּראָצעס אַליין וועט אָבגעשוואַכט ווערען דער כשוף, וואָס ליעגט אין די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען. מען וועט זיך באַלד איינגעוועהנען צו זעהן, אז די פערבינדונג פון די אידעען איז אָפט אַ „היסטאָרישע" און ניט קיין לאָגיש־נויטווענדיגע, אז זי איז געמאַכט געוואָרען פאַר אונז פון פרעמדע דענקער און ניט פון אונז גופא, אז אַ סך געדאַנקען, וואָס האָבען קיין בריקעל וויסענשאַפטליכע וואָג ניט, יעהען גאָר להיפך צו דעם טיעפסטען וואונש פון אונזער הארצען און מיר טראָגען זיך אַרום

מיט זיי מעהר נישט דערפאַר, ווייל זייער פּראָטעסטירענדע שטים ווערט אריבערגעהילכט פון די שטימען פון אנדערע געדאַנקען, מיט וועלכע מען האָט זיי ניט גאָר אויף אַ כשר'ען אופן פערבונדען.

געוויס, וויפיעל מיר זאָלען ניט קריטיקירען אונזערע אייגענע מיינונגען, די טהייערסטע, און צו גלייכער צייט האַלטבאַרסטע, וועלען מיר ניט קאָנען פערניכטען. אין דעם פּונקט איז מיכאַי־לאָווסקי גערעכט. אָבער אַ חוץ די אונז דירעקט אין הארצען איינ־געוואַקסענע אמת'ען, שלעפּען מיר נאָך מיט זיך אַרום גלייכגיל־טיגע, פון דרויסען אַריינגעבלאָזענע, און אפשר גאָר אונז אונ־סימפּאַטישע.

מיר שלעפּען זיי מיט זיך, ווייל זיי זענען „היסטאָריש" פער־בונדען מיט די אונז טהייערע, און מיר מיינען, אַז זיי שטאַמען פון זיי על פּי לאָגישער „נויטווענדיגקייט". מיט אַזעלכע אונז גלייכגילטיגע אָדער גאָר אונסימפּאַטישע געדאַנקען קאָנען מיר גיכער פארטיג ווערען. בנוגע צו זיי איז דער ספּענסער'שער און דער מאַרקסיסטישער אָביעקטיוויזם גערעכט...

„גנאָטי זע־אויטאָן!" — „דערקען זיך אליין!" די אַלטע סאָקראַטישע עצה איז אויך דער בעסטער מיטעל אַנטקעגען היס־טאָרישע אידעען־פערבינדונגען. ווען דער מענש וועט ריכטיג אויסגעפינען, וואָס זיין הארץ בעגעהרט, ווען ער וועט קלאָר ווערען, וועלכע איינצעל־אידעען רופען אין איהם אַרויס דעם סימפּאַטישען הויפּט־רעזאָנאַנס, וועט ער זיך באַלד אויסלערנען איינצוזעהן, אַז זיי קאָנען פערבונדען ווערען מיט אַ נ ד ע ר ע אידעען, אפילו מיט אַ סך אידעען פון זיינע געגנער, נאָך אפשר אויך אַ בעסערען און אַ „מאָניסטישערען" אופן, עהדער דאָס איז געווען ביי איהם דער פאַל ביז אַהער.

אמת, דערפון וועט אַרויסוואַקסען אַ נייע „היסטאָרישע" אידעען־פערבינדונג. אָבער זי וועט שוין זיין אַ ־ב ע ו ו א ו ס ט־ „היסטאָרישע". און דאָס וועט מאַכען, אַז דער פאַנאַטיזם פון אַלטען גלויבען וועט מוזען פערשווינדען. פערשטעהענדיג דעם אינווענינגסטען לאָגישען און פּסיכאָלאָגישען פּראָצעס פון ז י י נ ע איבערצייגונגען, וועט דער דענקענדער מענש זיך אויסלערנען צו שעצען יעדע ערנסטע איבערצייגונג פון זיינע געגנער, מיט וועלכע ער דאַרף ניט נאָר קעמפּפען, נאָר וועלכע ער דאַרף אויך ערנסט

שטודירען, ווייל ער קאָן ביי זיי געפינען עלעמענטען, וואָס ווערען גראָד פּאַסען פאַר זיין אייגענער נשמה.

איך ווייס, אַז די עצה, וואָס איך שלאָג פאָר: איבערקוקען אַלע גלויבונגען און מיינונגען, וואָס אַ מענש האָט, וועט אַ סך פון מיינע לעזער אויסקוקען פרעמד און אוטאָפּיש. אַ סך מענשען זענען געוואָהנט אָפּט איבערקוקען, וויפיעל ביכער זיי האָבען און אָבשטויבען זיי, ווען מען דאַרף; וויפיעל פאָר זאָקען זיי האָבען, און לאָזען אויסצירעווען זייערע לעבער; וויפיעל קראַגעלעך און שניפּסעלעך זיי פערמאָגען, און גוט אויספּאַרשען, אויב זיי זענען שוין חלילה ניט אַרויס פון מאָדע. זיי אינטערעסירען זיך אָבער ווענינ מיט דעם וויכטיגסטען בעזיץ, וואָס זיי פערמאָגען: זייערע מיינונגען, איבערצייגונגען, זייער גלויבען און וויסען. די, פאַר וועמען שניפּסעלעך, קראַגעלעך זענען וויכטיגער עהדער איבער־צייגונגען און גלויבען, זאָלען זיך בעשעפטיגען מיט דעם, וואָס זיי איז ליעב און טהייער. פאָר זיי זענען אויך אונזערע אַרטיקלען ניט געשריעבען.

די אָבער, וואָס פערשטעהען צו שעצען זייער גייסטיגען בעזיץ, דעם וויכטיגסטען טהייל פון יענעם פּסיכישען רייכטהום, פון וועל־כען עס העננט אָב די חשיבות פון אַ מענשען, זאָלען זיך ניט לאָזען אָבהאַלטען פון דער נויטיגער זעלבסט־קריטיק דורך דעם אויסרייד, אַז ס'איז בעסער אָנצואווענדען די צייט אויף די פ ע ר מ ע ה ר ו נ ג פון דעם רייכטהום, אויף צו שטילען דעם אייביג וואַקסענדען דורשט נאָך אמת, איידער אויף די רעוויזיאָן פון דעם שוין אָנגעזאַמעלטען אוצר. זיי זאָלען ניט פערגעסען, אַז יעדער נייער אמת ווערט ניט נאָר איינגענומען און צונויפגעגאָסען מיט דעם גאַנצען סכום פון די אַלטע, וואָס געפינען זיך אין אונזער בעוואוסטזיין, נאָר אויך צ ו ג ע פּ אַ ס ט צו זיי. ס'איז דעריבער פון דער גרעסטער וויכ־טיגקייט, אַז די נייע אמת'ען זאָלען ניט פערדאָרבען ווערען דורך די אַלטע...

איך מאַך דאָ דערווייליגע אַ פאָרלויפיגען שלום צו די „היס־טאָרישע אידעען־פערבינדונג", ווייל די אַרבייט, ווי זי איז, שטעלט מיט זיך פאָר אַן אָבגעשלאָסענעם קאַפּיטאַל פון אַ גרעסערען

ד״ר. ת. זשיטלאָווסקי.

גאַנצען, וואָס — ווער ווייס, ווען איך וועל איהם שוין אָנשרייבען...

דערווייל וויל איך נאָר אויסנוצען די לעהרע פון די היס־טאָרישע אידעען־פערבינדונגען, כדי קלאָרער צו פאָרמולירען יענעם חלוק, אויף וועלכען איך האָב אזוי אָפט אָנגעוויעזען אין מיינע מינדליכע פאָרלעזונגען: דעם חלוק צווישען דעם „פריי־דענקער“ און דעם פ ר י י ע ן ד ע נ ק ע ר.

וואָס איז אַ פריי־דענקער? — דאָס איז אַ מענש, וואָס האָט איבערגענומען די פראָגרעסיווע היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג פון זיין צייט און גלויבט אין איהר, ווי אין תורת משה. ער איז ניט ביכולת איינצוזעהן איהר „היסטאָרישען“ כאַראַקטער און מיינט באמת, אַז אַלץ אין איהר איז ריינע גין־גאָלד פון וויסענ־שאַפטליכער ערפאַהרונג אָדער אַבסאָלוט נויטווענדיגען לאָגישען דענקען.

וואָס איז אַ פרייער דענקער? — דאָס איז אַ מענש, וואָס זעהט איין דעם „היסטאָרישען“, ד. ה. כ ל ו מ ר ש ט לאָגישען כאַראַקטער פון דער פראָגרעסיווער אידעען־פערבינדונג און דערי־בער פערליערט זי איבער איהם איהר כשוף'דיגע מאַכט. ער קאָן דעריבער זוכען דעם אמת פ ר י י: פריי פון יעדער טראַדיציע, דער רעאַקציאָנערער, אָדער דער ראַדיקאַלער.

אָבער סוף כל סוף וועט דאָס, וואָס ער וועט „געפינען“, וויע־דער זיין ניט מעהר ווי אַ „היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג?“

— גאַנץ געוויס! אָבער די נייע היסטאָרישע אידעען־פער־בינדונג איז פאַר איהם אַזאַ, וואָס איז ארויסגעוואַקסען פון ז י י ן א י י ג ע נ ע ר נ ש מ ה, און ניט אַזאַ, וואָס אַ פרעמדער האָט זי אריינגעבלאָזען אין איהר...

זייט פרייע דענקער!...

די געשיכטס־פילאסאפיע און דער ענד־ציעל

די געשיכטס־פילאסאפיע און דער ענד־ציעל

איך הויב אָן מיט איניגע בעגריף־בעשטימונגען און דער־קלעהרונגען.

אונטער דעם וואָרט „ענד־ציעל" פערשטעה איך די פאַר־שטעלונג פון דעם לעצטען צוועק, וועלכע א וואָסער עס איז פּאַרטיי האָט, וואָס וויל איבעראַנדערשען דאָס געזעלשאַפטליכע לעבען, — יענע צוועק־פאָרשטעלונג, וואָס בינדט צונויף און האַלט אין איי־נעם אַלע איהרע נעהנטערע ציעלען, אַקוראַט אזוי, ווי די פאָר־שטעלונג פון אַן ענד־אורזאַך אָדער סבה ראשונה בינדט צונויף און האַלט אין איינעם די פערשיידענע איינצעל־אורזאַכען.

ווערט דער ענד־ציעל דערגרייכט, איז יעמאָלט די אויפגאַבע פון דער פּאַרטיי דורכגעפיהרט. און דער ענדציעל ווערט דער־גרייכט, ווען דאָס געזעלשאַפטליכע לעבען ווערט אזוי פערענדערט, אַז דער נייער פּרינציפּ, וואָס הערשט אין לעבען, שטימט צונויף מיט דער פאָרשטעלונג פון דעם לעצטען צוועק. דער ענדציעל פון דער ליבעראַלער פּאַרטיי איז אומעדום דאָרטען דערגרייכט געוואָרען, וואו עס האָבען גענומען הערשען אין לעבען דער פּרינציפּ פון פרייע איינצעלנע בעלי־בתישקייטען און דער גרונד־געדאַנק, אַז יעדער איינער דאַרף זאָרגען פאַר זיך אליין. די האָפנונגען און ערוואַרטונגען, וועלכע די ליבעראַלע פּאַרטיי האָט צונויפגע־בונדען מיט דער פאָרשטעלונג פון איהר ענד־ציעל, זענען, אמת, ניט מקוים געוואָרען. זי האָט נביאות געזאָגט, אַז פון איהרע פּרינציפּען וועלען ארויסוואַקסען אַלגעמיינער גליק, רייכטהום פאַר אַלעמען און א האַרמאָניע פון אַלעמענס אינטערעסען. אַנשטאָט דעם איז אַרויסגעוואַקסען אַן עקאָנאָמישער אָבגרונד צווישען דעם רייכטהום פון ווייניגע איינצעלנע און דעם דלות פון די גרויסע מאַסען. אָבער דאָס בעווייזט ניט, אַז דער ליבעראַלער ענד־ציעל איז ניט מקוים געוואָרען; דאָס בעווייזט נאָר, אַז די עהרליכע ליבעראַלען האָבען געמאַכט א טעות אין דעם חשבון. זיי האָבען

ניט ווײַכטיג אויסגערעכענט די ווירקונגען, וועלכע דער ליבעראַלער ענד־ציעל האָט געמוזט אַרויסרופען אין לעבען.

דער זעלביגער אומגליק קאָן אפשר אויך טרעפען מיט דעם סאָציאַליזם; דאָס האָט אָבער אַ ברעקעל ניט צו טהאָן מיט דעם אינהאַלט פון זיין ענד־ציעל. דער אינהאַלט פון דעם סאָציאַליזם איז ניט אַ וועלכע־עס־איז עטהישע אָדער היגיענישע אידיליע, ניט דער גן־עדן־צושטאַנד, אין וועלכען יעדער איינצעלנער וועט זיך געפינען אַ דאַנק דעם סאָציאַליזם, נאָר אַ בעשטימטע סאָציאַלאָנישע פאָרם פונ׳ם געזעלשאַפטליכען לעבען: אָבשאַפונג פון לוין־אַרבייט און פון איינצעל־בעלי־בתישקייט, פון פּראָדוקציע פאַר׳ן מארק און פון פּריוואַט־אייגענטהום אויף די מיטעל און געצייג פון דער פּראָדוקציע א. אז. וו. דער סאָציאַליזם, ווי אַן ענד־ציעל פון אַ געוויסער געזעלשאַפטליכער פּאַרטיי, איז אַ בעשטימטער פּרינציפּ, וואָס זאָל הערשען אין דעם סאָציאַלען צוזאַמענווירקען פון מענשען, און דער פּרינציפּ קאָן ריין אָביעקטיוו אויסגעדריקט ווערען אין יורידישע געזעצען אָדער אָבמאַכען און פּריוויליגע בעשטימונגען. דער נוצען פאַר דער געזעלשאַפט און פאַר דעם איינצעלנעם, וואָס מען דערוואַרט פון דער סאָציאַליסטישער לעבענס־פאָרם, געהערט ניט צו דעם ענד־ציעל גופא און ער זאָל זיין פערשיידען, לויט יעדען׳ס סוביעקטיווע האָפנונגען און אידעאַלען. אַ העכערער עקאָנאָמישער מעמד פאַר די מאַסען, די אויסבעסערונג פון דעם פיזישען לעבען, אַ גוטע פאָלקס־היגיענע, אַ העכערער זיטליכער ניוואָ, גוטע פאָלקס־ערציהונג, אָדער ליעבע צו קונסט און וויסענשאַפט, אָדער אפילו אַן אומקעהר צו אַ געלייטערטען רעליגיעזען גלויבען, — דאָס אַלץ זענען אידעאַלען, וועלכע יעדער קאָן פערבינדען מיט דעם סאָציאַליזם. אָבער דאָס אַלץ קאָן ניט זיין קיין געגענשטאַנד פון אַ געזעלשאַפטליכער אָבמאַכונג אין יורידישער אָדער ניט־יורידישער פאָרם...

איהר קאָנט ניט אָננעהמען אַ רעזאָלוציע, אַז אַלע מענשען זאָלען זיין גליקליך, אָדער זאָלען ליעבען קונסט. איהר קאָנט אָבער דורכפיהרען אַ בעשלוס, אַז לוין־אַרבייט זאָל אויפהערען אַקוראַט אַזוי, ווי עס האָט אויפגעהערט שקלאַפען־אַרבייט.

די אידעאַלען זענען פון דעסטוועגען זעהר נויטיג פאַר די וויסענשאַפטליכע בעגרינדונג פון דעם סאָציאַליזם. אויב מען קאָן

בעווייזען מיט שטרענג-וויסענשאַפטליכע אונטערזוכונגען, אַז מיט דעם אַריינטרעטען אין לעבען פון דעם סאָציאַליסטישען פרינציפ *מוז* אויך אַריינטרעטען דער מיר טהייערער צושטאַנד פון דער פאָלקס-היגיענע, אָדער מאָראַל, אָדער עשירות, אָדער ערציהונג א. ד. גל., איז יעמאָלט דער סאָציאַליזם פאַר מיר וויסענשאַפטליך בעגרינדעט פונ'ם שטאַנדפונקט פון דער היגיענע, אָדער דער עטהיק, אָדער דער נאַציאָנאַל-עקאָנאָמיע. אַלע אַזעלכע וויסענשאַפטליכע בעגרינדונגען, צוזאַמענגעבראַכט אין איין סיסטעם, דאַרפען בילדען דאָס געביי פון דעם *וויסענשאַפטליכען* סאָציאַליזם.

לײדער האָט מען די אויפגאַבען פון דעם וויסענשאַפטליכען סאָציאַליזם ביז אהער פערשטאַנען גאַנץ אַנדערש, און עס איז זעהר לייכט צו בעגרייפען, וואָס עס האָט די דענקער (דער עיקר מאַרקס און ענגעלס) אַראָבגעפיהרט פון דעם ריכטיגען וועג.

אין דער איצטיגער געזעלשאַפט קעמפפען אַ סך ענד-ציעלען פאַר זייער רעאַליזירונג אין לעבען. עס איז אָבער קלאָר, אַז ניט אַלע קאָנען פערווירקליכט ווערען אין דער צוקונפט. גובר זיין קאָן נאָר איינער פון זיי, אָדער גאָר עפּעס אַ נייעס, פון וועלכען מיר האָבען נאָך קיין ידיעה ניט היינטיגען טאָג. אָבער וועלכער ענד-ציעל עס זאָל ניט גובר זיין, וועט דאָס, פערשטעהט זיך, זיין אַ *היסטאָרישע פאַסירונג*, אַ פראָדוקט פון יענע אייזערנע געזעצען, וואָס ווירקען אין דעם געשיכטליכען לעבען און וואָס ווערען אויסגעשטודירט אין דער געשיכטס-וויסענשאַפט. עס ליעגט קלאָר אויף דער האַנד, אַז אויב מיר קאָנען מיט דער הילף פון דער געשיכטס-וויסענשאַפט בעווייזען, אַז אין דעם געזעלשאַפטליכען לעבען *מוז* פערווירקליכט ווערען דער סאָציאַליסטישער ענד-ציעל, ווייל אַלע געשיכטליכע קרעפטען טרייבען מיט נויטווענדיגקייט צו איהם, איז יעמאָלט זיין וויסענשאַפטליכע בעדינגונג אַ פאָלקאָמענע און אַן אַבסאָלוטע, וואָס קאָן שוין ניט צולאָזען קיין ברעקעל ספק.

בעווייזט מען מיר וויסענשאַפטליך, אַז איך *זאָל* קעמפפען פאַר דעם סאָציאַליזם דערפאַר, וואָס ער וועט אַריינברענגען אַ געוויסען *בעסערען* צושטאַנד אין דעם לעבען פון די מאַסען, קאָן איך דערויף ענטפערן: מיך אַרט ניט, אַז די מאַסען וועלען בלייבען אויף דעמזעלביגען מעמד, אויף וועלכען זיי זענען איצטער.

אָדער: מען קען פערבעסערען דעם מעמד אויך אָהן דעם סאָציאַליזם. אָדער: ווער וויס, צי די מענשען וועלען פערווירקליכען אייער אידעאַל. אָדער: אייער אידעאַל געהט להיפך צו די געזעצען פונ'ם סאָציאַלען לעבען און דער ענטוויקעלונג פון דער מענשהייט.

בעוויזט מען מיר אָבער, אַז דער סאָציאַליזם **מוז** סיי ווי סיי פערווירקליכט ווערען (צי ער געפעלט מיר, צי ניט), ווערען ביי מיר אָבגענומען אַלע טענות אנטקעגען איהם, און אויב איך נעהם איהם ניט אָן, געה איך יעמאָלט להיפך צו דער וויסענשאַפט, און אַז איך קעמפף אנטקעגען איהם, שטעל איך מיך יעמאָלט אויף דעם שטאַנדפונקט פון יענע ווילדע, וואָס ווילען מיט אַ ליאַרעמדיגען געפילדער ניט צולאָזען, עס זאָל אַריינטרעטען אַ זון-פינסטערניס.

פון אָט דעם גרונד-מאָטיוו (ווי אויך פון נאָך אַ סך אַנדערע) איז אויסגעוואַקסען דער „וויסענשאַפטליכער" סאָציאַליזם פון מאַרקס און ענגעלס.

מיר וועלען אין דעם היינטיגען אַרטיקעל ברענגען אייניגע אַרגומענטען, וואָס בעווייזען, אַז אָט דער שטאַנדפונקט איז אייגענטליך אַ ריינע אוטאָפּיע, וואָס פּאַטשט אין פּנים אַלע פאָדערונגען פון דער וויסענשאַפט. דאָ אָבער האָבען מיר צו בעמערקען, אַז, אַ חוץ דער וויסענשאַפטליכער בעגרינדונג פון אַ וועלכען עס איז ענד-ציעל, קאָנען מיר אויך האָבען אַ **פילאָסאָפישע בעלייכטונג** פון דעם ענד-ציעל, און פון דעם שטאַנדפונקט האָט דער מאַרקסיזם נאָך מעהר רעכט צו פאָדערען, מען זאָל זיך רעכענען מיט איהם, איידער פון דעם שטאַנדפונקט פון דער ריינער וויסענשאַפט.

אונטער דער פילאָסאָפיע פון אַ געזעלשאַפטליכען ענד-ציעל פערשטעה איך די בעלייכטונג, וואָס ער בעקומט, ווען מען שטעלט איהם אַריין אין די שטראַהלען פון אַן איינהייטליכער וועלט-און לעבענס-אַנשויאונג אָדער פון יענעם געדאַנקען-סיסטעם, וואָס פערנעהמט ביי אַנדערע דעם פּלאַץ פון אַזאַ איינהייטליכער וועלט-און לעבענס-אַנשויאונג: דער רעליגיעזער גלויבען ביי אייניגע, די ערקענטניס-קריטיק ביי אַנדערע. דער מאַרקסיזם איז גאַנץ בעשטימט אַ פילאָסאָפישע וועלט-און לעבענס-אַנשויאונג, וועלכע ענדיגט זיך מיט אַ געשיכטס-פילאָסאָפיע, וואָס אַלע ליניען איהרע

לויפען זיך צונויף אין איין פונקט: דעם צוקינפטיגען נצחון פון דעם סאָציאַליזם. אַלע אַזעלכע סיסטעמען, וואָס ווילען בעלייכטען אַ געזעלשאַפטליכען ענד־ציעל מיט די שטראַהלען פון דער געשיכטס־פילאָסאָפיע, רופ איך אַן היסטאָריאָ־סאָפישע, און דער ציעל פון אונזער היינטיגען אַרטיקעל איז צו דערקלעהרען, פאַר וואָס מיר זאָלען די פילאָסאָפישע בעלייכטונג פון דעם סאָציאַליזם ניט זוכען אויף דעם היסטאָריאָ־סאָפישען וועג. נאָך שאַרפער מוזען מיר, פערשטעהט זיך, אַרויסטרעטען אַנטקעגען דעם געדאַנק — צו זוכען אין דער היסטאָריאָ־סאָפיע די וויסענשאַפטליכע בעגרינדונג פון דעם סאָציאַליזם.

הייסט עס, אַז מיר מיינען דאָ צו טרעפען ניט נאָר דעם מאַרקסיזם, נאָר איבערהויפט אַלע מעגליכע היסטאָריאָסאָפישע סיסטעמען. מיר וועלען אָבער דער עיקר האָבען צו טהאָן מיט דעם מאַרקסיזם, ווייל ער הערשט אין דער סאָציאַליסטישער געדאַנקען־וועלט און ווייל זיינע פעהלערן זענען דאָס רוב פעהלערן פון יעדער היסטאָריאָ־סאָפיע בכלל.

.1

יעדע היסטאָריאָסאָפיע איז אויפגעבויט אויף דעם גלויבען, אַז דער מענשליכער גייסט קאָן ריין אָביעקטיוו אויספאָרשען די געזעצען פון דער געשיכטליכער ענטוויקעלונג און אויף דעם גרונד פון יענע געזעצען פאָראויסזעהן, וואוהין עס טראָגט זיך דער געשיכטליכער שטראָם.

עס זענען דאָ אַ סך טעמים, וואָס וואַרפען אַרויף אַ גרויסען חשד אויף די מעגליכקייט פון אַזאַ היסטאָראָסאָפיע בכלל. עס קאָן זיך אַרויסווייזען, אַז אַזאַ אויפגאַבע שטייגט אַריבער די גרענעצען פון אַ מענשליכען שכל און מוז צוגערעכענט ווערען צו דער צאָהל פון יענע וויסענשאַפטליכע אונטערנעהמונגען, וואָס האָבען זיך אויסגעדוכט, אַז זיי זענען דערגרייכבאַר, פון וועלכע מען האָט זיך אָבער געמוזט אָבזאָגען, ווייל וייער אונמעגליכקייט איז קלאָר געוואָרען פאַר דעם מענשליכען געדאַנק.

כדי צו מאַכען איינפאַכער אונזער אונטערזוכונג, לאָמיר דער־ווייל אָננעהמען, אַז אַזאַ אָביעקטיווע, ריין־וויסענשאַפטליכע

היסטאָריאָ־סאָפיע איז ביכולת אַרויסצוזאָגען אַבסאָלוט זיכערע נביאות וועגען דער צוקונפט פון דער געזעלשאַפט. אָבער ווי ווייט מען זאָל ניט טרייבען דעם אָפּטימיזם אין דעם פּרט, וועט דאָך קיין ערנסט דענקענדער מענש, וואָס איז בעקאַנט מיט דעם א י צ ט י ג ע ן צושטאַנד פון דער היסטאָרישער וויסענשאַפט, ניט אָבלייקענען, אַז אַזאַ וויסענשאַפטליך־בעגרינדעטע היסטאָריאָסאָפיע איז נאָך דערווייַלע ניטאָ. אויך דער מאַרקסיזם איז ניט קיין אויסנאַהם פון דעם דאָזיגען כלל, ווען אַפילו ב ע ב ע ל פערזיכערט אונז זעהר נאַאיוו, אַז מאַרקס האָט פאַר דער מענשליכער געזעלשאַפט און איהרע אינסטיטוציעס אויפגעטהאָן דאָס, וואָס דאַרווין האָט אויפגעטהאָן פאַר דער נאַטור־געשיכטע. 1)

אַפילו קויטסקי מוז זיך מודה זיין, אַז די ליטעראַטור פון דעם היסטאָרישען מאַטעריאַליזם איז נאָך זעהר א נויט־בעדערפטיגע, אַז די טהעאָריע געפינט זיך נאָך אין איהרע ערשטע שטאַדיען און איהר ענטוויקעלונג קאָן מען בשום אופן ניט פערגלייכען מיט יענער ענטוויקעלונג, וואָס מיר זעהען ביי דעם דאַרוויניזם. 2)

וויל מען דעריבער אויסגעפינען דעם ענד־ציעל, וויסענשאַפטליך בעגרינדען און פילאָסאָפיש בעלייכטען איהם אויף דעם היסטאָריאָ־סאָפישען וועג, ד. ה. בעווייזען דורך די געשיכטס־פילאָסאָפיע, וואָס און ווי אַזוי ע ס מ ו ז ע ל פ י ה כ ר ח פערווירקליכט ווערען אין דעם געזעלשאַפטליכען לעבען, איז יעמאָלט מוזען מיר קודם כל בעקאַנט ווערען מיט אַלע היסטאָריאָ־סאָפישע טהעאָריען, וואָס זענען אַרויסגעשטעלט געוואָרען ביז אַהער, און קריטיש אויספאָרשען, וועלכע פון זיי האָט מעהר וויסענשאַפטליכע שאַנסען, כדי מיר זאָלען קאָנען זיך איהר פערטרויען.

---

1) זעה דעם פּראָטאָקאָל פון דעם האַנאָווערשען פּאַרטייטאָג (דויטש), ז. 97. דער געדאַנק איז נאָך לאַנג פריהער אַרויסגעזאָגט געוואָרען פון דעם סאָציאַל־דעמאָקראַטישען שריפטשטעלער קראַאוזע און איז פון יעמאָלט אָן אָפט איבערגעקייט געוואָרען אין דער מאַרקסיסטישער ליטעראַטור פון אַלע פעלקער.

2) זעה: קאַרל קויטסקי: בערנשטיין און דאָס סאָציאַל־דעמאָקראַטישע פּראָגראַם, ז. 9. זינט יענער צייט האָבען זיך אַפילו אין דעם אָרטאָדאָקס־מאַרקסיסטישען לאַגער גענומען מעהרען אַזעלכע שטימען,

אָבער כדי קריטיש אָבצושעצען די זיכערקייט פון א וועלכער עס איז וויסענשאַפטליכער היפּאָטהעזע, קאָן מען אַנווענדען צוויי וועגען: דעם אינדוקטיוועז און דעם דעדוקטיווען. אויף דעם ערשטען וועג מוסטערען מיר דורך דעם גאַנצען סכום פון אַלע היסטאָרישע פאַקטען און מיר זעהען, צי די היפּאָטהעזע שטימט מיט זיי איין. אויף דעם צווייטען וועג בעטראַכטען מיר גענוי יענעם אור־קוואַל, פון וועלכען די היפּאָטהעזע פליסט ארויס, און מיר פרעגען זיך, צי איהר אויסגאַנגס־פונקט איז אן אבסאָלוט־זיכערער און צי זענען אַלע איהרע איבערגענג פון איין שלוס צו דעם אַנדערן אַזוינע, וועלכע דער לאָגישער דענקען איז מחייב.

על פּי וויסענשאַפטליכען יושר, דאַרף מען פריהער א פּרוב טהאָן דעם אינדוקטיווען וועג און זעהן, אפשר קאָן מען דורך איהם איבערקוקען און פער'אמת'ען די בעסטע היסטאָריאָ־סאָפישע היפּאָטהעזע און אויף אַזא אופן געווינען די ריכטיגע געצייג פאַר די בעגרינדונג און דעם אויפבוי פון דעם ענד־ציעל.

אמת, גאָר גוט וואָלט געווען, ווען מיר וואָלטען זיך אין גאַנצען אָבגעזאָגט פון יעדער היפּאָטהעזע און וואָלטען אליין גענומען אויפ־בויען א ריין אָביעקטיווע געשיכטס־פילאָסאָפיע אויף דעם גרונד פון די היסטאָרישע פאַקטען. אויף דעם ערשטען בליק דאַרף דאָס ניט אויסקומען שווער. ווי דער אסטראָנאָם בערעכענט דעם וועג פון א הימלישען קערפּער, ווען ער ווייס גענוי א פּאָר שטעלען, אין וועלכע דער קערפּער האָט זיך געפונען אין דעם אונענדליכען רוים, אזוי קאָנען מיר אויך אויסרעכענען דעם גאַנצען וועג פון דעם מענשהייטס פּראָגרעס, אויף דעם גרונד פון די פערשיידענע סטאַנ־ציעס, וועלכע ער האָט ביז אהער דורכגעמאַכט. לאָמיר איינ־טהיילען אַלע ערשיינונגען לויט די שטופען פון דער געשיכטליכער ענטוויקלונג. לאָמיר זיכער בעשרייבען דעם באַגאַזש, מיט וועל־כען די מענשהייט איז ארויסגעטרעטען אויף איהר היסטאָרישען וועג. לאָמיר פערגלייכען די צווייטע שטופע מיט דער ערשטער, און זעהן, וואָס האָט די מענשהייט אוועקגעוואָרפען, וואָס האָט זי אָבגעשוואַכט, וואָס האָט זי פערשטאַרקט, וואָס איז ביי איהר געבאָרען געוואָרען אבסאָלוט נייעס און אונטער וועלכע דרויסענ־דיגע בעדינגונגען איז דאָס אַלץ געשעהן. געשטיגען פון שטופע צו שטופע, אומעדום אויסגעשפּירט, וואָס עס שטאַרבט אָב און

וואָס עס ווערט געבאָרען, וואָס עס ווערט פערשטאַרקט און וואָס עס ווערט אָבגעשוואַכט, וועלען מיר סוף־כל־סוף האָבען דעם גאַנצען נויטיגען מאַטעריאַל, כדי אויסצומאָלען יענע ליניע, אין וועלכער עס געהט די ענטוויקעלונג פון דער מענשהייט, און יענעם פונקט אין דער צוקונפט, צו וועלכען זי שטרעבט איצטער.

דאָס וואָלט אודאי געווען דער איינפאַכסטער אופן, וואָס וואָלט אונז אין גאַנצען בעפרייט פון היפּאָטהעזען. די צרה איז אָבער, וואָס אפילו ביי דעם פּשוט'ען אויפזוכען און בעשרייבען פון אַ וועלכען עס איז פאַקטישען מאַטעריאַל קאָן מען ניט אויסקומען אָהן אַ וועלכער עס איז היפּאָטהעזע. אפילו די נאַטור וויל אונז מיט גוטען, ד. ה. דורך איינפאַכע, ריין אָביעקטיווע בעאָבאַכטונגען, ניט אַרויסגעבען איהרע סודות. ווי אַ פער'עקשן'טען פערברעכער אין די צייטען פון דער אינקוויזיציע, אַזוי מוז מען איצט פייניגען די נאַטור, זי זאָל אויסזאָגען וואָס זי וויים. עקספּערימענט רופט זיך יענער צוואַנג, וועלכען מיר ווענדען אויף איהר אָן. אַ פּשיטא שוין די געשיכטע! דאָ וועט מען מיט דעם פּשוט'ען גלאָצען און גאַפירען ניט קאָנען מאַכען קיין איין וויסענשאַפטליכען שריט.

אפילו דער אַלטער העגעל, וואָס האָט אַזוי געגלויבט אין דער מאַכט פון דעם שכל אַרויסצוגעפינען דעם אמת פון דער ווירקליכקייט, ער, דער פאָטער פון אַלע מאָדערנע אָביעקטיוויסטען, האָט שוין פערשטאַנען, אַז ביי דער אבסאָלוט ריכטיגער עמפּירישער אויספאָרשונג פון דער געשיכטליכער ווירקליכקייט מוז די זאַך אַראָבלויפען ניט גאָר גלאַט. „די געשיכטע", זאָגט ער, „דאַרפען מיר נעהמען, ווי זי איז; מיר דאַרפען זיך בעגעהן היסטאָריש, עמפּיריש, אָבער אַ ריין אָביעקטיווע אויפפאַסונג פון דער געשיכטע איז ניטאָ. 3) אפילו דער געוועהנליכער און מיטעלמעסיגער געשיכטס־שרייבער, וואָס מיינט, אַז ער נעהמט נאָר אויף דעם דרויסענדיגען מאַטעריאַל, איז ניט פּאַסיוו אין זיין דענקען. ער ברענגט מיט זיך זיינע קאַטעגאָריען און דאָס וואָס איז דאָ, זעהט ער דורך זיי. 4)

3) העגעל'ס געשיכטס־פילאָסאָפיע (1840), ז. 11.

4) דאָרטען גופא, ז. 13.

אין אַן אַנדער אָרט, אין זיין איינליימונג צו דער געשיכטע פון
דער פילאָסאָפיע, ברענגט העגעל אַרויס אַ געדאַנק, וואָס שטימט
אין גאַנצען צו דעם נאָר וואָס געזאָגטען; שוין אַ דאַנק דער נויט־
ווענדינקייט **אויסצוקלייבען** דעם מאַטעריאַל פאַר דער
אונטערזוכונג, מוז דער פאָרשער בלי שום תנאי אַריינפאַלען אין אַ
סוביעקטיוויזם. 5)

די ריכטיגע מעטהאָדע פון דער געשיכטליכער פאָרשונג פער־
לאַנגט, מען זאָל מיט געוואַלד אַרויסרייסען נאָר איינינגע אויסער־
וועהלטע געשיכטליכע פאַסירונגען, ווייל אויב מען זאָל זיך אָב־
געבען מיט דעם קאָנסטאַטירען פון אַלץ, וואָס איז געשעהן אין
איין צייט, און פון אַלץ, וואָס איז געקומען אין דער נעקסטער צייט,
וועלען מיר האָבען פאַר אונז אַזאַ אונגעהייערע סומע פון איינ־
צעלנע פאַקטען און די סומע וואָלט געוועזן אַזוי פערפּלאָנטערט,
אַז קיין מענשליכער קאָפּ וואָלט מיט איהר ניט פערטיג געוואָרען,
ווי געניאַל ער זאָל ניט זיין. אָט דאָ זעהט מען ערשט קלאָר איין
די טובה, וואָס גוטע היסטאָריאָסאָפישע היפּאָטהעזען טהוען דער
וויסענשאַפטליכער פאָרשונג. זיי גיבען אונז בעשטימטע פראַגען,
וועלכע מיר דאַרפען שטעלען דעם געשיכטליכען מאַטעריאַל. זיי
גיבען אונז אַן אַריאַדנע־פאַדים, מיט וועלכען מיר קאָנען זיך אָריענ־
טירען אין דעם לאַבירינט פון די איינצעל־פאַקטען.

עס פערשטעהט זיך, אַז דעם פאָדים גיט מען ניט צוליעב
דעם, מען זאָל אויף איהם אָנהענגען, ווי פּעריל אויף אַ שנור,
נאָר יענע פאַקטען, וואָס פאַסטען צו אַ וועלכער עס איז שוין אָנ־
גענומענער סברה; די איבעריגע פאַקטען אָבער, וואָס געהען
להיפּך צו איהר, זאָל מען אין גאַנצען לאָזען אָן אַ זייט. ניין, דער
פאָדים איז געגעבען, כדי מיר זאָלען קאָנען אויסגעפינען אַלע זיינע
קעהרונגען און ווענדונגען אין דער געשיכטע, אָביעקטיוו שילדערן
זיין גאַנצען געשיכטליכען גורל. דאָס עקאָנאָמישע לעבען, רעלי־
גיאָן, איינענטהום, פּאָליטיק, דאָס אַנזאַמלען און פערטהיילען פון
מאַטעריעלע און גייסטיגע אוצרות, — דאָס אַלץ און נאָך אַנדערע
„קאַטעגאָריען" פון דעם היסטאָרישען געשעהן זענען אַריאַדנע־
פעדים. מען מוז זיי קאָנען אַרויסגעפינען אין דעם פערפּלאָנ־

5) העגעל'ס געשיכטע דער פילאָסאָפיע, בד. 1. (1837), ז. 7—8.

טערטען געוועב פון דעם געשיכטליכען לעבען און אויסשטודירען, פון וואנען זיי ציהען זיך, וואוהין זיי לויפען און ווי זיי פערבינדען זיך איינער מיט די אנדערע. אויף אזא אופן וואלט מען געקאנט ארויסברענגען די וויכטיגסטע קאוזאלע בעציהונגען אין דער געשיכטע. איז מען מיט דעם פארטיג געווארען, איז שוין יעטאלט גיט אזוי שווער אויסצופרובירען די פערשיידענע היפאטהעזען און אבצו'משפט'ען, ווער איז גערעכט: מארקס מיט זיין מיינונג, אז אלץ שטאמט פון דער „עקאנאמיקע", אדער באקל, וואס זאגט, אז די הויפט־ראליע אין דער געשיכטע שפיעלט דאס אגזאמלען און פערטהיילען פון וויסענשאפט און קענטעניס, אדער נאר, צ. ב., פיוסטעל־דע־קולאנזש, וואס מיינט, אז אלץ הענגט אב ווי די רעליגיעזע געדאנקען און מנהגים.

די אויספיהרונג פון אונזער אויפגאבע ווערט, ווי מען זעהט, א סך לייכטער, א דאנק די פערשיידענע היסטאריאסאפישע היפאטהעזען. זי ווערט א סך לייכטער, אבער ניט מעהר ווי לייכטער. עס בלייבט נאך א גרויסע שוועריגקייט, וואס אין איהר איז שוין ניט דער מאטעריאל שולדיג, נאר די היפאטהעזע אליין. כדי ריכטיג אויסצוגעפינען די היסטארישע שיקזאלען פון א וועלכען עס איז געשיכטליכען „פאדים", מוז מען פריהער גאנץ קלאר ארויסברענגען דעם זין פון דעם „פאדים", פינקטליך און גענוי בעשרייבען וו.ור דער „פאדים" בעטייט.

נעהמען מיר, צ. ב., די מארקסיסטישע געשיכטס־פילאסאפיע, דעם געדאנק, אז אלע היסטארישע ערשיינונגען ווערען דערקלעהרט דורך דעם עקאנאמישען פראצעס. ווילען מיר איבערקוקען די פאקטען פון דער געשיכטע און אבשעצען די ריכטיגקייט פון דעם געדאנק, מוזען מיר דאך קודם כל וויסען, וואס אזוינס איז דער „עקאנאמישער פראצעס"; וואס האבען מארקס און ענגעלס פערשטאנען אונטער דעם בעגריף; וואס דארף ער אונז דערקלעהרען אין דער געשיכטע און ווי אזוי ווערען ערשיינונגען דורך איהם דערקלעהרט.

ווענדען מיר זיך מיט די שאלות צו די ווערק פון מארקס און ענגעלס, 6) געפינען מיר, אז דער עקאנאמישער פונדאמענט פון

---

6) איך זאג אויסדריקליך: נאר די ווערק פון מארקס און

דעם געזעלשאַפטליכען לעבען ווערט אָנגעווענדט צו דער דערקלערונג פון געשיכטליכע ערשיינונגען אויף אַזוי פיעל פערשיידענע אופנים, אַז אויסצוגעפינען דעם זין פון יעדען אופן געהערט צו די שווערסטע פּראָבלעמען פון דער מאַרקס־פאָרשונג.

די מאַכט פון דער עקאָנאָמיק דערבליקט מאַרקס ערשטענס אין דעם בעשטרעבען פון דעם מענשען צו זיכערן זיין מאַטעריעלע עקזיסטענץ אָדער צו פערמעהרען זיין רייכטהום, וואָס פיהרט צו דעם יאָגען זיך נאָך „מעהרווערטה“ אָדער צו דעם קאַמפף פאַר העכערע שכירות א. ד. גל.

די עקאָנאָמיק טרעט, צווייטענס, אַרויס אין יענע ווירקונגען, וועלכע דער אַרבייטס־פּראָצעס און די אַרבייטס־בעדינגונגען קריצען איין אין דעם גוף און אין דער נשמה פון די אַרבייטער. אהערצו געהערט צ. ב. יענע ווירקונג, דורך וועלכע די געמיינזאַמע אַרבייט אין דער פאַבריק בעשאַפט אַ געוויסען קאָמוניסטישען שטריך אין דער פּראָלעטאַרישער לעבענס־אַנשויאונג.

דעם עקאָנאָמישען פאַקטאָר אין דער געשיכטע ווערט דריטענס צוגעשריעבען די ראָליע פון יענער הויפּט־אורזאַך, וואָס האָט בעשאַפען די צוטהיילונג פון דער געזעלשאַפט אין איינצעלנע קלאַסען.

די געשיכטליכע ראָליע פון דער עקאָנאָמיק ווערט, פערטענס, אויסגעטייטשט אין דעם זין, אַז די ענטוויקלונג פון די פּראָדוקטיוו־קרעפטען איז דער אייגענטליכער אַנטרייבער פון דעם גאַנצען געזעלשאַפטליכען פּראָצעס.

די עקאָנאָמישע ערשיינונגען שפּיעלען, פינפטענס, די ראָליע פון דער ערשטער אורזאַך, פון דעם ערשטען שטויס־געבער, וואָס רופט אַרויס אין לעבען אַנדערע, ניט עקאָנאָמישע ערשיינונגען, וועלכע ענטוויקלען זיך שוין דורך אייגענע קרעפטען אָהן דער הילף פון דעם ערשטען שטויס־געבער. אַזוי למשל האָט די עקאָנאָמישע נויט געטריעבען אין בבל און מצרים גוט אַכטונג צו געבען אויף די געוויסערם פון זייערע טייכען, צו שטו־

ענגעלס גופא. מיט די אַרבייטען פון די „מפרשים“ און „פוסקים“, די „ראשונים“ און די „אחרונים“, האָט מען אין דעם פּונקט לחלוטין ביז וואָס צו רעכענען זיך.

דירען די צ י י ט ע ן, אין וועלכע זיי קומען פאָר, און דאָס האָט געפיהרט צו דעם אָנהויב פון דער אַסטראָנאָמיע.

די עקאָנאָמיקע איז, ז ע ק ס ט ע נ ס, די נויטוועגדיגע פ אָ ר ־ ב ע ד י נ ג ו נ ג פאַר אַ העכערען קולטורעלען לעבען. דער מענש, זאָגט מארקס, מוז פריהער עסען און טרינקען, איידער ער קאָן דענקען וועגען פּאָליטיק אָדער רעליגיאָן.

ז י ע ב ע נ ט ע נ ס ווערט די היסטאָרישע בעדייטונג פון דער עקאָנאָמיק פערשטאַנען אַזוי, אַז די עקאָנאָמישע בעדינגונגען פון דעם לעבען זיינען דער ה ו י פּ ט ־ ע נ י ן, מיט וועלכען עס בעשעפטיגט זיך דער סאָציאַלער און דער עטהישער געדאַנק פון דער פּראָגרעסיווער מענשהייט, און אויף אַזאַ'ן אופן ווירקט זי אויף דעם אויפבוי פון די געזעלשאַפטליכע אידעאַלען. „דער מאָדערנער סאָציאַליזם" איז צ. ב., לויט ענגעלס, „כפי זיין אינהאַלט קודם כל אַ פּראָדוקט פון דעם אָנבליק (דער אַנשויאונג) פון איין זייט אויף די קלאַסען־געגענזעצען צווישען בעזיצענדע און ניט־בעזיצענדע, לוין־ארבייטער און בורזשואַ, וואָס הערשען אין דער מאָדערנער געזעלשאַפט, פון דער אַנדערער זייט — אויף די אַנאַרכיע, וואָס הערשט אין דער פּראָדוקציע". 7)

א כ ט ע נ ס, איז די עקאָנאָמיקע אָפטמאָל, לויט מארקס, דער ת ו ך פון אַ וועלכער עס איז געזעלשאַפטליכער ערשיינונג. אַזוי זיינען, צ. ב., די ליבעראַלע אידעאַלען פון פרייהייט, גלייכהייט און ברידערליכקייט ניט מעהר ווי אַ מ אַ ס ק ע אויף ריין עקאָנאָמישע אינטערעסען.

און מיט די אַכט נאָר וואָס אויסגערעכענטע אויסטייטשונגען פון דעם בעגריף און דער ראָלע פון דער עקאָנאָמיק זיינען נאָך ניט אויסגעשעפּט אַלע ראָלען, וועלכע די עקאָנאָמיק שפּיעלט אין דעם געזעלשאַפטליכען לעבען. וועלכע ראָלע איז די ריכטיגסטע? די וויכטיגסטע?

אין פּלוג, איז דער בעסטער ענטפער פאַר דער מארקסיסטישער היפּאָטעזע: אַ ל ע אַ כ ט (און אויב עס איז דאָ נאָך, איז אויך אַלע יענע)!

אָבער דאָס איז ניט מעהר, ווי אין פּלוג. ס'איז דאָך קלאָהר, אַז

7) פר. ענגעלס, אַנטי־דיוהרינג (1894), ז. 1.

די אלע בעדייטונגען קאנען ניט צונויפגעמישט ווערען אין איין טאפ. מען בעקומט א גאנץ אנדער בילד פון דיזן היסטארישען מאטעריאליזם, עס ווענדט זיך אן דעם, וועלכען ווירקונגס-אופן פון דער עקאנאמיק מען האלט פאר דעם וויכטיגסטען. האט צ. ב. די עקאנאמיק מעהר ניט ווי די בעדייטונג פון א פ ו נ ד א מ ע נ ט (א „באזיס"), אויף וועלכען עס ווערען אויפגעבויט די העכערע „אידעאלאגישע" גארענס, קאן אפילו דער כפל-שמונה'דיגער אידעאליסט זיין צופריעדען מיט אזא אויסטייטשונג, ווייל א פונדאמענט בעדינגט נאר אין ענגע גרעניצען די געשטאלט און דעם צוועק פון דעם „איבערבוי". אויף איין און דעם זעלביגען פונדאמענט קאן אויפגעבויט ווערען א פאבריק, א תפיסה, א קאנצערט-הויז, א קירך, א בית-מדרש.

בעטראכט איהר די עקאנאמיק ניט מעהר ווי א ב ע ד י נ ג ו נ ג פאר דער העכערער קולטור, איז דעמאלט איהר ראליע אין דער געזעלשאפט אפשר ניט גרעסער, איידער די ראליע פון דער לופט אין די ביאלאגישע פראצעסען פון דעם לעבען. אהן עסען און טרינקען קאן מען ניט בעשאפען קיין קולטור, ווי מען קאן ניט לעבען אהן לופט. אבער וועלכען משוגע'נעם וועט אויף דעם סמך איינפאלען דער געדאנק, אז אלע ביאלאגישע פארמען, אלע פערשיידענהייטען אין דעם בוי און דעם לעבען פון די פלאנצען און די חיות, דערקלעהרען זיך דורך די פערשיידענהייטען פון דעם לופט-צושטאנד. אפילו די פאנאטיקער פון דער קלימאטען-טהעאריע וועלען ניט דערגעהן צו אזא עקסטרעם.

און א גאנץ אנדער בילד בעקומט איהר פון דעם מארקסיזם, ווען איהר נעהמט אן, אז די עקאנאמיק איז די אורזאך פון דעם היסטארישען קלאסען-קאמפף:

ווידער אנדערש זעהט ער אויס, ווען איהר מיינט, אז די עקאנאמישע ערשיינונגען זיינען דער הויפט-ענין, וועגען וועלכען עס פלאגט זיך דעם מענשען'ס איידעלער זין.

און זיינען שוין אט די אלע אויסטייטשונגען, וואס מיר האבען ארויסגעפונען פון מארקס' און ענגעלס' שריפטען, אלע גאנץ קלאר?

נעהמט צ. ב. די ענטוויקעלונג פון די פראדוקטיוו-קרעפטען, וואס שפיעלט באמת די הויפט-ראלע אין מארקס' געדאנקען. וואס איז ד א ס אזוינס? ערשט אין דער לעצטער צייט האט מען איינגעזעהן, אז די ריכטיגע אויסטייטשונג פון דעם בעגריף איז ניט

נאָר א לייכטע זאַך אין דער מארקס־פאָרשונג. עס איז קלאָר, אז דער אויסזעהן פון דעם מארקסיזם הענגט זעהר פיעל אָב פון דעם פּירוש אויף דעם בעגריף: „פּראָדוקטיוו־קרעפטען". איהר קאָנט זיך שטיצען אויף ערגעץ א פּסוק אין מארקס און אריינרעכענען דעם ארבייטענדען מענשען גופא צו די פּראָדוקטיוו־קרעפטען. יעמאָלט פערליערט דער מארקסיזם זיין גאנצען עקאָנאָמיש־מאטעריאַליסטישען אויסזעהן. די ענטוויקלונג פון דעם ארבייטענדען מענשען, זיינע השלמות און קענטעניס, זיינע בעדערפעניס און בענקשאַפטען ווערען מיט דעם גופא דערהויבען צו דער מדרגה פון א הויפּט־בעוועגער, וואָס בעוועגט די איבעריגע ערשיינונגען. שטיצט איהר זיך אבער אויף אן אנדער פּסוק אין מארקס און איהר רעכענט, אז די פּראָדוקטיוו־קרעפטען זיינען נאָר יענע מעכאניש־פיזיש־כעמיש־ביאָלאָגישע נאטור־קרעפטען, וואָס דער מענש קאָן אָנווענדען אין דער פּראָדוקציע (ווינד, דאמפף, עלעקטריציטעט, מוסקעל־קראַפט פון מענש און חיה א. ד. גל.) האָט איהר ווידער אן אנדער בילד, אין וועלכען די ראָלע פון דער מענשליכער פּסיכיק זינקט שוין בלי ערך אראָב. און אויך אין דעם לעצטען פאַל איז דער ענין פון די פּראָדוקטיווע קרעפטען נאָך ניט אין גאנצען קלאָר. וואָס הייסט: די פּראָדוקטיוו־קרעפטען, וואָס דער מענש קאָן אָנווענדען אין דער פּראָדוקציע? מיינט מען דאָס יענעם צושטאנד פון טהעאָרעטישען וויסען, וואָס ליעגט אין די ביכער, אָדער יענעם צושטאנד פון דער פּראקטישער טעכניק, וואָס איז פערווירקליכט געוואָרען אין דעם פּראָדוקציאָנס־פּראָצעס? איך דארף דאָ ניט ווייטער אויסשפּינען, וואָס פאַר א געוואַלטיגער חלוק עס הערשט צווישען די צוויי פּרושים, און ווי פערשיידען עס ווערען די „מארקסיזמען", עס ווענדט זיך אָן דעם, אין וועלכען פּירוש איהר גלויבט.

די אַלע פראגען און פּראָבלעמען פון דעם מארקסיזם זיינען אבער נאָך גאָר ניט פערענטפערט געוואָרען אין דער מארקס־ליטעראטור; נאָך מעהר, זי לערנט זיך ערשט, ווי אזוי אוועקצושטעלען זיי... מען האָט זיך נאָך גאָר ניט פאנאנדערגעקליבען אין אזעלכע פּרימיטיווע פראגען ווי, וואָס איז עקאָנאָמישער שטויס־געבער, עקאָנאָמישער בעוועגער און זקאָנאָמישער תוך פון א וועלכער עס איז געזעלשאפטליכער ערשיינונג.

דערפון איז געדרונגען, אז דער פשוט'ער זין פון דעם מארקסיזם איז נאך לגמרי ניט קלאר און אז איידער מיר קאנען געהן איהם אבפרובען אויף דעם פראביר־שטיין פון דער געשיכטליכער ערפאהרונג, מוז מען קודם כל אויספארשען דעם ריכטיגען מיין פון זיינע געדאנקען.

און כמעט אין דערזעלביגער לאגע געפינען מיר זיך ניט נאר בנוגע דעם מארקסיזם. נעהמט מען זיך כדבעי צו יעדער היסטאריא־סאפישער היפאטעזע, זעהט מען, אז זי איז נאך וויט צו זיין בעלויכטען פון אלע זייטען און דערקלעהרט אין אלע פונקטען.

פאר דער טהעאריע איז דאס ניט קיין גרויסער אומגליק. די טהעאריע האט צייט. אבער מיר זוכען דאך די טהעאריע ניט צוליעב טהעאריע, נאר כדי זי זאל אונז העלפען אויפבויען און פעלזען־פעסט איינפונדעווען אונזער ענד־ציעל. וואס זאלען מיר ביי אזא לאגע טהאן?

.2

אויב מיר ווילען, אז אונזער געזעלשאפטליכער ענד־ציעל זאל דוקא בעגרינדעט ווערן דורך דער געשיכטס־פילאסאפיע, און אויב די געשיכטס־פילאסאפיע קאן ניט אויסגעפארשט ווערען אנ־דערס, סיידען אויף דעם אינדוקטיווען וועג, בלייבט פאר אונז נאר איין אויסוועג: מיר דארפען דערווייל זיך אין גאנצען אבזאגען פון א וועלכער עס איז פראקטישער טהעטיגקייט און אוועקלויפען אין די ביבליאטעקען און אין די ארכיוועו. דארטען דארפען מיר זעהען אויסצושטודירען גרינדליך אלע היסטארישע פאקטען, אלע געשיכטס־פילאסאפישע היפאטעזען, כדי אויסצוגעפינען די ריכ־טיגסטע פון זיי. פיעבערהאפט דארפען מיר דארטען אנפיהרען אונזער ארבייט, כדי וואס גיכער קומען צו א וועלכען עס איז רע־זולטאט, ווייל דאס געזעלשאפטליכע לעבען קאן דאך ניט בלייבען שטעהן שטיל, ביז מיר וועלען פארטיג ווערען מיט אונזערע טהעאריען.

עס פערשטעהט זיך, אז אין דער ווירקליכקייט וועלען מיר זיך מוזען אבזאגען פון אזא וועג. „די קונסט איז לאנג, און קורץ איז אונזער לעבען“: די אינדוקטיווע אויספארשונג פון דער געשיכטע קאן אוועקנעהמען די צייט פון עטליכע דורות און בעזונדערס רייך

אין טהעארעטישע קרעפטען קאן א סאציאליסטישע פארטיי ניט זיין. די מאטעריאליסטישע געשיכטס־אויפפאסונג, זאגט קויטסקי, קאן ווייטער געבויט ווערען נאר פון די סאציאליסטען, די אנהענגער פון אן ארעמער, קעמפפענדער פארטיי; זייער גאנצע צייט נעהמט אוועק אויף ארבייט צוליעב פערדינסט און די ביסעל פרייע צייט מוזען זיי אוועקגעבען פאר די פראקטישע קעמפפען... און אין דער צוקונפט קאן דאס דערווייל ניט ווערען בעסער. די פראקטישע בעדייטונג פון'ם סאציאליזם וואקסט און אין דעם ערך וואקסען אויך די פראקטישע פאדערונגען, וועלכע מען מוז שטעלען צו דער סאציאליסטישער „אינטעליגענץ", און די צאהל פון יענע קרעפטען, וואס מען קאן אוועקגעבען פאר דער טהעאריע, ווערט אלץ קלענער און קלענער. 8)

פון דער אנדער זייט [illegible] מוז [illegible] זיין ווי[illegible]. הייסט עס, אז מיר מוזן [illegible] פון דעם [illegible] וועג. און אין דער [illegible]! [illegible] זאלן מיר נישט א טריט מאכן אונזער מזל [illegible] דער [illegible] [illegible] זאלן מיר אזוי באלען כורעים פאר די [illegible]? איז דאך א „[illegible] געזעץ[illegible]" ניט פויל [illegible], [illegible] גאנצע [illegible]חנות אינצעלנע [illegible]־סירונגען? א הויז דאס איז די אינדוקציאן, ווי מיר דערזעבן געזעצהיין ,זעהר שווער, בעת דער דעדוקטיווער וועג איז זעהר לייכט. קוים געפינען מיר אוים א וועלכען עס איז ריכטיגען אלגעמיינעם כלל, קאנען מיר שוין פון דעם כלל ארויסברענגען די נויטווענדיגסטע פועל־יוצא'ס פאר די ענטוויקלונג פון דער גאנצער מענשהייט.. די אינדוקציאן מוז פערנעהמען עטליכע דורות; די דעדוקציאן אבער קען ארויסשטעלען א פאאר ריכטיגע סיללאגיזמען און פערענטפערען די שאלה, כמעט ווי שפיעלענדיג.

לאמיר נעהמען, צום בייספיעל, די געשיכטע פון דעם ערדבעזיץ און די צוקונפט פון די אגרארע אייגענטהומס־פארמען ווי זיי ווערען בעהאנדעלט אין דער מארקסיסטישער ליטעראטור. ווי לייכט און פשוט ווערט דאס גאנצע פראבלעם פאנאנדער געפלאנטערט ביי ענגעלס'ן, א דאנק א פאאר אלגעמיינע כללים!

---

8) קויטסקי: בערנשטיין און דאס סאציאל־דעמאקראטישע פראגראם, ז. 11.

„אלע קולטור־פעלקער, שרייבט ענגעלס, הויבען אן מיט א שותפות'שען אייגענטום אויף דעם באדען. ביי אלע פעלקער, וואס טרעטען אריבער א געוויסע אורשפרינגליכע שטופע אין דער ענטוויקעלונג, ווערט דער שותפות'שער אייגענטום, א דאנק דער ענטוויקעלונג פון דער ערד־ארבייט, א שטער פאר דער פראדוקציאן. ער ווערט אבגעשאפט, אבגעלייקענט, און פערוואנדעלט אין פריוואט־אייגענטום נאך לענגערע אדער קירצערע איבערגאנגס־שטופען. אבער אויף א העכערער שטופע פון דער ערד־ארבייט, וועלכע ווערט אריינגעפיהרט גופא דורך דעם פריוואט־אייגענטהום אויף דעם באדען, ווערט דער פריוואט־אייגענטהום צוריק א שטער פאר דער פראדוקציע, ווי מיר זעהען דאס איצטער סיי ביי דעם קליינעם, סיי ביי דעם גרויסען גרונד־בעזיץ. עס טרעט ארויס מיט נויטווענדיגקייט די פאדערונג, אויך איהם אבצולייקענען און ווידער צו פערוואנדלען אין א שותפות'שען אייגענטהום. אבער די פאדערונג בעדייט ניט, מען זאל ווידער איינפיהרען דעם אלטען שותפות'שען אייגענטהום פון פריהער, נאר דאס אויפלעבען פון א סך א העכערער, און אנטוויקעלטערער פארם פון שותפות'שען בעזיץ, וועלכע וועט ניט נאר ניט זיין קיין שטער פאר דער פראדוקציע, נאר אדרבא, וועט זי [illegible] פון איהר די קייטען און וועט איהר ערלויבען אין גאנצען אויסצונוצען די מאדערנע כעמישע ענטדעקונגען און מעכאנישע ערפינדונגען". 9)

די שטעלע פון ענגעלס'ן האבען מיר אריינגענומען פון יענעם בוך זיינעם, אין וועלכען ער פיהרט א פאלעמיק אנטקעגען דיוהרינגען, און אין וועלכען ער זעהט מיט אלע כחות צו פערטיידיגען די העגעלשע דיאלעקטיק. די ציטאטע געפינט זיך אין יענעם קאפיטעל, וואס בעשרייבט א וויכטיגען טייל פון דער העגעלשער דיאלעקטיק, וואס איז בעקאנט אונטער דעם נאמען „די אבלייקענונג פון דער אבלייקענונג" („נעגאציאן דער נעגאציאן"). אויף די געשיכטע פון דער אגרארישער ענטוויקעלונג ווערט דארט אנגעוויעזען, ווי אויף א ביישפיעל פון יענע דיאלעקטישע געזעצען, וועלכע העגעל האט אויסגעפארשט אין זיין לאגיק. ענגעלס' געדאנק איז דעריבער נאר יעמאלט אבסאלוט ריכטיג, אויב עס איז ריכטיג דער

9) אנטי־דיוהרינג, זייטע 141.

העגעלשער איבער־געדאַנק, אַז יעדע באַוועגונג מוז דורכלויפן אַלע דריי שטופן פון „טעזע, אַנטיטעזע און סינטעזע“. אַז מאַרקס־ענגעלס׳ געזעץ וועגן דער אַנטוויקלונג פון אייגנטום אויף גרונד און באָדן איז ניט געוואונען געוואָרן אויף דעם ריין אינדוקטיווען וועג, קאָן קלאָר ווערן אויף׳ן שטעל, ווי נאָר מען דערמאָנט זיך, אַז ערשטענס — האָבן נאָך ניט „אַ ל ע“ קולטור־פעלקער פערלאָרען דעם געזעלשאַפטליכן אייגנטום אויף גרונד און באָדן, ד. ה., אַז ניט אַלע קולטור־פעלקער זענען שוין אַריין אין דעם פעריאָד פון דער „נעגאַציע“, און אַז קיין פאָלק פון זיי איז נאָך ניט אַריין אין די דריטע פאַזע, אין די „אָבלייקענונג פון דער אָבלייקענונג“.

איהר זעהט, ווי לייכט עס איז אויסצוגעפינען אַבסאָלוטע אמת׳ן אויף דעם דעדוקטיווען וועג? די צרה איז אָבער, וואָס מיט זייער „אַבסאָלוטקייט“ קאָן מען שוין ניט זיין אַזוי זיכער. אין דער דעדוקציע קניטעלט זיך איין רינגעלע אָן דאָס אַנדערע. דער אמת פון איין בעוויז הענגט אויף דעם אמת פון דעם פריהערדיגען בעוויז. און אַלע ריכטיגע דעדוקציאָנען זענען אַ שטריק־לייטער, וועמעס אונטערשטע שטופן גרייכען ביז צו דער ערד, וועמעס „קאָפּ“ אָבער עס הענגט אין דעם וואָלקענדיגען הימעל פון דער אַבסטראַקטער פילאָסאָפיע. ענגעלס׳ געדאַנק הענגט אָב פון אַ העגעלשען איבער־געדאַנק וועגן דער טריאַדישער אַנטוויקלונג. די טריאַדען־לעהרע איז אָבער ווידער אַ פועל־יוצא פון נאָך אַ העכערען, ריין מעטאַפיזישען געדאַנק, אַז יעדע זאַך אין דער וועלט האָט אַן אינוועניגסטען ווידערשפּרוך אין זיך גופא און אַז אַט־דער אינוועניגסטער ווידערשפּרוך איז איינער פון יענע קרעפטען, וואָס טרייבען אָן יעדע באַוועגונג און אַנטוויקלונג. מאַרקס און ענגעלס האָבען אויך געגלויבט אין דער לעהרע פון דעם ווידערשפּרוך, און דעריבער האָבען זיי ניט געהאַט קיין ברעקעל ספק אין דער ריכטיגקייט פון דער טריאַדישער אַנטוויקלונגס־לעהרע. אָבער די פראַגע וועגען דעם ווידערשפּרוך אין אַלץ וואָס עקזיסטירט איז שוין ניט קיין געשיכטס־פילאָסאָפישע פראַגע, און ממילא מוז אונז די דעדוקטיווע געשיכטס־פילאָסאָפיע צוריקפיהרען צו די פראַגען פון דער ריינער פילאָסאָפיע.

ווילען מיר דעריבער וויסען, וואוהין טראָגט דער שטראָם פון

דער געשיכטליכער ענטוויקלונג און וואס זאל זיין אונזער געזעלשאפטליכער ענד־ציעל, דארפען מאר נאר קודם־כל טהעארעטיש אויספארשען, וואס איז אין דער פ י ל א ס א פ י ע ריכטיגער: דער מאניזם אדער דער דואליזם? ווער האט רעכט: העגעל מיט זיין ווידערשפרוך־לעהרע אדער די פארמאלע לאגיק? די טריאדישע ענטוויקלונגס־לעהרע אדער יענע עוואלוציאנס־טהעאריע, אין וועלכער עס גלויבט איצטער די גאנצע פראגרעסיווע מענשהייט, אלע ערנסטע פארשער, און וועלכע איז פריי פון אלע שפיעלערייען מיט טעזע, אנטיטעזע און סינטעזע, וואס קומען אזוי אפט פאר ביי העגעל'ן און אלע זיינע תלמידים.

קומט מען אבער צו אזא פונקט — און צו אזא פונקט איז שוין דער מארקסיזם געקומען — מעג מען, דאכט מיר, אוועקשטעלען די פראגע: איז דא א וועלכע עס איז האפענונג, אז געזעלשאפטליכע טהוער זאלען ווען עס איז קאנען צונויפשטימען זייערע געדאנקען מכח אט די אלגעמיינע פילאסאפישע ענינים? איז דא א וועלכע עס איז האפענונג, אויסצוגעפינען אויף דעם פעלד פון פילאסאפיע אבסאלוט ריכטיגע רעזולטאטען, „אמת'ען פון דער לעצטער אינסטאנץ"?

לאמיר וועגען דעם ענין אויסהערען א דענקער, וועלכען קיינער וועט ניט חושד זיין אין סקעפטיציזם אדער ערקענטניס־טהעארעטישען סוביעקטיוויזם. מיר מיינען טאקע פריעדריך ענגעלס'ן גופא.

„דאס גאנצע פעלד פון דער ערקענטניס", לערנט ער אונז, „קאן מען, לויט דעם אלט־בעקאנטען שטייגער, איינטיילען אין דריי גרויסע אבשניטען: דער ערשטער אבשניט נעהמט ארום אלע וויסענשאפטען, וואס בעשעפטיגען זיך מיט דער ניט־בעלעבטער נאטור און וואס קאנען בעהאנדעלט ווערען מעהר אדער ווייניגער מאטעמאטיש, ד. ה. מאטעמאטיק, אסטראנאמיע, מעכאניק, פיזיק און כעמיע. אויב איינער האט הנאה פון געברויכען געוואלטיגע ווערטער פאר זעהר איינפאכע זאכען, איז יעמאלט קאן מען זאגען אז ג ע וו י ס ע רעזולטאטען פון אט די וויסענשאפטען זענען אייביגע אמת'ען, סוף־כל־סוף'יגע אמת'ען פון „דער לעצטער אינסטאנץ"; דערפאר רופט מען דאך טאקע די וויסענשאפטען מיט דעם נאמען די פ י נ ק ט ל י כ ע. אבער בשום אופן ניט אלע רעזולטאטען.

ווי נאָר מען האָט אַריינגעבראַכט אין דער מאַטעמאַטיק די לעהרע פון די פערענדערליכע סכום'ען און ווי נאָר מען האָט אויסגעשפּרייט זייער פערענדערליכקייט ביז צו אונענדליך קליין און אונענדליך גרויס, האָט אויך די צדקנית, די מאַטעמאַטיק, בעגאַנגען אַ זינד. זי האָט פערזוכט דעם עפּעל פון עץ הדעת, וואָס האָט איהר געעפענט דעם וועג צו קאָלאָסאַלע ערפאָלגען אָבער אויך צו טעות'ן און גרייזען. דער בתולה־צושטאַנד פון אַבסאָלוטע ריכטיגקייט, פון בעוויזענקייט בלי שום ספק אין אַלע מאַטעמאַטישע הנחות איז פערשוואונדען אויף אייביג. עס האָט זיך אָנגעהויבען די ממשלה פון ספסוקים און מיר זענען געקומען אַזוי ווייט, אַז דאָס רוב מענשען אינטעגרירט און דיפערענצירט ניט ווייל זיי פערשטעהען, וואָס זיי טהוען, נאָר אויס דעם ריינעם גלויבען, ווייל ביז אַהער איז אַלע מאָל אַרויסגעקומען ריכטיג.

נאָך ערגער איז עס מיט דער אַסטראָנאָמיע, און אין דער מעכאַניק און אין דער פיזיק און אין דער כעמיע בעוועגען זיך אויך צווישען היפּאָטעזען, ווי צווישען אַ שוואַרם פון בינען. און דאָס קאָן נאָר אַנדערש ניט זיין. אין דער פיזיק האָבען מיר צו טהאָן מיט דער בעוועגונג פון די מאָלעקולען; אין דער כעמיע — מיט דער בילדונג פון מאָלעקולען אויס אַטאָמען. און אויב די אינטערפערענץ פון ליכטוועלען איז ניט קיין פאַבעל, האָבען מיר אַבסאָלוט גאָר קיין ברעקעל אויסזיכט, ווען עס איז צו זעהען אַט די אַלע אינטערעסאַנטע זאַכען מיט אונזערע אויגען. מיט דער צייט ווערען דאָ די סוף־בלי־סוף'ינע אמת'ען פון לעצטער אינסטאַנץ מערקווירדיג זעלטען.

נאָך ערגער געהט עס אונז אין דעם פּרט אין דער געאָלאָגיע, וואָס בעשעפטיגט זיך, לויט איהר נאַטור גופא, מיט פּראָצעסען, ביי וועלכע ניט נאָר מיר, נאָר איבערהויפּט קיין מענש האָט ניט געקאָנט זיין..."

„דער צווייטער קלאַס וויסענשאַפטען איז דער, וואָס נעהמט אין זיך אַריין די אויספאָרשונג פון די לעבעדיגע אָרגאַניזמען. אויף אַט דעם פעלד הערשט אַזאַ פערשיידענאַרטיגקייט פון בעציעהונגען איינס צום אַנדערן און ווירקונגען איינס אויף'ס אַנדערע, אַז ניט נאָר רופט אַרויס יעדע פערענטפערטע שאלה אַן אונגעהייערע פיעלהייט פון נייע פראַגען, נאָר אויך יעדע איינצעלנע פראַגע קאָן

פֿערענטפֿערט ווערן נאָר טיילווייז, דורך פֿאָרשונגען, וואָס פֿערנעהד מען אָפֿט אַ גאַנצע צייל פֿון יאָהרהונדערטען. די בעדערפֿעניס, סיס־טעמאַטיש צו פֿערשטעהן דעם צוזאַמענבונד פֿון די ערשיינונגען, צווינגט אונז דערביי אַרומצורינגלען די סוף־כל־סוף׳יגע אמת׳ען פֿון דער לעצטער אינסטאַנץ, אַלע מאָל פֿון דאָס ניי, מיט אַ פֿלאַנטאַזיע פֿון היפּאָטעזען, וואָס בעדעקט אַלץ..."

„נאָך ערגער אָבער איז עס מיט די אויביגע אמת׳ען אין דער דריטער גרופּע פֿון וויסענשאַפֿטען, די היסטאָרישע, וואָס פֿאָרשען אויס די בעדינגונגען פֿון דעם מענשליכען לעבען, די געזעלשאַפֿטלי־כע שייכות׳ען, די פֿאָרמען פֿון דעם יורידישען און שטאַאַטליכען לע־בען, מיט זייער אידעאַלען איבערבוי פֿון פֿילאָסאָפֿיע, רעליגיע, קונסט א. ז. וו., ווי זיי געהען היסטאָריש איינס נאָך׳ם אַנדערע און וואו זיי האַלטען איצטער. אין דער אָרגאַנישער נאַטור האָבען מיר לכל הפּחות צו טהאָן מיט אַ שורה פֿון פּראָצעסען, וואָס חזר׳ט זיך איבער זעהר רעגעלמעסיג אין גאַנץ ווייטע גרעניצען... אָבער אין דער געשיכטע פֿון דער געזעלשאַפֿט איז די ווידערהאָלונג פֿון די־זעלביגע צושטאַנדען תמיד אַן אויסנאַהם, און ניט קיין כלל, ווי נאָר מיר שרייטען אַריבער די אור־צושטאַנדען פֿון דעם מענשען, דאָס אַזוי אָנגערופֿענע שטיין־אַלטער. און דאָרטען, וואו עס קומען פֿאָר אַזעלכע ווידערהאָלונגען, פּאַסירען זיי ניט אונטער גענוי דיזעלביגע אומשטאַנדען, ווי צ. ב. דאָס פֿאָרקומען פֿון דעם אורשפּרינגליכען שותּפֿות׳שען ערד־איינענטהום ביי אַלע קולטור־פֿעלקער און די פֿאָרם פֿון זיין פֿאַנאַנדערפֿאַלען. אויף דעם פֿעלד פֿון דער מענשלי־כער געשיכטע געפֿינען מיר זיך דעריבער מיט אונזער וויסענשאַפֿט אַ סך הינטער דער ביאָלאָגיע, און נאָך מעהר: ניט זיך אונז ווען עס איז איין, ווי איין אויסנאַהם, אויסצוגעפֿינען דעם אינווענינסטען צוזאַמענבונד פֿון געזעלשאַפֿטליכע און פּאָליטישע פֿאָרמען אין אַ וועל־כען עס איז פּעריאָד, פּאַסירט עס בדרך כלל נאָר יעמאָלט, ווען די פֿאָרמען האָבען זיך שוין צוהעלפֿט איבערגעלעבט און האַלטען ביים פֿאַנאַנדערפֿאַלען. הייסט דאָס, אַז די ערקענטניס איז דאָ אין תּוך אַ־יין אַ רעלאַטיווע, ווייל זי בעגרענעצט זיך מיט דעם אַריינבליק אין דעם צוזאַמענבונד און די פּועל יוצא׳ס פֿון געוויסע געזעלשאַפֿטליכע און שטאַאַטליכע פֿאָרמען, וואָס עקזיסטירען נאָר פֿאַר אַ בעשטימ־טער צייט ביי בעשטימטע פֿעלקער, און מוזען, לויט זייער נאַטור,

אריבערגעהן. ממילא איז, ווער עס יאָגט זיך דאָ נאָך סוף־כל־סוף׳־יגע אמת׳ען, יענער וועט ווייניג וואָס ברענגען אחוץ טריוויאַליטעטען און טרואיזמען פון דעם ערגסטען סאָרט, ווי, אַן ערך, אַז מענשען קאָנען בכלל ניט לעבען אָהן ארבייט, אַז זיי זענען ביז אהער דאָס רוב געווען איינגעטהיילט אין הערשענדע און אונטערדריקטע, אַז נאַפּאָלעאָן איז געשטאָרבען דעם 5טען מאַי 1821, א. ז. וו.״ 10)

עד כאן ענגעלס.

מיר האָבען ניט געקארגט מיט ציטאַטען פון ענגעלס׳ן דערפאַר, ווייל זיי רוהען אַלע אויף זעהר א ריכטיגען גרונד־געדאַנק, וואָס איז ליידער נאָך ניט ביי אַלעמען אריין אין פלייש און בלוט. ווייניגער פאַר אַלעמען בעהערשט ער אָבער די מאַרקסיסטישע געדאַנקען־וועלט; גראָד אויף אַזוינע שטעלען איז לייכט צו שטודירען יענעם אינווענינגסטען ווידערשפרוך, פון וועלכען עס ליידט דער גאַנצער מאַרקסיזם, — דער ווידערשפרוך צווישען דאָגמאַטיק און קריטיציזם, צווישען א כמעט ריין־קריטישער ערקענטניס־טהעאָריע און דאָגמאַטיש־מעטאַפיזישע רעזולטאַטען.

„עס איז ניטאָ אין דער געשיכטסוויסענשאַפט קיין אייביגע אמת׳ען פון דער לעצטער אינסטאַנץ״, זאָגט ענגעלס. און פונדעסטוועגען איז דער געדאַנק, אַז פילאָסאָפיע, רעליגיאָן און פּאָליטיק זענען ניט מעהר ווי אַן איבערבוי איבער דעם עקאָנאָמישען פונדאַמענט, פאַר ענגעלס׳ען אַן אייביגע „לעצט־אינסטאַנצליכע וואַהרהייט״, וועלכע ער לעגט אַוועק אין דעם פונדאַמענט פון זיין גאַנצען בנין.

„די געשיכטע ווידערהאָלט זיך קיין מאָל ניט״, זאָגט ענגעלס, און פון דעסטוועגען זוכט ער מיט דעם ביישפּיעל פון דעם אַגראַר־קאָמוניזם צו בעווייזען, אַז די געשיכטע ווידערהאָלט זיך, און אַז בדרך כלל זענען אַלע קולטור־פעלקער געצוואונגען דורכצומאַכען אין דער איינער אָדער אין דער אַנדערער פאָרם דעם קאַפּיטאַליסטישען פאַזיס פון דער ענטוויקלונג, ווייל די דריי־שטופיגקייט פון דער ענטוויקעלונג, וועלכע העגעל האָט ארויסגעבראַכט אין זיין לאָגיק, איז פאַר איהם אַן אייביגער אמת, אַן אמת פון לעצטער אינסטאַנץ, אין וועלכען ער איז קיינמאָל ניט געווען מסופק.

---

10) אַנטי־דיוהרינג, ז. 81—84.

די געשיכטליכע וויסענשאַפט, זאָגט ענגעלס, איז ביכולת צו פערשטעהן נאָר די אינוועניגסטע שייכות'ען צווישען די געזעלשאַפטליכע און די פּאָליטישע פאָרמען, — און אויך דאָס נאָר יעמאָלט, ווען פאַר זיי הויבט שוין אָן אריינצוטרעטען די היסטאָרישע נאַכט. און פונדעסטוועגען זאָגט זיך דער מאַרקסיזם ניט אָב פון סאָציאַלע נביאות וועגען די צוקינפטיגע פאָרמען פון דער מענשליכער געזעלשאַפט און אַלע אָט די נביאות טראָגען דעם כאַראַקטער פון אייביגע אמת'ען, אמת'ען פון דער לעצטער אינסטאַנץ.

ווער עס יאָגט זיך אין דער געשיכטס־וויסענשאַפט נאָך אייביגע אמת'ען, זאָגט ענגעלס, יענער קומט אַהיים מיט טריוויאַליטעטען און טרואיזמען פון ערגסטען סאָרט, ווי אַן ערך, אַז מענשען קאָנען ניט לעבען אָהן אַרבייט. און פונדעסטוועגען שרייבט ענגעלס אין אַן אַנדער אָרט וועגען קאַרל מאַרקס'ן בזה הלשון: „די געשיכטע איז צום ערשטען מאָל אוועקגעשטעלט געוואָרען אויף איהר ריכטיגען פונדאַמענט. יענער מיט'ן־האַנד־אָן־צו־טאַפּענדער פאַקט, וועלכען מען האָט ביז אַהער ניט בעמערקט, אַז מענשען דאַרפען בריהער פאַר אַלץ: עסען, טרינקען, וואָהנען אין וואָהנונגען און קליידען זיך, ד. ה. אַרבייטען, איידער זיי קאָנען אָנהייבען קעמפּפען נאָך הערשאַפט, בעשעפטיגען זיך מיט פּאָליטיק, רעליגיאָן, פילאָסאָפיע, א. ז. וו., — אָט דער מיט'ן־האַנד־אָן־צו־טאַפּענדער פאַקט איז נאָר איצטער (ד. ה. אין דעם מאַרקסיזם) סוף־כל־סוף געקומען צו זיין היסטאָרישען רעכט...“ 11)

נאָר, לאָמיר זיך אומקעהרען צו דער קריטיק פון די אייביגע אמת'ען. נאָך מעהר אינטערעסאַנט זענען יענע ווערטער ענגעלס', וואָס געהען באַלד נאָך די געדאַנקען, ביי וועלכע מיר האָבען זיך פריהער אָבגעשטעלט. ער גיט אין זיי אַ כאַראַקטעריסטיק פון די היסטאָריש־פילאָסאָפישע און אַנדערע היפּאָטהעזען, וועלכע טרעטען אַרויס מיט דער פּרעטענזיע צו זיין אַבסאָלוט וויסענשאַפטליך, — אַ כאַראַקטעריסטיק, וואָס מיר וואָלטען געוואָלט, אַז אַ סך, אַ סך פון די מאַרקסיסטען זאָלען זי שטענדיג האָבען אין זינען.

---

11) זעה פריעדריך ענגעלס, „קאַרל מאַרקס“, אַן אַרטיקעל, וואָס איז געדרוקט געוועזן אין דער צייטשריפט „די וואָגע“ פון דעם יאָהר 1877 (נומער 35, זייטע 550).

„עס איז מערקווירדיג“, זאָגט ענגעלס, „אַז דוקא אויף דעם פעלד“ (ד. ה. אין די היסטאָרישע וויסענשאַפטען) „בעגעגענט מען אַזוי אָפט די כלומר׳שטריגע אייביגע אמת׳ען, די סוף־כל־סוף׳יגע אמת׳ען פון דער לעצטער אינסטאַנץ. אַז צוויי מאָל צוויי איז פיער, אַז פויגלען האָבען אַ שנאָבעל א. ז. וו., וועט נאָר יענער אָנרופען אייביגע אמת׳ען, ווער עס וויל פון דעם פאַקט, אַז עס זענען איבערהויפט דאָ אייביגע אמת׳ען, ארויסברענגען, אַז אייביגע אמת׳ען געפינען זיך אויך אויף דעם פעלד פון דער מענשליכער געשיכטע, אַז עס איז דאָ אַן אייביגע מאָראַל, אַן אייביגע גערעכטיגקייט און אַזוי ווייטער, — אמת׳ען, וואָס זאָלען האָבען דיזעלביגע בעדייטונג און קראַפט, ווי די אנשויאונגען און די אַנווענדונגען פון דער מאַטעמאַטיק; און דערביי קאָנען מיר זיין זיכער, אַז דער זעלביגער מענשענפריינד וועט אונז ביי דעם ערשטען בעסטען פאַל דערקלערען, אַז אַלע פריהערדיגע פאַבריקאַנטען פון אייביגע אמת׳ען זענען געווען מעהר אָדער ווייניגער אייזלען אָדער שאַרלאַטאַנעס... נאָר אַז ער, אָט דער נביא, וואָס איז איצט־ער געקומען, טראָגט די סוף־כל־סוף׳יגע אמת׳ען פון דער לעצטער אינסטאַנץ, די אייביגע מאָראַל, די אייביגע גערעכטיגקייט פיקס און פאַרטיג ביי זיך אין זאַק. דיזעס אַלץ האָט שוין אַזוי פיעל הונדערטמאָל און טויזענדמאָל פאַסירט, אַז מען דאַרף זיך נאָר חדוש׳ען, ווען מען זעהט מענשען, וואָס זענען גענוג לייכטגלויביג און גלויבען אין דעם ניט בנוגע אַנדערע, ניין, בנוגע זיך אַליין. און פונדעסטוועגען לעבען מיר דאָ דורך וויעדער נאָך איין נביא, אַזא וואָס ווערט על פי דעם געוועהנליכען שטייגער מאָראַליש אויפגערעגט, ווען ער זעהט, אַז אַנדערע מענשען לייקענען, אַ וועלכער עס איז איינצעלמענש זאָל זיין ביכולת צו געבען אונז סוף־כל־סוף׳יגע וואַהרהייט פון דער לעצטער אינסטאַנץ.“ 12)

ענגעלס מיינט דערביי דיוהרינגען, וועמען ער קריטיקירט. אָבער בעת מיר האָבען איבערגעזעצט דעם ציטאַט האָבען מיר געטראַכט נאָר וועגען יענע מאַרקסיסטען, וואָס ווערען אויך אַזוי בייז, ווען זיי הערען, ווי מיר לייקענען, אַז מאַרקס און ענגעלס האָבען ווען עס איז געקאַנט אויסגעפינען דעם לעצטען אמת

---

12) דאָרטען גופא, ז. 85.

מיר וועלען דאָ לאָזען ענגעלס' זעהר אינטערעסאַנטע געדאַנקען וועגען דער ערקענטניס־טהעאָריע אָן אַ זייט. עס איז שוין קלאָהר, אַז נאָך זיין מיינונג נאָך קאָנען מיר גאָר ניט רעדען וועגען אייביגע אמת'ען אפילו אין דער פיזיק און דער כעמיע, און וואָס העכער עס ווערט די וויסענשאַפט, אַלץ זעלטענער וואַקסען דאָרטען די לעצט־גילטיגע אמת'ען. אַ פשיטא שוין אין דער פילאָסאָפיע, דער העכסטער פון אַלע וויסענשאַפטען, וואָס שטעהט אַזוי ווייט אָב פון דער עמפירישער ווירקליכקייט. דאָרטען קאָן אודאי קיין רעד ניט זיין וועגען אַבסאָלוט־זיכערע רעזולטאַטען, וואָס זאָלען זיין אַ „מוז" פאַר יעדען מענשליכען שכל.

דער פועל יוצא פון אונזער בעטראַכטונג איז, אַז דער רעדוקטיווער וועג קאָן אונז אַקוראַט אַזוי ווייניג דיענען, ווי דער אינדוקטיווער. אויב דער אינדוקטיווער וועג איז אַ זיכערער, איז ער אָבער דערפאַר אַזוי שווער, אַז פאַר דעם פראַקטישען טהוער איז גאָר קיין מעגליכקייט ניטאָ, צו לאָזען זיך געהן אויף איהם. דער רעדוקטיווער וועג איז אמת אַ סך לייכטער, אָבער אויב מיר זאָלען אויף איהם זוכען די וויסענשאַפטליכע בעגרינדונג פון אונזער געזעלשאַפטליכען ענד־ציעל, וועט ער אונז פערפיהרען אין אַזעלכע פילאָסאָפישע ווילדערניסען, וואָס וועט אונז נאָך מעהר דערווייטערען פון דעם וויסענשאַפטליכען אמת, וועלכען מיר זוכען.

3.

אין זיין פאָלעמיק אַנטקעגען בערנשטיין שרייבט קויטסקי:

„ווער עס האַלט, אַז די מאַרקסיסטישע מעטהאָדע איז פאַלש, פאַר יענעם בלייבען נאָר צוויי וועגען. ער איז מודה, אַז די געזעלשאַפטליכע ענטוויקעלונג איז אַ נויטווענדיגע, אַ געזעצמעסיגע, אָבער ער לייקענט אָב, אַז זי דאַרף אין דעם לעצטען סך־הכל צוריקגעפיהרט ווערען צו דער ענטוויקעלונג פון די פראָדוקציאָנס־אופנים. ער נעהמט אָן, אַז נעבען זיי דאַרף מען נאָך אַנדערע פאַקטאָרען, — אָדער נאָר די פאַקטאָרען אַליין, — אריינציהען אין חשבון. און אויב ער וויל אויספאָרשען די ריכטונג פון דער סאָציאַלער ענטוויקעלונג און די מיטלען, ווי אַזוי קרעפטיג צו העלפען איהר, יעמאָלט מוז ער אויסרעכענען די געזעצען, וואָס בעהערשען אָט די אַנדערע פאַקטאָרען, — לאָמיר זאָגען די עטהישע אַנשויאונגען און טריבען. ביי אָט

דער מעטהאָדע וואָלט מען ערשט יעמאָלט געקאָנט רעדען פון א וויסענשאַפטליכען סאָציאַליזם, ווען די דאָזיגע פאַקטאָרען וואָלטען געווען אקוראַט אזוי גוט דורכגעפאָרשט, ווי דער קאַפּיטאַליסטישער פּראָדוקציאָנס־אופן אין דעם „קאַפּיטאַל“, און ווען עס וואָלט בעווי־זען געוואָרען, אז פון זייער ווירקען מוז ארויסקומען א סאָציאַ־ליסטישע געזעלשאַפט. אָדער מען לייקענט איבערהויפּט אָב די נויטווענדיגקייט און געזעצמעסיגקייט פון דער געזעלשאַפטליכער ענטוויקעלונג, — לכל הפּחות, די מעגליכקייט צו דערקענען זיי מיט די מיטלען, וואָס מיר האָבען. יעמאָלט פערשווינדט אָבער אויך יעדע מעגליכקייט, דורך די אויספאָרשונג פון דער געגענוואַרט און דער פערגאַנגענהייט, — לפּחות אויף וויפיעל עס איז קלאָר צו מאַכען די ריכטונג פון דער סאָציאַלער ענטוויקעלונג. עס פער־שווינדט יעדע מעגליכקייט וויסענשאַפטליך צו בעהאַנדלען די גרויסע פּראָבלעמען פון אונזער צייט; עס פערשווינדט די מעגליכ־קייט פון א וויסענשאַפטליכען סאָציאַליזם. דאָס שליעסט ניט אויס א סאָציאַליסטישע בעוועגונג, אָבער איהרע ציעלען ווערען יעמאָלט ניט קיין אנדער זאַך, ווי נאָר „פרומע וואונשען“, וואָס וואַקסען ארויס פון די בעדערפניסען פון דער געגענוואַרט. 13)

לאָמיר זיך אביסעל טיעפער ארייננדענקען אין קויטסקי׳ס כמוה־נפשך.

וואָלט אַלץ געווען אמת, וואָס דער מאַרקסיזם זאָגט וועגען זיך אליין, וואָלט ער יעמאָלט געווען דאָס העכסטע אידעאַל פון א סאָציאַל־וויסענשאַפט און א געשיכטס־וויסענשאַפט, — אַן אידעאַל, וואָס קאָן אויסגעדריקט ווערען אין דער פאָרמעל פון אָגיוסט קאָנט: „זעהן, כדי פאָראויסצוזעהן, פאָראויסצוזעהן כדי צו קאָנען“. ליידער אָבער געהט זיך אויך דאָ פאַנאַנדער דער אידעאַל מיט דער ווירק־ליכקייט, ד. ה. דער איצטיגער מעמד פון דער מאַרקסיסטישער וויסענשאַפט, שטעהט וויייט הינטער דעם אידעאַל, פון וועלכען מען דערצעהלט אונז, אז ער איז שוין אַן אויסגעפיהרטער פאַקט. און דאָס איז אמת בנוגע צו דעם מאַרקסיזם, סאַי ווען מיר זעהען אין איהם א סיסטעם, סאַי ווען מיר קוקען אויף איהם, ווי אויף א

---

13) קויטסקי: בערנשטיין און דאָס סאָציאַל־דעמאָקראַטישע פּראָ־גראַם, זייטע 18.

פאָרשונגס־מעטהאָדע אין דער וויסענשאַפט און אַ מאַקטישע מע־טהאָדע אין דער פּאָליטיק.

עס איז אין דער מאַרקס־ליטעראַטור שוין געררעדט געוואָרען וועגען דער פראַגע, וואָס אַזוינס איז דער געשיכטס־פילאָסאָפישער מאַרקסיזם: אַ סיסטעם, אָדער אַ מעטהאָדע.ביידע מיינונגען האָבען נעקאָנט ברענגען אַ סך בעווייזען פאַר די ריכטיגקייט פון זייער שטאַנדפּונקט, ווייל אין דער אמת׳ן איז דער מאַרקסיזם אַ געוויסע מעטהאָדע, וואָס וואַקסט אַרויס פון אַ בעשטימטען סיסטעם. ווען דער מאַרקסיזם שטעלט אַרויס בעשטימטע בעהויפּטונגען וועגען דער נאַטור און די גרונדגעזעצען פון דער געזעלשאַפטליכער ענט־וויקעלונג, ווען ער בינדט צונויף אַלע יענע בעהויפּטונגען דורך איין איינציגען גרונד־געדאַנק, איז ער אַ סיסטעם, אָבער ווען ער ברענגט אַרויס פון אַלע זיינע סיסטעמאַטישע אמת׳ן בעשטימטע כּללים, ווי אַזוי אויסצופאָרשען די ווירקליכקייט און ווי אַזוי איינצואווירקען אויף איהר; ווען ער פערבינדט אַט די דאָזיגע כּללים זיינע מיט די אַלגעמיינע פּרינציפּען פון העגעל׳ס דיאַלעקטישער מעטהאָדען־לעהרע, איז ער יעמאָלט אַ מעטהאָדע.

מיר מוזען בעקאַנט ווערען, — לאָז זיין אין גאַנץ גראָבע שטריכען, — מיט דעם סיסטעמאַטישען און דעם מעטהאָדאָלאָגי־שען גרונד־געדאַנק פון דעם מאַרקסיזם, כּדי צו קאָנען ריכטיג אָב־שעצען די אַלטערנאַטיווע, וועלכע קויטסקי שטעלט אַוועק פאַר אונז.

דער סיסטעמאַטישער גרונד־געדאַנק פון דעם מאַרקסיזם קאָן אויסגעדריקט ווערען אַזוי:

דער קאַמפּף פאַר די עקזיסטענץ, וואָס דער מענש מוז פיהרען מיט דער נאַטור, די נויטווענדיגקייט צו בעהערשען זי, שמיעדט צונויף אַלע יחידים צו איין איינציגען קאָלעקטיוו־וועזען; ער רויבט ביי זיי אַוועק זייער זעלבּסטשטענדיגקייט און פרייהייט און מאַכט פון איינצעלנע, רומליך־צושיידטע, איינס פון דעם אַנדערען אָבגע־טהיילטע אינדיווידואַלען איין העכערעס גאַנצעס. דאָס אינדיווידואום קאָן פון יעמאָלט אָן נאָר אין דער געזעלשאַפט און דורך דער געזעל־שאַפט האָבען זיין קיום. די געזעלשאַפט הויבט אָן צו פיהרען פאַר זיך אַליין אַן איינענעם לעבען, וואָס נעהט זעהר אָפט להיפּך צו דעם לעבען פון די איינצעלנע יחידים, אויס וועלכע זי בעשטעהט.

די געשיכטע פון דער מענשהייט איז דאס לעבען פון דער מענשליכער געזעלשאפט, ווי א העכערע קאלעקטיווע בריאה, וואס הערשט איבער דעם לעבען פון די איינצעלנע יחידים. אמת, די יחידים זיינען דענקענדע, פילענדע און וועלענדע ברואים. „אין דער געשיכטע פון דער געזעלשאפט", זאגט ענגעלס, „זענען די טהוער לויטער מענשען, וואס האבען באוואוסטזיין און וואס ארבייטען צוליעב א בעשטימטען צוועק. קיין זאך קומט ניט פאר אהן א בעוואוסטען מיין, אהן א געוואלטען ציעל. 14) אבער נים די געוואלטע ציעלען זיינען ניט מעהר ווי די דרויסערליכע פון דעם געזעלשאפטליכען לעבען. זיין תוך ליגט ניט אין די יחידים, מיט זייערע ציעלען און מיט זייער פארשטאנד, נאר אין דער געזעלשאפט, מיט איהרע ענטוויקלונגס-געזעצען. מען קאן זיך איבערהויפט ניט פארשטעלען, אז א מענש זאל קענען פיהרען א מענשליכע עקזיסטענץ דרויסען פון דער געזעלשאפט. א ראבינזאן קרוזא איז סאציאלאגיש אן אונמעגליכע זאך. און דער ווירקליכקייט וואלט פון איהם געווארען א קאספאר הויזער, א בריאה אהן א שפראך, אהן א דענקען, — א האלבע חיה. ערשט די בעציהונגען פון מענש צו מענש בעשאפען דעם מענשען, דערהאלטען און רעגען אויף זיינע גייסטיגע פעהיגקייטען און פילען און זיין בעוואוסטזיין מיט א מענשליכען אינהאלט.

דער בליק, אז דעם תוך פון דעם מענשען דארפען זוכען אין די געזעלשאפטליכע בעציהונגען פון מענש צו מענש, האט קארל מארקס אריבערגענומען פון פייערבאך'ן און פון די אזוי אנגערופענע „אמת'ע" סאציאליסטען. 15) אבער ער האט איהם צוגעשפיצט צו דעם געדאנק, אז „דער מענשליכער תוך איז ניט קיין אבסטראקט, וואס וואוינט אינוועניג אין יעדען איינצעלנעם יחיד." „אין זיין ווירקליכקייט איז ער דער קבוץ פון די געזעלשאפטליכע שיכות'ען". 16)

---

14) פריעדריך ענגעלס: לודוויג פייערבאך (1888), ז. 51.

15) די בעגרינדער פון'ם „אמת'ען" סאציאליזם זענען געווען משה העסס און קארל גריון.

16) מארקס איבער פייערבאך. אנהאנג צו ענגעלס' לודוויג פייערבאך (1888), ז. 71.

הייסט עס, אַז הינטער די מענשליכע קעפּ, מיט זייער שכל, שטעהט די געזעלשאַפט, מיט איהרע אייגענע ענטוויקעלונגס־געזעצען. די דאָזיגע ענטוויקעלונגס־געזעצען זיינען בשום אופן ניט קיין פּועל־יוצא פון די מענשליכע האַנדלונגען. אדרבא, זיי זיינען די אורזאַך, וואָס ברענגט ערשט ארויס די האַנדלונגען, ווײַלע די געזעלשאַפטליכע שיכות'ן בעשאַפען ערשט דעם יחיד.

וואָס זיינען אָבער די געזעלשאַפטליכע שיכות'ן?

די געזעלשאַפט איז ארויסגעוואַקסען אויס דעם קאַמפּף מיט דער נאַטור פאַר די עקזיסטענץ, אויס דער נויטווענדיגקייט איינצואווירקען אויף איהר און צו בעהערשען זי, דאָס הייסט מיט אַנדערע ווערטער, אויס דער נויטווענדיגקייט צו פּראָדוצירען מאַטעריעלע גיטער. דעריבער זיינען די געזעלשאַפטליכע שיכות'ן וואָס אין זיי טרעטען אריין די יחידים — שיכות'ן פון פּראָדוקציאָן. די דאָזיגע פּראָדוקציאָנס־שיכות'ן בלייבען לענגער, געדויערען מעהר, איידער די אינדיווידועןן, וואָס געהען אין זיי אריין (ווי צום ביישפּיעל, די פּראָדוקציאָנסשיכות'ן פון האַרר און שקלאַף, פון קאַפּיטאַליסט און לוין־ארבייטער געדויערען לענגער, איידער די איינצעלנע האַררען, שקלאַפען, קאַפּיטאַליסטען און פּראָלעטאַריער). דעריבער בעטראַכט מאַרקס דעם תוך פון דער געזעלשאַפט ניט ווי אַן אַגרעגאַט פון יחידים, וואָס ארבייטען איינע מיט די אַנדערע, נאָר ווי א סכום פון פּראָדוקציאָנס־שיכות'ן. „די פּראָדוקציאָנס־שיכות'ן אין זייער סכום", זאָגט ער, „בילדען דאָס, וואָס מען רופט די געזעלשאַפטליכע שיכות'ן, די געזעלשאַפט. נאָך פּינקטליכער: א געזעלשאַפט אויף א בעשטימטער שטופע פון דער געשיכטליכער ענטוויקעלונג.[17]

אַט דער סאָציאָלאָגישער גרונד־געדאַנק פון דעם מאַרקסיזם איז אונענדליך וויכטיג, כדי צו פערשטעהן אַלע זיינע נאַציאָנאַל־עקאָנאָמישע און געשיכטס־פילאָסאָפישע אַנשויאונגען. מאַרקס האָט איהם אריבערגענומען פון פּרודאָן'ס סאָציאַל־פילאָסאָפיע און האָט איהם שטאַרק איבערגעארבייט. (די איינווירקונג פון פּרודאָן אויף מאַרקס'ן איז געווען אַ סך אַ גרעסערע און אַ טיעפערע, איידער מען נעהמט עס געוועהנליך אָן). אויך לויט פּרודאָן'ען איז די געזעל־

17) קאַרל מאַרקס: לאָהן־אַרבייט אונד קאַפּיטאַל (1891) ז. 21.

שאַפט ניט קיין אַגרעגאַט פון אינדיווידועןֿ, נאָר, אויב מען קאָן זיך אַזוי אויסדריקען, אַ גייסטיגער אָרגאַניזם פון מעטאַפיזישע אידעען, וואו יעדע אידעע איז לויט איהר טבע עקאָנאָמיש און בעהערשט אַ בעשטימטען טהייל פון דעם געזעלשאַפטליכען ארבייטס־פּראָצעס. העגעל׳ס אַ תלמיד, האָט פּרודאָן שטענדיג געזוכט אויסצוגעפינען די אורבילדער, פון וועלכע עס שטאַמען די דאָזיגע מעטאַפיזיש־עקאָנאָמישע אידעען. „וואו זיינען“, פרעגט ער, „די אורבילדער פון די אידעען: אַרבייט, ווערטה, טויש... איינגענטהום און אַז. וו.?... וואָס אַזוינס איז דאָס, אָט די האַלב־מאַטעריעלע, האַלב אינטעליגיבעלע וועלט, האַלב־נויטווענדיגקייט, האַלב־פיקציע?... וואָס אַזוינס איז יענעם קאָלעקטיוו־לעבען, וואָס פערצעהרט אונז מיט אַ ניט־אויסצולעשענדער פּלאָם, וואָס איז די אורזאַך פון אונזערע פריידען און יסורים? כּל־זמן מיר לעבען, זיינען מיר אַלע... דענקענדע ספּרונזשינקעס, דענקענדע רעדער, דענקענדע צאַפּענס, דענקענדע וואָג א. ז. וו. פון אַ ניט־אויסצומעסטענדער מאַשין, וואָס דענקט אויך און געהט פון זיך אַליין“. 18)

מאַרקס האָט פּרודאָן׳ס טראַנסצענדענטאַל־עקאָנאָמישען אידעאַליזם פערוואַנדעלט אין אַן עמפּיריש־עקאָנאָמישען מאַטעריאַליזם. אויס אַ האַלב־מאַטעריעלער, האַלב־אינטעלעגיבעלער וועלט, איז געוואָרען אַ ריין מאַטעריעלע. אויס אַ מישונג פון נויטווענדיגקייט און פיקציע איז געוואָרען אַ ריינע נויטווענדיגקייט. אויס אַ געזאַמטהייט פון טראַנסצענדענטאַלע פּראָדוקציאָנס־אידעען — אַן אַנסאַמבל פון פּראָדוקציאָנס־שיכות׳ן, אויס „אַ ניט־אויסצומעסענדער מאַשין“, — אָדער ריכטיגער: אַן אייבּיגער פּלאַטאָניש־העגעל׳שער אידעען־וועלט, וואָס בעהערשט אַלץ, — איז געוואָרען אַן אָרגאַניזם, וואָס מאַכט־דורך אַ געשיכטליכע ענטוויקעלונג. אויס דענקענדע רעדער און צאַפּענס — דענקענדע צעלען. די גרונד־פאָרשטעלונג איז אָבער געבליבען: די געזעלשאַפט ווערט אויפגעפאַסט ווי אַ קאָלעקטיוו־לעבען, וואָס שטעהט העכער איבער אונז, וואָס

18) פּ. זש. פּרודאָן: פילאָסאָפיע דער שטאַאַטס־עקאָנאָמיע (גריון׳ס דייטשע איבערזעצונג פון דער „פילאָסאָפיע דע לאַ מיזער“ בד. 2, ז. 465.

צעהרט אונז אויף מיט א פלאם, נים אויסצולעשען, און וואָס געהט פון זיך אליין.

ווער עס וויל ריכטיג פערשטעהן דעם מארקסיזם, מוז זיך צוגעוועהנען צו דעם געדאנק, אז ער איז א מין אָרגאנישע טהעאָריע אין דער סאָציאָלאָגיע. געווים, דער מארקסיזם איז הימעל־ווייט אָבגעשיידען פון יענע וויסטע שפיעלערייען, דורך וועלכע מען פערגלייכט צום ביישפיעל די צענטראלע רעגיערונג מיט דעם קאָפּ, די ארבייטער מיט די הענד פון אן אָרגאניזם, — אנאלאָגיע־שפיעלערייען, וואָס מיר געפינען אזוי אָפט ביי די אזוי אָנגערופענע „אָרגאניקער“, ווי א בלונטשלי, א שעפלע, א ליליענפעלד. אָבער געוויסע אנאלאָגיען צווישען געזעלשאפט און אָרגאניזם קאָנען נים אָבגעלייקענט ווערען, ווען מען שטעלט זיך אויף דעם שטאנדפונקט פון קארל מארקס׳ סאָציאָלאָגישען גרונד־געדאנק.

קודם כל די אנאלאָגיע, אויף וועלכער מיר האָבען שוין אָנגעטייט, וואָס עקזיסטירט צווישען די בעציהונגען פונ׳ם אָרגאניזם און זיינע צעלען פון איין זייט, דער געזעלשאפט און זיינע יחידים פון דער אנדער זייט. דער ביאָלאָגישער אינדיווידואום איז צונויפגעשטעלט פון צעלען. אָבער די צעלען זיינען אן עלעמענט אין דעם אָרגאניזם, וואָס האלט אין שטענדיגען בייטען זיך. א לפי ערך בלייבענדער עלעמענט אין איהם איז זיין אָרגאנישער טיפּ, וואָס בעשטעהט אין בעשטימטע פיזיאָלאָגישע שיכות׳ן, אין א געוועבס פון בעציהונגען צווישען זיינע איינצעלנע טהיילען. אָט די שיכות׳ן און בעציהונגען ווערען אלע ווײלע ווידער אויפגעבויט דורך די ארבייט פון דעם גאנצען אָרגאניזם. דער דרויסען־מאטעריאל, פון וועלכען דער אָרגאניזם ווערט אויפגעבויט, טרעט אריין אין די איינצעלנע בעציהונגען זיינע, בעקומט די פאָרם פון א צעל און טרעט ווידער ארויס פון דעם אָרגאניזם. די ביאָלאָגישע פונקציע פון א געוויסען אָרגאן לעגט ארויף איהר שטעמפעל אויף דעם דרויסען־מאטעריאל און מאכט ערשט פון איהם א צעל. אקוראט אזוי איז אין דער געזעלשאפט. אויך זי איז א געוועבס פון בעציהונגען, פון געזעלשאפטליכע שיכות׳ן, וואָס ווערען אלע ווײלע ווידער אויפגעבויט דורך דעם געזעלשאפטליכען געזאמט־פּראָצעס. די יחידים לויפען שנעל דורך דורך אָט דעם געוועבס. זייערע אייגענשאפטען, זייער גאנצע טבע ווערט בעשטימט דורך דעם גאנצען געזעלשאפטליכען פּראָ־

צעם אַקוראַט אַזוי, ווי די אייגענשאַפטען און די טבע פון די איינצעלנע צעלען ווערען בעשטימט דורך דעם גאַנצען לעבען פון דעם אָרגאַניזם, וואָס שטעהט איבער זיי, און וואָס בילדעט אויס זייער פאָרם.

אַ צווייטע אַנאַלאָגיע צווישען אָרגאַניזם און געזעלשאַפט געפינען מיר, פון דעם מאַרקסיסטישען שטאַנדפונקט, אין דעם מאַטעריאַליסטישען מאָניזם פון „גייסט" און „קערפער", „בעוואוסטזיין" און „זיין", סיי אין דער ביאָלאָגישער וועלט, סיי אין דעם סאָציאַלען אָרגאַניזם. דער קערפער פון דעם ביאָלאָגישען אָרגאַניזם, — דאָס זיינען יענע טהיילען זיינע, וואָס ווערען אויסגעשטודירט אין דער אַנאַטאָמיע. דער גייסט איז, אין די אויגען פון דעם מאַטעריאַליסט, ניט מעהר ווי אַ פונקציע, וואָס ווערט בעשאַפען אין בעשטימטע טהיילען פון דעם אָרגאַניזם און וואָס איז אין זיין טבע אָבהענגיג פון זיי. אמת, דער סאָציאַלער אָרגאַניזם, וואָס בעשטעהט פון געזעלשאַפטליכע שיכות'ן, האָט ניט קיין טהיילען, וועלכע מען זאָל קאָנען געוואָהר ווערען בחוש. פון דעסטוועגען האָט ער אין זיך עפּעס אַזוינס, וואָס איז אַנאַלאָג צו דער אַנאַטאָמישער סטרוקטור. דאָס זיינען „די מאַטעריעלע שיכות'ן פון לעבען, וואָס זייער סכום האָט העגעל... אַרומגענומען מיט דעם נאָמען בירגערליכע געזעלשאַפט, וואָס זייער אַנאַטאָמיע דאַרף מען זוכען אין דער פּאָליטישער עקאָנאָמיע." 19)

און אַקוראַט אַזוי ווי די אַנאַטאָמישע סטרוקטור פון דעם ביאָלאָגישען אָרגאַניזם בעדינגט דעם גאַנצען פּראָצעס פון דעם בעוואוסטזיין, אַזוי בעדינגט אויך „דער אופן, ווי אַזוי דאָס מאַטעריעלע לעבען ווערט פּראָדוצירט, דעם סאָציאַלען, פּאָליטישען און גייסטיגען לעבענס־פּראָצעס איבערהויפּט. ניט דאָס בעוואוסטזיין פון דעם מענשען בעשטימט דאָס זיין, נאָר אומגעקעהרט דאָס געזעלשאַפטליכע זיין בעשטימט איהר בעוואוסטזיין." דאָס געזעלשאַפטליכע זיין בעשטעהט אָבער, ווי מיר האָבען שוין געזעהן, אין דעם סכום פון די פּראָדוקציאָנס־שיכות'ן, וואָס „בילדעט די עקאָנאָמישע סטרוקטור פון דער געזעלשאַפט, דער ריעלער באַזיס, אויף וועלכען

19) קאַרל מאַרקס: צור קריטיק דער פּאָליטישען עקאָנאָמיע, פאָרוואָרט.

עס דערהויבט זיך אַ יוריסטישער און פּאָליטישער איבערבוי און וואָס איהם" (דעם באַזיס) „ענטשפּרעכען בעשטימטע געזעלשאַפט־ליכע בעוואוסטזיינס־פאָרמען".

דער משל פון „באַזיס" און „איבערבוי", וואָס איז אַזוי אָפט בעשפּראָכען געוואָרען אין דער מאַרקס־ליטעראַטור, גיט ניט איבער אין גאַנצען ריכטיג דעם גרונד־געדאַנק פון דעם מאַרקסיזם. אַ באַזיס בעשטימט זעהר וועניג די אַרט פון דעם איבערבוי, וואָס מען שטעלט אויף איהם אויף. אויף דעם זעלביגען פונדאַמענט קאָן מען, ווי מיר האָבען שוין בעמערקט, אויפבויען אַ קירך, אַ סינאַגאָג, אַ תּפיסה, אַ פאַבריק, אַ קאָנצערט־הויז. אַזוי שוואַך זיינען ניט די בעציהונגען צווישען בעוואוסטזיין און זיין אין מאַרקס' סיסטעם. זייער שיכות איינס צום אַנדערען איז ניט דאָס אַרכיטעקטורישע פון באַזיס און איבערבוי, נאָר די אָרגאַנישע: פון אַנאַטאָמישע סטרוקטור און פיזיאָלאָגישע פונקציע. נאָר ווען מען האָט דעם אָרגאַנישען גרונד־געדאַנק פון מאַרקס אין אויג, קאָן מען פערשטעהן, ווי אַזוי ער האָט געגלויבט, אַז דער איבערבוי קאָן צייטענווייז און אין געוויסע גרע־נעצען צוריק־ווירקען אויף דעם „פונדאַמענט"; דאָס איז אַנאַלאָג צו דער צוריקווירקונג פון דער פיזיאָלאָגישער פונקציע אויף די אַנאַ־טאָמישע סטרוקטור. אַן ענטוויקעלטער מח ברענגט אַרויס רייכע געדאַנקען, רייכע געדאַנקען ענטוויקלען דעם מח.

.4

אין דעם מאַרקסיסטישען סיסטעם געפינען מיר נאָך אַ דריטע אַנאַלאָגיע צווישען אַן אָרגאַניזם און אַ געזעלשאַפט. די אַנאַלאָגיע איז ענג פערבונדען מיט די אויבען־דערמאָנטע צוויי און האָט צו טהאָן מיט יענע לעצטע אורזאַכען, וואָס בעדינגען דעם מין לעבען סאַי ביי אַ ביאָלאָגישען, סאַי ביי אַ סאָציאָלאָגישען אָרגאַניזם. אין דעם פונקט פאַלט דער מאַרקסיזם אין אמת'ן צונויף מיט דעם דאַר־וויניזם, און דער פערגלייך פון די צוויי סיסטעמען איז אַ גערעכטער. די גאַנצע אַרט, ווי אַזוי אַ לעבעדיגע בריאה פיהרט איהר לעבען, ווי אויך איהר גאַנצער אַנאַטאָמישער בוי, פליעסט מיט נויטווענ־דיגקייט אַרויס פון איהר קאַמפּף מיט דער נאַטור פאַר עקזיסטענץ. אַזוי לערנט דער דאַרוויניזם. דעמזעלביגען געדאַנק האָט מאַרקס, נאָך איידער דאַרווין, אַרויסגעפונען ביי דער געזעלשאַפט. די

גאַנצע אַרט פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען. ווי אויך פון דער געזעלשאַפטליכער סטרוקטור איז אַ וויכטיגער פועל־יוצא פון יענעם קאַמפּף, וועלכען די געזעלשאַפט פיהרט מיט דער נאַטור פאַר איהר זיין אויף דער וועלט. כדי צו קעמפּפען מיט דער נאַטור, ווענדט די געזעלשאַפט אָן די לייבער פון איהרע מיטגליעדער, זייערע הענד און מוחות. אָבער אַ חוץ דעם בעשאַפט זי נאָך קינסטליכע אָרגאַנען, וואָס שטייגערן איהר פּראָדוקטיוו־קראַפט און וואָס ענטוויקלען זיך, לויט בעשטימטע געזעצען. אָט די קינסטליכע הענד פון דער געזעלשאַפט, די פערשיידענע געצייג, זיינען די הויפּט־אורזאַך, פון וועלכער עס הענגט אָב די עקאָנאָמישע סטרוקטור פון דער געזעלשאַפט און ממילא אויף די גאַנצע אַרט־און־וויזע פון איהר לעבען.

ביי דעם ביאָלאָגישען אָרגאַניזם האָבען די פאָרשער אַרויסגעפונען אַ גרונד־געזעץ, וואָס קאָן אָנגערופען ווערען דער פונדאַמענט פון דער גאַנצער וויסענשאַפטליכער ביאָלאָגיע. דאָס איז דאָס געזעץ פון דער קאָררעלאַציאָן פון די אָרגאַנען. אַלע אָרגאַנען שטעהען אין אַ נויטווענדיגער שיכות איינער צו דעם אַנדערן, און לויט דער פאָרם פון איין אָרגאַן קאָן מען בעשטימען די פאָרמען פון די אַנדערע. דעמזעלביגען גרונד־געזעץ געפינען מיר ווידער אין דער מאַרקסיסטישער סאָציאָלאָגיע. די פאָרם און דער בעשאַף פון די געצייג, אַ געוויסער צושטאַנד פון די פּראָדוקטיוו־קרעפטען, ווי אויך אַלע אַנדערע געזעלשאַפטליכע שיכות'ן, זיינען אַזוי ענג צונויפגעבונדען אין איינעם, אַזוי שטאַרק צוגעפּאַסט איינס צום אַנדערען, אַז אויב מיר זענען בעקאַנט מיט די געצייג, וואָס אַ געזעלשאַפט ווענדט אָן אין איהר קאַמפּף מיט דער נאַטור, אַנטפּלעקען זיך שוין פאַר אונז אויך אַלע שיכות'ן, וואָס הערשען אין איהר פּראָדוקציאָנס־פּראָצעס און עס אַנטפּלעקט זיך אויף די גאַנצע אַרט פון איהר לעבען. צוריק, איז מען בעקאַנט מיט דער אַרט פון איהר לעבען, מוז מען דערפון גופא קענען אַרויסדרינגען די אַרט פון יענע שיכות'ן, וואָס הערשען אין איהר פּראָדוקציאָנס־פּראָצעס און פון זיי אַרויסברענגען דעם לאָגיש־נויטווענדיגען שלוס וועגען דעם בעשאַף פון איהר געצייג. אויסגעשטאָרבענע, ניט היסטאָרישע געזעלשאַפטען האָבען אונז ניט געקאָנט איבערלאָזען קיין שילדערונגען ניט וועגען זייערע עקאָנאָמישע שיכות'ן, ניט וועגען דער אַרט פון זייער לעבען, אָבער אויב מיר

נעפינען זייערע געצייג, קאָנען מיר דאָס אַלײן טהעאָרעטיש ווידער אויפבויען. „דיזעלביגע וויכטיגקייט“, זאָגט מארקס, „וואָס דער בוי פון קנאָכען־רעליקוויען האָט פאַר די דערקענטעניס פון דער אָרגאַניזאַציאָן פון אויסגעשטאָרבענע מינים חיות, האָבען רעליקוויען פון ארביימס־מיטלען פאַר דער בעאורטהיילונג פון אויסגעשטאָרבענע עקאָנאָמישע פאָר פאָרמאַציאָנען פון געזעלשאַפטען“. 20)

דער סאָציאָלאָגישער גרונד־געדאַנק פון דעם מארקסיזם בעשטעהט, אויף אַזאַ׳ן אופן, אין דעם, וואָס ער בעטראַכט די געזעלשאַפט ווי אַן איינהייטליכען אָרגאַניזם, וועמעס טהיילען עס זיינען ניט די אינדיווידועןן, נאָר די צווישען זיי הערשענדע שיכות׳ן און די אינסטיטוציעס, וואָס זיי בעשאַפען. אַלע די דאָזיגע טהיילען ווירקען איינער אויף די אַנדערע, אָבער סוף־כל־סוף הענגען זיי אַלע אָב פון דעם עקאָנאָמישען פּראָצעס, וואָס קוואַלט ארוים פון די פּראָדוקטיוו־קרעפטען. די ענטוויקעלונג פון די פּראָדוקטיוו־קרעפטען און פון דער טעכניק איז דער ערשטער בעוועגער, די סבה העליונה פון אַלץ, וואָס פאַסירט אין דער געזעלשאַפט. שטודירט מען דורך אָט די ענטוויקעלונג, האָט מען דעם שליסעל צו אַלע פּראָבלעמען פון דעם געזעלשאַפטליכען זיין און ווערען. דאָס געזעלשאַפטליכע „זיין“ ווערט בעהערשט פון דעם גרונד־געזעץ, אַז אַלע סאָציאַלע אינסטיטוציעס שטעהען אין אַ נויטווענדיגער צווישען־שיכות צווישען זיך און זיינען צוגעפּאַסט צו דעם צושטאַנד פון די פּראָדוקטיוו־קרעפטען. דאָס געזעלשאַפטליכע „ווערען“ שטעהט אונטער דער שליטה פון דעם גרונד־געזעץ, וואָס זאָגט, אַז אַלע געזעלשאַפטליכע אינסטיטוציעס מוזען זיך על פי געזעצמעסיגער נויטווענדיגקייט פערענדעריצן, ווי באַלד „דעם מענשענ׳ס אַקטיווער בעגעהן זיך מיט דער נאַטור“ דערגרייכט אַ העכערע שטופע, דאָס הייסט, וויבאַלד דער צושטאַנד פון די פּראָדוקטיוו־קרעפטען איז געשטייגערט געוואָרען.

אָט די פּאָאָר שטריכען פון מארקס׳ סאָציאָלאָגיע זענען גענוג, כדי צו פערשטעהן די גרונדלאַגען פון דער מארקסיסטישער מעטהאָדע. די דאָזיגע מעטהאָדע שטאַמט אָבער ניט נאָר פון איהר סאָציאָלאָגישען אורקוואַל. אין איהר מישט זיך אריין אַ שטראָם, וועלכער שלאָגט פון די פילאָסאָפישע אַנשויאונגען, וואָס הערשען

(20 קאַרל מאַרקס: „דאָס קאַפּיטאַל“ באַנד 1, 1890, ז. 142.

אין דעם מארקסיזם, פון זיין אלגעמיינער וועלט־אנשויאונג. דער סאציאלער ארגאניזם איז אן איינהייטליכע גאנצקייט, וואס האט איהר קיום אין זיך גופא; אבער דאס איז אמת גאר יעמאלט, ווען מיר בעטראכטען די געזעלשאפט בנוגע צו די אינדיווידועז, פון וועלכע זי בעשטעהט. נעהמט מען זי אבער ווי זי איז פאר זיך, איז זי ניט מעהר, ווי א קלייניגקער ארויסשניט פון דער גאנצער נאטור, און דעריבער שטעהט זי אונטער דער הערשאפט פון יענע אלגעמיינע ענטוויקלונגס־געזעצען, וואס פיהרען זייער ממשלה איבער דער גאנצער וועלט. סיי די בעוועגונג פון דער גאנצער געזעלשאפט, סיי די בעוועגונג פון איהרע איינצעלנע טיילען מוזען זיך אבשפיעלען לויט יענע אלגעמיינע ד י א ל ע ק ט י ש ע גע־זעצען, „וואס זענען צום ערשטען מאל אין זייער גאנצען סכום אבער אין א מיסטיפיצירטער פארם ענטוויקעלט געווארען פון העגעל׳ן“ און וואס האבען ארויסגערופען די בעשטרעבונג פון מארקס׳ און ענגעלס׳ „ארויסשיילען זיי פון דיעזער מיסטישער פארם און קלאר מאכען זיי פאר דעם בעוואוסטזיין אין זייער גאנצער איינפאכקייט און אלגעמיין־גילטיגקייט“. 2)

בעטראכט מען די געשיכטס־ און ענדציעל־פילאזאפישע מע־טהאדע, וואס פליסט ארויס פון דעם אויבען סקיצירטען סיסטעם, זעהען מיר, אז איהר הויפט־שטריך בעשטעהט אין דעם פאלשטענ־דיגען אבלייקענען פון יענע סוביעקטיווע פסיכאלאגישע מאמענטען, וואס הערשען אין די נשמות פון די מענשליכע יחידים. ביי דער בעטראכטונג פון די גרויסע פראבלעמען פון דער צייט לאזט מען ארויס פון זין דעם מענשען, מיט זיינע ליידען און פריידען. דער שטאנדפונקט פון א מאראלישען „זאל“, פון אן עטהישען גוט און שלעכט ווערט אין גאנצען געלאזען אן א זייט. אפילו ניט דער ווילען פון דעם מענשען, זיינע בעדערפניסען און אנשויאונגען קא־נען, לויט מארקס, זיין יענער מאטעריאל, וועלכען מיר מוזען קודם כל שטודירען, כדי צו פערשטעהן די געשיכטע און כדי אויסצו־געפינען א זיכערען פונדאמענט פאר א פילאסאפיע פון דעם ענד־ציעל. די דאזיגע סוביעקטיווע מאמענטען זענען דאך ניט מעהר ווי פונקציעס פון דענקענדע צעלען, וואס שטעהען אונטער דער

*) אנטי־דיוהרינג (1894), זייטע 15.

שליטה פון דעם געזעלשאפטליכען קאלעקטיוו־לעבען, ד. ה. סוף כל סוף אונטער דער הערשאפט פון דער געזעלשאפטליכער אנאַ־טאמיש־עקאנאמישער סטרוקטור. אין ערשטער ליניע מוזען מיר, לויט דער מארקסיסטישער מעטהאדע, זיך אינטערעסירען ניט מיט דעם לעבען פון די איינצעלנע, נאר מיט דעם לעבען פון דער געזעלשאפט. איהרע ענטוויקעלונגס־געזעצען מוזען מיר אויספארשען און דערביי דארפען אונז טהעארעטיש א ברעקעל ניט אַרען די ליידען און די פריידען פון די איינצעלנע אינדיווידוען.

אמת, מארקס אליין איז קיינמאל ניט געבליבען טריי אַט דער פאָדערונג פון זיין מעטהאדע, און מענשליכע ליידען און פריידען האבען צו אפט געשטערט יענע טהעארעטישע פיגורען, וועלכע ער פלעגט אויסמאלען זיצענדיג אויף זיין וויסענשאפטליכער אָלימ־פישער הויך. צו אפט האבען מענשליכע ליידען און פריידען, איבערהויפט די ליידען און פריידען פון דעם פראלעטאריאט, ארא־בגעשלעפט מארקס'ען פון זיין אלימפ און אריינגעווארפען איהם אין דעם טומעל פון דעם טאג־טעגליכען קאמף. אבער דאס איז דורכאוים ניט קיין ווידערשפרוך צו זיין סיסטעם, ווייל סוף כל סוף איז דאך מארקס אויך געווען ניט מעהר, ווי א „דענקענדע צעלע", אין וועלכער דער עקאנאמישער פראצעס האט געמאַכט ארויסרופען געוויסע געפיהלען פון „צער און צארן", געוויסע פארשטעלונגען פון „יושר און עולות". דער מארקסיסטישער סיסטעם פערוועהרט ניט מארקס'ען צו זיין אן איידעלער מענש, די מארקסיסטישע מעטהאדע אבער פערלאנגט פון איהם, ער זאל זיין אייגענע איידעלקייט, ווי די איידעלקייט אדער גראבקייט פון די איבעריגע מיט־מענשען, בעטראכטען ניט מעהר, ווי א שאטען, וואס שפיגעלט אב דעם עקאנאמישען פראצעס און וואס האט קיין ברעקעל ממשות ניט, ווי א היסטאריש־ווירקענדע קראפט.

היוצא מדברנו איז, אז דער סאציאליסטישער ענדציעל דארף, לויט מארקס, ניט אנגעזעהן ווערען, ווי א וועלכער עס איז אידעא־לער צושטאנד, צו וועלכען די מענשען אדער בלויז די ארבייטער זאלען שטרעבען דערפאר, ווייל דער צושטאנד איז זעהר נויטיג פאר זייערע ארבייטער־אינטערעסען און ווייל עס לאזט זיך וויסענ־שאפטליך בעווייזען, אז דער סאציאליסטישער אידעאל קאן אריינ־געפיהרט ווערען אין לעבען. דער ענדציעל דארף פאר אונז זיין

יענע פאַזע פון ענטוויקעלונג, צו וועלכער די געזעלשאַפט שטרעבט מיט אייזערנער נויטווענדיגקייט, אַלץ איינס, צי די אידעאַלען און די סוביעקטיווע אַבשעצונגען פון די איינצעל־מענשען זענען צופריעדען מיט איהם אָדער ניט. וויל מען וויסען, אין וואָס עס בעשטעהט אונזער ענד־ציעל, מוז מען קודם כל אויספאָרשען דעם עקאָנאָמישען פונדאַמענט פון דער געזעלשאַפט, גענוי בעשטימען יענע ליניע, אין וועלכער עס טראָגט זיך די ענטוויקעלונג פון די פראָדוקטיוו־קרעפטען, און טהעאָרעטיש אויסרעכענען, ווי אַזוי מוז זיין דער בעשאַף פון יענער פראָדוקציאָנס־פאָרם, וואָס נאָר זי אַליין קאָן זיין צוגעפּאַסט צו דעם נייעם צושטאַנד פון די פראָדוקטיווע קרעפטען.

די מאַרקסיסטישע מעטהאָדע פערלאַנגט ווייטער, אַז בעת מיר בעשטעטיגען די ענטוויקעלונגס־ליניע פון דער עקאָנאָמישער סטרוקטור און פון אַלע אַנדערע סאָציאַלע ספערען, וואָס זענען צוגעפּאַסט צו איהר, זאָלען מיר בשום אופן ניט טאָרען ארויסלאָזען פון אויג יענע ט ר י א ד י ש ע ענטוויקעלונגס־געזעצען, וואָס זענען ענטדעקט געוואָרען פון העגעל'ן. אמת, מען טאָר ניט אריינטייטשען די דאָזיגע דיאַלעקטישע געזעצען אין דער נאַטור און אין דעם געזעלשאַפטליכען לעבען. מען דאַרף זעהן אויסצוגעפינען זיי אין דער ווירקליכקייט און גוט צוקוקען זיך, ווי די ווירקליכקייט ברענגט ארויס איין ענטוויקעלונגס־מאָמענט נאָך דעם אַנדערן. אָבער אָט דעם פאָרשונגס־פּראָצעס קאָן מען זעהר שטאַרק אָבקירצען, ווען דער פאָרשער איז בעקאַנט מיט די דאָזיגע העגעל'שע ענטוויקעלונגס־געזעצען און ווען ער האָט ניט קיין ברעקעל ספק אין זייער ריכטיגקייט. 3) אַזאַ מעטאָדאָלאָגישע פאָדערונג האָט ענגעלס ספּעציעל אַוועקגעשטעלט פאַר דער נאַטור־וויסענשאַפטליכער פאָרשונג, וואָס האָט ניט געוואָלט און וויל זיך נאָך עד היום ניט רעכענען מיט איהר. עס איז אָבער ניטאָ קיין ברעקעל צווייפעל, אַז סיי ענגעלס, סיי מאַרקס שטעלען אַוועק די זעלביגע מעטאָדאָלאָגישע פאָדערונג אויך אויף דעם פעלד פון דער וויסענשאַפטליכער סאָציאָלאָגיע. די געזעלשאַפט איז דאָך אויך ניט מעהר ווי אַן אויסשניט פון דער גאַנצער נאַטור, און דעריבער קאָן

3) אנטי־דיוהרינג, זייטע 16.

די מעטאָדען־לעהרע פון דער סאָציאַל־וויסענשאַפט ניט געהן להיפוך צו דער מעטאָדען־לעהרע פון דער נאַטור־וויסענשאַפט. דער וויכטיגסטער פונקט אין ענגעלס׳ נאַטור־וויסענשאַפטליכער מעטאָדען־לעהרע איז זיין פערזיכערונג, אַז מען קאָן גרינגער קומען צום ציעל ווען מען טרעט צו צו דעם דיאַלעקטישען כאַראַקטער פון די ערשיינונגען מיט דעם בעוואוסטזיין פון יענע געזעצען, וואָס הערשען אין דעם דיאַלעקטישען דענקען. די פאָרשונג ווערט א סך גרינגער. „ווען מען פערגעסט ניט, אַז די רעזולטאַטען, אין וועלכע עס ווערען צוזאַמענגעפאַסט די ערפאַהרונגען, זענען בעגריפען; די קונסט אָבער, ווי אַזוי צו אָפערירען מיט בעגריפען, איז ניט איינגעבאָרען און איז אויך ניט געגעבען געוואָרען מיט דעם געוועהנליכען טאָג־טעגליכען בעוואוסטזיין. זי ערפאָדערט א ווירקליכען דענקען, און דאָס דאָזיגע דענקען האָט אויך א לאַנגע ערפאַהרונגס־מעסיגע געשיכטע ניט מעהר און ניט ווייניגער, איידער די ערפאַהרונגס־מעסיגע נאַטור־פאָרשונגען". אָט די מעטאָדע פון דער העגעל׳שער דיאַלעקטיק שטעלט ענגעלס אוועק, ווי א געגענזאַץ צו יענער „באָרנירטער דענק־מעטאָדע", וואָס שטאַמט פון ענגלישען עמפיריזם און וואָס הערשט אין דער מאָדערנער נאַטור־וויסענשאַפט. 4)

אָט דאָס זענען די וויכטיגסטע שטריכען פון יענער „מאַרקסיסטישער מעטאָדע", וואָס דאַרף אונז בעפרייען פון „פרומע וואונשען" אויף דעם פעלד פון דער סאָציאַל־פּאָליטישער ארבייט און וואָס מאַרקס האָט אָנגעווענדט, כדי צו בעווייזען, ווי קויטסקי דריקט זיך אויס, אַז א „סאָציאַליסטישע געזעלשאַפט מוז אויסקומען".

5.

דער גרונד־כאַראַקטער פון דער מאַרקסיסטישער מעטאָדע, ווי אויך פון יעדער אַנדערער געשיכטס־פילאָסאָפישער ענדציעל־לעהרע, בעשטעהט, ווי מיר זעהען אין אָט וואָס פאַר א הויפט־כלל: מען דאַרף אויסגעפינען די געזעצען, וואָס בעהערשען דאָס געזעלשאַפטליכע לעבען; מען דאַרף זעהן, וואוהין עס טראָגט דער שטראָם פון דער היסטאָרישער ענטוויקלונג; מען דאַרף פעסט־

4) דאָרטען גופא, זייטע 19.

שטעלען די ווינטיגסטע סטאַנציע, צו וועלכער עס ווערט געטריבען, און יענע סטאַנציע דאַרף זיין דאָס אידעאַל פאַר אונזער געזעלשאַפטליכער אַרבייט. קיין נפקא מינה ניט, צי דער אידעאַל געפעלט אונז, צי ניט, — ער מוז פאַר אונז זיין דאָס העכסטע ציעל, וויל ער איז דאָס לעצטע ציעל, וויל קיינע אַנדערע אידעאַלען אַ חוץ איהם קאָנען ניט מקוים ווערען אין לעבען.

כמעט אַלע מאַרקסיסטען גלויבען, אַז אָט די אַלע אויפגאַבען פון זייער מעטאָדע זענען אויף דעם גלענצענדסטען אופן אויסגעפיהרט געוואָרען פון קאַרל מאַרקס: דערהויפט, דער אַנאַליז פון יענע עקאָנאָמישע פאַקטען און פּראָצעסען, וואָס מוזען, לויט מאַרקס, פיהרען צו דער סאָציאַלער איבערקעהרעניש און צו דער בעגרינדונג פון אַ סאָציאַליסטישער געזעלשאַפט.

די פאַקטען פון דעם עקאָנאָמישען לעבען, וואָס פיהרען צו דער סאָציאַליסטישער רעוואָלוציע, האָט קאַרל מאַרקס צונויפגעצויגען אין דריי גרונד־טהעאָריען: די קאָנצענטראַציאָנס־טהעאָריע, וואָס לערענט, אַז אַלע קאַפּיטאַלען מוזען זיך קאָנצענטרירען ביי אַ קליינעם הייפעלע מענשען; די קריזען־טהעאָריע, וואָס בעווייזט, ווי אַזוי דאָס סיסטעם פון קאָנקורענץ מוז פיהרען צו אַלץ בייזערע און בייזערע קריזיסען, אין וועלכע די מיטעלערע בעלי־בתים מוזען פערלירען זייער האָב־און־גוטס, און די פערעלענדונגס־טהעאָריע, וואָס דערקלעהרט אונז, ווי אַזוי און פאַר וואָס די „אונגעהייערע מאַיאָריטעט“ פונ'ם פאָלק מוז זיך פּראָלעטאַריזירען און ווי אַזוי איהר לאַגע מוז ווערען אַלץ ערגער און ערגער.

די אַלע טהעאָריען און געזעצען זענען, ווי בעקאַנט, ניט פון קאַרל מאַרקס ענטדעקט געוואָרען. שוין דער קליינבירגערליכער סאָציאַליזם, מיט וועלכען מאַרקס פּאָלעמיזירט אין זיין „קאָמוניסטישען מאַניפעסט“, האָט געוואוסט פון זיי, און דער „קאָמוניסטישער מאַניפעסט“ גיט אויף איהם די הסכמה, אַז ער האָט „העכסט שאַרפזיניג פאַנאַנדערגעפּאָלמעסט די ווידערשפּרוכען אין די איצטיגע פּראָדוקציאָנס־פערהעלטניסען“ און האָט „אונווידערלעגליך“ בעוויעזען די טהאַטזאַכען. 5)

5) דאָס קאָמוניסטישע מאַניפעסט (1891), ז. 26.

אין די עקאָנאָמישע אונטערזוכונגען, וואָס האָבן געשפּילט אַזאַ גרויסע ראָליע אין דער קריטיק פון דעם מאַרקסיזם, איז אָבער בעוויזן געוואָרן אויף קלאָר ווענינסטענס איין פּונקט: אַז אַלע יענע פאַקטן און טהעאָריעס זענען בשום אופן ניט אַזוי פעסט איינגעפונדעוועט אין דער וויסענשאַפט, מען זאָל גאָרניט קאָנען צולאָזן אַ ברעקעל ספק וועגן זיי. אפילו די אָרטאָדאָקסישע אָנהענגער פון דעם אַלטן מאַרקסיזם האָבן געמוזט איבערגעבן אַ סך פון זייערע פעסטונגען, וועלכע זיי האָבן אַזוי שטייף געשיצט, אין די הענד פון דעם קריטישן שונא.

דאָס אליין וואָלט שוין געווען גענוג אויף אונטערצוגראָבן דעם וויסענשאַפטליכן פונדאַמענט פון דער מאַרקסיסטישער מעטאָדע. נאָך ערגער האַלט עס מיט די איבעריגע עלעמענטן פון מאַרקס׳ סיסטעם, אויף וועלכער די מעטאָדע איז אויפגעבויט: זיין פילאָסאָפיע, זיין ערקענטניס־טעאָריע, זיין חאַיאַלאָגיע. עס איז ניטאָ כמעט קיין איין גרונדזאַץ אין דעם מאַרקסיזם, וואָס זאָל אין דער לעצטער צייט נישט האָבן אַרויסגערופן אַנטקעגן זיך ערנסטע שווער־וועגענדע קריטיקן.

עס איז אָבער ניט די אויפגאַבע פון אונזער היינטיגען אַרטיקעל צונויפצוקלייבן אין איינעם אַלע יענע אַרגומענטן, וועלכע מען קאָן על פי וויסענשאַפטליכן יושר אַרויסשטעלן אַנטקעגן די איינצעלנע לעהרען פון מאַרקס און ענגעלס. פאַר אונזער צוועק קאָן מען די מאַרקס קריטיק לאָזן אין גאַנצן אָ אַ זייט. ווען אַפילו מען זאָל אַלע פילאָסאָפישע און סאָציאָלאָגישע און אויך עקאָנאָמישע לעהרען פון קאַרל מאַרקס אָננעהמען אַזוי ווי זיי זענען און מעהר נישט אַביסעל טיעפער אַריינדרינגען אין דעם זין פון איינינע פון זיי, מוז יעדער ערנסטער קאָפּ אויך יעמאָלט צוגעבן, אַז דער מאַרקסיזם איז, לויט זיין אייגענעם וויסענשאַפטליכן געוויסען, בשום אופן ניט אים שטאַנד צו האַ‧ען דאָס, וואָס ער זאָגט צו: געבען אונז אַ קלאָרע נבואה וועגן יענער געזעלשאַפטליכער פאָרם, וואָס איהר אַריינטרעטען אין לעבן איז אַן אייזערנער, נישט אויסצומיידענדער „מוז“.

וואָס מעהר דער מאַרקסיזם איז געווען גענויטיגט זיך צו בעשעפטיגען מיט דער בעדייטונג און דער ראָלע פון די אַזוי אָנגערופענע אידעאָלאָגישע פאַקטאָרען אין דער געשיכטע (רעליגיאָן,

עטהיק, יוריספּרודענץ א. ז. וו.), אַלץ מעהר איז ער געווען געצוואונגען זיך מודה צו זיין, אַז זיי זיינען ניט בלויז אָבשפּיגעלונגען פון דעם עקאָנאָמישען פּראָצעס, שאַטענס, וואָס געהען־נאָך נאָך דעם גאַנג פון דער עקאָנאָמישער ענטוויקעלונג. די אידעאָלאָגישע פאַקטאָרען — דאָס מוז אפילו בעלטאָוו צוגעבען — האָבען אַן אייגענעם ענטוויקעלונגס־גאַנג, וואָס רייסט זיך אריין אין דעם שפּיעל פון די געזעלשאַפטליכע קרעפטען און ווירקט אויף אַ גאַנץ בעשטימטען, אייגענאַרטיגען אופן. די ווירקונג פון אַזעלכע פאַקטאָרען איז אַ רעזולטאַט, ערשטענס, פון דעם אַלץ־בעהערשענדען עקאָנאָמישען פּראָצעס און, צווייטענס, פון דער אייגענער טבע, וואָס יענע אידעאָלאָגישע פאַקטאָרען בעזיצען.

קוים אָבער איז דער מאַרקסיזם געצוואונגען צוצוגעבען אַזאַ הנחה, אַזוי מוזען אויפ'ן שטעל אויסוואַקסען פאַר זיין מעטהאָדע גאַנץ געוואַלטיגע פּראָבלעמען. כדי מען זאָל קאָנען זאָגען וועלכע עס איז נביאות וועגען דער געזעלשאַפטס־פאָרם פון דער צוקונפט, מוז דערפילט ווערען ווענינסטענס אַט וועלכע בעדינגונגען:

ערשטענס, מוז מען זיין אַזוי בעהאַווען אין די עקאָנאָמישע פּראָצעסען פון אונזער צייט, אַז מען זאָל קאָנען ריכטיג אַלע ווייליע אויסגעפינען דעם גאַנג און די טענדענץ פון דער עקאָנאָמישער ענטוויקעלונג.

צווייטענס, מוז מען גענוי אויספאָרשען דעם גאַנג און די טענדענץ פון אַלע אַנדערע געזעלשאַפטליכע פאַקטאָרען.

דריטענס, מוז מען אויסגעפינען יענע געזעצען, וואָס הערשען אין דעם, ווי אַזוי דער עקאָנאָמישער פּראָצעס ווירקט אויף די ניט־עקאָנאָמישע פאַקטאָרען.

פערטענס, מוז מען אונטערזוכען, ווי אַזוי די ניט־עקאָנאָמישע פאַקטאָרען רופען זיך אָב אויף דער איינוווירקונג פון דעם עקאָנאָמישען פּראָצעס און ווי אַזוי זיי ווירקען אויף איהם צוריק.

אחוץ דעם מוז, פינפטענס, אויסגעפאָרשט ווערען די אַרט, ווי אַזוי די ניט־עקאָנאָמישע פאַקטאָרען ווירקען צווישען זיך איינע אויף די אַנדערע.

ערשט יעמאָלט, ווען די דאָזיגע אויפגאַבען, זיינען דערפילט געוואָרען, קאָן מען צוטרעטען צו דער הויפּט־אויפגאַבע פון דער

מאַרקסיסטישער מעטהאָדע: בעשטימען צו וועלכען שלום־פונקט עס טראָגט זיך דער געזעלשאפטליכער שטראָם.

האָט אָבער דער מאָדערנער מאַרקסיזם דורכגעפיהרט אָט די אַלע תנאים?

קיין ערנסטער און עהרליכער מאַרקסיסט וועט ניט לייקענען, אַז ניין.

די אויספאָרשונג פון די ניט־עקאָנאָמישע פאַקטאָרען איז אין דער מאַרקסיסטישער וויסענשאַפט בעהאַנדעלט געוואָרען ווי א שטיף־קינד. מען האָט זיך ניט אינטערעסירט ניט מיט זייער טבע, ניט מיט זייער ענטוויקעלונגס־גאַנג און ניט מיט דער אַרט, ווי זיי ווירקען אויף אַנדערע און ווי זיי ענטפערען אויף ווירקונגען פון דרויסען. אָט די וויכטיגע אויפגאַבע פון דעם מאַרקסיזם איז אין גאַנצען פערלאָזען געוואָרען, ווייל אין דעם רוב מאַרקסיסטישע קרייזען האָט מען נאָך ניט איינגעזעהן, וואָס פאַר א בעדייטונג אָט די פאַקטאָרען האָבען פאַר די ריכטיגע דורכפיהרונג פון דער מאַרקסיסטישער מעטהאָדע. גאַנץ להיפך צו מאַרקס׳ געדאַנקען האָט מען זיך איינגעשמועסט, אַז זייער ראָלע אין דער געשיכטע איז אַלע מאָל געווען זעהר א קליינע און פון אָט דעם איינגעשמועסטען רעזולטאַט האָט מען געצויגען דעם שלום, אַז זייער ראָלע איז אויף אייביג פער׳־משפט, צו בלייבען ניט קיין וויכטיגע. אַזאַ שלום אָבער איז גרונד־פאַלש. איידער מען אונטערזוכט די זאַך גענויער, טאָר מען איהם בשום אופן ניט אַרויסשטעלען. מיר האָבען א סך ביישפיעלען פון קרעפטען, וואָס האָבען פריהער כמעט גאָר קיין מאַכט ניט געהאַט איבער׳ן לעבען און דערנאָך זיינען זיי אויסגעוואַקסען צו געוואַל־טיגע טרייבער פון דער ענטוויקעלונג. אויף די עלעקטרישע קראַפט, צ. ב., וועלכע דער מענש האָט ענטדעקט אין דעם בורסטין, איז אַמאָל געווען אַזוי שוואַך, אַז זי האָט קוים געקאָנט בעוועגען א קליין פיצעלע שטרוי. איצטער טרייבט די עלעקטריציטעט די שווערסטע לאָקאָמאָטיוועז און וואָגאָנען. פאַר וואָס קאָן ניט געמאָלט זיין, אַז דער זעלבינער גורל זאָל פּאַסירען, צום ביישפיעל, מיט דעם מאָראַלי־שען פאַקטאָר, וועלכען קויטסקי שלאָגט איראָניש פאַר אָנשטאָט דעם עקאָנאָמישען?

די מאָראַל איז איצטער זעהר א שוואַכע קראַפט, וועניגסטענס אין דעם טאָג־טעגליכען לעבען; זי איז אפשר ניט ביכולת ...

קעהרען דאָס לעבען אפילו אויף אַ האָר יווייט פון זיין איצטיגען גאַנג, אַקוראַט אַזוי ווי די עלעקטריציטעט אין דעם ברוסטין איז ניט געווען אין שטאַנד אַ ריהר צו טהאָן פון אָרט אביסעל אַ שווע־רערען פיצעל שטרוי. אָבער די אָהנמאַכט פון דער מאָראַל, קאָן זיין, שטאַמט ניט פון דער שוואַכקייט, וואָס ליעגט אין דער טבע פון אָט דער ערשיינונג, נאָר אפשר דערפון, וואָס איהר מאַכט איז איצטער צושפּאַלטען, צוריסען אויף קליינע טראָפּענס, צושטרייט צווישען פערשיידענע יחידים און אין גאַנצען פּאַראַליזירט דורך פאַלשע מיינונגען. אָהן אַ בעשטימטען זאַמעל־פּונקט, אָהן אַ קלאָרען לייב־טענדען סאָציאַל־פּאָליטישען אידעאַל ווערט די עטהישע ענערגיע פון די מאַסען צורונען אין קליינליכע מעשים פון דעם טאָג־טעגלי־כען לעבען, אין מיקראָסקאָפּישע הילף איינער דעם אַנדערן, אין דאָס רוב נוצלאָזע רחמנות צו איינעמס ליידען, בעת די אמת'ע געזעלשאַפטליכע סבה פון די [illegible]מיינע יסורים, וואָס האָט געקאָנט אָבגעשאַפט ווערען [illegible] די עטהישע אָנשטרענגונג פון די מאַסען, בלייבט באַר זיי אין גאַנצען פערבאָרגען

די עטהישע ענערגיע פון די מאַסען [illegible] צורונען און [illegible] געזויגט אין דעם זאַמד און אין דעם שטויב פון די טאָג־טעגליכע קליינליכקייטען. עס קאָן גרייליך זיין, אַז אויב מען וואָלט [illegible]ונגען א מיטעל, ווי אַזוי אָנצוזאַמלען די עטהישע [illegible] [illegible] באַסיין, און ווי אַזוי אָנצואווענדען זי אויף איין איינציגען סאָציאַ־עטהישען ציעל, וואָלט איהר צוקינפטיגע מאַכט אויסגעזעהן נגבי איהר איצטיגער שוואַכקייט אַקוראַט אַזוי, ווי די לייסטונגען פון די איצטיגע שטאַרקסטע דינאַמאָ־מאַשינען זעהען אויס לגבי יענער פוים בעמערקבאַרער בעוועגונגס־קראַפט, וואָס די עלעקטריציטעט האָט, בעת זי שטעקט אין אַ שטיקעל ברוסטין.

דאָס אייגענע קאָן מען אפשר אויך זאָגען בנוגע צו עסטהעטי־שע בעשטרעבונגען, וואָס לעבען אין דעם מענשענ'ס נשמה (מיר דענקען דערביי וועגען די טהעאָריען און בעמיהונגען פון די עסטהע־טישע סאָציאַליסטען, ווי למשל ראָסקין און וואָלטער קרעין). איך וועל שוין דאָ ניט רעדען וועגען יענער געשיכטליכער מאַכט, וואָס ליעגט אין די רעליגיעזע, פּאָליטישע און יורידישע אַנשויאונגען, — אַ מאַכט וואָס ווערט פון קיינעם ניט געלייקענט. עטהיק, רעליגיאָן, פּאָליטיק, יוריספּרודענץ, עסטהעטיק, — דאס זיינען אבער אלץ

פאָרמען פון פערשיידענע געשיכטליכע ענערגיען, וואו יעדע ענער־גיע האָט איהר אייגענע טבע. מען מוז זיי אַלע גענוי אויסשטודירען, איידער מען קאָן ארויסגעפינען די טענדענץ פון זייער ענטוויקעלונג און די מאכט, וועלכע זיי קאָנען בעקומען אין דער צוקונפט.

איידער אזא אונטערזוכונג איז געמאַכט געוואָרען, קאָן וויסענ־שאַפטליך גאָר קיין רייד ניט זיין וועגען זייער ווירקונג אייגע אויף די אַנדערע און זייער וועקסעל־ווירקונג מיט דעם עקאָנאָמישען פּראָצעס. און פון דעסטוועגען נעהמט די מאַרקסיסטישע מעטהאָדע שוין איצטער די העזה אויף זיך פאָראויסצוזאָגען אויף אַפריהער, וואָס עס מוז זיין דער רעזולטאַט פון יענעם צונויפגעפלאָנ־טערטען קנויל פון קרעפטען, וואָס ווערט אַנגעטריבען פון דער עקאָנאָמישער ענטוויקעלונג, ווי די רעדער פון אַ זייגער ווערען אַנגעטריבען דורך זייער וואָג.

אָבער לאָמיר געהן נאָך ווייטער. לאָמיר מאַכען אַזאַ הנחה דעם מאַרקסיזם, וואָס נאָר אַ קופּערנער שטערן וואָלט זיך ניט געשעהמט אָנצונעהמען אין ערנסט: לאָמיר אָננעהמען, אַז בנוגע די אידעאָלאָגישע פאַקטאָרען שטעהט שוין די מאַרקסיסטישע וויסענשאַפט אויף יענער הויך, וועלכע זי האָט זיך אַליין אָבגע־מאָסטען. אפילו ווען מען זאָל אויך דאָס צוגעבען, בלייבט נאָך אויך יעמאָלט אַ גרויסע שאלה, אויב די מאַרקסיסטישע מעטהאָדע קאָן מיט איהר גאַנצער וויסענשאַפט אַראָבריימען דעם שלייער פון דער צוקונפט.

.6

מיר האָבען אַלץ גערעדט וועגען די דאגות, וואָס דער מאַרק־סיזם האָט אויסצושטעהן פון די ניט־עקאָנאָמישע פאַקטאָרען. וואָס טהוט זיך אָבער מיט דעם הויפּט־פאַקטאָר, מיט דעם עקאָנאָמישען פּראָצעס? איז מען שוין דאָ פּטור פון אַלע וויסענשאַפטליכע צרות? כמעט יעדער מאַרקסיסט גלויבט, אַז וואָס־וואָס, אָבער די בעוועגונגען פון יענער מאָך־ראָד, וואָס טרייבט אָן אַלע אַנדערע רעדער, קאָן מען אַלע מאָל אָוועקשטעלען אונטער דער וויסענשאַפט־ליכער קאָנטראָל. דאָס איז אָבער אַ גרויסער און שעדליכער טעות. גראָד אין דעם פּונקט ליעגט פערבאָרגען די ערגסטע צרה פאַר דער מאַרקסיסטישער מעטהאָדע: די ענטוויקעלונג און דעם גאַנג

דעם עקאָנאָמישען פּראָצעס איז בעצם נאָך שווערער צו בעשטימען, איידער די ענטוויקעלונג און דעם גאַנג פון א סך ניט־עקאָנאָמישע פּראָצעסען, און קיינער האָט דעם פּונקט אזוי קלאָר ניט איינגעזעהן ווי דוקא ענגעלס אליין.

אין זיין שטאַרק „אפּיקורסישער“ הקדמה צו מאַרקס׳ ווערק וועגען דעם קלאַסען־קאַמפּף אין פראַנקרייך, געפינען מיר אויך אזעלכע מיני רייד:

„*דעם קלאָרען איבערבליק איבער די עקאָנאָמישע געשיכטע פון א געגעבענעם פּעריאָד קאָן מען קיינמאָל ניט געווינען אין דערזעלביגער צייט, נאָר ערשט שפּעטער, ווען דער גאַנצער שטאָף איז צונויפגעזאַמעלט און דורכגעמוסטערט. די סטאַטיסטיק איז דאָ א נויטווענדיגער הילפסמיטעל און זי הינקט אַלע מאָל נאָך.*“6)

וואָס לאָזט אונז הערען אזא געדאַנק?

אזא געדאַנק לאָזט אונז הערען אָהן א ברעקעל ספק, אז *די מאַרקסיסטישע מעטהאָדע קאָן זיין ניט מעהר ווי א מעטהאָדע אויף אויסצופאַרשען די פערגאַנגענהייט, אָבער בשום אופן ניט קיין מעטהאָדע אויף פאָראויסצוזעהן די צוקונפט.* דער סטאַטיסטישער מאַטעריאַל, וועלכען איהר אונטערזוכט היינט, שפּיגעלט אָב אין אמת׳ן נאָר יענע פּראָצעסען וואָס האָבען זיך אָבגעשפּיעלט א סך פריהער און האָבען זיך שוין אפשר אין גאַנצען איבערגעביטען. און בעת איהר בויט אייער נבואה אויף דעם גרונד פון דער לעצטער סטאַטיסטיק, זיינען אפשר אין די טיעפסטע טיעפעניסען פון דעם פערבאָרגענעם עקאָנאָמישען לעבען אויסגעוואַקסען אזוינע בעדינגונגען, וועמעס ווייטערע ענטוויקעלונג עס וועט לגמרי מאַכען אונמעגליך, אייער נבואה זאָל ווען עס איז מקוים ווערען. איהר זעהט זיי נאָך ניט, ווייל די סטאַטיסטיק

6) קאַרל מאַרקס: די קלאַסען־קעמפּפע אין פראַנקרייך (1895), צוגאַ, זייטע 3.

„הינקט" און קאָן קיינמאָל ניט אָניאָגען דעם ווירקליכען צושטאַנד פון דעם עקאָנאָמישען פראָצעס.

דאָס שוואַכט ניט אָב די מאַכט פון דעם מאַרקסיזם, ווי אַ מעטהאָדע פון היסטאָרישע אונטערזוכונגען. ווען דער סאָציאַליזם וועט אי"ה מקוים ווערען און אַלע סטאַטיסטיקען פון דער פריהער־דיגער צייט וועלען זיין געזאַמעלט און דורכגעמוסטערט, וועלען די מאַרקסיסטען פון דער צוקונפט — אויב עס וועלען נאָך זיין אַזעלכע — האָבען אַ רעכט אָנצוואָווענדען זייער מעטהאָדע אויף דער פ ע ר ג אַ נ ג ע נ ה י י ט, און אויב זי וועט שטעהן אויף יענער הויך, וועלכע מיר האָבען אויבען געשילדערט, וועלען זיי אפשר קאָנען אַרויסברענגען, פאַר וואָס עס האָט פון דעם עקאָנאָמי־שען פראָצעס ג ע מ ו ז ט אַרויסוואַקסען אַ סאָציאַליזם.

ביז צו יענער צייט אָבער מוזען זיי זיך איבערהויפט אָבזאָגען פון אַ וועלכער עס איז סאָציאַלער נביאות. אַז ניט, קאָנען זיי בע־קומען גאָר אַ מיאוס'ען פאַטש אין פנים פון יענע וויכטיגע עקאָנאָ־מישע ערשיינונגען, וואָס ווירקען, לויט ענגעלס, „דאָס רוב אַ לאַנגע צייט טערבאָרגענערהייט, איידער זיי בעווייזען זיך פלוצלונג און געוואַלטזאַם אויף דער אויבערפלעך".7)

על כל פנים מוז מען צוגעבען, אַז די מאַרקסיסטישע מעטהאָדע קאָן ניט בעווייזען אַבסאָלוט זיכער און וויסענשאַפטליך, אַז דאָס סאָציאַליסטישע געזעלשאַפט מ ו ז אַריינטרעטען אין לעבען. אויב אָבער עס פעהלט אַזאַ אַבסאָלוטע זיכערהייט, איז זעהר שווער צו גלויבען, אַז איינער זאָל זיך אָבזאָגען פון זיינע פראַקטישע א י ד ע אַ ל ע ן און נעהמען אָנשטאָט זיי ניט בעוויזענע, אָפט־[illegible] פערפלאָנטערטע וויסענשאַפטליכע היפּאָטעזען. ער וועט עס ניט טהאָן, אפילו ווען קויטסקי זאָל טויזענד מאָל מעהר שפּאָ־טען פון איהם און מיט גרוים גדלות אָנרופען זיינע אידעאַלען „פרומע וואונשען".

מיר דוכט, אַז קויטסקי אַליין האָט שוין אויך פערלאָרען דעם עלזען־פעסטען גלויבען אין דער אַבסאָלוטער געוויסהייט פון דער מאַרקסיסטישער מעטהאָדע. וואָלט ביי איהם נאָך קיין ברעקעל

7) דאָרטען גופא.

ספק ניט זיין אין איהר, יעמאָלט וואָלט ער ניט דערקלעהרט, אַז ער איז מרוצה אָבצוזאָגען זיך פון דער טהעאָריע, וואָס איז בעגרינדעט געוואָרען אין'ם „קאַפּיטאַל", וויבאַלד אַ וועלכע עס איז אַנדערע געשיכטס־פילאָסאָפישע לעהרע וועט בעווייזען, אַז די ענטוויקעלונג פון דער איצטיגער געזעלשאַפט מוז אַרויסברענגען פון זיך די פער־ווירקליכונג פונ'ם סאָציאַליסטישען ענד־ציעל. איהם אַרט ניט, אויב די נייע לעהרע וועט איהר גרונד־געדאַנק שטיצען אויף דעם אַנאַליז פון אַנדערע, ניט־עקאָנאָמישע פאַקטאָרען, — לאָז זיין עטהישע.

עס וואָלט ניט שווער געווען קלאָר צו מאַכען קויטסקי'ן, אַז אַזאַ ענד־ציעל טהעאָריע, ווי ער פערלאַנגט פון דעם געגנער, איז גאָר ניט אַזאַ אונמעגליכע זאַך, ווי איהם דוכט זיך עס, אפשר, אויף דעם ערשטען בליק. אויב די אַרויסשטעלונג פון אונזער ענד־ציעל און זיין טהעאָרעטישע בעגרינדונג דאַרפען מיר איבערהויפּט זוכען אין דער געשיכטס־פילאָסאָפיע, וואָלט, כלעבען, גאָר ניט געווען אַזוי שווער אויסצוקלייבען אַ וועלכען עס איז געשיכטס־פילאָסאָ־פישען פרינציפּ און צופּאַסען איהם צו אונזערע צוועקען. פאַר די, וואָס האָבען .אַ לוסט צו בויען אַזעלכע געשיכטס־פילאָסאָפישע בנינים, קאָנען מיר שוין איצטער געבען אַן עצה, זיי זאָלען אַמאָל אַ פּרוב טהאָן זייער גליק מיט יענעם פרינציפּ, וועלכען באָקל האָט פאַרגעשלאָגען אין זיין „געשיכטע פון דער ציוויליזאַציאָן אין ענגלאַנד".

דער פרינציפּ איז — דאָס אָנזאַמלען און פערטהיילען פון קענטעניס און וויסען. די ראָלע פון אָט דעם דאָזיגען פאַקטאָר אין דער געשיכטע איז דאָך גאָר נישקשה'דיג בעוויזען געוואָרען אין באָקל'ס אויבענדערמאָנטען ווערק. אמת, דער סאָציאַל־פּאָליטישער גרונד־געדאַנק איז ביי באָקל'ען ניט קיין סאָציאַליסטישער, נאָר אַ ליבעראַלער; אויך איז די פילאָסאָפישע זייט פון זיין אַרבייט אַרויס־געקומען ניט גאָר „מאָניסטיש". אָבער צו די חסרונות קאָן מען געפינען אַ תרופה. מען קאָן דעם „באָקליזם" אויפבויען אויף אַן אידעאַליסטישען פילאָסאָפישען פונדאַמענט, וואָס זאָל אַריינגעהן מען אין זיך דעם גלויבען אין אַ „וועלט־נשמה", לאָז זיין אין דער פאָרם, ווי עס האָט געגלויבט אין איהר אַזאַ נאַטור־פאָרשער ווי פעכנער. דאָס געהט, אמת, להיפּך צו יענע אינדוקטיווע מעטהאָדען

און שטרענגע פאָדערונגען, וועלכע די ענגלישע דענקער און פאָר־
שער האָבען אריינגעטראָגען אין דער נאַטור־וויסענשאַפט. אָבער
פאַר אַ מאַרקסיסט טאָר דאָס, כלעבען, ניט זיין קיין מניעה: זאָגט
דאָך ענגעלס, אַז די ענגלישע ריכטונג אין דער וויסענשאַפט איז אַ
„בעגרעניצטע דענק־מעטהאָדע".

די פעכנערשע „וועלט־זעעלע" וועלען מיר בעשענקען מיט אַ
שטאַרקען דראַנג אָנצוזאַמלען און צו פערשפּרייטען וויסען. פריהער,
אין דער טויטער נאַטור, הערשט דער דראַנג אונבעוואוסט, שפּעטער
ווערט ער אַלץ מעהר און מעהר בעוואוסטזיניג, ביז ער רייסט זיך
ארויס אין דער מענשליכער געשיכטע, ווי אַ קלאָרער און דייטלי־
כער ציעל.

אַזאַ היפּאָטעזע וואָלט אַוועקגעשטעלט די גאַנצע ביאָלאָגישע
ענטוויקעלונג גאָר אין אַ נייעם שיין, און דער דאַרוויניזם וואָלט
פערלאָרען זיין ריין מעכאַנישען כאַראַקטער. די אָרגאַניזמען ענט־
וויקלען זיך און פערבעסערען זייער בוי, כדי אַרויסצוברענגען אַ
שטאַרקערען און גרעסערען מאַרך, וואָס זאָל קאָנען אריינגעהמען
אין זיך אַלץ מעהר און מעהר מאַטעריאַלען פון דרויסען און איבער־
אַרבייטען עס אין אַלץ מעהר און מעהר נייע קענטעניסען. אויך אין
דעם געזעלשאַפטליכען לעבען וואָלט מען געקאָנט בעווייזען די
זעלביגע הערשענדע גרונד־טענדענץ; מען וואָלט די פערשיידענע
געזעלשאַפטס־פאָרמען געקאָנט, אין איינעם מיט מאַרקס'ן, בעטראַכ־
טען ווי זעלבסטשטענדיגע אָרגאַניזמען, וואָס בייטען אָב איינע די
אַנדערע, לויט דער ראָלע, וועלכע זיי דאַרפען שפּיעלען אין דעם
פּראָצעס פון אָנזאַמלען און פערשפּרייטען וויסענשאַפט. די עלטערע
געזעלשאַפטס־פאָרמען, געבויט אויף דעם יסוד פון שקלאַווערייאון
לייבאייגענשאַפט, האָבען „בעשיינפערליך" געהאַט דעם צוועק צו
בעשאַפען אַ גייסטיגע אַריסטאָקראַטיע, וואָס זאָל קאָנען אָנזאַמלען
קענטעניס אין אַלע צווייגען פון דער קולטור. די מאָדערנע קאַפּיטאַ־
ליסטישע און דעמאָקראַטישע פאָרמען האָבען, גאַנץ זיכער, דעם
צוועק אויסצואַרבייטען אַ פּראָלעטאַריאַט, ד. ה., אַזאַ מאַסע פון
דער בעפעלקערונג, וואָס איז, לויט איהר לאַגע, מסוגל אריינצונעה־
מען אין זיך די רעזולטאַטען פון דעם אָנגעזאַמעלטען מענשליכען
וויסען. וואָס מעהר דער קאַפּיטאַליזם ענטוויקעלט זיך און וואָס
מעהר עס וואַקסט דער פּראָלעטאַריאַט; וואָס שטאַרקער עס ווערט
זיין מאַכט און וואָס בעסער זיין עקאָנאָמישע לאַגע, אַלץ מעהר

וויסענשאַפט ווערט פערשפּרייט צווישען די גרויסע מאַסען. סוף כל סוף מוז קומען אַ מאָמענט, ווען „מלאה הארץ דעה כמים לים מכסים״ — די גאַנצע וועלט וועט ווערען פול מיט וויסענשאַפט. נאַטור־וויסענשאַפט, מאָראַל־פילאָסאָפיע, סאָציאָלאָגיע און פּאָליטישע עקאָנאָמיע ווערען יעמאָלט די טעגליכע גייסטיגע שפּייז פון די אַרבייטענדע מאַסען, פון דער מאַיאָריטעט; זי פערשטעהט די אורזאַכען פון איהר שקלאַווערייַ און פערשטעהט די וועגען, וואָס פיהרען צו בעפרייאונג... יעמאָלט מוז „ממילא״ פערווירקליכט ווערען דער סאָציאַליזם.

די געזעלשאַפט „מוז״ איבערגעהן צום סאָציאַליזם אויף דערפאַר, ווייל ער איז אַ „סינטעז״ פון די צוויי פריהערדיגע עפּאָכען: דער אַריסטאָקראַטישער, — וואָס האָט בעשאַפען די יסודות, ווי אַזוי אָנצוזאַמלען וויסענשאַפט, — און דער דעמאָקראַטישער, וואָס האָט אויסגעאַרבייט די וועגען, ווי אַזוי צו פערשפּרייטען קענטענעס. אין דעם סאָציאַליזם וועט איבער מקוים ווערען דער ציעל, צו וועלכען די וועלט־נשמה שטרעבט: ער איז אַ געזעלשאַפטס־פאָרם, אין וועלכער די אידעאַלען פון אָנזאַמלען וויסענשאַפט קאָנען געהן האַנד אין האַנד מיט דעם אידעאַל פון פערשפּרייטען זי צווישען די מאַסען.

און אויך דאָס פערשטעהט זיך ממילא, אַז מיר טאָרען די נאָר־וואָס אויסגעפיהרטע גרונד־געדאַנקען ניט אַריינ׳פּלפּול׳ען אין נאַטור און געשיכטע, נאָר אַרויסגעפינען זיי אין דער אָביעקטיווער וועלט. דערצו דאַרף מען אויך ניט זיין קיין גרויסער כשוף־מאַכער: מיט דער זעלביגער „שטרענגער וויסענשאַפטליכקייט״, מיט וועלכער ענגעלס און מאַרקס האָבען אויסגעפונען די העגעל׳שע דיאַלעקטיק אין נאַטור און קולטור, קאָן מען דאַרטען ענטדעקען אויף אונזער באָקל־מעכנערשע געשיכטס־פילאָסאָפיע...

אַזאַ סאָציאַליסטישע געשיכטס־פילאָסאָפיע איז ניט די איינציגע, וואָס אַ שאַפונגס־לוסטיגער קאָפּ קאָן אויסטראַכטען ביי זיך אין שטודיר־צימער און דערנאָך, צו זיין אייגענעם וואונדער, ענטדעקען אין דער אָביעקטיווער וועלט. אַזעלכע מוסטערן, ווי דער אויבען אָנגעפיהרטער, נעהמען מיר זיך אָן צונויפצושטעלען טוצענדווייז, אין יעדער גרויס און אין יעדער פאַרב...

איין זאַך איז אָבער קלאָר: ביי עם זאָל אויף דעם בעלר פון

סאָציאַליסטישע געשיכטס־פילאָסאָפיע בעשאַפען ווערען עפּעס נייעס, מוז מען פריהער פאַר אַלץ אָראָבטראָגען דאָס אַלטע. און אויב קויטסקי איז מודה, אַז אַ ניט־מאַרקסיסטישע געשיכטס־פילאָסאָפיע קאָן אונטער געוויסע בעדינגונגען אקוראַט אַזוי גוט דיענען דעם סאָציאַליסטישען ענד־ציעל, ווי דער מאַרקסיזם, מוז ער ־ורך דעם גופא מסכים זיין מיט יענע בעשטרעבונגען, וואָס ווילען בעפרייען דעם באָדען פון אַלע אַלטע געביידען, כדי אויף זייער אָרט אויפצו־בויען אַ שעהנערען, אינטערעסאַנטערען געשיכטס־פילאָסאָפישען טעמפּעל...

מיר ווילען דאָ מיט אונזערע רייד בשום אופן ניט צוגעבען קיין חשק צו נייע געשיכטס־פילאָסאָפישע בנינים, וואָס זאָלען פער־נעהמען דעם פּלאַץ פונ׳ם מאַרקסיזם. אונזער ציעל איז אדרבא קלאָר צו מאַכען, אַז י ע ד ע ענד־ציעל טהעאָריע, וואָס זוכט איהר בעגרינדונג אין דער געשיכטס־פילאָסאָפיע (אַלץ איינס פון וואָס פאַר אַ פאַרב) איז אין דער איצטיגער צייט ניט מעהר ווי — אַ „פרומער וואונש“, און אַז אָט דער „פרומער וואונש“ האָט נאָר ביי זעהר לייכטזיניגע פאַרשער געקאָנט ווערען דער פאָטער פון דעם אָפּטימיסטישען געדאַנק, אַז ער איז שוין מקוים געוואָרען אין אַ וועלכען עס איז געשיכטס־פילאָסאָפישען סיסטעם.

די ענטוויקעלונג פון דער איצטיגער געשיכטס־וויסענשאַפט געפינט זי נאָך, ווי אונז דוכט זיך, אין איהרע קינדער־יאָהרען, וועלכע מען קאָן מיט רעכט אָנרופען די א ו ט אָ פּ י ס ט י ש ע. דער כאַראַקטעריסטישער שטריך פון דעם אוטאָפּיזם בעשטעהט, ווי ס׳איז בעקאַנט, אין דעם, וואָס ער וויל, ווי אַ קינד, ניט מאַכען קיין חלוק צווישען „ווינשבאַר“ און „מעגליך“. אַלץ וואָס פאַר איהם איז ווינשבאַר איז ממילא שוין אויך מעגליך. דער אוטאָפּיזם רע־כענט זיך ניט מיט די קרעפטען, וואָס בעהערשען די ענטוויקעלונג פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען, און מיט די נויטווענדיגע שטופען פון דער ענטוויקעלונג. עס איז ביי איהם רעכט, מען זאָל קאָנען מיט אַמאָל אַריבערשפּרינגען אַלע שטופען פון דעם נאַטירליכען וואַקס־טום, און אַז אַ פאָלק, וואָס האָט נאָך נעכטען פּראַקטיצירט מענשען־פרעסעריי, זאָל אויף מאָרגען קאָנען איבערגעהן צו דעם קאָמוניס־טישען אַנאַרכיזם, — אַ זאַך וואָס איז אַקוראַט אַזוי אונדענקבאַר, ווי אַז אַ קינד, וואָס האָט ערשט נעכטען זיך אויסגעלערענט אלף־

בית, זאָל אויף מאָרגען האַלטען עקזאַמען אויף אַ מעדיצינישען דיפּלאָם. דער אוטאָפּיזם וויל גאָר נישט וויסען פון אַ נאַטירליכען ענטוויקעלונגס־גאַנג, וועלכען אויך מיר לייקענען בשום אופן ניט אָב. מיר לייקענען נאָר די מעגליכקייט אויסצוגעפינען אָט דעם נאַטירליכען גאַנג אין דער מענשליכער געשיכטע, און אויף אַלע לייכט־גלויביגע געשיכטס־פילאָסאָפען, די מאַרקסיסטען ניט אַראָב־גערעכענט, קוקען מיר דעריבער, ווי אויף אמת'ע, ריין־בלוטיגע אוטאָפּיסטען... אין דער וויסענשאַפט.

ווי די אוטאָפּיסטען, זעהען זיי ניט די נפקא מינה פון „ווינשבאַר" און מעגליך" אין וויסענשאַפטליכע ענינים; זיי שרייבען פאָר דער וויסענשאַפט אַזעלכע ציעלען, וואָס פּאַסען זעהר גוט צו זייערע וואונשען, אָבער זיינען לחלוטין ניט אָנגעמאָסטען צו יענע אָביעקטיווע מ ע ג ל י כ ק י י ט ע ן, וואָס הערשען אין דער היסטאָרישער פאָרשונג. זיי פערלירען אויס'ן אויג דעם פאַקט, אַז אויך די וויסענשאַפטליכע פאָרשונג איז, ווי יעדער צווייג פון דער מענשליכער קולטור — און אפשר נאָך מעהר, איידער אַלע אַנדערע צווייגען — אונטערגעוואָרפען אונטער דער שליטה פון אַ לאַנג־זאַמע עוואָלוציאָן.

אין דער געשיכטע פון דער וויסענשאַפט געפינען מיר די זעלביגע פעריאָדען, וועלכע עס בעווייזען זיך אויף אַלע אַנדערע געביעטען פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען: אין דער יוריספּרו־דענץ, דער רעליגיאָן, דעם עקאָנאָמישען פּראָצעס, אין די פּאָליטישע פערפאַסונגען א. אז. וו. מיר האָבען אין דער וויסענשאַפט פעריאָדען פון שטילשטאַנד און פון פאָרטשריט; פון רעאַקציאָן און פון הילפּ־לאָזען אַרומאירען. די וויסענשאַפט האָט איהרע שטורעמדיגע רעוואָלוציאָנס־יאָהרען, וואָס צושטערען פון גרונד־אויס אַ סך הער־שענדע יסודות, ווי עס זיינען צושטערט געוואָרען אין איהר די טהעאָלאָגישע און מעטאַפּיזישע פאָרשונגס־ציעלען און פאָרשונגס־מעטהאָדען. זי האָט איהרע „קריטישע" און „אָרגאַנישע" צייטען, זי ווייזט אויף אַ געזעצמעסיגען סדר אין איהר וואַקסען, (אַ נאַטיר־ליכען גאַנג פון פּאַסירונגען), וואָס לאָזט ניט צו, אַז אַ געדאַנק זאָל אין איהר מקוים ווערען, איידער עס איז געקומען זיין צייט. נעהמט צום ביישפּיעל קאָפּערניק'ס ענטדעקונג. דער געדאַנק, אַז די זון שטעהט און די ערד דרעהט זיך אַרום איהר, איז שוין אַרויסגעזאָגט

געוואָרען אין דער גריעכישער פילאָסאָפיע לאַנג־לאַנג, איידער קאָפּערניק. אָבער אין דער וויסענשאַפט האָט ער זיך געקאָנט פער־ווירקליכען ערשט צו אַ גאַנץ בעשטימטער היסטאָרישער צייט. אָדער נעהמט די ערשיינונגען פון היפּנאָטיזם, וואָס זיינען אויך שוין פון לאַנג אָן בעקאַנט געווען. די וויסענשאַפט האָט זיי אַ לאַנגע צייט געמוזט אַוועקמאַכען כלאחר יד און אפשר אין גאַנצען אָבלייי־קענען, ביז עס איז געקומען די צייט, ווען דער מענשליכער געדאַנק האָט געפונען אַ וועג, ווי אַזוי ערנסט צו בעהאַנדלען זיי.

און ווי יעדער צווייג פון דער מענשליכער טהעטיגקייט, האָט די וויסענשאַפט, אין איהרע יוגענד־יאָהרען, אויך איהרע אייגענע א ו ט אָ פּ י ע ן! זי איז אַלע מאָל אוטאָפּיש, ווען זי יאָגט זיך נאָך ציעלען, וואָס זיינען ניט צוגעפּאַסט צו איהר „מאַטעריעלען יסוד“, ד. ה., צו דעם צושטאַנד פון דעם אָנגעזאַמעלטען פאַקטישען מאַטע־ריאַל. נאָך מעהר: די וויסענשאַפט האָט איהרע א י ל ו ז י ע ס, ווען זי שטעלט זיך אַוועק אַזעלכע ציעלען, וואָס זעהען אויס אַזוי קלאָר און דייטליך, וואָס זיינען אָבער אין דער אמת'ן אָדער קיינ־מאָל ניט דערגרייכבאַר, אָדער לפּחות ניט דערגרייכבאַר פאַר לאַנגע און לאַנגע דורות. די קוואַדראַטור פון דעם צירקעל, דער לעבענס־עליקסיר און דאָס פּערפּעטואום מאָבילע, וואָס האָבען אין זייער צייט צוגעצויגען צו זיך די מוחות פון די בעסטע פאָרשער, האָבען זיך דערנאָך אַרויסגעוויזען ווי ריינע אילוזיעס.

און איז זי ניט געווען אַ וויסענשאַפטליכע אילוזיע, די א ס־ט ר אָ ל אָ ג י ע, יענע ליעבלינגס־וויסענשאַפט פון דער רענע־סאַנס־צייט, וואָס האָט יעדע מענשליכע טהעטיגקייט בעטראַכט ווי אַ פּועל־יוצא פון דעם שטערען־גאַנג אויפ'ן הימעל און האָט דערי־בער געהאָפט „וויסענשאַפטליך“ דורך די „האָראָסקאָפּישע מעטהאָדע“ אויסצוגעפינען דעם צוקינפטיגען גורל ניט נאָר פון איינצעלנע אינדיווידועז, נאָר אויך פון שטאַאטען און רעליגיאָנען? איז אָבער די אַסטראָלאָגיע אין איהר צייט ניט געווען אַ קלאָרער און דייטליכער ציעל?

די וויסענשאַפטליכע געשיכטס־פאָרשונג האַלט נאָך גאָר אין אָנהויב פון איהר ענטוויקעלונג. זי מוז נאָך ערשט צונויפזוכען איהר מאַטעריאַל, און יעדען נייען ציגעל, וואָס זי בעקומט, מוז זי קריי־טיש בעטראַכטען, צי ער טויג צו איהר בנין. זי מוז נאָך אַ סך מאָל

אויסטרובירען און ווידער דורכזעהן איהרע ארבייטס־מעטהאָדען, ביז מען וועט קענען זיך אָבשטעלען אויף די פּאַסענדסטע. שוין איצטער פערלאַנגען פון איהר, אז זי זאָל אין פאָראויס בעשטימען יענע פאָרמען פון דעם געזעלשאפטליכען לעבען, וואָס וועלען אָבבייטען די איצט־הערשענדע; אפילו ווען מען זאָל פון איהר פאָדערען, זי זאָל אונז אנטפּלעקען מעהר נישט ווי דעם גרונד־פּרינציפּ, וואָס אויף איהם וועלען זיין אויפגעבויט די צוקינפטיגע פאָרמען פון דעם געזעלשאפטליכען לעבען, וואָלט געהייסען ניט קיין אנדערזאך, ווי צווינגען די וויסענשאַפט, זי זאָל זיך נאָכיאָגען נאָך אַן א ו ט אָ פּ י ע. קויטסקי׳ס „ענטוועדער־אָדער״ מאַכט אונז דעם ליעבענסווירדיגען פאָרשלאַג, מיר זאָלען אָנשטאָט דעם צונויפפאַלענדען מאַרקסיזם אַרויסטרעטען מיט אַן אַנדערער, אַ בעסערער געשיכטס־פילאָסאָפיע און זי מאַכען פאַר דעם יסוד פון דעם וויסענשאַפטליכען סאָציאַליזם. מיר מוזען זיין ליעבענסווירדיגען פאָרשלאַג אָבשיקען צוריק, פּשוט מחמת דעם איינציגען גרונד, וואָס ער איז דורך־און־דורך א ו ט אָ פּ י ס ט י ש.

עס בלייבט אונז נאָך איבעריג אָבצושטעלען זיך בקיצר אויף דער אַנדערער זייט פון קויטסקי׳ס „ממה נפשך״, מיט וועלכער ער וויל אויף אונז אַרויפוואַרפען אַן אימה ופחד דערפאַר, וואָס מיר האָבען דעם מוטה צו זעהן אין דעם סאָציאַליזם ניט מעהר און ניט וועניגער ווי [illegible]ס, וואס ער איז באמת: אַ צוקונפטס־אידעאַל, אַרויסגעוואַקסען פון די לעבענס־נויטען פון דער געגענוואַרט.

קויטסקי פערבייט דאָס וואָרט „אידעאַל״ אויף אַ שפּאָטוואָרט: „פרומער וואונש״ און פערזיכערט, אַז אויב מיר וועלען אַנהויבען גלויבען אין אידעאַלען, וועט יעמאָלט פערשווינדען „יעדע מעגליכקייט צו בעהאַנדלען וויסענשאַפטליך די גרויסע פּראָבלעמען פון אונזער צייט און ממילא אויך די מעגליכקייט פון אַ וויסענשאַפטליכען סאָציאַליזם״.

קודם־כל לאָמיר אַוועקוואַרפען דאָס שעהן־קלינגענדע וואָרט „אידעאַל״ און דאָס מיאוס גרילצענדע וואָרט „פרומער וואונש״ און אַנווענדען אָנשטאָט זיי דעם גלייכגילטיגען בעגריף: „ציעל״ אָדער „צוועק״. די שאלה איז יעמאָלט: איז דאָס באמת ריכטיג, אַז בעת מיר שטעלען אַוועק פאַר אונזער טהעטיגקייט געוויסע ציעלען, מוז פערשווינדען די מעגליכקייט, וויסענשאַפטליך צו בעגרינדען זיי, ווי

נאָר מיר זאָגען זיך אָב פֿון די געשיכטע־פֿילאָסאָפֿישע *אוטאָפּיעס* און *אילוזיעס*?

אָט איז אַן אַרצט. איז ער נאָר יעמאָלט אַ וויסענשאַפֿטליכער אַרצט, ווען ער קאָן מיט אַבסאָלוטער זיכערהייט זאָגען, אַז זיין פּאַציענט *מוז* אונטער אַלע אומשטענדען געזונט ווערען? יעדער איינער פֿערשטעהט, אַז אין דעם בעסטען פֿאַל קאָן דער אַרצט נאָר מאַכען אַזאַ פּראָגנאָז: אויב זיין פּאַציענט וועט פֿאָלגען וואָס די מעדיצינישע וויסענשאַפֿט פֿערשרייבט, וועט יעמאָלט זיין ציעל דערגרייכט ווערען: ער וועט ווערען געזונד. דער דאָקטאָר קאָן אָבער ניט נעהמען אויף זיך די וויסענשאַפֿטליכע אחריות פֿאַר׳ן אויסצוזאָגען, צי דער פּאַציענט וועט איהם פֿאָלגען אָדער ניט. דער דאָקטאָר שרייבט איהם, למשל, פֿאָר, ער זאָל אַרויספֿאָהרען פֿון דעם קאַלטען צפֿון־קלימאַט אין אַ וואַרעמע, מילדע און טרוקענע דרום־געגענד. מוז ער טאַקע דערצו, כדי צו זיין „וויסענשאַפֿטליך", אויסרעכענען אויף קלאָר, אַ דאַנק וועלכע געזעצען דער פּאַציענט וועט האָבען די מיטלען און דעם ווילען צו אַזאַ נסיעה? געוויס ניט! און פֿונדעסטוועגען וועט קיינער ניט מאַכען דעם דאָקטאָר דעם פֿאָרוואורף, אַז ער האָט זיין פּראָבלעם ניט וויסענשאַפֿטליך בעהאַנדעלט, פּשוט דערפֿאַר, ווייל אַזעלכע נביאות ליעגען ניט אין די גרענעצען און אין דער מעגליכקייט פֿון דער מעדיצינישער וויסענשאַפֿט.

און אָט האָט איהר אַן אינזשיניער. ער האָט על פּי שטרענגע מאַטעמאַטיק, מעכאַניק און פֿיזיק (דוכט זיך: רעכט סאָלידע וויסענשאַפֿטען) אויסגעאַרבייט אַ פּלאַן פֿון אַ נייעם הענגענדען בריק איבער׳ן וואַסער און האָט איבערגעגעבען זיין פּראָיעקט צו דער שטאָדט־פֿערוואַלטונג, זי זאָל בעשטימען זיין גורל. מוז אויך דער אינזשעניער, איידער ער גיט אַריין דעם פּלאַן, וויסענשאַפֿטליך, לויט דער געשיכטע־פֿילאָסאָפֿישער מעטהאָדע, אויסרעכענען אויף געוויס און מאַטעמאַטיש בעווייזען, אַז די שטאָדט־פֿאָטערס וועלען אויסבראַקירען אַלע אַנדערע פּלענער און אָננעהמען נאָר זיינעם? קאָן מען זיין אַרבייט אָנרופֿען אוטאָפּיסטיש נאָר דערפֿאַר, ווייל עס איהר פֿעלט אָט דער געשיכטע־פֿילאָסאָפֿישער פֿונדאַמענט? פֿערדיענען זיינע ריין־וויסענשאַפֿטליכע, מאַטעמאַטישע און מעכאַנישע אויסרעכענונגען דעם נאָמען „פֿרומער וואונש"?

אויף קיין פֿעלד פֿון דער מענשליכער פּראַקטישער אַרבייט,

וואָס בעדיענט זיך מיט דער וויסענשאפט, ווערט פון איהר ניט פערלאַנגט, זי זאָל אויפגעבויט ווערען אויף א געשיכטס־פילאָסאָפישען יסוד. נאָר אויף דעם פעלד פון דער סאָציאַלער פּראַקטיק, וואו די ערשיינונגען זיינען אזוי פערבלאָנטערט, אזוי שווער אונטערצובויגען אונטער דעם יאָך פון וויסענשאַפטליכער בעהאנדלונג, זאָל די געשיכטס־פילאָסאָפיע, די אייביגע פאַנטאַזיאָרין, זיין דער לעצטער ריכטער אין ריין־וויסענשאפטליכע פראַגען!

דער סאָציאַליזם הקום גענוג וויסענשאפטליכע אויפגאַבען בײַ זיך אין דער היים, ער זאָל ניט דאַרפען זוכען א וויסענשאַפטליכע בעגרינדונג אויף דעם איהם פרעמדען פעלד פון דער געשיכטס־פילאָסאָפיע.

קודם כל איז דער סאָציאַליזם א בעשטימטער ציעל, א ענד־ציעל, צו וועלכען עס מוזען צוגעפּאסט ווערען אַלע סאָציאַליסטישע ארבייטען. וויסענשאפטליך בעטראַכט, זענען די ארבייטען אן אורזאַך און דער סאָציאַליזם א פועל־יוצא, א ווירקונג, וואָס מוז ארויסשפּרינגען פון דער אורזאַך. אָבער אומעטום וואו מיר האָבען אורזאַך און ווירקונג, האָבען מיר א וויסענשאפטליכע פּראָבלעם פאַר אונז: פון וועלכע סאָציאַליסטישע ארבייטען קאָן ארויסוואַקסען א סאָציאַליסטישע געזעלשאַפט? דאָס איז א סאָציאַלאָגישע פראַגע, וואָס האָט ניט צו טהאָן מיט דער געשיכטס־פילאָסאָפיע.

דער סאָציאַליזם, א בעשטימטער ציעל אין דעם געזעלשאַפטליכען לעבען, וויל פערטרייבען איין געזעלשאפטס־פאָרם און איינפיהרען אָנשטאָט איהר אן אנדערע. זיין ווילען בעגרינדעט ער מיט דעם אָנווייז אויף יענע שאָדענס, וואָס וואַקסען ארויס פון דער הערשענדער געזעלשאַפטס־אָרדנונג. פאַר דעם סאָציאַליזם איז דעריבער א חוב וויסענשאפטליך צו בעווייזען, אז די שאָדענס, וואָס ער געפינט אויס, וואַקסען באמת ארויס פון דער הערשענדער געזעלשאַפטס־פאָרם און אז איהרע גרונדלאַגען מוז מען אָבשאַפען, אויב מען וויל פּטור ווערען פון די שאָדענס. די דאָזיגע ארבייט האָט דער סאָציאַליזם שוין גענומען אויף זיך. זי איז אָבער אוועקגעשטופּט געוואָרען אויפ'ן הינטערשטען פּלאַן, ווי נאָר דער מאַרקסיזם איז געוואָרען דער בעל־הבית אויף דעם סאָציאַליסטישען דענקען.

דער סאָציאַליזם זאָגט ווייטער, אַז אויב זיין געזעלשאַפטס־אָרדנונג וועט אַריינגעפיהרט ווערען אין לעבען, וועלען זיך בעד־ווייזען נייע ערשיינונגען, וואָס קאָנען איצטער ניט אויפקומען: מענשען וועלען ווערען בעסער, קליגער, וועלען האָבען אריכת ימים ושנים א. ד. גל. ס׳איז ווידער זיין וויסענשאַפטליכע פליכט צו בעווייזען דאָס. ביז אַהער האָט ער דאָס נאָר אויסגעמאָלט אין פערשיידענע אוטאָפּיסטישע סיסטעמען. וויסענשאַפטליך גענומען, האָבען די אוטאָפּיסטישע סיסטעמען געוויס זעהר אַ גרויסען ווערט: זיי זענען אין תוך אַריין ניט קיין אַנדער זאַך, ווי וויסענשאַפטליכע ה י פּ אָ ט ע ז ע ן, אַרויסגעזאָגט אין דער פאָרם פון קינסטלערישע קליין־מאָלעריי. היפּאָטעזען זענען אָבער פ ר אַ ג ע ן. אויף די קלוגע און טיעפע פראַגען, וועלכע דער אוטאָפּיסטישער סאָציאַליזם האָט אַוועקגעשטעלט, דאַרף דער וויסענשאַפטליכער סאָציאַליזם געבען אַ קלאָרען, סאָליד־איינגעפונדעוועטען סאָציאָלאָגישען ענטפער.

די איצטיגע בורזשואַ־וויסענשאַפט טענה׳ט אנטקעגען דעם סאָציאַליזם, אַז ער קאָן ניט דורכגעפיהרט ווערען; אַז אויב ער וועט דורכגעפיהרט ווערען, וועט ער זיך לאַנג ניט האַלטען, און אַז ער נעהט להיפּך צו דער מענשליכער נאַטור. דער וויסענשאַפטליכער סאָציאַליזם האָט די אויפגאַבע סאָציאָלאָגיש דורכצומוסטערען אָט די אַלע טענות, אויפצודעקען זייערע וויסענשאַפטליכע טעות׳ן און קלאָר צו מאַכען דעם ענין, פאַר וואָס מען מאָג זיין זיכער, אַז אַ סאָציאַליסטישע געזעלשאַפטס־אָרדנונג קאָן דורכגעפיהרט ווערען, קאָן לאַנג אָנהאַלטען און פאַר וואָס אין איהר איז ניטאָ קיין ברעד־קעל סתירה ניט צו דער מענשליכער נאַטור און ניט צו דעם פראָ־גרעס פון דער געזעלשאַפט.

עס איז געוויס זעהר לייכט אַראָבצוואַרפען פון די אַקסלען די אַלע אויפגאַבען, ווי נאָר מען הויבט אָן צו גלויבען אין דער אילוזיע, אַז אַ סאָציאַליסטישע געזעלשאַפט מ ו ז פערווירקליכט ווערען, אַלץ איינס, צי דער סאָציאַליסטישער געדאַנק קאָן פער־ענטפערען אַלע אויבען אויפגעשטעלטע וויסענשאַפטליכע פּראָבלע־מען אָדער ניט. ווי באַלד אָבער די געשיכטס־פילאָסאָפישע אי־לוזיע וועט פערשווינדען — און אילוזיעס ז אָ ל ע ן פערשווינדען — וועלען אַלע יענע אויפגאַבען פון דעם וויסענשאַפטליכען סאָ־

ציאַליזם אַרויסטרעטען פאַר אונז אין זייער גאַנצען ערנסט, אין זייער גאַנצער טיעף. און וואָס גיכער יענע אילוזיעס וועלען פערשווינדען, אַלץ בעסער פאַר דעם וויסענשאַפטליכען סאָציאַליזם.

דער שטאַנדפּונקט פון „פרומע וואונשען", אָדער קלאָרער גערעדט: דער **שטאַנדפּונקט פון דעם אידעאַל** איז דעריבער ניט נאָר ניט פיינדליך צו דעם וויסענשאַפטליכען סאָציאַליזם; אדרבה, ער מאַכט איהם ערשט מעגליך. און דער שטאַנדפּונקט פון דער „מאַרקסיסטישע מעטאָדע" איז ניט נאָר ניט די וויסענשאַפט, נאָר פּונקט פערקעהרט: ער איז ניט מעהר ווי אַ פערמאַסקירטער „פרומער וואונש" — אויף דעם פעלד פון דער היסטאָרישער פאָרשונג.

צושריפט פון דעם יאָהר 1910. — זינט דער אַרטיקעל איז פערעפענטליכט געוואָרען אין דייטשלאַנד, האָט זיך די לאַגע אין דער מאַרקסיסטישער ליטעראַטור אין פיעלע וויכטיגע פּונקטען פערבעסערט. דערהויפּט, אין די טעאָרעטישע אַרבייטען פון דעם וויכטיגסטען מאַרקסיסטישען פאָרשער, קאַרל קויטסקי. אין זיינע לעצטע וויסענשאַפטליכע אונטערזוכונגען און פּראָפּאַגאַנדיסטישע אַרבייטען רעדט ער גאַנץ ערנסט וועגען אַ **רעוואָלוציאָנערען אידעאַליזם**, וואָס דאַרף אויפגעבויט ווערען אויף דעם יסוד פון דער מאַטעריאַליסטישער געשיכטס־פילאָסאָפיע. אין מיינע אויגען, אמת, זענען די צוויי עלעמענטען אַקוראַט אַזאַ פּאַסענדע פּאָאַר ווי דער שדוך צווישען אַ היפּאָפּאָטאַם מיט אַ שמעטערלינג. דער ענין פערדיענט אָבער אַ בעזונדער אונטערזוכונג.

דערווייל קאָן איך נאָר זאָגען, אַז אויך דער מאַטעריאַליזם פון קויטסקי'ס געשיכטס־פילאָסאָפיע ווערט אַלץ מעהר און מעהר „אויסגעמענשעלט": אַנשטאָט די אַבסטראַקטע עקאָנאָמישע קאַטעגאָריעס טרעט ביי איהם אַלץ מעהר און מעהר אַרויס דער לעבעדיגער מענש מיט זיינעווירקליכע עקאָנאָמישע און **מאָראַלישע** ליידען און פּלאָגען. די אַלטע אילוזיע, וועגען וועלכער מיר האָבען גערעדט אין אונזער אַרטיקעל, לעבט דורך איהרע לעצטע שטונדען. זי לאָזט אָבער ניט אַרויס דעם קעניגליכען שרביט פון די הענד.

האָפענטליך וועט דער אידישער סאָציאַליזם, וואָס איז אין
זיינע יוגענד־יאָהרען געווען א סך מאַרקסיסטישער, איידער מאַרקס
אַליין, איצטער, ווען די אומשטענדען האָבען אויף א ווײַלע אָבגע־
שטעלט זיין רעוואָלוציאָנערע טהעטיגקייט, געפינען גענוג כחות
אַרויסצורייסען זיך פון דער מאַרקסיסטישער אילוזיע און זיך
נעהמען מעהר אינטערעסירען מיט די פּראָבלעמען פון דעם וויסענ־
שאַפטליכען סאָציאַליזם סיי בנוגע צו דער מענשהייט, סיי בנוגע
צו דעם אייגענעם פאָלק.

משה העסס — דער סאָציאַליסט, דער פילאָסאָף, דער איד

(צו דעם הונדערט־יעהריגען יובילעאום פון זיין געבורטסטאג)

משה העסס — דער סאָציאַליסט, דער פילאָסאָף, דער איד

אין דעם אָנהויב פון די זיעבעציגער יאָהרען פון דעם פאַריגען יאָהרהונדערט, — אַ קורצע צייט פאר זיין טויט, — איז משה העסס געווען כמעט אין גאַנצען אַ פערגעסענער. ערשט זיין טויט (1875) האָט ווידער דערמאָהנט דער וועלט אָן דעם איינזאַם פערשטאָרבענעם דענקער און קעמפּפער. די נעקראָלאָגען — דער עיקר אין דער דייטשער סאָציאַליסטישער פּרעסע — האָבען איהם געקרוינט מיט דעם טיטעל, וואָס ער האָט באמת פערדיענט: „דער אַלט־פאָטער דעם דייטשען קאָמוניזמוס“. אָבער די דאָזיגע נעקראָלאָגען זענען געווען ווי אַ בליץ, וואָס האָט נאָר אויף אַ רגע פערטריעבען די געדיכטע פינסטערניש, וועלכע האָט זיך ארומגעקליבען ארום זיין נאָמען. ערשט אין דעם אָנהויב פון די אַכציגער יאָהרען האָט די פינסטערניש גענומען ביסלעכוויז וויכען.

מען האָט זיך גענומען אינטערעסירען מיט דער פריהערדיגער געשיכטע פון דער דייטשער סאָציאַליסטישער בעוועגונג — מיט דער עפּאָכע, וואָס פאר לאַסאַל'ן — און דאָ האָט מען זיך אָנגעשטויסען אויף דער ווירקונג און דער בעדייטונג פון משה העסס. פּלוצלונג האָט מען זיך דערוואוסט, אַז דער „וויסענשאַפטליכער“ סאָציאַליזם פון קאַרל מאַרקס האָט זיינע טהעאָרעטישע וואָרצלען אין יענער גייסטיגער בעוועגונג, וואָס איז ארויסגערופען געוואָרען דירעקט פון משה העסס; אַז נאָר אַ דאַנק העסס'עס סאָציאַליסטישע קאָרעספּאָנדענצען פון פּאַריז האָט זיך דער יונגער מאַרקס פעראינטערעסירט מיט די סאָציאַלע פּראָבלעמען פון זיין צייט; אַז ער (מאַרקס) איז דערנאָך אַ לענגערע צייט — ביז ביי איהם זענען אויסגעוואַקסען זיינע אייגענע פליגלען — פערבליבען זיינער אַ תלמיד און אַז נאָך איצטער געפינען זיך אין דעם מאַרקסיסטישען סיסטעם איינצעלנע געדאַנקען און אַפילו גרונד־פּרינציפּען, וואָס משה העסס האָט די צום ערשטען מאָל פאָרמולירט און אריינגע

בראַכט אין דער סאָציאַליסטישער וועלט־אַנשויאונג. עס איז גענוג צו דערמאָהנען, צ. ב., אַז משה העסס, אָדער „ראַבבי מאָזעס“, ווי אַרנאָלד רוגע רופט איהם, האָט שוין געפּרעדיגט דעם „מאַרקסיס־טישען“ גרונדזאַץ, אַז דער קאַפּיטאַליזם מיט זיינע פאַבריקען איז די וויעג, אין וועלכער עס מוז על פּי נויטווענדיגקייט געבוירען ווערען דער סאָציאַליזם, און אַז דער פּראָלעטאַריאַט, וואָס ווערט בעשאַפען אין דעם פּראָצעס פון דער קאַפּיטאַליסטישער ענטוויקלונג, וועט זיין דער קרבן פון דעם קאַפּיטאַל. דאָס איז געווען אין 1843, ווען קאַרל מאַרקס איז נאָר וואָס אריבערגעגאַנגען פון׳ם פּאָליטישען ראַדיקאַליזם צו דעם סאָציאַליסטישען און האָט זיך בייגיעריג איינגעהערט אין די שטימען, וואָס זענען איהם ביז אַהער געווען פרעמד. און נאָך אַנדערע געדאַנקען פון דעם וויסענשאַפט־ליכען סאָציאַליזם, וואָס זענען איצטער פערבונדען מיט דעם נאָמען פון קאַרל מאַרקס, שטאַמען פון דעם אַזוי אַנגערופענעם „אמת׳ען“ סאָציאַליזם, וואָס זיין גייסטיגער פאָטער איז געווען משה העסס. אָבער זיי אַלע צו בעלייכטען דאַרף אָבגעלעגט ווערען פאַר אַ פּאַ־סענדערען צוזאַמענהאַנג.

איך מיין דערמיט דורכאויס ניט צו פערמינדערען די גרויס און די בעדייטונג פון העסס׳ תלמיד, וואָס איז דערנאָך אריבער־געוואַקסען זיין רבי׳ן און האָט איהם אָוועקגעשטעלט אין שאָטען. „גרויסע שטראָמען האָבען ליעב אריינצונעהמען אין זיך קליינע פלוסען“, זאָגט אַ בינעזיש שפּריכוואָרט. לגבי דעם געוואַלטיגען שטראָם פון דעם וויסענשאַפטליכען סאָציאַליזם זענען די ריין סאָציאַליסטישע טהעאָריען פון משה העסס ניט מעהר ווי אַ נעבען־פלוס, אָדער — נאָך ריכטיגער און פּינקטליכער אויסגעדריקט: די סאָציאַלע טהעאָריען פון משה העסס זענען געווען איינער פון יענע אור־קוועלען, פון וועלכע עס האָט זיך צונויפגעגאָסען דער געוואַלטיגער מאַרקסיסטישער שטראָם. דאָס שטעהט שוין איצ־טער פעסט פאַר דער געשיכטליכער פאָרשונג. זי ווייס נאָך איצ־טער ניט גענוי די גאַנצע בעדייטונג פון העסס׳ געדאַנקען פאַר דער ענטוויקלונג פון דעם מאָדערנעם סאָציאַליזם, אָבער שוין דאָס ווענינע, וואָס זי ווייס וועגען דעם, איז גענוג צו זיכערען פאַר משה העסס אַן עהרען־פּלאַץ אין דער געשיכטע פון דעם אַלוועלט־ליכען סאָציאַליסטישען געדאַנק.

אין איינעם מיט משה העסס, דעם סאָציאַליסט, האָבען זיך גענומען — וואָס אַ מאָל אַלץ שאַרפער — אַרויסמאָלען די כאַראַקטעריסטישע שטריכען פון משה העסס, דעם דענקער און פילאָזאָף. אויך דאָ האָט די געשיכטליכע פאָרשונג נאָך ניט געזאָגט איהר לעצט וואָרט. עס איז נאָך ניט געזאַמעלט געוואָרען דער גאַנצער מאַטעריאַל, וואָס ליעגט צעוואָרפען אין ביבליאָגראַפיש־זעלטענע בראָשורען און אין אַרטיקלען פון צייט־שריפטען, וועמעס נעמען מען האָט שוין פערגעסען. און דאָס, וואָס איז שוין געזאַמעלט געוואָרען פון דעם מאַטעריאַל, איז נאָך ניט אויסגענוצט געוואָרען, ווי מען וואָלט עס בעדאַרפט. אָבער איינינע גרונד־שטריכען פון זיין וועלט־אַנשויאונג טרעטען שוין מעהר אָדער ווענינער בולט אַרויס און אויך זיי גיבען איהם אַ רעכט אויף דעם עהרען־פּלאַץ מיטעל פון אַ טיעפען, ווען אַפילו ניט גאָר קלאָרען דענקער, וואָס פערליערט ניט זיין זעלבסטשטענדיגקייט אַפילו אויף דעם וועג פון פילאָסאָפישען פאָרשען און שאַפען.

און אויך דאָ מוז איך מאַכען אַ בעגרעניצענדע בעמערקונג. איך וויל בשום אופן ניט זאָגען, אַז אין דעם גרויסען געדיכטען וואַלד פון פילאָסאָפישע פּראָבלעמען האָט משה העסס פאַר אונז געפונען אָדער דורכגעבראָכען דורכאויס נייע וועגען. ניין! דער וועג, אויף וועלכען ער געהט און רופט אונז אַלעמען צו געהן, איז שוין לאַנג בעקאַנט אין דער פילאָסאָפיע: ער איז דורכגעבראָכען געוואָרען פון **ברוך שפינאָזאַ**. דאָס איז דער **סינטעטישער מאָניזם**, וואָס איז גלייך פיינדליך סיי צו דעם אידעאַליזם, סיי צו דעם מאַטעריאַליזם; וואָס וויל ניט וויסען פון אַ „גייסט“ אָהן אַ „קערפּער“ און אַ „קערפּער“ אָהן אַ „גייסט“, פון אַ גאָט דרויסען פון דער וועלט און פון אַ וועלט, וואָס איז ניט געטליך. אָבער די זעלבסטשטענדיגקייט און דער מוטה פון העסס'עס געדאַנקען בעשטעהען אין דעם: בעת דער גאַנצער דור ראַדיקאַלע דענקער, צו וועלכען ער האָט געהערט, איז געווען פערשכור'ט פון דעם העגעל'שען אידעאַליזם, בלייבט העסס ניכטער און זוכט זיך איינער אַליין זיין וועג און געפינט איהם ביי שפינאָזאַ'ן. און שפּעטער, ווען די אידעאַליסטישע שכרות איז אַריבערגעגאַנגען אין אַ מאַטעריאַליסטישע; ווען אַנשטאָט דעם „גייסט“ האָט מען אויפ'ן טהראָן אַרויפגעזעצט די „מאַטעריע“, האָט אויך

דיזע רעוואָלוציאָנערע איבערקעהרעניש ניט געווירקט אויף העסס'עס געדאַנק: ער האָט שוין געוואוסט פון פריהער, אַז דער מאַטעריאַליזם איז ניט מעהר ווי די „סטרא אחרא" פון דעם אידעאַ־ליזם (אָדער ווי העסס רופט איהם: „ספירטואַליזם") און אַז ביידע זענען ניט מעהר ווי וויסטע, אַבסטראַקטע שאָטענס פון דער איינ־איינציגער, אומעטום לעבעדיגער, אומעטום דענקענדער, אומעטום געטליכער, און אין דערזעלביגער צייט אומעטום מאַטעריעלער ווירקליכקייט. איצטער, אין אונזערע צייטען, איז שוין גאָר ניט קיין קונץ אַרויסצורייסען זיך פון די אידעאַליסטישע און מאַטער־יאַליסטישע וויסטענישען און שטילען דעם פילאָסאָפישען דאָרשט אין די אייביגע פרישע קוואַלען פון דעם ספינאָזישען פאַנטעאיזם: איצטער, אַז מיר האָבען הינטער זיך די גאַנצע לעבענס־אַרבייט פון אַ ווילהעלם וואונדט און זיין שוהלע אין דער וויסענשאַפטליכער פסיכאָלאָגיע, וואָס האָט אונז בעוויזען, ווי פרוכטבאַר דער ספי־נאָזישער געדאַנק איז, ווען מען ווענדט איהם אָן אויף אַ ריינ־וויסענשאַפטליכען פעלד, אין אַ ריין וויסענשאַפטליכען אופן. אָבער מיט העסס'ען איז די מעשה געווען, פערגעסט ניט, אין דעם יאָהר־צענ[...]' 1835 ביז 1845, אין דעם „שטורם־און־דראַנג"־פעריאָד פון דעם ראַדיקאַלען געדאַנק, וואָס האָט זיך געוואָרפען פון דעם אי־דעאַליסטישען אין דעם מאַטעריאַליסטישען עקסטרעם, און העסס האָט געהערט צו דערזעלביגער ראַדיקאַלער אַטמאָספערע. קאָנען ביישטעהן דעם נסיון פון אַ מאַגנעטישער מאָדע־פילאָסאָפיע, וואָס ציהט צו זיך צו די מוחות און די הערצער פון די נעהענטערע חברים, פריינד און מיטקעמפפער — איז אַ סמן פון גייסטיגער גבורה.

אָבער ניט אין דעם אַליין איז בעשטאַנען העסס'עס זעלבסט־שטענדיגקייט אויף דעם פילאָסאָפישען פעלד. נאָך זיין רבי'ן ספינאָזא'ן איז ער ניט נאָכגעגאַנגען בלינד. ער פערלאָזט דאָס ספינאָזישע סיסטעם דאָרטען, וואו עס ווייזט זיך אַרויס הינטער־שטעליג לגבי די נייע פאָדערונגען פון דעם פילאָסאָפישען געדאַנק. ספינאָזא'ס וועלט איז די בעסט־מעגליכע פון אַלע וועלטען, אַ „געגעבענע" איין מאָל פאַר אַלע מאָל, וואָס עקזיסטירט אייביג ווי זי איז, ווייל אייביג און אונפערענדערליך איז דער געטליכער שכל, וואָס ליעגט אין איהר. ספינאָזא האָט ניט קיין פלאַץ פאַר

אַן ע נ ט װ י ק ע ל ו נ ג, פאַר אַ שטרעבען צו העכערע ציעלען, װײל אַ ציעל איז עפּעס אַזױנס, װאָס ליעגט שױן דרױסען פון דער גאָט־װעלט, און עס איז אונמעגליך עס זאָל עפּעס זײן דרױסען פון איהר. אין העסס׳עס צײטען האָט אָבער דער פילאָסאָפישער גע־דאַנק געפאָדערט קודם כל אַן ענטפער אױף דעם ענטװיקעלונגס־פּראָבלעם, װאָס האָט זיך שױן נעפּליג געטראָגען פאַר די אױגען פון אַ לײבניטץ און האָט זיך אַרױסגעריסען אין זײן גאַנצער מאַכט אין דער פילאָסאָפיע פון אַ קאַנט, פיכטע, שעללינג און העגעל. העסס האָט געמוזט נעהמען אַ שטעלונג צו איהם, און זײן ענטפער איז אַן אײגענער, אַ „העססיאַנישער“, װאָס האָט ניט פערלאָרען זײן מעטאַפיזישען װערטה אױף פאַר דער הײנטיגער װעלט.

ענטװיקעלט זיך אַ ל ץ אין דער װעלט? — יע! — ענטפערט דערױף העסס. אָבער ענטװיקעלט זיך אַלץ אין דער װעלט אָהן אַ סוף, אָהן אַ לעצטען ת כ ל י ת, צו װעלכען עס שטרעבט? — נײן, ענטפערט דערױף העסס. יעדע זאַך, װאָס מאַכט דורך אַן ענטװיקעלונג אין דער װעלט, האָט דורך דעם גופא אױך אַ ציעל, אַ לעצטען תכלית, צו װעלכען די ענטװיקעלונג שטרעבט. דער ציעל איז די פאָלקאָמענהײט, און די פאָלקאָמענהײט װערט דער־גרײכט ערשט נאָך אַ לאַנגען פּראָצעס פון אינװעניגסטע רײבונגען און קעמפּפען. דאָס, װאָס דאַרף זיך ענטװיקלען, הױבט אָן מיט אַ כאַאָטישען צושטאַנד, אין װעלכען אַלע זײנע עלעמענטען רײסען זיך אַרױסצוגעהן פון דעם כאַאָס; זײ בילדען אױס זײער זעלבסט־שטענדיגקײט און אינדיװידואַליטעט, און פיהרען אײנע מיט די אַנדערע אַ קאַמפּף פאַר עקזיסטענץ. ערשט אין דעם קאַמפּף אַר־בײטען זיך ביסלעכװײז אױס די בעדינגונגען פון פריעדען און אַ געמײנשאַפטליכען האַרמאָנישען צוזאַמען־זײן. אַט די האַרמאָניע פון שטרײטענדע עלעמענטען — „די מלכות המשיח“ — איז דער לעצטער ציעל פון יעדער ענטװיקעלונג.

„פון כאַאָס דורך קאַמפּף צו האַרמאָניע“, — אַזױ קאָן מען אין אַ פּאָר װערטער פאָרמולירען משה העסס׳עס גאַנצע ענטװיקע־לונגס־טהעאָריע.

די װעלט, אױף װיפיעל דער מענש קאָן זי אַרומנעהמען מיט זײן שכל, קאָן אײנגעטהײלט װערען אין דרײ גרױסע ממשלות, און אין אַלע דרײ — מײנט העסס — קאָן מען אױפװײזען אױף

דעם דאָזיגען ענטוויקעלונגס־געזעץ. ווייל די געזעצען פון דער נאַטור, די געזעצען פון דעם אָרגאַנישען לעבען און די געזעצען פון דער געשיכטע זענען איינע־און־די־זעלביגע. *) דאָס ערשטע — לויט'ן בעגריף און לויט דער צייט — איז די „נאַטור", די ממשלה פון די הימעלס־קערפּער: די שטערען, זונען, פּלאַנעטען און קאָמעטען. זיי אַלע האָבען זיך אַרויסגעבילדעט פון אַ כאַאָטישען צושטאַנד, אַ תהו־ובהו. זיי האָבען זיך איינגע אָן די אַנדערע אָנגעשטויסען. איינינע זענען דערביי צושמעטערט געוואָרען, ביז עס האָט זיך אויף אַזאַ נאַטירליכען אופן אויסגעבילדעט אַ סיסטעם פון בעוועגונגען פאַר זיי, וואו קיינער זאָל קיינעם ניט זיין אין וועג. מיר געפינען זיך איצטער אין אַ צייט, וואו די ענטוויקעלונג פון די הימעלס־קערפּער איז שוין נאָהענט צו איהר „משיח"־צייט, צו אַ צושטאַנד פון פאָלקאָמענער האַרמאָניע.

מען זעהט, אַז נאָך אַ סך פריהער פאַר דיו־פּרעל'ן האָט שוין העסס אָנגעווענדט דעם דאַרווינ'שען געדאַנק פון „קאַמפּף אום'ס דאַזיין", כדי צו דערקלעהרען די עוואָלוציאָן פון דער אַזוי גערופענער „ניט־בעלעבטער" נאַטור.

נאָך דעמזעלביגען טיפּ שפּיעלט זיך אָב די ענטוויקעלונג אין דער צווייטער ממשלה, דער אָרגאַנישער וועלט, דעם רייך פונ'ם לעבען, — פון פלאַנצען און חיות. אויך די ממשלה האָט אַ לעצטען תכלית, אַ ציעל, צו וועלכען זי האָט געשטרעבט און וועלכען זי האָט דערגרייכט אין דער פאָרם פ ו ן ד ע ם מ ע נ ש ע ן, דעם בעל שכל. די אָרגאַנישע עוואָלוציע שטעלט זיך אָב ביי דעם מענשען און שליעסט מיט איהם אָב דעם פּראָצעס, וואָס האָט זיך אָנגעהויבען פון אַ כאַאָס און איז דורכגעלאָפען די פיעלערליי פאַזען פון קאַמפּף און שטרייט. אויב העסס'עס געדאַנק איז ריכטיג אין דעם פונקט, האָבען מיר שוין מעהר ניט צו וואַרטען אויף אַ ניעטשעאַנישען „אויבער־מענש", וואָס זאָל האָבען אַ רעכט צו קוקען אויף מענשען, ווי מיר, מענשען, קוקען אויף די מאַלפּעס. די געטליכע ענטוויקעלונגס־קראַפט איז שוין ניט פעראינטערעסירט אין דעם, אַרויסצוברענגען נייע, העכערע אַרטען פון אָרגאַניזמען.

---

*) משה העסס, רוים און ירושלים (די פּראַגער פאָלקס־אויסגאַבע, ז. 100).

דער טריעב צו פאָלקאָמענהייט און הארמאָניע געפינט אַ ניי פעלד פאַר זיין טהעטיגקייט, די דריטע ממשלה פון דער ווירקליכקייט, — די וועלט פון סאָציאַלע און געשיכטליכע פּראָצעסען. מיט אַ צוויי־אַרטיגען כאָאָס הויבט זיך די ממשלה אָן, אין צוויי צייל'ען פון ענטוויקעלונג דריקען זיך אויס די פעריאָדען פון קאַמפּף און אינוועניגסטען שטרייט און צו צוויי אַרטען פון הארמאָניע אָן פריעדען שטרעבט דער גאַנצער פּראָצעס. דאָס איז ערשטענס די אַרויסאַרבייטונג פון אייזעלנע, פערשיידענע אינדיווידוען אין אַ געזעלשאַפט, זייער קאַמפּף צווישען זיך אין דער פאָרם פון קלאַסען און סאָציאַלע גרופּען, און צום סוף זייער פריעדען אין דער ממשלה פון דעם סאָציאַליסטישען סיסטעם. צווייטענס איז דאָס די אַרויסאַרבייטונג פון ראַסען, פעלקער, נאַציאָנען, זייער קאַמפּף אין דער פּאָליטישער געשיכטע, וואָס פיהרט צום פריעדענס־ציעל — צו דער אינטערנאַציאָנאַלער פעלקער־פערבריעדערונג, דער אמת'ער „משיח"־צייט, וועגען וועלכער עס האָבען געטרוימט און נביאות־געזאָגט אונזערע אידישע נביאים.

צו דעם סאָציאַלען און דעם געשיכטליכען לעבען מוז מען אויך צורעכענען די גייסטיגע קרעפטען און פּראָצעסען, וואָס שפּיעלען זיך אָב אין דעם לעבען פון דער מענשהייט. און אויך דאָ געפינט העסס די הערשאַפט פון דעם אַלגעמיינעם ענטוויקעלונגס־געזעץ: פון כאָאָס, דורך קאַמפּף צו הארמאָניע. אַזוי, צ. ב., הויבט זיך די גייסטיגע ענטוויקעלונג אָן מיט אַ כאָאָס, אין וועלכען עס זענען צונויפגעמישט אין איינעם די עלעמענטען פון וויסענשאַפט, פילאָסאָפיע און רעליגיאָן. אין דעם פעריאָד פונ'ם קאַמפּף אַרבייטען זיך די עלעמענטען אַרויס, — יעדעס מיט זיין אייגענער פיזיאָנאָמיע, אייגענע ציעלען און וועגען. זיי קעמפּפען איינע אַנטקעגען די אַנדערע און שטרייטען אָב איינער ביי דעם אַנדערען דאָס רעכט אויף עקזיסטענץ. אָבער אויך דער קאַמפּף וועט זיך מוזען ענדיגען מיט אַ ה אַ ר מ אָ נ י ע, אַן אייביגען פריעדען, ווען יעדע פון די גייסטיגע ספעריען וועט אָבהיטען איהרע אייגענע גרענעצען, ניט שטערען אין דעם וואַקסען דער אַנדערער און ווען זיי וועלען צונויפגעבונדען ווערען אין אַ העכערער איינהייט (ז. 90).

אָט דאָס איז אין קורצע שטריכען דער גרונד־געדאַנק פון

העסס'עס פילאָסאָפישער וועלט־אנשויאונג. לאָזט מען ליגען אָן א זייט דעם ריין מעטאפיזישען גרונד־פרינציפּ זיינעם, בלייבט נאָך איבעריג א געדאנק, פאַר וועלכען משה העסס פערדיענט, זיין נאָמען זאָל אויף אייביג פערשריעבען ווערען אין דער געשיכטע פון דער מענשליכער ענטוויקעלונג. מיר מיינען זיין אינטער־נאַציאָנאַליזם.

אויב מיר האָבען ניט קיין טעות, איז משה העססגעווען דער אמת'ער טהעאָרעטישער פאָטער און בעגרינדער פון דעם אינטער־נאַציאָנאַלען סאָציאַליזם; על כל פנים אין דער דייטשער סאָציאַ־ליסטישער ליטעראַטור איז ער געווען דער ערשטער, וואָס האָט אויפגעפאַסט דעם אינטערנאַציאָנאַליזם ווי א נייעם פּרינציפּ, וואָס קעמפּפט אנטקעגעןביידע זיינע צוויי פאָרגעגנער, דעם קאָס־מאָפּאָליטיזם, — דעם פּרינציפּ פון א פעלקערליכען תהו־ובהו — און דעם נאַציאָנאַליזם, דעם פּרינציפּ פון קאַמפּף און קריעג צווישען פאָלק און פאָלק. דער, וואָס שטודירט די טהעאָריען פון דער „אינטערנאַציאָנאַלער ארבייטער־אַסאָציאַציאָן", וואָס איז אַרויסגערופען געוואָרען אין לעבען פון קאַרל מאַרקס, און פערגלייכט זיי מיט דעם, וואָס העסס האָט געשריעבען מיט א פּאָר יאָהר פריהער, מוז צוגעבען, אַז די סאָציאַליסטישע טהעאָרעטיקער פון דעם אינטערנאַציאָנאַליזם האָבען כמעט וואָרט פאַר וואָרט אַריינגעאַרבייט אין זייער סיסטעם די געדאנקען פון משה העסס.

די מענשהייט שטרעבט צו א צושטאַנד, אין וועלכען איהרע אַלע טהיילען, די פעלקער, וועלען זיין אויסגעבונדען אין איינעם, ווי די אברים אין א לעבעדיגען אָרגאַניזם. די גלייכהייט צווישען די פעלקער וועט בעשטעהן ניט אין דעם, וואָס יעדעס פאָלק וועט שאַפען דאָס אייגענע, וואָס יעדער אַנדער פאָלק, נאָר אין דעם, וואָס זיי וועלען האָבען גלייכע רעכט און גלייכע בעדינגונגען פאַר זייער וואַקסען און שאַפען, און וואָס זיי וועלען אַלע זיין גלייך פער־בונדען דורך דער אַלגעמיינער האַרמאָניע און סאָלידאַריטעט. אָבער אַקוראַט אַזוי ווי יעדער טהייל פונ'ם אָרגאַניזם טראָגט זיין חלק ארבייט אַריין אין דער טהעטיגקייט פון דעם גאַנצען, — א חלק אַרבייט, וואָס נאָר ער אַליין קאָן אַרויסברענגען, — אַזוי מוז אויך יעדעס פאָלק האָבען זיין ספּעציאַליטעט אין דער קולטור, און אַריינטראָגען אין איהר זיין חלק, וואָס קיין אַנדער

פאָלק קאָן נישט אַרויסברענגען, אָדער קאָן עס ניט בעשאַפען אַזוי גוט. די אָרגאַנישע האַרמאָניע פון פעלקער איז אַן אויפגאַבע, וואָס מוז פערענטפערט ווערען א י ד ע ר די אויפגאַבע פון סאָציאַלער האַרמאָניע צווישען די אינדיווידועןן; די אָבשאַפונג פון דעם קריעג צווישען ראַסען און נאַציאָנען מוז געשעהן פריהער, איידער די אָבשאַפונג פון דער קלאַסען־איינטהיילונג אין דער געזעלשאַפט. *)

די טהעאָרעטיקער פון דעם „אינטערנאַציאָנאַל“ זענען געווים ניט געגאַנגען אַזוי ווייט אין דער אָבשאַצונג פון דעם ר א ס ע ן־פּרינציפ אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט, ווי דאָס האָט געטהאָן משה העסס. אין דעם פאַקט איז ער זיך — אין זיינע עלטערע יאָהרען — אין גאַנצען פאַנאַנדערגעגאַנגען מיט קאַרל מאַרקס. די סאָציאַלע אינסטיטוציאָנען וואַקסען, לויט זיין מיינונג נאָך, אַרויס דירעקט פון דער ר אַ ס ע און דריקען אויס איהרע איינגעבאָרענע פעהיגקייטען און נייגונגען. די סאָציאַלע אינסטיטוציאָנען בעהערשען דאָס גאַנצע לעבען און פון דעם לעבען וואַקסען אַרויס די לעבענס־אַנשויאונגען. די לעצטערע, אמת, ווירקען צוריק אויף דאָס לעבען, אָבער ניט שעפעריש, נאָר מ אָ ד י פ י צ י ר ע נ ד. זיי זענען קיין מאָל ניט ביכולת אומצוענדערן דעם תוך פון דעם אורשפּרינגליכען טיפ, וואָס רייסט זיך אַלע מאָל ווידער דורך (ז. 51).

העסס׳עס ראַסען־טהעאָריע קאָן, ווי מען זעהט, אויך אָנגערופען ווערען מיט דעם נאָמען „היסטאָרישער מאַטעריאַליזם“, ווייל אויך פאַר איהם שטאַמען די פאָרמען פון דעם „בעוואוסטזיין“ — די לעבענס־אַנשויאונגען — פון די פאָרמען פון דעם אָביעקטיווען,

---

*) די טהעאָריען פון דער „אינטערנאַציאָנאַלער ארבייטער־אַסאָציאַציאָן“ האָב איך באריכות בעשפּראָכען אין מיין אַרבייט „דער סאָציאַליזם און די נאַציאָנאַלע פראַגע“. (זעה די רוסישע איבערזעצונג). בעת איך האָב געשריעבען די ארבייט האָב איך קיין אַהנונג ניט געהאַט, אַז די דאָזיגע אַנשויאונגען זענען כמעט ווערטליכע קאָפּיעס פון משה העסס׳עס געדאַנקען, וואָס זענען אַרויסגעזאָגט געוואָרען אַ סך פריהער. (פערגלייך אין „רום און ירושלים“ די זייטען 5, 8־9, 22, 89 און בעזונדערס 90־91).

מאַטעריעלען זיין: דער ראַסע און די סאָציאַלע אינסטיטוציאָנען. אָבער די טהעאָרעטיקער פון דעם אינטערנאַציאָנאַל זענען פאָרט געווען גערעכט, ווען זיי האָבען זיך ניט געלאָזט פיהרען פון העסס'ען אין יענער טהעאָרעטישער ריכטונג. ווי אינטערעסאַנט זיינע געדאַנקען זאָלען ניט זיין, בלייבט דאָך די „ראַסען־טהעאָריע", אפילו אין דער פאָרם ווי גאָבינאָ האָט זי אויסגעאַרבייט — און ווי טשעמבערלען און דיוהרינג האָבען זי ווייטער געבויט — פאָרט ניט מעהר, ווי אַ היפּאָטעזע, אַ סברה, דאָס הייסט, אַ גרויסע פּראַגע, וועלכע מיר שטעלען דער געשיכטס־פילאָסאָפיע און אויף וועלכער די געשיכטס־פאָרשונג האָט ליידער נאָך ניט געגעבען קיין קלאָרען ענטפער. מען שפּירט איצטער אומעדום די גרויסע וויכטיגקייט פון דעם ראַסען־מאָמענט, אָבער קיינער קאָן נאָך איצטער קלאָר ניט בעשטימען ניט די גרונד־שטריכען פון זיין טבע, ניט די אַרט פון זיין ווירקונג, ניט די גרענעצען פון זיין מאַכט.

פאַר העסס'ען איז אָבער זיין ראַסען־טהעאָריע געווען אַקוראַט אַזאַ אַבסאָלוטער אמת, ווי די „עקאָנאָמיקע" פאַר קאַרל מאַרקס. ער האָט געווים געמיינט, אַז נאָר אויף דעם פונדאַמענט פון דער ראַסען־טהעאָריע קאָן מען אויפבויען דעם בנין פון דעם סאָציאַליסטישען אינטערנאַציאָנאַליזם, אַקוראַט ווי דאָס מיינען די מאַרקסיסטען בנוגע צו זייער „עקאָנאָמישען פונדאַמענט". זיי ביידע מאַכען אָבער אַ טעות. מען קאָן זיך גאַנץ גוט אָבזאָגען סיי פון דער ראַסען־טהעאָריע, ווי זי האָט געלעבט אין משה העסס'עס געדאַנק, סיי פון דעם „עקאָנאָמישען באַזיס", ווי ער איז אַרויסגעבראַכט געוואָרען פון קאַרל מאַרקס, און דאָס זאָל אַ ברעקעל ניט שאַדען דעם שטאָלצען בנין פון דעם אינטערנאַציאָנאַלען סאָציאַליזם.

אויפ'ן ערשטען בליק קאָן מען מיינען, אַז שוין אין זיינע פילאָסאָפישע און סאָציאַליסטישע געדאַנקען ליעגט איינגעוויקעלט זיין שטעלונג צו דעם נאַציאָנאַל־אידישען פּראָבלעם. די אידען זענען דאָך אַ פאָלק און ממילא קאָנען זיי ניט אויסגעשלאָסען ווערען פון דער פעלקער־פערברידערונג און פון דעם רעכט אויף אַ זעלבסטשטענדיגע ענטוויקעלונג. אָבער דאָס דוכט זיך נאָר אויף דעם ערשטען בליק. אינטערנאַציאָנאַליסטיש האָט אויך קאַרל מאַרקס געטראַכט, אויך ער איז ניט געווען קיין אָנהענגער פון

קאסמאפאליטיזם, און פון דעסטוועגן — ווי ווייט איז ער געווען פון דעם אידיש־נאציאנאלען געדאנק! אז משה העסס איז נאך דערצו געווען א הייסער אידישער פאטריאט, א ציוניסט, דער ע ר ש ט ע ר סאציאליסטישער ציוניסט, — דאס האט מען זיך — א דאנק דער ציוניסטישער פארשונג — דערוואוסט ערשט אין דעם אנהויב פון די 90גער יאהרען.

און דאס, וואס מען איז מיט העסס, דעם אידען, בעקאנט געווארען אזוי שפעט, איז געווען א גרויסער שאדען פאר יענעם סאציאליסטישען דור אונזערען, וואס האט אין די אכציגער יאהרען געמאטערט דעם מוח אויף דעם גרונד־פראבלעם פון דעם אידישען סאציאליזם, אויף דער גרויסער שאלה, ווי אזוי צו פעראייניגען די סאציאליסטישע פרינציפען מיט דעם אידעאל פון דער אידישער ווידער־בעלעבונג. די בעקאנטשאפט מיט העסס'עס „רוים און ירושלים" וואלט פערשפארט א סך טהעארעטישע ארבייט. דאס הייסט ניט, אז די אידישע טהעאריען פון משה העסס זענען „תורת משה". אבער די פראבלעם־שטעלונג גופא, דער וועג, אויף וועלכען העסס זוכט זיין ענטפער, דער נייער בליק אויף דער נאנצער אידי־שער געשיכטע, וואס שטעלט זיך איין, ווי נאר א ס א צ י א ל י ס ט הויבט זי אן ערנסט צו בעטראכטען, — אלץ, וואס יענער דור האט געמוזט אויסארבייטען מיט זיינע אייגענע כחות, נאך פיעלע זוכונגען און אירדונגען, — דאס אלץ איז שוין געווען אין די ה ו י פ ט - ל י נ י ע ן אבגעקלעהרט און דורכגעפיהרט פון משה העסס.

עס ליעגט א שטיק טראגעדיע אין משה העסס'עס שיקזאל: ז י י נ ע אידעען, אין וועלכע ער איז גאנץ בעשטימט געווען דער ע ר ש ט ע ר, דער אריגינעלסטער, ווערען ארויסגעזאגט אין דעם יאהר 1862, ווען די צייט פערשטעהט זיי ניט, זיי ווערען פער־שוואונדען פון דעם גייסטיגען האריזאנט אל' די יאהרען, וואס לעבצען נאך זיי, און בעווייזען זיך ווידער יעמאלט, ווען די הויפט־ארבייט איז שוין אבגעטהאן א ה ן זיי. דאס פערמינדערט א האר ניט די טהעארעטישע גרויס פון משה העסס. דאס שוואכט אבער זעהר פיעל אב זיין ה י ס ט א ר י ש ע בעדייטונג פאר די ענטוויקעלונג פון דעם אידישען סאציאליזם. די וויכטיגסטע טהעארעטיקער פון יענער ריכטונג האבען — אויף וויפיעל מיר איז

בעקאַנט — ווייניג געשפּירט אויף זיך די השפּעה פון זיין גרויסען גייסט און איינינע פון זיי האָבען קוים געוואוסט, אז עס איז געווען אויף דער וועלט א משה העסס, א אידישער סאָציאַליסט...

טראַגיש ביי משה העסס איז אויך געווען זיין גאַנצע בעציהונג צו זיין אידישען וועה. אין זיין „רוים און ירושלים" ווערען מיר בעקאַנט מיט דער דאָזיגער טראַגעדיע.

זיין קינדהייט האָט משה העסס פערבראַכט אין אַן אַטמאָספערע, וואָס איז געווען אָנגעזאַפּט מיט פרומער אידישקייט און אידישען פּאַטריאָטיזם. פון דער מוטער'ס זייט האָט ער אָבגעשטאַמט פון א געוויסען רב מהורי"ך, א פּוילישען רב, וואָס האָט געמוזט אַנטלויפען קיין דייטשלאַנד. זיין גרויס-מוטער פלעגט איהם אָפט דערמאָהנען אָן דעם און האָט געהאָפט, אז אויך משה וועט זיין א וואויל-לערנער אין דער תורה. זיין זיידע איז געווען א נגידישער סוחר, אָבער צו דער זעלביגער צייט א געלערענטער תלמוד'יסט, וואָס פלעגט יעדער פרייע שעה אָבגעבען אויף לערנען גמרא. זיין גלויבען אין משיח איז געגאַנגען אזוי ווייט, אז ער פלעגט אין זיין געשעפט קיין מאָל ניט בויען קיין פלענער אויף דער ווייטער צוקונפט, טאָמער וועט פּלוצלונג משיח קומען. (ז. 37).

די אַלע איינווירקונגען פון זיין יוגענד זענען אָבער באַלד פערבלאַסט געוואָרען, ווי נאָר דער יונגער העסס איז צוגעשטאַנען צו דער דייטשער קולטור און צו די פּראָגרעסיווע שטרעמונגען פון זיין צייט. ערשט אין דעם יאָהר 1840, „אין רעכטען מיטען פון זיין בעגייסטערטער טהעטיגקייט פאר'ן סאָציאַליזם", ווען די „עלילת דם" פון דמשק האָט אויפגערודערט די אייראָפּעאישע וועלט, האָט זיך העסס צום ערשטען מאָל דערמאָהנט, אז ער איז א איד. „אין מיטען פון מיינע סאָציאַליסטישע בעשטרעבונגען", זאָגט ער, „איז אין מיין זכרון צום ערשטען מאָל מיט פיעל שמערצען צרויסגערופען געוואָרען דער געדאַנק, אז איך געהער צו אַן אומגליקליכען, פערלוימדעטען, פון דער גאַנצער וועלט פערלאָזענעם, אין אַלע לענדער צושטרייטען, אָבער נאָך ניט געשטאָרבענעם פאָלק. איך בין שוין אפילו יעמאָלט געשטאַנען ווייט פון יודענטהום. מיר האָט זיך אָבער פּאָרט געוואָלט אויסדריקען אין א שמערצענס-געשריי מיינע אידיש-פּאַטריאָטישע געפיהלען. יענער אויסגעשריי איז אָבער באַלד ווידער דערשטיקט געוואָרען אין מיין ברוסט

דורך דעם גרעסערען שמאַרץ, וואָס דאָס אייראָפּעאישע פּראָלע־טאַריאַט האָט אין מיר דערוועקט". (ז. 34).

אַ קורצע צייט נאָך דער פעברואַר־רעוואָלוציאָן האָט משה העסס עמיגרירט קיין פראַנקרייך. נאָך דעם ווי נאַפּאָלעאָן דער דריטער האָט אונטערדריקט די רעוואָלוציאָן, האָט זיך משה העסס צוריקגעצויגען פון דער פּאָליטיק און האָט זיך גענומען פאַר דעם שטודיום פון נאַטור־וויסענשאַפט. דערהויפּט האָט איהם אינטע־רעסירט דאָס ראַסען־פּראָבלעם. זיינע שטודיען האָבען איהם אי־בערצייגט, אַז די צייט פון ראַסען־הערשאַפט האַלט שוין ביים פער־שווינדען און אַז עס הויבט זיך אָן אַ נייע צייט, אין וועלכער פעל־קער ווערען וויעדער־געבוירען. „דער עיקר האָט מיך אָנגעהויבען צו ציהען צו זיך מיין אייגען פאָלק, דאָס אידישע". (ז. 35).

„אַ געדאַנק, וואָס איך האָב געגלויבט, אַז איך האָב איהם אויף אייביג דערשטיקט אין מיין ברוסט", שרייבט ער אין דעם אָנהויב פון זיין „רוים און ירושלים", „שטעהט וויעדער לעבעדיג פאַר מיר. דער געדאַנק פון מיין נאַציאָנאַליטעט, וואָס קאָן ניט אָבגעריסען ווערען פון דער ירושה, וועלכע די אָבות האָבען מיר געלאָזען, „דאָס הייליגע לאַנד און די אייביגע שטאָדט", — דער פּלאַץ, וואו עס איז געבאָרען געוואָרען דער גלויבען אין אַ געטליכע איינהייט פון דעם לעבען און אין אַ צוקינפטיגע פערברידערונג פון אַלע מענשען". (ז. 10).

„די גייסטער פון מיינע אונגליקליכע שטאַמעס־גענאָסען, וואָס האָבען אַרומגעשוועבט אַרום מיר אין מיין יוגענד, האָבען זיך וויעדער אָנטפּלעקט, און שוין פון לאַנג אָן אונטערדריקטע געפיהלען האָבען זיך ניט מעהר געלאָזט פערטרייבען. דער וועהטאָג, וואָס איז אין דער צייט פון די פּאַסירונגען אין דמשק געווען אָן אַריבער־געהענדער, איז איצט געוואָרען אַ הערשענדע און דויערנדע ריכטונג פון מיין גייסט. איך האָב שוין ניט געזוכט צו אונטערדריקען די שטים פון מיין אידישען געוויסען. אדרבא, איך האָב זיך נאָך מעהר פערטיעפט, כדי אויסצוגעפינען זיינע שפּורען." (ז. 35).

יעמאָלט האָט ער וויעדער געפונען אין זיינע פּאַפּיערען יענעם מאַנוסקריפּט, וועלכען ער האָט אָנגעשריעבען אין די צייטען פון דמשק, און אין וועלכע מיר געפינען שוין קלאָר אויסגעשפּראָכענע קערענדלעך פון זיין שפּעטערדיגער שטעלונג צו דעם אידישען

פּראָבלעם. מיר ברענגען דאָ אַ פּאָאָר ציטאַטען, וואָס זענען כאַ־ראַקטעריסטיש פאַר העסם'עם געדאַנקען פון יענער צייט. זיי האָבען נאָך עד היום ניט פערלאָרען זייער ווערטה און רופען ארויס בעוואונדערונג, ווען מען דערמאָהנט זיך, אז זיי זענען געשריעבען געוואָרען אין דעם יאָהר 1840.

מען קען זאָגען, אז דער גרונד־מאָטיוו פון דעם גאַנצען מאַ־נוסקריפּט שטאַמט פון אַן אָנגעוועהטאָגטען נ א צ י אָ נ א ל ע ן ש ט אָ ל ץ.

„כל זמן דער איד האָט אריבערגעטראָגען יעדע פערפאָלגונג און יעדע בעליידיגונג ווי אַ שטראָף פון גאָט, מיט דעם בטחון, אז זיין נאַציאָן וועט ווען־עס־איז וויעדער אויפגעריכט ווערען, האָט מען ניט געקאָנט פערוואונדען זיין שטאָלץ. זיין איינציגער בערוף איז געוועזען צו דערהאַלטען זיך און זיין שטאַם ביז צו יענער צו־קונפט, וואָס וועט בעלוינען די נאַציע פאַר אלע דורכגעליטענע צרות, ווי פאַר איהר טרייקייט, און וועט נקמה נעהמען פאַר איהרע בעליידיגונגען. אָט דעם גלויבען און אָט די האָפנונג האָבען אָבער אונזערע אויפגעקלעהרטע אידען שוין ניט מעהר. פאַר זיי איז יעדע פאַלשע בעשולדיגונג אין דער זעלביגער צייט אַ פערוואונדונג פון זייער בירגערליכער שטעלונג און אַ פּאַטש אין פּנים פאַר זייער עהרע. וואָס העלפט זיי די עמאַנציפּאַציע? וואָס פאַר אַ פּעולה האָט עס, ווען אפילו דאָ און דאָרטען ווערט אַ איד אַ געמיינדע־ראַטה, אַ פאָלקס־פערטרעטער אָדער גאָר אַ מיניסטער, ווי באַלד עס ליעגט אַ פלעק אויף דעם נאָמען „איד", וועלכען יעדער בורש מיט אַ פעררימעגער נאָז, יעדער ציימונגס־שרייבער קען אויסנוצען מיט אַ זיכערען ערפאָלג?"

„כל זמן דער איד וועט אָבלייקענען זיין נאַציאָנאַליטעט, ווייל ער האָט ניט די זעלבסט־אכטונג זיך מודה צו זיין, אז ער איז סאָלידאריש מיט אַן אונגליקליכען, פערפאָלגטען און פערשפּאָטעטען פאָלק, מוז זיין פאַלשע שטעלונג ווערען מיט יעדען טאָג אלץ אונ־ערטרעגליכער. צוליעב וואָס זיך אָבנארען? די אייראָפּעאישע פעלקער האָבען די עקזיסטענץ פון די אידען צווישען זיך קיין מאָל ניט בעטראַכט אַנדערש, סיידען ווי אַן אַנאָמאַליע. מיר וועלען תמיד בלייבען פרעמדע צווישען די נאַציאָנען, וואָס וועלען אונז, אמת, עמאַנציפּירען אויס הומאַניטעט און רעכטס־געפיהל, אָבער

וואָס וועלען אונז קיין מאָל ניט אכטען, כל זמן מיר וועלען אַרויס־שטעלען ווי אַ גרונד־זאַץ פון אונזער גלויבען, דאָס „אובי בענע, איבי פּאַטריאַ („וואו עס איז גוט, דאָרטען איז דאָס פּאַטערלאַנד“) און פערוואַרפען אונזערע אייגענע נאַציאָנאַלע זכרונות. ניט דער אַלטער פרומער איד, וואָס וועט זיך גיכער לאָזען די צונג אַרויס־רייסען, איידער מיסברויכען זי צום אַבלייקענען פון זיין אייגענער נאַציאָן, — דער מאָדערנער איד פערדיענט פעראַכטונג; ער, וואָס פערלייקענט זיין נאַציאָנאַליטעט, ווייל די שווערע האַנד פון דעם שיקזאַל דריקט אויף זיין נאַציאָן. די שעהנע פראַזען פון הומאַניטעט און אויפקלעהרונג, וואָס ער וואַרפט אַרום זיך מיט אַזאַ פרייער האַנד, כדי צו פערדעקען זיין פערראַטה, זיין מורא פאַר דער סאָלידאַריטעט מיט זיינע אונגליקליכע שטאַמעס־גענאָסען, וועלען איהם ניט בעשיצען פון דעם שטרענגען אורטהייל פון דער עפענטליכער מיינונג. אומזיסט בעווייזט ער איהר זיין געאָגראַפישעם און פילאָזאָפישעם „אליבי“. טהוט אָן טויזענד מאַסקען, פערענדערט דעם נאָמען, די רעליגיע, די זיטען, גנב'עט אייך דורך דורך די וועלט, כדי מען זאָל אין אייך ניט דערקענען דעם אידען: יעדע בעליידיגונג פון דעם אידישען נאָמען וועט מעהר טרעפען אייך, איידער דעם עהרליכען מאַן, וואָס איז זיך מודה אין זיין סאָלידאַריטעט מיט זיין פאַמיליע און שטעלט זיך איין פאַר איהר עהרע“. (ד. ג., ז. 87).

אזוי האָט העסס אין דעם יאָהר 1840 אויסגעגאָסען זיין ביטער הארץ ביי זיך אין קאַבינעט, געזאָגט זיך אליין און זיין דור ביטערע אמת'ען אין די אויגען, כדי באַלד צו פערגעסען זיי אויף גאַנצע צוואַנציג יאָהר.

דער אידיש־נאַציאָנאַלער געפיהל איז ווידער לעבעדיג געוואָרען ביי העסס'ען ערשט אין דעם סוף פון די פופציגער און דעם אָנהויב פון די זעכציגער יאָהרען, אין דער צייט פון דעם איטאַליענישען קריעג. ניט נייע רדיפות אויף אידען האָבען איצטער פאַנאַנדערגעבלאָזען דעם פונק, וואָס האָט אזוי לאַנג געגליהט אונטער'ן אש. די נייע שטים פון דער צייט, אין וועלכער עס האָט אזוי קלאָר געקלונגען דער רוף צו די אונטערדריקטע נאַציאָנען, זיי זאָלען אַראָבוואַרפען פון זיך דעם יאָך פון דער פרעמד־הערשאַפט, דער נייער „פריהלינג“, וואָס האָט אַריינגעבלאָזען לעבענס־קראַפט

אין אַ סך ביז צום גוסס'ען פער'חלש'טע פעלקער, — אַט דאָס האָט אין העסס'ען אויפגעוועקט זיינע נאַציאָנאַל־אידישע האָפנונגען.

אָבער פאַר העסס'ען איז געווען ווייניג צו פיהלען, אַז אידען זיינען אַ פאָלק, אַן אונטעריאָכט פאָלק און אַז מ ע ז א ל א מוזען זיי קעמפפען פאַר זייער פרייהייט און זעלבסטשטענדיגקייט. זיין אידישען נאַציאָנאַליזם גרינדעט ער ניט אויף יענעם גראַניטענעם רעכט פון י ע ד ע ן פאָלק, — ווי קליין און אונבעדייטענד עס זאָל ניט זיין, — אויף זעלבסטשטענדיגע עקזיסטענץ און ענטוויקע־לונג. אזא שטאַנדפונקט וואָלט אין יענער צייט געווען נאָך צו פריה. די מעגליכע קעמפפער פאַר אידישע פרייהייט זיינען געווען יעמאָלט נאָך אין אַ גרעסערער מאָס, איידער איצטער, צוזעעט און צושפּרייט אין פרעמדע לאַגערן. קודם כל האָט מען געמוזט זיי צונויפרופען אהיים, און משה העסס האָט געפיהלט, אַז מיט דער אַבסטראַקטער טהעאָריע פון פעלקער־רעכט אַליין וועט ער גאָר נישט ניט פועל'ען ביי אַ דור, ביי וועלכען דער נאַטירליכער נאַ־ציאָנאַלער לעבענס־אינסטינקט, וואָס דאַרף פאַר קיינעם ניט „פער־ענטפערן" זיין דראַנג צום לעבען, איז כמעט אין גאַנצען אָבגע־שטאָרבען אָדער פערהויקערט געוואָרען. ביי איהם אַליין, ביי העסס'ען, האָט שוין אויך ניט געלעבט יענער אינסטינקט אין זיין גאַנצער פרישקייט, וואָס פרעגט ניט נאָך „היתר'ס" ביי דער אָדער יענער טהעאָריע, וואָס וויל לעבען, ו ו י י ל ע ס ו ו י ל ל ע־ב ע ן. דעם פער'חלש'טען לעבענס־אינסטינקט פון דער אידישער אַסימילירטער אינטעליגענץ האָט מען געמוזט אונטערטראָגען שאַרפע „שמעק־טראָפּענס", וואָס זאָלען אַ שלאָג טהאָן אין נאָז אריין און אויפרייסען די אויגען. אַזעלכע „שמעק־טראָפּענס" האָט העסס אויסגעאַרבייט אי פאַר זיך, אי פאַר די געבילדעטע פון זיין דור — אין דער טהעאָריע פון זיין „יודענטהום".

דאָס אידישע פאָלק, האָט העסס געפלייסט זיך צו בעווייזען, איז ניט אַבי־וואָס־פאַר־איינס. זיין רעכט אויף אַ פרייע זעלבסט־שטענדיגע עקזיסטענץ ווערט געגרינדעט אויף זיין אונגעהייערע וויכטיגקייט פאַר דער גאַנצער געשיכטע פון דער מענשהייט. דורך דער טהעאָריע זיינער פלעכט משה העסס אריין זיין נאָמען אין דעם קראַנץ פון יענע אידישע גייסטעס־העלדען, וואָס האָבען גע־פיהרט אין גלות דעם ג ײ ס ט י ג ע ן קאַמפּף פאַר דער אידישער

עקזיסטענץ, אין דער שורה פון יענע אידישע דענקער, וואס ציהט זיך פון פילאָנ׳ען אָן ביז אויף אַן אחד־העם אָדער אַ דר. נתן בירנבוים פון אונזערע טעג. זיי זענען אַלע, לויט דעם עצם פון זייער בערוף, מעהר אָדער ווייניגער רעליגיאָנס־פילאָסאָפען, מעהר אָדער ווייניגער בעל־דרש׳ער׳ס פונ׳ם יודענטהום, — מענשען, וואס האָבען פערלאָרען דעם געזונדען חוש פאר אַ פשוט׳ען, „טריפה׳נעם“ זיין אויף דער וועלט, און אנערקענען יענעם „זיין“ נאר יעמאָלט, ווען עס קאָן „געהייליגט“ ווערען דורך אַ וועלכען עס איז הייליגען אידעאַל.

אין תוך אריין איז די דאָזיגע בעשטרעבונג געווים זעהר אַן איידעלע, טיעפע און מענשליכע. דער מענש מוז זוכען אַ העכערען זין, סיי אין דעם אייגענעם לעבען, סיי אין דעם לעבען און אין דער בעדייטונג פון דער גאַנצער מענשהייט און אַפילו דער גאַנצער וועלט. אָבער דאָס זענען אַלץ **פילאָסאָפישע** און **רעליגיעזע** פראַגען, וואס מען טאָר בשום אופן ניט לאָזען אריינטראָגען ניט אין די סאָציאַל־פּאָליטישע און ניט אין די נאַציאָנאַל־פּאָליטישע פראָבלעמען פון דער צייט. די סאָציאַלע גערעכטיגקייט פאָדערט, מען זאָל פערזיכערן דעם יחיד די מעגליכקייט פון אַ פשוט׳ער „טריפה׳נער“ עקזיסטענץ, און זי לאָזט איהם אַליין איבער, וואס פאר אַ זין ער וועט אויסגעפינען אין איהר אָדער אריינטייטשען אין איהר. דאָס אייגענע איז מיט דער אינטערנאַציאָנאַלער גערעכטיגקייט. זי פאָדערט מען זאָל געבען יעדען פאָלק די מעגליכקייט צו אַ פשוט׳ער עקזיסטענץ קודם־כל. און יעדען איינעם פון דעם פאָלק מוז איבערגעלאָזען ווערען דאָס רעכט אויסצוטייטשען דעם **זין** פון זיין נאַציאָנאַלער עקזיסטענץ, ווי ער וויל אַליין. דער ווילען צו אַ „טריפה׳נער“ עקזיסטענץ אַליין. — דאָס איז גענוג, כדי צו בעגרינדען דאָס **רעכט** אויף דער דאָזיגער עקזיסטענץ. און יעדע נייע בעדינגונג, יעדער צוגעטראַכטער „זין“ איז אַ **געפאַהר** פאַר די רעכט פון דעם פאָלק, ווייל עס טראָגט אין זיך ממילא איינגעוויקעלט דעם געדאַנק, אַז דאָס נאַציאָנאַלע עקזיסטענץ־רעכט פון אַ פאָלק דאַרף מיט עפּעס **פערדיענט** ווערען, — אַ געדאַנק, וואס מוז אויסגעראָט ווערען מיט׳ן וואָרצעל. **דאָס לעבען** איז דער איינציגער רעכטס־טיטעל אויפ׳ן לעבען און אויף אַלץ, וואס איז נויטיג פאר זיין

אונגעשטערטער ענטוויקלונג, — סיי פאַר דעם **יחיד, סיי** פאַר דאָס פאָלק.

מיר מאַכען די דאָזיגע קליינע בעמערקונג ניט דערפאַר, ווייל אונז געפעלען ניט די „שמעק־טראָפענס", וועלכע משה העסס האָט אויסגעאַרבייט. אדרבה! מיר מוזען צוגעבען, אז ער האָט זיי אַרויסדעסטילירט פון די בעסטע עלעמענטען פון דער אידישער געשיכטע. ווי אָביעקטיווע געשיכטליכע פאָרשונג, האָבען זיי גאַנץ זיכער אַ געוויסען וויסענשאַפטליכען ווערטה פאַר דער אָב־שאַצונג פון דעם אידישען פאָלק און זיין בעדייטונג פאַר דער פערגאַנגענהייט, ווען אפילו דערפון קאָן לגמרי גאַרנישט ארויסגעדרונגען ווערען ניט פאַר דער געגענוואַרט, ניט פאַר דער צוקונפט. פאַר משה העסס'ן איז אָבער זייער ווערטה געלעגען דוקא אין דער האָפענונג, אַז זיי וועלען איבער־אַנדערשען די אידישע געגענוואַרט און אַנגרייטען די אידישע צוקונפט.

אַלע פעלקער, לערנט העסס, זענען אָרגאַנען פון דעם איינהייטליכען מענשליכען אָרגאַניזם, אָבער ניט אַלע אָרגאַנען זענען גלייך שעפּפעריש. דאָס אידישע פאָלק געהערט צו די שעפּפערישסטע, און זיין ספּעציאַליטעט אין שאַפען איז „**די הייליגע**, איינהייטליכע ליעבע" (ז. 92־94), וואָס שטאַמט פון דער רעליגיעזער איבערגעבענקייט צו דעם גאָט־געדאַנק. „די גרויסע לעהרער, ווי צו דערקענען גאָט, זענען אַלע מאָל געוועזען די אידען", זאָגט ער אין אַן אַנדער אָרט. „אונזער פאָלק האָט ניט נאָר אין אַלטערטהום בעשאַפען די ערהאַבענסטע רעליגיע, וואָס איז געוואָרען אַן אַלגעמיינער אוצר פאַר דער ציוויליזירטער וועלט. אין דעמזעלביגען מאָס ווי די מענשליכע געזעלשאַפט האָט פאָרטגעשריטען, ווי „גייסט און הארץ" זענען איידעלער געוואָרען, האָט זיך אויך דאָס אידישע פאָלק ווייטער ענטוויקעלט. אין די דאָזיגע מיסיע וועט בלייבען ביי איהם ביז צו דעם סוף פון די טעג, איך מיין ביז צו דער צייט, ווען די דערקענטנים פון גאָט וועט, ווי דאָס האָבען געזאָגט די נביאים, אָנפילען די גאַנצע וועלט". (ז. 13).

דער כאַראַקטעריסטישער שטריך פון דעם יודענטהום בעשטעהט אין דעם, וואָס עס איז ניט אינדיווידועל, נאָר סאָציאַל און אפילו קאָסמיש. עס איז ניטאָ אַ זאַך, וואָס זאָל אזוי פרעמד

זיין דעם יודענטהום, ווי די אויסלעזונג פון דער נשמה פון דעם איזאָלירטען אינדיווידיאום, צו וואָס עס שטרעבט די קריסטליכע רעליגיע. דאָס יודענטהום רייסט קיין מאָל ניט אָב דאָס אינ־דיווידיאום פון דער פאַמיליע, די פאַמיליע פון דער נאַציע, די נאַציע פון דער מענשהייט, די מענשהיים פון דער אָרגאַנישער און קאָסמישער בעשאַפונג און די בעשאַפונג פון דעם בעשעפער (ז. 14). רב יוחנן׳ס געדאַנק, אַז דער ענד־ציעל פון דער גאַנצער בעשאַפונג איז "משיח" און די „מלכות המשיח", איז אַ פילאָסאָ־פיש ריכטיגער געדאַנק, וואָס דריקט אויס דעם גאַנצען תוך פונ׳ם יודענטהום. דאָס אידישע פאָלק, די מענשהייט, די וועלט און גאָט זיינען אין איהם פעראייניגט אין איינעם. פערשטעהט מען ריכטיג די אידישע רעליגיע, איבערהויפּט איהר ניט אינדיווידועלען כאַ־ראַקטער, יעמאָלט מוז מען איינזעהן, אַז אין איהר איז ניטאָ קיין פלאַץ פאַר אַ גלויבען אין אַ יענע וועלט און אין אַ יענע־וועלטיגע פערזענליכע אונשטערבליכקייט. אונשטערבליך איז נאָר דאָס פאָלק. „אונזער „השארת הנפש", זאָגט העסס, „דערגרייכט אין דעם עבר ביז די אָבות און אין דעם עתיד ביז צו דעם „מלכות המשיח" (ז. 31). די עגאָאיסטישע פערזענליכע אונשטערבליכקייט האָט ניט געקאָנט האָבען קיין פלאַץ אין יודענטהום שוין דערפאַר, ווייל דער אידישער געדאַנק האָט קיינמאָל ניט פאַנאַנדערגעריסען אויף צווייען דעם גוף און די נשמה. ספינאָזאַ׳ס סינטעטישער מאָניזם איז אין תוך אַריין אַן אַלטער אידישער געדאַנק. ערשט ווען דאָס קריסטענטום האָט זיך אָבגעריסען פון דעם יודענטום, איז אַרויסגעוואַקסען דער דואַליזם פון גייסט און קערפּער (ז. 32). דאָס אידישע לעבען איז קיין מאָל ניט געווען ספּיריטואַליסטיש. אפילו די אַיסיים און די ערשטע קריסטען, וואָס זיינען אַרויסגע־וואַקסען פון זיי, זיינען אייגענטליך ניט געווען קיין ספּיריטואַ־ליסטישע סעקטען (ז. 49). און אַקוראַט אַזוי פיינדליך איז דער אידישער געדאַנק צו דעם ריינעם מאַטעריאַליזם. „דאָס אידישע לעבען איז מאָניסטיש ווי זיין געטליכער אידעאַל" (ז. 51).

אַ צווייטער גרונד־שטריך פונ׳ם יודענטום בעשטעהט אין דעם, וואָס אויפ׳ן ערשטען פלאַן שטעהט ביי איהם די זאָרג פאַר דער צ ו ק ו נ פ ט , וואָס דריקט זיך שוין אויס אין דעם אידעןז׳ס ליעבע צו די קינדער. די קינדער „דאָס הייסט די צוקונפט", איז

דער שווערפונקט, ארום וועלכען עס דרעהט זיך דאָס גאַנצע אידישע לעבען און ליעבען. און וויל די אידישע ליעבע בליקט אזוי ווייט אין די צוקונפט, דערפאר האָבען געקאָנט ביי אידען אויסוואקסען היילינגע נביאים (ז. 55—54). דאָס יודענטום איז אַ געשיכטס־רעליגיאָן, זיין הויפּטקולט איז די געשיכטליכע ענטוויקעלונג ביז צו דעם געשיכטליכען ענד־ציעל, דער „מלכות המשיח", דער ממשלה פון סאָציאַלער און אינטערנאַציאָנאַלער גערעכטינקייט. די מאָדערנע סאָציאַליסטישע טהעאָריען און שטרעמונגען זענען ארויסגעוואקסען פון יענער שפּראָצונג, וואָס ליעגט אין דער אידישער געשיכטס־רעליגיאָן. וואָלטען דאָס די מאָדערנע אידען געוואוסט, וואָלטען זיי זיך ניט געלאָזט אוועקרייסען פון דעם אידישען פאָלק דורך דעם שטראָם פון דעם מאָדערנעם געדאַנק (ז. 69).

די בעדייטונג פון דעם יודענטום פאַר דער געשיכטע פון דער מענשהייט איז אונגעהייער גרויס. אַ דאַנק דעם יודענטום איז די געשיכטע פון דער מענשהייט אַ היילינגע געשיכטע געוואָרען, דאָס הייסט, אַן איינהייטליכער אָרגאַנישער ענטוויקעלונגס־פּראָצעס, וואָס הויבט זיך אָן מיט דער פאַמיליען־ליעבע און וועט זיך ניט ענדיגען פריהער, ביז די גאַנצע מענשהייט וועט זיין איין איינציגע פאַמיליע, וואָס איהרע גליעדער וועלען אקוראט אזוי זיין סאָלידאריש צונויפגעבונדען דורך דעם היילינגען גייסט, דורך דעם בעשאַפענדען געניוס פון דער געשיכטע, ווי די פערשיידענע אָרגאַנען פון אַ לעבעדיגען גוף זענען צונויפגעבונדען אין איינעם דורך פונקט אזאַ היילינגע שעפּפערישע נאַטור־קראַפט. ביז צו דער פראַנצויזישער רעוואָלוציאָן זענען נאָר די אידען געווען די טרעגער פון דער היילינער געשיכטע. פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציאָן אָן האָבען אויך די פראַנצויזען און די איבעריגע קולטור־פעלקער אָנגעהויבען צו אַרבייטען אויף דערזעלבינגער אויפגאַבע (ז. 88).

ארויסגעהענדיג פון אזעלכע אנשויאונגען אויף דעם מהות פון דער אידישער רעליגיאָן און דער אידישער געשיכטע, האָט העסס גאַנץ געוויס געהאַט אַ רעכט צו גלויבען, „אז דער נאַציאָנאַלער תוך פון'ם יודענטום שליסט ניט נאָר ניט אויס הומאַניטעט און ציוויליזאַציאָן, נאָר די לעצטערע זענען אַ נויטווענדיגער פועל־יוצא פון איהם" (ז. 87) און האָט געוויס געמעגט אויך שטאָלץ

זיין אויף דער אידישער ראַסע, וואָס האָט אַזוי פיעל אויפגעטהאָן פאַר דער מענשהייט (ז. 27).

די אַלע אָנשויאונגען פון משה העסס וועגען דעם פּראָגרעסיווען, שיער ניט סאָציאַליסטישען און ספינאָזיסטישען תוך פון׳ם יודענטום האָבען — אין אונזערע אויגען — זעהר אַ קנאַפּען ווערטה פאַר דער בעגרינדונג פון דעם פּראָגרעסיווען אידישען נאַציאָנאַליזם. קודם כל זענען זיי צו ס ו ב י ע ק ט י ו. עס איז ניט שווער צו בעווייזען, אַז פיעלעס האָט משה העסס אריינגעפּלפּול׳ט אינ׳ם יודענטום פון זיין אייגענעם פילאָסאָפישען סיסטעם, פיעלעס האָט ער שטאַרק איבערגעשפּאַנט און — וואָס עס איז נאָך וויכטיגער — ער האָט כמעט אַלע שאָטען־זייטען אַרויסגעלאָזען.

און איבערהויפּט: דער פּראָגרעסיווער אידישער נאַציאָנאַליזם נויטיגט זיך גאָר ניט אין שירים ותשבחות ניט פאַר דעם יודענטום, ניט פאַר דאָס אידישע פאָלק, אַלס ראַסע. פאַר דער נאָרמאַלער ענטוויקעלונג פון דער מענשליכער קולטור איז נויטיג, אַז י ע ד ע ם פאָלק זאָל האָבען די מעגליכקייט צו אַ ז ע ל ב ס ט־ ש ט ע נ ד י ג ע ן קולטורעלען לעבען. די איצטיגע קולטור איז, אמת, בעשאַפען געוואָרען פון גאָר אַ קליינער צאָהל פעלקער (אַ זיעבען־אַכט) און צווישען זיי געהערט אויך דאָס אידישע פאָלק. די גרויסע צאָהל פון די איבעריגע פעלקער האָט פאַר דעם פּ ר אָ ג ר ע ס פון דער מענשהייט זעהר ווייניג אויפגעטהאָן. אָבער דאָס איז נאָך גאָר ניט קיין בעווייז, אַז זיי מעגען איינגעשלונגען ווערען פון די פעלקער, וואָס זענען מעהר שעפּפעריש אין דער קולטור. די מענשהייט האַלט נאָך גאָר ביים אָנהויב פון איהר היסטאָרישען וועג. וועלכע פון די איצטיגע „פּאַסיווע" פעלקער וועלען זיך פאַנאַנדערבליהען אין פּראַכט און גלאַנץ, וואָס פאַר אַ וואונדערבאַר־שעהנע אָריגינעלע פּראָדוקטען פון דער מענשליכער קולטור זיי וועלען נאָך אַרויסברענגען, — דאָס קאָן מען איצטער בשום אופן ניט פאָראויס־זעהן. ממילא איז י ע ד ע ר פאָלקס־אָרגאַניזם אַ קאַנדידאַט אויף אַ קולטור־בעשאַפער, — אפשר אין טויזענד, אפשר אין צוואַנציג טויזענט יאָהר אַרום. און שוין דערפאַר אַליין ליעגט אויף אונז דער היסטאָרישער חוב ניט צו דערלאָזען, ער זאָל פערשווינדען, און צו זאָרגען, אַז ער זאָל האָבען אַלע נויטיגע בעדינגונגען פאַר אַ פרייען און זעלבסטשטענדיגען לעבען. און א חוץ דעם האָט ער

אַ רעכט דערצו, אַפילו ווען ער זאָל אייביג בלייבען „פּאַסיוו“, — ווי יעדער מענש האָט אַ רעכט אויף אַ פריייען זעלבסטשטענדיגען לעבען, אַפילו ווען ער איז ניט קיין גרויסער גאון.

מען האָט געווים אַ רעכט צו זיין שטאָלץ, ווען מען בעלאַנגט צו אַ רייכער שעפּפערישער ראַסע. און ווען די ראַסע ווערט נאָך געטראָטען מיט די פיס און אַראָבגעצויגען אין שמוץ, יעמאָלט האָט מען ניט נאָר אַ רעכט, נאָר אפשר אויך אַ חוב שטאָלץ אויפצוהויבען דעם קאָפּ און אויסצורעכענען איהר פּעקעל מעלות און פערדיענסטען פאַר דער מענשהייט. אָבער בעגרינדען דארויף — און נאָר דאַרויף אַליין — די פאָדערונג פון אַ זעלבסטשטענדיגען נאַציאָנאַלען לעבען, איז פּשוט אַ לאָגישער פעהלער. אדרבה! דוקא דערפאַר, וואָס די אידישע ראַסע איז אַזוי רייך אין שעפּפערישע כּחות, וואָס זי איז „די זאַלץ פון דער מענשהייט“, איז אפשר דער גרעסטער יושר, מען זאָל זי פערטהיילען צו ביסלעך צווישען אַלע פעלקער אַזוי, אַז אַלע זאָלען קאָנען אויסנוצען איהר שאַפענדע קראַפט. אמת, די מענשהייט קאָן געפינען די „זאַלץ“ אַ ביסעל צו „געזאַלצען“ און זיך שעהן בעדאַנקען פאַר דער טובה... אָבער דאָס איז שוין אַ גאַנץ אַנדער אַרגומענט, וואָס האָט ניט צו טהאָן מיט דער פראַגע וועגען די מעלות פון דער אידישער ראַסע. וואָס העכער די דאָזיגע מעלות זענען, וואָס וויכטיגער זיי זענען פאַר דער מענשהייט, אַלץ מעהר אַרגומענטען קאָן דערפון ציהען דער אַסימילאַטאָר, וואָס קעמפּפט אַנטקעגען די אידישע „אָבזונדערונג“.

פיעל סאָלידער בעגרינדעט זענען משה העסס'עס אָנשויאונגען וועגען דעם שיקזאַל פונ'ם אידישען פאָלק אין גלות און איבערהויפּט זיין שטעלונג צו דער אָרטאָדאָקסיע און דעם רעפאָרמירטען יודענטום.

זיין טהעאָריע פונ'ם „יודענטום“, וואָס פערוואַנדעלט די אידישע רעליגיאָן אין אַ פּאַנטעאיסטישע וועלטאַנשויאונג און אַ סאָציאַליסטישען אידעאַל, האָט משה העסס געברויכט, ווי אַ כּלי־זיין אינ'ם קאַמפּף מיט דעם אידישען אינטעליגענט, וועלכער האָט שוין אין גאַנצען פערלאָזען דאָס אידישע פאָלק און מעהר ניט געוואָלט וויסען פון איהם. דער פילאָסאָפישער סאָציאַליזם, וועלכען משה העסס טייטשט אַריין אינ'ם יודענטום, האָט געזאָלט דיענען

ווי א מאַגנעט, וואָס זאָל צוציהען די הערצער פון דער אנטלאָפענער אינטעליגענץ צו די פּראָבלעמען פון דער אידישער ווידערגעבורט.

אָבער די אנטלאָפענע אינטעליגענץ איז געווען ניט די איינציגע שיכט פון דעם אידישען פאָלק, מיט וועלכער משה העסס האָט געהאַט צו טהאָן. „אין דער היים“ איז אויך אָנגעגאַנגען א גייסטיגער לעבען, און אויך ער האָט זיך געניטיגט אין א קריטיק. דער גייסטיגער לעבען „אין דער היים“ איז אין אייראָפּאַ, אין משה העסס'עס צייטען, בעשטאַנען נאָר פון צוויי שטרעמונגען: די אָרטאָדאָקסישע און רעפאָרמירטע, און אנטקעגעןביידע קעמפּפט משה העסס אין זיין „רוים און ירושלים“. עס איז אָבער מערקווירדיג, אז אין דעם גייסטיגען קאַמפּף אנטקעגען זיי שפּיעלט זיין פאַנטעאיסטישער סאָציאַליזם שוין גאָר א קליינע ראָליע. ער שעצט ניט אָב דעם אינהאַלט פון זייערע גלויבונגען, אויף וויפיעל זיי געהען זיך צונויף אָדער געהען זיך פאַנאַנדער מיט דעם פּאַנטעאיזם אָדער דעם סאָציאַליזם. א גאַנץ נייער מאַסשטאַב ווערט דאָ אָנגעווענדט, — א מאַסשטאַב, וואָס געהט, אמת, ניט להיפּך צו זיין סאָציאַלער פילאָסאָפיע, אָבער וואָס האָט א ברעקעל ניט צו טהאָן מיט איהר. דאָ האָבען מיר פאַר אונז העסס דעם היסטאָריקער, דעם אנטראָפּאָלאָג, דעם מאַן פון פּאָזיטיווער וויסענשאַפט און דעם מאָדערנעם פרייען דענקען. דאָ טרעט צום ערשטען מאָל ארויס זיין רעוואָלוציאָנערער געדאַנק, מיט וועלכען ער האָט אריבערגעיאָגט זיין צייט אויף עטליכע דורות, — א געדאַנק, צו וועלכען אפילו א קאַרל מאַרקס האָט ניט געהאַט קיין כח אויפצוהויבען זיך: אז דער תוך פון דעם אידישען זיין אויף דער וועלט איז לחלוטין אונאַבהענגיג פון וועלכע עס איז רעליגיעזע אָדער פילאָסאָפישע אנשויאונגען; לחלוטין אונאַבהענגיג פון א וועלכער עס איז עקאָנאָמישער אָדער סאָציאַלער לאַגע, אין וועלכער דאָס פאָלק געפינט זיך (ווי דאָס האָט געמיינט קאַרל מאַרקס); אז עס איז דאָ נאָר איין איינציגער פאַקט, פון וועלכען עס פליסט ארויס די בעזונדערע עקזיסטענץ פון דעם אידישען פאָלק, — דער פאַקט, אז אידען זענען א בעזונדער נאַציאָן.

קלאָר און בולט טרעט ארויס ביי העסס'ען דער דאָזיגער געדאַנק אין זיין אָבשעצונג פון דעם רעפאָרם-יודענטום. געוויס לאָזט ער ניט דורך אָהן קריטיק די אַלגעמיינע גייסטיגע אָרעמקייט פון

יענער כלומרשט „ראַנגרעסיווער ריכטונג אין דעם אידישען רעלי-
גיעזען געדאַנק. ער בעגיסט מיט שפּאָט די וואָלוועלע, אויבער-
פלעכליכע „אפקורסות“, די „אויפקלעהרעכץ“ (ווי מיר וואָלטען
זיך אויסגעדריקט), וואָס הערשט אין איהר פון משה מענדעל-
סאָהן׳ס צייטען אָן (ז. 78). ער קריטיקירט שאַרף די „מיסיאָנס-
טהעאָריע“ פון דעם רעפאָרמירטען יודענטום, וואָס זעהט נאָך
איצטער אין דעם אידישען מאָנאָטעאיזם אַן אידעאַל, וואָס דאַרף
געפּרעדיגט ווערען צו די קריסטליכע פעלקער. צוליעב זייערע
רעליגיעזע דאָגמען, זאָגט ער זעהר ריכטיג, האָבען ביידע רעלי-
גיעס, — סיי די אידישע, סיי די קריסטליכע, — שוין לאַנג
געמעגט פערשווינדען (ז. 86 און פריהער). אָבער דער הויפּט-
פעהלער פון דעם רעפאָרם־יודענטום זעהט העסס אין דעם פאַלשען
בליק, וואָס די רעפאָרמער האָבען אויף דעם תוך פון דעם אידישען
זיין. זיי האָבען געמיינט, אַז אידען זענען ניט מעהר ווי אַ רע-
ליגיעזע סעקטע, און אַז מיט דעם אויסבעסערען פון דעם רעליגיע-
זען גלויבען קען מען פערענטפערען די אידישע פראַגע. אידען
זענען אָבער אַ פאָלק, אַ נאַציאָן און זייער גאַנצער אונגליק בע-
שטעהט אין דעם, וואָס זיי האָבען פערלאָרען זייער היים און וואַנ-
דערען אַרום איבער דער גאַנצער וועלט (ז. 15, 44 און אַנדערע).

די גרונדלאַגע פון דעם אידישען פאָלק איז, לויט העסס, די
אידישע ראַסע, אַ שטאַרקע, אָריגינעלע, „וואָס רעפּראָדוצירט זיך
אין איהר גאַנצקייט להיפך צו די קלימאַטישע איינפלוסען“, ווע-
מעס נאַציאָנאַלע שטריכען עס ווערען ניט אבגעווישט אין יאהר-
טויזענדען. די איצטיגע אידען האָבען די זעלביגע געזיכטס-
שטריכען, ווי יענע סעמיטישע פנים׳ער, וואָס זענען אויסגעמאָלט
אויף די וואַנד פון די פּיראַמידען. אַזא ראַסע קען אפילו קיין
שמד אין דער וועלט ניט פערטיליגען. אפילו אין געמישטע חתונות
ווערען די אידישע שטריכען וויעדער בולט אין דעם דריטען אָדער
פערטען דור (ז. 26). די ראַסע האָט אַרויסגערופען דעם אידישען
נאַציאָנאַלען בעוואוסטזיין, און די אַלטע אידישע רעליגיע איז
גאָר קיין אַנדער זאַך, ווי דער אויסדרוק פון דעם דאָזיגען אידישען
נאַציאָנאַלען בעוואוסטזיין, וואָס קען אַקוראַט אַזוי ווייניג אויס-
געראָט ווערען, ווי די אידישע ראַסע נופא. די אידישע רעליגיע
איז קודם כל אידישער פּאַטריאָטיזם (ז. 80). דער זין פון דעם

תלמוד און דעם שולחן־ערוך, ד. ה. פון אַלע דינים און מנהגים פון דעם אידישען גלויבען, ליעגט ניט אין זייער רעליגיעזער בע־דייטונג, נאָר אין זייער נאַציאָנאַלער ראָליע, אין זייער דיענסט פאַר דעם קיום פון דעם אידישען פאָלק. אַלע יום־טובים און תעניתים, די גאַנצע איבערגעבענהייט צו די אידישע טראַדיציאָנען ביז צו דעם הייליג־האַלטען פון העברעאיש, דער גאַנצער אידישער קולט און זיין אַלץ בעהערשענדער איינפלוס אויף דעם טאָג־טעג־ליכען לעבען, — דאָס אַלץ האָט זיין בעגרינדונג אין דעם פּאַט־ריאָטיזם פון דעם אידישען פאָלק. אפילו ספינאָזא, — דערמאָהנט העסס, — בעטראַכט נאָך די אידען ווי אַ נאַציאָנאַליטעט און מיינט, אַז דער ווידער־אויפבוי פון אַ אידישער מדינה הענגט אָב נאָר פון דעם מוטה פון דעם אידישען פאָלק (ז. 79 און 29).

דאָס אַלץ האָט דאָס רעפאָרם־יודענטום פערזעהן. וואָלטען די רעפאָרמער פערשטאַנען דעם נאַציאָנאַלען זין פון דער אידישער אָרטאָדאָקסיע, וואָלט יעמאָלט פאַר זיי געווען קלאָר, אַז מען קען בשום אופן ניט פאַרטיג ווערען מיט איהר, כל זמן מען קען ניט בעפריעדיגען די נאַציאָנאַלע בעדערפעניסען פון דעם אידישען פאָלק. דער אַלטער אידישער גלויבען איז געווען אַ פּאַנצער פאַר דעם אידישען פאָלק אין זיין קאַמפּף פאַר נאַציאָנאַלע עקזיסטענץ. אַ דאַנק דעם תלמוד און דער ראַבינישער געזעצגעבונג האָט זיך דאָס אידישע פאָלק דערהאַלטען אין גלות, און וואָס מעהר מיר שעצען און ליעבען אונזער פאָלק, אַלץ טהייערער ווערט פאַר אונז די אידישע אָרטאָדאָקסיע אין איהר געשיכטליכער בעדייטונג, אַלץ פאָרזיכטיגער מוזען מיר זיך בעגעהן מיט איהרע הייליגטימער. דערהויפּט איז העסס אונצופריעדען, וואָס די רעפאָרמער האָבען פון זייער גאָטעס־דיענסט אַרויסגעוואָרפען די וויכטיגסטע אידישע תפלות. היים און איינגיג ליעבט זיי העסס: „אין זיי קלינגט צו מיר", זאָגט ער, „אַן עבאָ פון טויזענד גענעראַציאָנען, וואָס האָבען זיי פון אַ צוגויפגעפרעסטען האַרץ אַרויסגעשריען צום הימעל". און דאָס ריהרענדסטע אין די תפלות איז גראָד זייער נאַציאָנאַלער כאַראַקטער, ווייל אַ פרומער איד איז קודם כל אַ אידישער פּאַט־ריאָט (ז. 28).

מיר וועלען זיך דאָ ניט אָבשטעלען באריכות אויף יענע איינ־צעלנע בעמערקונגען, וואָס זענען צוזעעט איבער זיין גאַנץ ווערק,

אין וועלכע העסס בעלייכט דעם נאַציאָנאַלען כאַראַקטער פון דער אידישער רעליגיע און וועלכע זענען אַלע דורכגעדרונגען פון דעם זעלביגען אידיש־פּאַטריאָטישען פייער, וואָס האָט אַרויסגעבראַכט די בעסטע אידישע תפילות און סליחות. משה העסס ליעבט דעם אַלטען אידישען גלויבען, אָבער ער ליעבט איהם ניט בלינד. טהייער איז איהם ניט די מעטאַפיזישע און רעליגיעזע שאַלעכץ, מיט וועלכער ער איז אַרומגערינגעלט, נאָר זיין אינוועניגסטער קערן, — די איבערגעבענקייט צו דעם אידישען פאָלק און זיין געשיכטליכען גורל.

אין דער אידישער רעליגיע, אַפילו אין יענער פאָרם, ווי זי האָט זיך אויסגעאַרבייט אין גלות, זעהט ער איינגעוויקעלט אַ גרויסען און הייליגען געדאַנק, אַז דער יחיד לעבט ניט צוליעב זיך, נאָר צוליעב זיין פאָלק, ריכטיגער צוליעב דער געשיכטליכער ענטוויקעלונג פון זיין פאָלק. דאָס רופט העסס אָן דעם געשיכטס־קולט, און ער גלויבט, אַז ניט נאָר דאָס אידישע פאָלק, נאָר יעדעס אַנדער פאָלק אין דער וועלט דאַרף האָבען אַזאַ „געשיכטס־קולט", וואו דאָס הייליגסטע פאַר יעדען יחיד זאָל זיין דאָס פאָלק, צו וועלכען ער געהערט, און די ראָליע, וועלכע זיין פאָלק שפּיעלט אָדער זאָל שפּיעלען אין דער ענטוויקעלונג פון דער גאַנצער מענש־הייט.

אָט דער הייליגער קערן פון דעם אידישען געשיכטס־קולט לעבט נאָך עד היום אין דער אידישער רעליגיאָן. אָבער איצטער, אין גלות, איז דער קערן צוגעדעקט מיט אַ האַרטער שאָלעכץ פון דינים און מנהגים, און עס וואָלט געווען אַ פעהלער צו גלויבען, מיינט העסס, אַז מען קען אויפרייסען די שאָלעכץ פון דרויסען דורך אויפקלעהרונג און קריטיק. ערשט ווען דאָס פאָלק וועט וויעדער אויפגעלעבט ווערען נאַציאָנאַל, וועט די אידישע רעליגיאָן קענען רעפאָרמירט ווערען. דער פערגליווערטער אייז פון דעם אָרטאָדאָקסישען יודענטהום וועט צושמעלצען נאָר יעמאָלט, ווען דער נאַציאָנאַלער פונק, וואָס ליעגט אין איהם, וועט אויפגעבלאָזען ווערען צו אַ גרויסען פלאַקער (ז. 147). זיינע פערגליווערטע פאָרמען, זאָגט ער אין אַן אַנדער אָרט, וואָס זענען דורכאויס בערעכטיגט ביז צו דער נאַציאָנאַלער וויעדערגעבורט, וועלען פאַנאַנדערגעריסען ווערען אויף אַ נאַטירליכען אופן פון אינוועניג אַרויס, אַ דאַנק דער־

שפּראַצונגס־קראַפט, וואָס ליעגט אין דער לעבעדיגער זריעה פון דער אידישער נאַציאָנאַליטעט און פון איהר געשיכטס־קולט. ביז צו יענער צייט זענען אומזיסט אַלע רעפאָרמען. עס האָט זיך ביז אהער נאָך קיינעם ניט איינגעגעבען, אפילו אזא מייסטער־האַנד ווי מענדעלסאָהן׳ס, פון דרויסען דורכצוברעכען יענע הארטע שאָלעכץ, מיט וועלכער דער ראַביניזם האָט ארומגערינגעלט דאָס יודענטהום, ווי מיט אַ פּאַנצער, און דערביי זאָל ניט צושטערט ווערען זיין אינוועניגסטער תוך, זיין נאַציאָנאַלער געשיכטס־קולט, און עס זאָל ניט געמאָרדעט ווערען אַ הייליגעס לעבען (ז. 43).

די איצטיגע אָרטאָדאָקסיע וועט פערשווינדען, ווען דאָס אידישע פאָלק וועט בעשאַפען אַ נייע תורה, און די נייע תורה וועט ער ארויסברענגען, ווען עס וועט פערענטפערט ווערען זיין נאַציאָנאַלע פראַגע. ווי די אויסלייזונג פון מצרים האָט בעשאַפען די תורת משה, ווי די בעפרייאונג פון גלות בבל האָט ארויסגעבראַכט די „תורה שבעל פה“, אזוי וועט דער אידישער רעליגיעזער זשעניע ארויסברענגען אַ דריטע תורה, ווען ער וועט זיך בעפרייען פון דעם דריטען גלות (ז. 70—71). עס האָט דעריבער איצטער קיין זין ניט ארויסצוטרעטען פון דער אידישער רעליגיעזער געמיינשאַפט אָדער אריינצוטראָגען אין איהר וועלכע עס איז רעפאָרמען. דאָס איינציגע, וואָס העסס וואָלט פערלאַנגט, איז — אַ ביסעל מעהר עסטהעטיק אין דעם גאָטעס־דיענסט און אַ דייטשע איבערזעצונג פון די תפילות, כדי יעדער איד זאָל זיי קאָנען פערשטעהן (ז. 61).

די פריינדליכע שטעלונג, וועלכע העסס נעהמט אָן בנוגע צו דער אָרטאָדאָקסיע, דיקטירט העסס׳ען, דעם „יאהודי“, אַ גאַנץ אנדער שטעלונג צו די אידען אין די מזרח־לענדער. בעת די אויפגעקלעהרטע רעפאָרמער האָבען געזעהן אין זיי נאָר „פינסטער־לינגע“ און „פאַנאַטיקער“, לויבט זיי העסס גראָד דערפאַר, וואָס זיי זענען געבליעבען טריי צו דעם אַלטען גלויבען און דורכדעם אָבגעהיט די אידישע נאַציאָנאַליטעט. „צו יענע מיליאָנען טריע ברידער“, שרייבט ער, „וואָלט איך געוואָלט וואנדערן און זיי צוּרופען: טראָג הויך דיין פאָהן, מיין פאָלק! אין דיר איז אָבגעהיט געוואָרען דער לעבעדיגער קערן, וואָס האָט, ווי די זריעה־קערנער אין די עגיפּטישע מומיען, טויזענדער יאָהרען געדרעמעלט און האָט ניט פערלאָרען זיין שפּראָצונגס־קראַפט. ער וועט נאָך ברענגען

פּידות, וויבאַלד די האַרטע שאָלעכץ, אין וועלכער ער איז געווען איינגעשלאָסען, וועט דורכגעבראָכען ווערען, ווי באַלד ער וועט אַריינגעפּלאַנצט ווערען אין קולטיווירטע ערד, וואו ליכט און לופט און דער טהוי פון הימעל וועלען איהם בעלעבען". (ז. 42).

אין דעם קאַמפּף צווישען רעפאָרם־יודענטהום און אָרטאָ־דאָקסיע שטעלט זיך העסס קלאָר און שאַרף אויף דעו זייט פון דער אָרטאָדאָקסיע. אָבער שוין פון די אַרגומענטען זיינע, וואָס מיר האָבען געבראַכט דאָ, זעהט מען איין, אַז טהייער איז איהם ניט די אָרטאָדאָקסיע, נאָר איהר נאַציאָנאַלער קערן. עס פרעגט זיך דעריבער די שאלה, וואָס אינטערעסירט אַזוי שטאַרק אונזער היינטיגען דור: ווי איז, אַז איינער האָט אין זיך יענעם נאַציאָ־נאַלען קערן און פערבינדט איהם מיט אַן אַנדער רעליגיאָן, ניט דער אידישער? קאָן ער נאָך בעטראַכט ווערען ווי אַ איד און וואָס דאַרף זיין אונזער שטעלונג צו איהם?

דער ענטפער, וועלכען משה העסס גיט אויף דער שאלה, איז אַזוי ראַדיקאַל און קאָנסעקווענט, אַז ער רופט אַרויס בעוואונדערונג אין אונז, ווען מען דערמאָהנט זיך, אַז ער איז געגעבען געוואָרען מיט אַ האַלבען יאָהרהונדערט פאַר אונזער צייט. אויף דער הויך פון יענעם ענטפער קאָנען נאָך עד היום ניט אַרויפקלעטערען אַ סך, אַ סך פון אונזערע אויפגעקלעהרטע און ראַדיקאַלע.

די אידישע רעליגיע, לערענט אונז העסס, פערלאַנגט ניט קיין גלויבען, נאָר אַ פאָרשונג אין דער ערקענטניס פון גאָט. דאָס איז אַ „דבר המסור אל הלב", אין וועלכער קיינער טאָר זיך ניט אַריינ־מישען. דער נאַטירליכער יסוד פון דער רעליגיע איז די אידישע נאַציאָן און צו איהר געהערט יעדער איד, א פ י ל ו ד ע ר מ ש ו מ ד, אָדער אפילו דער, וועמעס עלטערען עס האָבען זיך גע'שמד'ט. „אויך דער געטויפטער איד", זאָגט משה העסס, „בלייבט אַ איד, וויפיעל ער זאָל אנטקעגען דעם ניט פּראָטעסטירען. אין די היינטיגע טעג איז שווער צו געפינען אַן אונטערשייד צווי־שען דעם אויפגעקלעהרטען און דעם געטויפטען. מיין פריינד, אַרמאַן ל., וועמעס עלטער־עלטערן האָבען זיך שוין געטויפט, אינ־טערעסירט זיך מיט די פריידען און ליידען פון זיינע שטאַם־גע־נאָסען אַ סך לעבהאַפטער, איידער אַן אַנדערער גע„מל'טער" איד און האָט דעם גלויבען אין דער אידישער נאַציאָנאַליטעט טרייער אָב־

געהיט, איידער אונזערע אויפגעקלעהרטע ראבינער" (ז. 64—65).

עס איז דעריבער פון דעם שטאנדפונקט קיין נפקא מיניה ניט: געשמד'ט אדער ניט; קריסטליך אדער מאזאאיש. די הויפט־פראגע איז: נאציאנאל געזינט אדער אסימיליאטאריש. און א אידיש־נאציאנאל געזינטער קריסט דארף אונז, לויט משה העסס, זיין א סך טהייע־רער, איידער דער, וואס בלייבט אימער טריי צו דעם יודענטהום, אבער ביי וועמען דער נאציאנאלער גלויבען און די וויע־דערבעלעבונג פון דעם פאלק איז אדער פרינציפיעל ארויס־געווארפען געווארען פון הארצען (ווי ביי די רעפארמער) אדער אונבעוואוסט אבגעשטארבען (ווי ביי דאס רוב ארטאדאקסישע אידען).

אינטערעסאנט איז איבערהויפט די שטעלונג פון משה העסס צו דעם קריסטענטהום. די ערשטע פאר הונדערט יאהר פון דער קריסטליכער ענטוויקעלונג, ביז די קריסטען האבען זיך אין גאנצען אבגעריסען פון דעם אידישען פאלק, בעטראכט ער ווי איינע פון די פראגרעסיווסטע ערשיינונגען פון דעם אידישען גייסט. דאס קריסטליכע געבעט „אונזער פאטער אין הימעל" („פאטער נאסטער", „אבינו שבשמים") איז פאר איהם א ריין אידישע תפילה, וואס דריקט אויס די האפנונג אויף משיח (ז. 18). און אפילו שפעטער, ווען דאס קריסטענטהום האט זיך אבגעריסען פון דעם אידישען נאפעל, איז עס געווען א גרויסער שריט אויף דעם וועג צו יענעם ציעל, וועלכען די נביאים האבען געשילדערט אין זייערע זעהונגען וועגען די „ימות המשיח". אבער דאס קריסטענטהום איז געווען ניט מעהר ווי איין שריט, וואס האט געהאט זיין בערעכטיגונג ביז צו דער אמת'ער משיח־צייט. אין דער געשיכטע פון דער מענש־הייט האט זיך די משיח־צייט אנגעהויבען מיט דער פילאסאפיע פון ספינאזא (ז. 41).

די דורכאויס סימפאטישע שטעלונג צום קריסטענטהום, וואס מיר געפינען דא, ווי אויך אין אנדערע שריפטען פון משה העסס, פערדיענט א בעזונדערע אויפמערקזאמקייט גראד אין אונזער צייט, ווען פאר א פולע פון אונזער דור איז פלוצלינג אויסגעוואקסען די דילעמע: יודענטהום אדער קריסטענטהום. עס פערשטעהט זיך, אז מיר האבען דא אין זינען ניט די פון זיי, וואס האלטען, ווי די

ציגיינער, אַז יענע רעליגיע איז די בעסערע, פאַר וועלכע מען גיט
מעהר חזיר־שמאַלץ. פאַר זיי איז דער „טהעאָרעטישער" סכסוך
צווישען דעם אידישען און דעם קריסטליכען גלויבען שוין לאַנג
פערענטפערט געוואָרען צו גונסטען פון דעם קריסטענטהום. פאַר
קריסטענטהום גיט מען מעהר חזיר־שמאַלץ; ממילא איז זי די בע־
סערע רעליגיע, — קוואָד עראַט דעמאָנסטראַנדום! מיר האָבען דאָ
אין זינען נאָר יענע אויפגערודערטע נשמות פון אונזער דור, ביי וועל־
מען דאָס רעליגיעזע פּראָבלעם האָט אַ טיעפע און ערנסטע ר ע ל י־
ג י ע ז ע בעדייטונג. משה העסס'עס שטאַנדפּונקט אין דער פראַ־
גע קאָן, נאָך אונזער מיינונג נאָך, זיין דער ריכטיגער וועג־ווייזער
פאַר זיי. און דער שטאַנדפּונקט לערענט זיי, אַז דער סכסוך צווי־
שען די צוויי רעליגיאָנען קאָן האָבען אַ לעבעדיגען זין נאָר פאַר
די, פאַר וועמען יודענטהום און קריסטענטהום זענען נאָך לעבע־
דיגע, קעמפּפענדע גייסטיגע קרעפטען, וואָס האָבען דעם כח צו
בעשטימען דעם אינהאַלט פון דער מענשליכער נשמה. מיט אַנדערע
ווערטער: פאַר די, וואָס האָבען נאָך ניט ד ו ר כ ג ע ל ע ב ט אין
זייער נשמה ספּינאָזאַ'ס פּאַנטעאיזם און (לאָמיר צולעגען פון אונ־
זער זייט) קאַנט'ס „קריטיק פון דעם ריינעם שכל". פאַר יענע
אָבער, וואָס האָבען ספּינאָזאַ און קאַנט, — די צוויי גרעסטע רע־
וואָלוציאָנערען פון דעם מאָדערנעם געדאַנק, — ניט נאָר דורכגע־
לייענט, נאָר אין דעם בוכשטעבליכען זין פון דעם וואָרט ד ו ר כ־
ג ע ל ע ב ט, — פאַר זיי קאָן שוין קיין קאָנפליקט צווישען יודענ־
טהום און קריסטענטהום ניט זיין: דיביידע רעליגיאָנען רוהען
בשלום אויף דעם בית־עולם פון דעם מענשליכען געדאַנק, אָדער
אַנדערש אויסגעדריקט: זיי ל ע ב ע ן אין רוה און פריעדען אין
דעם אייביגקייטס־פּאַלאַץ פון דער מענשליכער געשיכטע.

יעדער איינער שעצט לויט זיין אַנשויאונג אָב, וואָס יודענ־
טהום און קריסטענטהום האָבען — יעדעס אויף זיין אָרט — אויפ־
געטהאָן פאַר דעם פּראָגרעס פון דער מענשהייט. פאַר העסס'ען
שטעהט אין דעם צענטער פון זיין בעטראַכטונג די ס אָ צ י אַ ל ע
זייט פון דער מענשליכער ענטוויקעלונג: דער קאַמפּף צווישען
מענש און מענש, צווישען פאָלק און פאָלק און די ה אַ ר מ אָ נ י ע,
וואָס מוז, לויט זיינע פילאָסאָפישע אַנשויאונגען, זיין דער רעזול־
טאַט פון יענעם קאַמפּף. אַלץ מעסט ער אויס מיט יענער מאָס,

וואָס איהם גיט אין די הענד דער פּראָפּעטישער אידעאַל פון די־ ימות המשיח, און נאָר פון דעם נביאים׳שען שטאַנדפּונקט בע־ שטימט ער דעם ווערטה פונ׳ם קריסטענטהום פאַר דער מענשליכער פערגאַנגענהייט. פאַר דער געגענוואַרט האָט ער אין האַרצען נאָר די טיעפסטע ברודער־ליעבע סיי צו דעם גלויביגען אידען, סיי צו דעם גלויביגען קריסטען, אויב אין זייערע נשמות לעבט נאָך, — ווי ביי זיין קריסטליכען פריינד, **ארמאן ל.,** — די איבערגעבענקייט צו די אינטערעסען פון דעם אידישען פאָלק.

מיט ספינאָזאַ׳ס פילאָסאָפיע האָט זיך, לויט משה העסס, אָנ־ געהויבען די משיח׳ס צייט. אָבער נאָר אין דער אַטמאָספּערע פון דעם מענשליכען געדאַנק. אין דעם געזעלשאַפטליכען לעבען איז איהר ערשטער קלאָרער שריט געמאַכט געוואָרען אין דער פראַנ־ צויזישער רעוואָלוציאָן און דער צווייטער, נאָך וויכטיגערער שריט, אין די 60ער יאהרען פונ׳ם פאָריגען יאָהרהונדערט, ווען די אונטער־ דריקטע פעלקער האָבען ווידער אויפגעוואַכט צו אַ זעלבסטשטענ־ דיגען היסטאָרישען לעבען. דאָס איז פאַר העסס׳ען די אמת׳ע צייט פון „תחית המתים“.

„דאָס תחית המתים“, שרייבט ער, „דאַרף אונז מעהר ניט חידוש׳ען אין אַ צייט, ווען גריעכענלאַנד און רוים ווערען ווידער אויפגעוואַכט; ווען פוילען הויבט אויפ׳ס־ניי אָן צו אָטהעמען; ווען אונגאַרן בעוואָפנט זיך צום לעצטען קאַמפף און ווען עס גרייט זיך אין דער זעלביגער צייט דער אויפשטאַנד פון אַלע יענע אונ־ טערדריקטע ראַסען, וואָס זענען בסדר מיסברויכט, מיסהאַנדעלט און אויסגעזויגען געוואָרען פון דער אַזיאַטישער באַרבאַריי און פון דער אייראָפּעאישער ציוויליזאַציאָן, פון דעם סטופּידען פאַנאַטיזם און פון דער ראַפינירטער אויסרעכענונג. אין דעם נאָמען פון אַ העכערען רעכט געהען זיי קעמפּפען אַנטקעגען דעם הערשער־רעכט, וואָס די הערשענדע ראַסען האָבען זיך גענומען אין אַ באַרבאַרישען אָדער ציוויליזירטען מוטהוויללען“. (ז. 4).

דער וויכטיגסטער סמן פון דער משיח׳ס צייט און דעם תחית המתים, וואָס בעלעבט אויך ביי דעם אידישען פאָלק די האָפענונג אויף דער גאולה, איז „די ווידערגעבורט פון דעם איטאַליענישען פאָלק אויף די חורבות פון רוים“ (ז. 42). „כל זמן די עסטרייכער האָבען געהערשט אין איטאַליען און די טערקען אין דעם הייליגען

לאנד פון אונזערע אבות, האָבען דאָס איטאַליענישע און דאָס איי־דישע פאָלק", שרייבט העסס, „ניט געקאָנט ווידער אויפוואכען צום לעבען. אָבער די סאָלדאַטען פון דער מאָדערנער ציוויליזאציע, די פראַנצויזען, ברעכען די הערשאַפט פון די באַרבאַרען, קייקלען אראָב מיט זייערע הערקולעס־אָרעמס די מצבות פון די קברים, און די פעלקער ווערען ווידער וואך". (ז. 42).

סמנים פון דער משיח־צייט בעמערקט העסס אויך אין דעם אינוועניגסטען לעבען פון דעם אידישען פאָלק: די אויפבליהונג פון דער אידישער וויסענשאַפט אין דייטשלאַנד, די גרינדונג פון דער חברה „כל ישראל חברים" אין פאַריז, „וואָס קאָן האָבען זעהר גרויסע און ווייט־טראָגענדע פאָלגען, ווען זי וועט בעהערשט ווערען פון א העכסט־אידישען נאַציאָנאַלען גייסט" (ז. 48) און די ווידער־בעלעבונג פון דער העברעאישער ליטעראַטור (ז. 75), — אלץ קאַרג־ליכע סמנים, אמת, גאָר ניט צו פערגלייכען מיט יענע שטורמדיגע ארויסרייסונגען פון דער אידישער נאַציאָנאַלער ענערגיע, וואָס האָבען שפּעטער, אין א דריי־פיער דורות ארום, בעשאַפען די ציוניס־טישע בעוועגונג, די אידישע סאָציאַליסטישע און רעוואָלוציאָנערע שטרעמונגען און די אידישע ליטעראַטור. אָבער פאַר משה העסס'ען זענען זיי געזוען גענוג, כדי צו קרעפטיגען אין איהם זיינע אידישע האָפענונגען.

משה העסס האָט ניט געקענט האָבען אין געדאַנק נאָך א סמן, אפשר דעם וויכטיגסטען, פון דער אידישער ווידערבעלעבונג פון יענער צייט, און דאָס איז — די ערשיינונג פון א מ ש ה ה ע ס ס. א טויט פאָלק קאָן ניט ארויסברענגען אזעלכע מענער, ביי וועמען די אָריגינאַליטעט און רייכקייט פון דעם גייסטיגען שאַפען זאָל זיין צונויפגעבונדען מיט אזא פלאַמענדער ליעבע צו דעם פאָלק, מיט אזא טיעפען גלויבען אין דעם פאָלק'ס צוקונפט. נאָר א דאַנק אָט דער פלאַמענדער ליעבע און דעם טיעפען גלויבען האָט העסס געקאָנט, אויף דעם גרונד פון די פאָר נאַציאָנאַל־פּאָ־ליטישע, זעהר ניט וויכטיגע סמנים, נביא'יש איינזעהן, אז „מיט דער בעפרייאונג פון דער אייביגער שטאָדט אויף דעם טיבער, הויבט זיך אָן אויך די בעפרייאונג פון דער אייביגער שטאָדט אויף דעם „הר המוריה"; מיט דעם ווידערגעבורט פון איטאַליען — דאָס „תחית המתים" פון דעם לאַנד יהודה (ז. 3.).

אין די צייטען פון משה העסס האבען פאר א אידישען נאציאנאליסט קיין אנדערע נאציאנאלע אידעאלען ניט געקאנט זיין, ווי נאר דער ציוניסטישער, און וועגען קיין אנדער ציוניזם האט מען ניט געקאנט דענקען, ווי נאר וועגען דעם, וואס מען רופט איצטער אן דער בירגערליכער, אדער דער „אלגעמיינער". עס זענען נאך ניט געווען קיין אידישע ארבייטער, קיין אידישע דעמאקראטיע איבערהויפט, נאך ניט געווען קיין שטרעבען — אויסצופראוועז אין גלות די אייגענע נאציאנאלע כחות, א שווים טהאן אנטקעגען דעם שטראם פון אסימילאציע, און דאס אלץ טהאן אהן דער הילף פון דער אידישער רעליגיע, פערלאזענדיג זיך נאר אויף דער אייגענער פראגרעסיוו־נאציאנאלער ענערגיע. עס איז דעריבער העסס'ען געווען פערשפארט די פיין און מיה — צונויפצוברענגען אין א הארמאנישען אקארד די לעצטע ציוניסטישע ציעלען, וואס זענען ביז אהער געווען אבגעהיט פון דער אידישער רעליגיע, מיט די שטרעבונגען פון דעם ראדיקאלען גלות־נאציאנאליזם, וואס גראבט אונטער די יסודות פון דעם אלטען גלויבען, — א פיין און א מיה, פון וועלכע קיין מאדערנער, ערנסט דענקענדער ציוניסט קען ניט זיין בעפרייט.

אין זיין צייט האט פאר איהם געקאנט זיין נאר איין קאנפליקט: דער צונויפשטויס פון ציוניזם און סאציאליזם. אבער העסס איז געווען בעווארענט פון דעם דורך זיין גאנצער סאציאליסטישער וועלט־אנשויאונג, וואס האט שוין יעמאלט אין זיך אריינגענומען דעם אינטעגראציאנאלען, פעלקער־בעלעבענדען אידעאל. „מיין משיח גלויבען", שרייבט ער, „איז געוועזען יעמאלט ווי אויך איצטער דער גלויבען אין דער ווידערגעבורט פון די היסטארישע קולטור־פעלקער דורכדעם, וואס די געזונקענע וועלען אויפגעהויבען ווערען צו דער זעלביגער מדרגה ווי די העכער־שטעהענדע" (ז. 41). געהאלפען אין דעם קאנפליקט האט איהם אויך יענער טיעפער היסטארישער בליק, וואס בעטראכט די מענשליכע ענטוויקעלונג ווי איין איינציגען, ניט צורייסבארען פראצעס. ער בעמערקט, אז פאר דעם, וואס האט ניט קיין זין פאר געשיכטליכע ענטוויקלונג, מאכט, פערשטעהט זיך, ניט אויס מיט א נאציאן מעהר, אדער מיט א נאציאן ווייניגער. דער וואס פיהלט אבער דאס בעדערפניס צו שאפען פריי, מוז שטעהן אין

פערבינדונג מיט אַלע פריי שאַפענדע גייסטער פון דער פערגאַנ־געגהייט, ד. ה. מיט דער גאַנצער געשיכטליכער ענטוויקעלונג וואָס עקזיסטירט נאָר אין דער פאָרם פון **פ ע ל ק ע ר ־ געשיכטען** (פער־גליַיך ז. 80).

די בעפרייאונג פון דעם אידישען פאָלק איז פאַר העסס'ען געווען אַ **װ ע ל ט ־ ג ע ש י כ ט ל י כ ע ר** אַקט, אין וועלכען די מענשהייט דאַרף זיין אַקוראַט אַזוי פעראינטערעסירט, ווי דאָס אידישע פאָלק גופא. **ד י ע נ ט װ י ק ע ל ו נ ג פ ו ן ד ע ר מ ע נ ש ה י י ט** איז דעריבער געווען, אַזוי צו זאָגען, אַ פראָגראַם־פונקט פון זיין ציוניזם, ווייל דאָס ענדציעל קאָן, נאָך זיין מיינונג נאָך, פערווירקליכט ווערען נאָר מיט דער צושטימונג און דער הילף פון די פעלקער. „וואָס דער ברודער האָט ניט געקאָנט דערגרייכען פון דעם ברודער, אַ מענש פון אַ מענשען, דאָס וועט אַ פאָלק אַרויס־בעקומען פון אַ פאָלק, אַ נאַציאָן פון אַ נאַציאָן“, זאָגט ער גאָר אין אָנהויב פון זיין „רוים און ירושלים“ (ז. 5).

עס איז דעריבער קיין וואונדער ניט, וואָס זיין אידישער נאַציאָנאַליזם האָט איהם, ווי ער פערזיכערט אונז, אַ האָר ניט גע־שטערט, זיך אויך ווייטער צו בעטהייליגען אין דער סאָציאַליס־טישער בעוועגונג פון זיין צייט (ז. 19), און אין דער אמת'ען זעהען מיר, אַז אַ פאָר יאָהר נאָך דער ערשיינונג פון זיין „רוים און ירושלים“ ווענדט זיך לאַסאַל צו העסס'ען מיט דער ביטע צו פער־פאַסען אַ סאָציאַליסטישע פראָפאַגאַנדאַ־שריפט פאַר די דייטשע אַרבייטער, און העסס נעהמט אָן לאַסאַל'ס פאָרשלאַג. (וואָס פון דער לעצטער סאָציאַליסטישער שריפט פון משה העסס איז גע־וואָרען, איז אונז ליידער ניט בעקאַנט). איבערהויפט איז ביי־העסס'ען, זינט ער האָט זיך געשטעלט אויף זיין נאַציאָנאַל־אידישען שטאַנדפונקט, שוין קיינמאָל ניט געווען קיין געגענזאַץ צווישען זיין איבערגעבענקייט צו דעם אידישען פאָלק און דער ליעבע צו יענעם „פרעמדען“ פאָלק, צווישען וועלכען ער האָט געוואוינט און געאַרבייט. גאָר פשוט דערפאַר, ווייל פאַר אַ סאָציאַליסט זענען ניטאָ קיין „פרעמדע“ פעלקער. עס זענען נאָר דאָ **אַ נ ד ע ר ע**, איידער מיין אייגען פאָלק, מיט וועלכע איך מוז זיך בעגעהן ווי מיט מיינע **ב ר י ד ע ר**. „איך“ און „מיינע ברידער“, — דאָס איז די פאָרמעל, וואָס פערבייט ביי דעם סאָציאַליסט די אַלטע שאָווינים־

טישע פאָרמעל פון „אייגען" און „פרעמד". דער גאַנצער פעהלער פון דעם בלומרשט „אינטערנאַציאָנאַלען", אין אמת'ען אָבער אסי־מיליאַטאָרישען סאָציאַליזם, וואָס האָט ביז אהער געהערשט ביי דער אידישער אינטעליגענץ, איז בעשטאַנען אין דעם, וואָס זיי האָבען צוליעב די „ברידער" פערגעסען אויף דעם „איך". אגב, גלויבט העסס, אז די צונויפגיסונג פון אידישען נאַציאָנאַליזם און די ליעבע צו דעם גלות־פאָטערלאַנד איז ניט קיין נייס אין דער אידישער געשיכטע און זיין דעם אידישען בעוואוסטזיין. די שפּאַניש־אידישע קולטור־פעריאָדע האָט, נאָך זיין מיינונג נאָך, בעוויעזען, ווי אזוי מען קאָן אין דערזעלביגער צייט זיין א פרומער נאַציאָנאַלער איד און פון דעסטוועגען ליעבען דאָס צווייטע פאָטער־לאַנד און ענטוויקלען איהר קולטור (ז. 76).

„סאָציאַליסט פאַר די גוים — ציוניסט פאַר די אידען", — אזוי אן ערך לויטעט העסס'עס פאָרמעל פאַר דער פּ ר א ק ט י־ש ע ר צונויפגיסונג פון נאַציאָנאַליזם און סאָציאַליזם. מיר דאַרפען איצטער זיך ניט אָבשטעלען אויף דער קריטיק פון דער דאָזיגער פאָרמעל. איהרע טהעאָרעטישע און פראַקטישע פעהלער זענען שוין לאַנג קלאָר געוואָרען אין דער טעאָריע און אין דער פּראַקטיק פון דער אידיש־סאָציאַליסטישער בעוועגונג. פערגעסען דאַרף מען אָבער ניט, אז העסס'ען מעג מען יענע פעהלער מוחל זיין דערפאַר ווייל אין זיין צייט ..יז באמת ניט געווען קיין מעגליכקייט צו פעראייניגען דעם נאַצי. נאַליזם מיט דעם סאָציאַליזם אין דער פּ ר אַ ק ט י ש ע ר ארבייט פאַר דער אידישער וויעדערבעלעבונג. אין זיין צייט האָט העסס ג.:נץ געווים נאָך געהאַט א רעכט צו גלויבען, אז אין גלות זענען די אידען „פערשאַלטען צו לעבען א לעבען פון פּאַראַזיטען" און אז ערשט ווען מיר וועלען ארויס פון גלות, וועט דאָס אידישע פאָלק זיך קאָנען בעטייליגען אין די פּראָ־גרעסיווע בעוועגונגען פון דער מענשהייט. (ז' 137—136).

וואָס זשע זאָל מען טהאָן אין דער היים? ווי זאָל פערווירק־ליכט ווערען דער ענרציעל פון די אידישע האָפענונגען? — גרינדען אידישע געזעלשאַפטען פאַר אַקערבוי, אינדוסטריע און האַנדעל אין ארץ־ישראל לויט „תורת משה", „ד. ה. לויט סאָציאַליסטישע גרונד־געזעצען" (ז. 142), בויען קאָלאָניעס אין ארץ־ישראל, אויפהאַלטען די האָפענונג אויף דער פּאָליטישער וויעדערבעלעבונג, און —

וואַרטען. עס וועט זיך מאַכען אַ וועלט־היסטאָרישע געלעגענהייט, — און די פעלקער וועלען אונז ווידער אָוועקגעבען אונזער לאַנד. (ז. 114). קיין אַנדער פּראָגראַם האָט משה העסס ניט געקאָנט געבען פאַר׳ן ציוניזם, און — ווער ווייס? — אפשר איז פאַר דעם ציוניזם קיין אַנדער פּראָגראַם ניטאָ.

פאַר דער דורכפיהרונג פון דעם פּראָגראַם האָט העסס זעהר וועניג אויף די אַלטע אידען, „ווייל צווישען זיי הערשט נאָך די עגיפּטישע פינסטערנים“ (ז. 74). דערפאַר גלויבט ער, אַז די אידישע יוגענד אין די מזרח־לענדער, „וואָס גיט אוועק איהר לעבען פאַר אַלץ, וואָס איז ערהאַבען און הייליג“, וועט זיך באַלד אָנצינדען מיט ליעבע צו דעם נאַציאָנאַלען אידישען אידעאַל (ז. 56).

די נבואה העסס׳עס, ווי נאָך איינינע פון זיינע נביאות, איז שוין איצטער מקוים געוואָרען: די אידישע יוגענד אין די מזרח־לענדער איז אָנגעצונדען מיט ליעבע צו דעם נאַציאָנאַלען אידישען אידעאַל. אָבער דורך דעם גופא האָט זי אַריינגעבראַכט אַזוי פיעל נייע פּראָבלעמען פון דעם נאַציאָנאַל־ראַדיקאַלען געדאַנק, וועגען וועלכע משה העסס האָט אפילו קיין אהנונג ניט געקאָנט האַבען...

מוסטערט מען נאָך אַ מאָל דורך די אַנשויאונגען פון משה העסס, דעם פילאָסאָף, דעם סאָציאַליסט, דעם איד, וועלכע מיר האָבען געפּרובט שילדערען אויף דעם גרונד פון זיינע אייגענע רייד, האָט מען געוויס אַ רעכט צו בעטראַכטען איהם, ווי דעם וויכטיג־סטען פאָרלויפער פון דעם מאָדערנעם אידיש־סאָציאַליסטישען גע־דאַנק: אַ פאָרלויפער, וואָס איז דורכגעלאָפען זיין גאַנצען געביעט און האָט ריכטיג פעסטגעשטעלט זיינע וויכטיגסטע טעאָרעטישע יסודות. דער פאַקט, וואָס דער מאָדערנער אידישער סאָציאַליזם איז אויפגעבויט געוואָרען דירעקט אָהן דער השפעה פון משה העסס׳עס טעאָריען, איז נאָך מעהר אַ בעווייז פאַר דער ריכטיגקייט פון זיינע גרונד־פּרינציפּען. ער איז אַ בעוויז, אַז יענע פּרינציפּען זענען ניט קיין סוביעקטיווע פאַנטאַזיעס פון אַ רייכען זשעניע, נאָר אַ לאָגישער פּועל־יוצא פון דעם נאַציאָנאַל־סאָציאַליסטישען געדאַנק גופא. ווער עס זאָל איהם ניט אָנווענדען, — אויב מען טראַכט זיך נאָר טיעפער אריין אין זיין מהות, — מוז קומען במעט צו דיזעלבינע שליסע, וואָס משה העסס, און די גאַנצע געשיכטע פון

דעם אידישען פאָלק מוז ערשיינען כמעט אין דעמזעלביגען ליכט, אין וועלכען משה העסס האָט זי צום ערשטען מאָל אוועקגעשטעלט.

וויפיעל מיר זאָלען קריטיש ניט אָראָבדינגען פון זיינע נאַציאָנאַל־סאָציאַליסטישע אַנשויאונגען, בלייבט נאָך גענוג, וואָס זאָלט געגעבען משה העסס'ען דאָס רעכט צוצולעגען צו זיין שטאָלצען טיטעל „אַלט־פאַטער דעם דייטשען קאָמוניזמוס" דעם טיטעל „טעאָרעטישער פאָטער פון דער אידיש־סאָציאַליסטישער בעוועגונג". ליידער האָט איהם דער שיקזאַל אין זיין בלינדער אונגערעכטיגקייט דעם טיטעל ניט פערגונען. ווי איך האָב אויבען בעמערקט, איז דער אידישער סאָציאַליזם דערגאַנגען אונאָבהענגיג פון העסס צו דיזעלביגע גרונד־יסודות, וועלכע ער האָט, אין אַ צייט וואָס איז געווען אַ סך וועניגער מסוגל דערצו, אַרויסגעבראַכט מיט דער קראַפט פון זיין אייגענעם זשעניע, מיט דער נביאים'שער זעהונג פון זיין וואַרעמען אידישען האַרצען.

אָבער איין טיטעל מעג גאַנ'ז געוויס פערבונדען ווערען מיט זיין נאָמען, — אַ טיטעל, אויף וועלכען מען מעג אפשר נאָך מעהר שטאָלץ זיין, איידער אויף דעם „אַלט־פאַטער דעם דייטשען קאָמוניזמוס". דאָס איז דער טיטעל פון אַ ו ו י ר ד י ג ע ן תלמיד פון אונזערע הייליגע נביאים, וואָס האָבען צום ערשטען מאָל אַוועקגעשטעלט פאַר דער מענשהייט איהר העכסטען אידעאַל: ד י פ ע ר ב ר י ד ע ר ו נ ג פ ו ן א ל ע פ ע ל ק ע ר צ ו א י י ן מ ע נ ש ה י י ט.

ד"ר. מאקס נארדוי און דער פאליטישער ציוניזם

דר. מאַקס נאָרדוי און דער פּאָליטישער ציוניזם

(צו דעם 60־יעהריגען יובילעאום פון דר. מאַקס נאָרדוי). *

דר. מאַקס נאָרדוי איז דער געבילדעטער וועלט בעקאַנט מעהר ווי אַ דענקער איבער אַלגעמיין־מענשליכע פּראָבלעמען, און אַ קריטיקער פון דער אַלגעמיין־מענשליכער ליטעראַטור און קולטור, איידער ווי אַ טעאָרעטיקער פון דער אידישער פראַגע און אַ בעגרינדער, — וועניגסטענס, אַ מיט־בעגרינדער, — פונ׳ם פּאָליטישען ציוניזם. עס וואָלט דעריבער געווען נאַטירליך, ווען מיר וואָלטען צו זיין 60־יעהריגען יובילעאום קודם כל זיך אָבגעשטעלט אויף זיינע פילאָסאָפישע און ליטעראַטור־קריטישע ווערק, שילדערן זיין וועלט־און־לעבען־אַנשויאונג און אָבשעצען, וואָס נאָרדוי איז געווען און איז נאָך עד היום פאַר דער געשיכטע פון דער אַלגעמיין־מענשליכער אויפקלעהרונג.

לײדער, מוז איך זיך אָבזאָגען פון דער אויפגאַבע. איך מוז, צו מיין אמת׳ן עגמת נפש, מודה זיין, אַז איך בין מיט דער אַלגעמיינער פאָרשונגס־און אויפקלעהרונגס־אַרבייט פון אונזער יובילאַר זעהר וועניג בעקאַנט. אמת, אין מיין פריהער יוגענד האָב איך נעהאט די געלעגענהייט דורכצובלעטערן זיינע „קאָנווענציאָנעלע ליגען דער מענשהייט“, און די „פּאַראַדאָקסען“ און אַריינצוקוקען אין איינינע קאַפּיטלען פון זיי. אָבער די פריהע יוגענד האָט שוין נעהאַט יענע פּעריאָדע הינטער זיך, ווען דער דאָרשטיגער גייסט זוכט איינצושלינגען אַלץ, אויף וואָס עס פאַלט נאָר דער נייגעריגער בליק. זי איז שוין געשטאַנען אָנגעלאָדען מיט ערנסטע, קלאָר פאָרמולירטע פראַגען און זי האָט זיך אויסגעלערנט צו זיין עקאָנאָמיש און אויסקלייבעריש מיט דעם לייענען. נאָרדוי׳ס ווערק

---

*) די הויפּט־געדאַנקען פון דעם אַרטיקעל האָב איך אַרויסגעזאָגט אין אַ רעדע, געהאַלטען אויף דעם אָבענד לכבוד נאָרדוי׳ס יובילעאום אין קופּער יוניאָן אינסטיטוט.

האָבען ניט אַרויסגערופען דעם איינדרוק אין מיר, אַז איך מוז זיי ליינען. ס'איז פאַר מיר יעמאָלט געווען קלאָר, אַז זייער מחבר געהערט ניט צו יענע גרויסע גייסטער פון אונזער קולטור, וואָס שטעהען יעדען איינעם אין וועג און וואָס זאָגען צו יעדען איינעם: „איידער דו געהסט ווייטער אַ שריט, זיי מוחל, ברודער, און שליעס אָב קודם כל דיין רעכנונג מיט אונז!" מיר האָט זיך געדוכט, אַז אין דער וויסענשאַפט איז נאָרדוי ניט מעהר ווי אַ פּאָפּולאַריזאַ־טאָר, — ווען אפילו דורכאויס ניט קיין וואָלוועלער, און אין דער פילאָסאָפיע — העכסטענס, אַ זונטאָגס־נמרוד אויף קליינע חיות און עופות, ווען אפילו מיט אַ פיינעם שראָט־ביקס, אַ זיכערער האַנד און ניט קיין שלעכטען אויג. אין גאַנצען פרעמד איז מיר געווען זיין שפּיעלען מיט פּאַראַדאָקסען, זיין זשאָנגלירען מיט גע־דאַנקען. דאָס האָט געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ פייערווערק. גראַציעז און זיכער טהוט די ראַקעטע אַ פליה אַרויף אין די העכסטע רעגיאָנען, צושיט זיך אין אַ גאַנצען פאַנטאַן פיעל־פאַרביגע פייערס, וואָס ווערען מיט גרויס האַרמידער דאָרטען גופא פערלאָשען... זינט יענער צייט האָב איך אין קיין איין אַרטיקעל, אין קיין איין ווערק פון נאָרדוי ניט אַריינגעבליקט.

איך זאָג דאָס איצטער מיט אַ אמת'ען עגמת־נפש.

אַך, די גילדערנע יוגענד! איך האָב שוין לאַנג אויפגעהערט מיך צו פערלאָזען אויף איהרע בקיאות און חריפות, אויף איהר מאַסשטאַב און איהר משפט! וויפיעל פינקלענדע בריליאַנטען, וואָס זי האָט געזאַמעלט, האָבען זיך דערנאָך אַרויסגעוויזען גע־שליפענע טויטע גלעזלעך. און, צוריק, וויפיעל פון דעם, וואָס איך האָב געהאַלטען פאַר אייביג טויט, האָט זיך דערנאָך אַרויסגע־שטעלט — אַ מקור פון אייביגען לעבען. עס קאָן זיין, אַז אויך אין דער אָבשעצונג פון נאָרדוי האָבען מיר געהאַט אַ טעות, און ערשט די שפּעטערע אונטערזוכונגען וועלען אַרויסברענגען זיין בעדייטונג, ווי אַ זעלבסטשטענדיגער דענקער. אבער ווי די מעשה איז, וואָס נאָרדוי זאָל ניט זיין ווערטה פאַר דער מענשהייט, — ווי הויך אָדער ווייניגער הויך מען זאָל ניט מוזען אָבשאַצען זיין אַרבייט פאַר איהר, — פאַר אונז, אידען, איז ער געווים אַ פיגור, וואָס פערדיענט די גרעסטע אויפמערקזאַמקייט.

נאָרדוי געהערט צו יענע ווייניגע מענשען, וואָס זענען בלי

ספק געשטאַנען און שטעהען נאָך אויף דער שפּיץ פון דער וויסענ־שאַפט און בילדונג פון אונזער צייט און וואָס האָבען אַזוי ראַדיקאַל צוריסען די היסטאָרישע אידען־פערבינדונג פון פּראָגרעסיווען דענקען און קאַמפּף אַנטקעגען דעם אידישען נאַציאָנאַליזם. נאָרדוי איז איינער פון די ערשטע און גלענצענדסטע פערטרעטער פון דעם אידישען נאַציאָנאַל־ראַדיקאַלען געדאַנק. ווי האָט ער דאָס, סוף־כּל־סוף, צונויפגעבונדען זיין ראַדיקאַלען געדאַנק מיט די אידעאַלען פון דער אידישער וויעדערבעלעבונג? וועלכע נייע וועגען האָט ער אויסגעפונען, וואָס פיהרען פון דער מאָדערנער ציוויליזאַציע קיין ציון? מען קאָן דאָך ניט איינשמועסען, אז אזא נשמה, ווי נאָר־דוי'ס, קאָן צוריסען ווערען אין צווייען: אין אַ ראַדיקאַלע נשמה, וואָס האָט קיין ברעקעל שייכות ניט צו די פּראָבלעמען פון דעם אידישען זיין אויף דער וועלט, און אַ אידישע נשמה, וואָס גליהט מיט עהרליכער איבערגעבענקייט צו דעם אידישען פאָלק און וויל גאָר נישט וויסען פון איהר ראַדיקאַלען צווילינג. ווי שטאַמט ארוים נאָרדוי, דער ציוניסט, פון נאָרדוי, דעם ראַדיקאַלען דענקער? דאָס איז דערווייל נאָך אַ רעטעניש פאַר אונז...

אויף דעם יובילעאומס־אבענד אין קופּער יוניאָן האָבען מיר אויסגעהערט אַ העכסט אינטערעסאַנטע רעדע פון העררן ה א ר־ו ו י י, דעם אמעריקאַנער תלמיד נאָרדוי'ס און זיין איבערזעצער, וועגען דער וועלט־און לעבענס־אַנשויאונג פון זיין לעהרער. נאָך זיינע רייד קומט אויס, אז איינער פון די וויכטיגסטע רעזולטאַטען, צו וועלכע נאָרדוי איז געקומען אין זיינע אונטערזוכונגען, איז דער געדאַנק פון „זעלבסט־רעאַליזירונג", — ד. ה. דער ד ר אַ נ ג פון יעדעם לעבעדיגען וועזען ארויסצוברענגען אין דרויסען אַלץ, וואָס אין איהם ווערט בעשאַפען און ליעגט פערבאָרגען אינוועניג; דער ח וב פון יעדעם פערנינפטיגען וועזען אַרומצורינגלען זיך מיט אַזעלכע תנאים פון לעבען, וואָס זאָלען איהם געבען די מעגליכקייט אין גאַנצען צו רעאַליזירען זיך גופא. עס קאָן זיין, אז אין דעם געדאַנק ליעגט דער וועג, וואָס פיהרט פון נאָרדוי'ס וועלט־און־לעבענס־אַנשויאונג צו זיין ציוניזם. אַ פאָלק איז דאָך אויך אַ לע־בעדיג וועזען און אַ פערנינפטיג וועזען. אויך אין איהם קאָן גע־מאָלט זיין אַ דראַנג צו זעלבסט־רעאַליזאַציע; אויך פאַר איהם

קאָן אויפגעשטעלט ווערען דער חוב צו בעשאַפען אַזעלכע לעבענס־בעדינגונגען, וואָס זאָלען ניט שטערען דעם אַרויסגוס פון זיין אינוועניגסטען לעבען אין דרויסען. און איז דען דאָס אידישע פאָלק ניט קיין פאָלק? און איז דען דאָס זעלבסטשטענדיגע לעבען אין אַן אייגענעם לאַנד ניט די בעסטע בעדינגונג פאַר די זעלבסט־רעאַליזירונג פון אַ פאָלקס־נשמה?

מיר ווילען האָפען, אַז, ניט קוקענדיג וואָס נאָרדוי איז אַ בן־ששים, איז זיין גייסט נאָך יונג און שאַפענס־לוסטיג און ער וועט אונז, ווען עס איז, אליין אַנטפלעקען זיין וויסענשאַפטליכע און פילאָסאָפישע בעגרינדונג פונ׳ם ציוניסטישען אידעאַל. זיינע „ציוניסטישע שריפטען“, וועלכע דער ציוניסטישער אַקציאָנס־קאָמיטעט האָט לכבוד נאָרדוי׳ס יובילעאום אַרויסגעגעבען, דער־צעהלען אונז לײדער כמעט גאָר נישט פון יענעם יסוד, אין וועלכען עס האָבען זיך ביי איהם צונויפגעשמאָלצען טעאָריע און פּראַקטיק, וועלט־פּראָבלעמען און אידישע לעבענס־נויטען *). זיי זענען איבערהויפּט אָרעם אין אַלגעמיין־טעאָרעטישע פּערטיעפונג. אַ חוץ נאָרדוי׳ס טעאָריע פון דעם אַנטיסעמיטיזם, — וואָס איז נאָך מיין מיינונג נאָך זעהר שוואַך פערטיידיגט און לאָזט זיך ניט אַראָב ביז צו דעם גרונט פון דעם פּראָבלעם, — און אַ חוץ זיין געדאַנקען־בליץ, אַז ניט די אידען זענען עקספּלאָטאַטאָרס, נאָר, אדרבה, זיי ווערען אין גלות עקספּלאָאַטירט (דעם זעלביגען געדאַנק האָבען איינינע טעאָרעטיקער פון דער „וואָזראָזשדעניע“ געוואָלט אויס־בויען צו אַ גאַנצען סיסטעם), געפינען מיר אין דעם ווערק כמעט גאָר נישט, וואָס זאָל דערמאָהנען דעם בעריהמטען טעאָרעטיקער. און דאָס איז אויך קיין חדוש ניט! אין זיינע פּראָגראַם־רעדען, אַרטיקלען און פּעליטאָנען, אין וועלכע ס׳האָט זיך אויסגעגאָסען נאָרדוי׳ס עפענטליכע אַרבייט פאַר׳ן ציוניזם, רעדט צו אונז דער קעמפּפער און דער אַגיטאַטאָר. צונויפגעקליבען אין איינעם, זענען זיי אַ רייכער אַרסענאַל פון כלי־זין, געשמידט און געשליפען פון איינעם פון די שאַרפסטע קעפּ פון אונזער צייט, — כלי־זין, וואָס האָבען נאָך עד היום ניט פערלאָרען זייער שלאָג־קראַפט. זיין

*) דר. מאַקס נאָרדוי׳ס ציוניסטישע שריפטען, קעלן און ליפּציג 1909 (אין דייטש).

אויפגאַבע איז געווען נאָר איינע — אויפבויען, בעלייכטען און פערטיידיגען די גרונד־יסודות פונ'ם פּאָליטישען ציוניזם, און פאַר וועלט־פּראָבלעמען איז דאָ פּשוט קיין אָרט ניט געווען.

עס קאָן אָבער אויך זיין, אַז נאָרדוי האָט מיט אַ כיון אויס־געוויכט די העכערע ספערען, כדי ניט אַריינצושלעפּען אין דער דיסקוסיע פראַגען, וואָס זענען נאָך אַזוי פערפּלאָנטערט און אַזוי פרעמד דעם גאַנצען אידישען פּאָלק. עס קאָן זיין, ער האָט זיך מיט אַ כיון אָבגעהיט פון צו פערבינדען פאַר דעם עולם זיין ציוניזם מיט זיין וועלט־און לעבענס־אַנשויאונג, ווייל דער פּאָליטישער ציוניזם מוז, לויט דעם עצם מהות זיינעם, בלייבען פריי פון יעדער פילאָסאָפישער דאָגמע, פון יעדעם בליק אויף וועלט און לעבען, כדי ער זאָל קאָנען אַרומנעהמען מענשען מיט אַלערליי פילאָסאָפישע דאָגמען און אַלערליי געדאַנקען וועגען גאָט, וועלט און מענשהייט.

איך וועל דעריבער אין גאַנצען לאָזען אָן אַ זייט נאָרדוי, דעם דענקער, און זיך אָבשטעלען אויף זיין פּאָליטישען ציוניזם. דערצו טרייבט מיך אויך אַ פערזענליכער טעם: ווי איינינע אַנדערע פון מיין דור און גייסטעס־ריכטונג, שטעה איך איצטער אויף דעם שוועל פון דעם ציוניזם. מיר קאָנען נאָך ניט אַריינגעהן גאַנץ, צוליעב אַ סך און אַ סך טעמים, וואָס ניט דאָ איז דער אָרט זיי אויסצורעכענען און צו בעלייכטען. ווי לאַנג מיר וועלען זיין גע־צוואונגען צו שטעהן אויפ'ן שוועל, ווייס איך ניט. איך ווייס נאָר, אַז פאַר אונז איז ניטאָ קיין „צוריק". אנגעגרייט צוצושטעהן צו דער ציוניסטישער בעוועגונג, בעמערקען מיר, אַז די הערשענדע דאָקטרין אין איהר איז דער פּאָליטישער ציוניזם. ס'איז דעריבער אַ בעדערפניס פאַר אונז, זיך נעהנטער צוצוקוקען צו די גרונד־פעסטען פון דער דאָקטרין. נאָרדוי'ס „ציוניסטישע שריפטען" גיבען אונז די מעגליכקייט טיעפער אַריינצובליקען אין די נאַטור פון פּאָליטישען ציוניזם און אויסגעפינען זיין ווערטה אויך פאַר דער איצטיגער צייט.

אויב ס'איז אמת, וואָס ספינאָזאַ האָט געזאָגט, אַז „אָמניס דעטערמינאַציאָ עסט נעגאַציאָ" („יעדע בעשטימונג איז אַ פערניינונג"), איז זעלטען צו געפינען אַן ענין, אויף וועלכען עס זאָל אַזוי גוט פּאַסטען דער כלל, ווי אויף דעם פּאָליטישען ציוניזם. ווער

עס וויל וויסען, וואָס דער פּאָליטישער ציוניזם איז, מוז זיך מעהה פאר אַלץ קלאָר מאכען, וואָס ער איז ניט.

קודם כל איז ער ניט קיין פּ י ל אַ נ ט ר אָ פּ י ש ע ר ציוניזם. ס'איז געווען א צייט, ווען א היבשע צאָהל מערב־איראָפּעאישע אידען זיינען צוגעשטאנען צו די יעמאָלדיגע „חובבי ציון" אוים רחמנות צו די ארעמע, פערפאלגטע אידישע מאסען פון די מזרח־איראָפּעיאישע לענדער. מיט שטאָלץ האָט דער פילאנטראפּישער ציוניזם געקאנט אויפווייזען אויף די גרויסע חסדים, וואס דער פּאריזער ראָטשילד האָט בעוויזען צו די אָרעמע קאָלאָניסטען פון ארץ ישראל. דער ציוניסטישער פילאנטראָפּ טהוט א טובה דעם נויטבעדערפטיגען אידען, ער ווארפט איהם צו פון זיין טאש א נדבה, א קליינינקען טייל פון דעם רייכטום, וואס ער בעזיצט. ער אליין נויטיגט זיך ניט אין דער ארבייט, וואָס ער טהוט צוליעב דעם אָרעמאַן. פאר איהם, דעם געבילדעטען עמאנסיפּירטען וועסט־איירָאפּעער, איז ניטא קיין „יודען־פראגע" און אויב זי איז דאָ, ווערט זי פערענטפערט דורך די ווייטערע פערשפּרייטונג פון בילדונג און ציוויליזאציע און דורך די נאציאָנאלע צונויפגיסונג פון די אידען מיט די אָרומיגע פעלקער. אָבער גראָד דאָ איז געלעגען דער גרונד־פעהלער פון דעם פילאנטראָפּישען ציוניזם. נארדוי לאָזט ניט דורך קיין געלעגענהייט צו בעווייזען, אז דער רייכער ברודער פון וועסט־איירָאפּאַ איז אַקוראט אזא'ן אָרעמאַן, ווי דער, וועמען ער וויל העלפען, אז דער פילאנטראָפּ ליידט פון דיזעלבע אידישע יסורים, וואָס דאָס גאנצע אידישע פאלק אויף דער גאנצער וועלט. אויב אין וועסט־איירָאפּאַ איז אפשר ניטא די מ אַ ט ע ר י ע ל ע אידישע נויט, וואָס טרייבט צו א ציוניסטישען ענטפער, איז דערפאר דאָרטען ניט ווייניגער און נאָך אפשר גרעסער די מ אָ ר אַ ל י־ ש ע נויט, וואָס שטאמט פון דעם פסיכאָלאָגישען און געזעלשאפטליכען אנטיסעמיטיזם. דעם געבילדעטען, „אַסימילירטען" אידען קומט אוים צו לעבען אין אן אטמאָספערע, וואס איז אנגעשטעקט מיט חשד און פעראכטונג צו דעם נאָמען איד, און יעדער וואָס האָט נאָר אין זיין הארצען א ברעקעל זעלבסט־אכטונג, א פונק פון עהרגעפיהל, מוז ליידען אין דער אטמאָספערע ניט ווייניגער, ווי דער ניט אסימילירטער איד פון א מיושב'דיגען פּאָגראָם. דער ציוניזם איז ניט א נדבה, וואס דער גליקליכער שענקט זיין ארעמען

ברודער. ס'איז די זעלבסט־הילפע פון דעם גאַנצען פאָלק, די אנ־שטרענגונג פון אַלעמען צוליעב אלעמען'ס בעפרייאונג. „א פאָלק גיט מען ניט קיין צדקה", זאָגט נאָרדוי. „א לאַנד איז ניט קיין נדבה. דער ציוניזם קאָן גאָר ניט שענקען דעם אידישען פאָלק און וויל גאר ניט שענקען דעם איינצעלנעם אידען. ער פליסט זיך אויפצואוועקען, פאנאנדערצוויקלען, מוסטירען און זאמלען יענע קראַפט, וואס מיט איהר זאל דאָס אידישע פאלק זיך ארויסרייסען פון דער צוויי־טויזענדיעהריגער טומפּער הכנעה, כדי צו פערשאפען פאר זיך אן אייגענעם באָדען, נאטירליכע בעדינגונגען פאר זיין זיין אויף דער וועלט און א גליק, וואס ער וועט זיך אליין שמיעדען" *)

דער פילאַנטראָפּישער ציוניזם איז איצטער כמעט אין גאַנצען אבגעשטאָרבען אין איינעם מיט דער אלטער „חובבי־ציון" בעווע־גונג. אָבער שיריים פון זיין פּסיכאָלאָגיע טראָגען זיך נאָך עד־היום ארום אין דער ציוניסטישער אטמאָספערע. ווי קען ארום הייסע מילך, געהען פיעלע ארום נאָך עד־היום ארום פערשיידענע רייכע פילאנטראָפּישע אנשטאַלטען, ווי צ. ב. דעם באַראָן־דע־הירש־פאָנד, און בעלעקען זיך פון דעם געדאַנק, וואָס אזוינס עס וואלט געוואָרען, ווען מען וואָלט אַרויסבעקומען די הירש'שע מיליאָנען פאר דעם ציוניסטישען צוועק. אנשטאט „אויפצואוועקען, פאנאנדערצוויקלען, מוסטירען און זאמלען" די נאַציאָנאַלע ענערגיע פון דעם אידישען פאלק, טראָגט מען זיך עד־היום ארום מיט פּלענער, ווי אריין צו שלעפּען, מיט גוטען אָדער מיט בייזען, אין דער בעוועגונג דעם אָדער יענעם גביר, די אדער יענע פילאַנטראָפּישע אינסטיטוציע. אזא מין ארבייט, אזא מין פּסיכאָלאָגיע איז דעם נאָרדוי'שען פּאָליטישען ציוניזם דורך־און־דורך פרעמד, ווייל ער איז אויפגעבויט אויף דעם גלויבען אין דאָס אידישע פאלק און אויף די „זעלבסט־אכטונג, עהרגעפיהל און קראַפט־בעוואוסטזיין" פון דעם אידישען נאַציאָ־נאַליזם.

דער פּאָליטישער ציוניזם האָט אבסאָלוט ניט וואס צו טהאָן

*) ארום דער האַאַגער קאָנגרעס־רעדע פון 1907. „ציונ. שריפטען", ז. 175.

מיט פילאנטראָפיע און פילאנטראָפישע אינסטיטוציעס. ער וויל קיינעם גאר נישט ניט שענקען און בעט זיך ניט, מען זאל איהם וואָס עס איז שענקען.

דערנאָך איז דער פאליטישער ציוניזם נ י ט רעליגיעז. דאָס איז אויך זעהר א וויכטיגער „ניט“: א „נעגאציאָ“, וואָס פיהרט צו א קאָלאָסאל בעדייטענדער „דעטערמינאציאָ“.

דער גרונד־געדאנק און דער ענדצוועק פונ'ם ציוניזם איז ניט קיין נייעס אין דעם לעבען פון דעם אידישען פאלק. זיין גאנצע געשיכטע אין גלות קאָן אריין געבראכט ווערען אין וו. זשאבאָטינסקי'ס שעהנע פארמעל: „א קרייז־בעוועגונג פון ציון צו ציון“. די גאנצע נשמה פון דעם אידישען פאלק איז תמיד געווען דורכגענומען מיט דעם צענטראל־געדאנק פון זיין צוריקקעהר אהיים. אָבער אָט דער צענטראל־געדאנק האָט זיך ביי איהם געשיכטליך פערבונדען מיט דער אידעע פון א מיסטישען משיח, אן איבערנאטירליכען וואונדער־רעטער. עס האָט זיך אויסגעארבייט א פעסטע היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג פון ציוניזם, אידישען נאציאָנאליזם בכלל און אידישע רעליגיע. א פריידענקער, וואָס וויל גאָרנישט ניט האָבען צו טהאָן מיט רעליגיע, האָט זיך געמוזט אבזאגען פון דעם נאציאָנאלען געדאנק, און פון יעדען, וואָס האָט אָנגענומען דעם אידישען נאציאָנאלען געדאנק, האָט מען ערווארט, אז ער זאָל אין א וואסערען עס איז וויכטיגען פונקט נאָכגעבען דער אידישער רעליגיע. די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג איז טעאָרעטיש שוין לאנג פאנאנדערגעפאלען, אפילו ביי די ערשטע חובבי־ציון. פון דעסטוועגען האָבען זיי ניט געוואָלט קלאָר און שאַרף אַרויסשטעלען זייער רעליגיעז־פרייען שטאנדפונקט. אדרבה, זיי האָבען מיט א ביון געלאָזען אין א בין־השמשות־ליכט זייער שטעלונג צו דער אידישער רעליגיע, גערעדט האלבע ווערטער און ניט זעלטען געמאכט חן'דלאָך דער אלטע אָרטאָדאָקסער אידישער וועלט. ערשט דער פאָליטישער ציוניזם האָט אפען און עהרליך ערקלעהרט, אז ער וויל קיין ברעקעל מגע ומשא ניט האָבען מיט דעם אידישען רעליגיעזען געדאנק. ד. ה.: רעליגיע איז ניט זיין זאך, און יעדער ציוניסט איז פריי אליין צו בעשטימען דעם גלויבען צו וועלכען ער וויל געהערען,

אפילו זיך אבזאגנען פון יעדער אמונה. „דער ציוניזם האָט קיין ברעקע מגע ומשא ניט מיט דער טהעאָלאָגיע“, זאגט נאָרדוי. *)

דאָס בעטייט א גאנצע רעוואלוציע ניט נאָר פאר די מוחות פון די מאסען, נאָר אויך פאר א גרויסען טייל פון דער אידישער־ראדיקאלער אינטעליגענץ, וואס פערשטעהט דעם געדאנק מיט'ן קאָפּ, האָט איהם אָבער נאָך ניט אין גאנצען אריין גענומען אין פלייש און בלוט, און דעריבער פערשטעהט ער איהם נאָך ניט גאנץ. אין גאנצען פריי זיין פון רעליגיע און איבערלאזען יעדעם איינצעלנעם אויסצוקלייבען וועלכע רעליגיע ער וויל, הייסט פשוט און קלאָר, אז ס'איז ניטא אויף דער וועלט קיין איינציגע אמונה, אויף וועלכער דער ציוניזם האָט א רעכט ארויפצולעגען א פערבאָט אין דעם נאָמען פון דעם אידישען פאָלק. דאָס איז דער טיעפסטער פאנאנדערשניט פון רעליגיע און נאציע. אָבער אפילו דער נאציאָנאל־ראדיקאלער דענקען איז אין דעם פּרט נאָך עד היום פערהויקערט, אויסגעלונקען און קאָן ניט דורכפיהרען דעם געדאנק אין זיין גאנצער פרייהייט און טיעף. א נאַציאָנאלער איד, א ציוניסט און צו דערזעלביגער צייט רעליגיעז א קריסט איז א פארשטעלונג, וועלכער אויך ער קאָן ניט רעאליזירען אין זיין געדאנק, און פיהרט מען איהם ארויף אויף איהם, דערשפּירט ער א וועהטאָג, ווי א האנט מיט א פעראַלטעטען לונק שפּירט א וועהטאָג, ווען מען צווינגט זי אויסצופיהרען א נאָרמאלע בעוועגונג, וואָס געהט להיפּך צו איהר ניט נאָרמאלער שטעלונג. וואָס עס זאלען ניט זיין די אורזאכען, וואס האָבען פערהויקערט און אויסגעלונקען דעם אידישען דענקען אין דעם פּונקט, ווי גרויס עס זאל ניט זיין דער וועהטאג פון דער אבגעוועהנטער נאָרמאלער בעוועגונג, מוז מען, מיט דער אכזריות פון א הירורג, ארייננשטעלען דעם אידישען נאַציאָנאלען דענקען אין זיין ריכטיגען געלענק. איך האָב שוין געהאט ניט איין מאָל אין מיין לעבען די געלעגענהייט צו־צורידיהרען זיך צו דעם וועהטאָגדיגען אָרט און צו־צוהערען זיך צו די שמערצליכע אויסגעשרייען, און איך

*) „דער ציוניזם האָט ניכט דאס גרינגסטע מיט דער טהעאָלאָגיע צו שחון“. ד. ג., ז. 4. פערגלייך אויך ז. 22, 175 א. א.

וואָלט געוואָלט, אז מען זאָל מיר קודם כל גלויבען, אז מיין אכזריות שטאַמט ניט פון א וועלכער עס איז פּערזענליכער, ווען אפילו רעליגיעזער פּניה. איך גלויב אין יעזוס קריסטוס אַקוראַט אזוי פיעל ווי אין דעם אידישען משיח; איןביידע ניט מעהר, ווי אין דער גריביש־רוימישער וועגוס־אפראָדיטע. אַלע דריי זיינען פאַר מיר ניט מעהר, — אדער ריכטיגער: ניט וועניגער, — ווי געטליכע געשטאַלטען, וואס האָבען דורכגעמאכט זייערע לעבענס־פעריאָדען פון קדושה, טומאה, כף הקלע, און אויפגעשטאַנען תחית המתים אין גן עדן פון דער מענשליכער פּאעזיע.*) אויף וויפיעל איך קאַן מיר פאַרשטעלען דאָס צוקונפטיגע רעליגיעזע לעבען פון דער מענשהייט, וועט דאָס זיין א פּאָעטישע רעליגיע אָהן א ברעקעל איבערנאַטירליכע מיסטיק און טהעאָלאָגישע דאָגמען, א בעוואוסט־פּאָעטישע רעליגיע, וואָס וועט אריינגעהמען אין זיך אַלע הייליגע לעגענדעס פון דער רעליגיעזער מענשהייט, אָבגעריינגטע פון זייער צייטליכען און ארטליכען שטויב, שטראָהלענדע אין זייער טיעפען מענשליכען געפיהל. זי וועט איינשליסען אין איהר האַרצען אַלע הייליגע פון דער מענשהייט, ירמיהו אזוי גוט ווי „ניקיטאָ פּוסטאָסוויאַט". אָבער דאָס איז מיין פּערזענליכע רעליגיע. איהר מעגט אייך גלויבען אין משיח'ן אָדער קריסטוס'ען אויף דעם אַלטען שטייגער, ניט פּאָעטיש, נאָר טהעאָלאָגיש: דאָס איז אייער גוטעס רעכט. דאָס וויל ביי אייך קיינער נישט נעהמען. וואָס מען וויל און מען מוז ביי אייך צו נעהמען איז — אייער חצוף'ע העזה אַרויפצולעגען דעם שטעמפּעל פון אייער רעליגיעזען געפיהל אויף די הערצער פון דעם גאַנצען פאָלק, אויסצוטיילען פּאַטענטען, אין וועלכע רעליגיע דאָס אידישע פאָלק מעג און אין וועלכע עס טאָהר ניט גלויבען. די גרויסע טראַגעדיע פון דעם אידישען פאלק אין גלות איז געווען, וואס ער האָט געמוזט פערלאַנגען פון יעדען יחיד א בעשטימטען גלויבען אדער וועניגסטענס זיך אבזאגען פון א בעשטימטען אנדער גלויבען. עס איז ארויסגעוואקסען די אידישע אינקוויזיציע, וואס האָט געמוזט נעה־

---

*) בערגלייך מיין ארטיקעל: „מוטי און וויעדערגעבורט פון געטער און רעליגיאָנען" אין דעם פערטען באַנד פון דער איצטיגער אויסגאַבע.

מען זיך פאַר דער פערפלוכטער ארבייט אריין צו קריכען מיט די „שטיוואלעס“ אין דעם אנדערען׳ס הארץ אריין און קאנטראָלירען זיין רעליגיעזען געוויסען, ארוים שטויסען דעם איינצעלנעם פון זיין פאלק, אויב ער האָט אין זיין רעליגיע אריבער געטראטען געוויסע גרענעצען. דער ציוניזם איז אבער, — אזוי וויל איך פּאַראפראזירען הערצל׳ס א ווערטעל, — דער ציוניזם איז די בעפרייאונג פון דער גלות־פּסיכאָלאָגיע, איידער דער בעפרייאונג פון גלות. ער איז די אויסלייזונג פון יענער אידישער טראגעדיע, די בעפרייאונג פון יעדער נאציאָנאל־פּאטענטירטער רעליגיע.

און דאָס קאן גאר אנדערש ניט זיין!

שטעלט אייך פאר, אונזער אידעאל איז מקוים געווארען: מיר לעבען אין אונזער פרייען לאַנד, אין ארץ ישראל. דאָרטען זענען דאָ קריסטען, דאָרטען זענען דאָ מאהאָמעדאנער. שטעלט אייך פאר, אז זיי גיט זיך איין דורך פּראַ־אגאנדע אריבער צו ציהען צו זיך געוויסע טיילען פון דעם אידישען פאלק. וואָס וועט איהר מיט דיעזע טיילען טהאָן? ארויסטרייבען פון ארץ ישראל? בעשאפען פאר זיי א תחום המושב? ארויסגעבען שפּעציעלע געזעצען פאר זיי? פערוועהרען זיי „על פי דין“ צו רופען זיך א טייל פון דעם אידישען פאלק? און אויב אָט די טיילען וועלען ווערען די מאיאָריטעט? וועט איהר זיי ערלויבען, זיי זאלען פאר אייך בעשאפען א תחום המושב? אייך פערוועהרען „על פי דין“ אָנצורופען זיך א טייל פון דעם אידישען פאלק? ס׳איז גענוג אוועקצושטעלען די פראגען כדי איינצוזעהן, אז פאר דעם אידישען שטאאט און דער אידישער נאציאָן אין ארץ ישראל איז ניטא קיין אנדער וועג, סיידען דער, אויף וועלכען עס געהען אלע פּראגרעסיווע שטאאטען און נאציאָנען: דער וועג פון דעם ראדיקאלסטען פאנאנדערשייד צווישען רעליגיאָן און שטאאט, צווישען רעליגיאָן און נאציאָן. און דער פאליטישער ציוניזם איז די בעוועגונג פון דער אידישער נ א צ י ע אין גלות, ניט פון דער מאָזאאישער רעליגיע: ער מוז אויך אין זיין פּראגראם און אין זיין ארגאניזאציע אנווענדען די כללים פון דעם מאָדערנעם דעמאָקראטישען שטאאט. אָט פאר וואס ער „האָט קיין ברעקעל מגע ומשא ניט מיט דער טהעאָלאָגיע“. אָט פאר וואס ער מוז זיין טאָלעראנט צו יעדער רעליגיאָן. די רעליגיעזע טאָלעראנץ איז דער וויכטיגסטער און פעסטעסטער גרונד־

שטיין פון דעם פּאָליטישען ציוניזם, און אָן דעם שטיין ווערען צו־בראָכען די גייסטיגע קעיטען פון דעם אידען אין גלות. „ניט האָבען קיין ברעקעל מגע ומשא מיט דער טהעאָלאָגיע" איז דער טייטש: ניטאָ מעהר קיין פערבאָטענע וועגען פאר דעם אידישען געדאנק! ניטאָ מעהר קיין פערבאָטענע געטער פאר דאָס אידישע הארץ! ניטאָ מעהר קיין בעגרעניצטע האָריזאָנטען פאר דעם אידישען בליק!

דאָס און ניט קיין קלענערע זאך בעטייט דער צווייטער „ניט" פון דעם פּאָליטישען ציוניזם, דער ניט־זיין־רעליגיעז.

דער דריטער „ניט" איז א קולטור־פילאָסאָפישער. דאָס גע־שיכטליכע לעבען פון דעם אידישען פאלק אויף דער וועלט איז ניט קיין גלייכגילטיגער קוואל פאר די קולטורעלע ענטוויקלונג פון דער גאנצער מענשהייט. געטראָגען פון א שארף אויסגעדריקטער נא־ציאָנאלער אייגענאַרט, האָט דער קוואל פון דער אידישער קולטור אריין געגאָסען א סך וויכטיגע עלעמענטען אין דעם אלגעמיינעם שטראָם פון דער מענשליכער ציוויליזאַציע. די שאפונגס־קראפט זיינע האָט ניט אויפגעהערט אויך אין גלות, ווען אפילו די פּראָ־דוקטען פון איהר שאפען זענען שוין געווען פון א קלענערען ווערטה פאר דער מענשהייט. אין גינסטיגערע בעדינגונגען, קאָן זיין, וועט די שאפונגס־קראפט ווידער יונג ווערען און וועט ווידער בע־רייכערען די וועלט מיט נייע אויפרודערנדע געדאנקען און בילדער, ווי זי האָט דאָס געטהאָן אמאָל אין די א ל ט ע ציימען. עס ליעגט אזוי נאָהענט צו פערבינדען דעם ציוניסטישען אידעאל מיט דער געשיכטליכער ראָלע פון דעם אידישען פאלק אין דער פער־גאנגענהייט און אין דער צוקונפט, מיט זיין געטליכער „מיסיע" פאר דעם אלוועלטליכען פּראָגרעס. אָבער נאָרדוי וויל האלטען זיין ציוניזם פריי אויך פון אזעלכע טעאָרעטישע געביימען. פאר נאָרדוי'ס פּאָליטישען ציוניזם איז ניטאָ קיין „שאלת היהדות", נאָר א „שאלת היהודים". מיט דער גאנצער ענערגיע פון זיין גייסט קעמפפט ער אנטקעגען דעם געדאנק, אז דאָס אידישע פאלק דארף א וועלכע ס'איז מיסיע דורכפיהרען, דארף וועמען עס איז גוצען ברענגען. „וואו האָט מען ווען עס איז געהערט", פרעגט ער, „אז א פאלק זאָל צו וואס עס איז דיענען? א פאלק איז א זעלבסטצוועק.

עס לעבט פאר זיך, ניט כדי צו העלפען דעם אנדערן.... עס האָט ניט נויטיג ווענען עס איז נוטצען צו ברענגען".*) און אין אן אנדער ארט: „איך לייקען לגמרי, אז א פאלק האָט איבערהויפּט א ווערכע עס איז מיסיע. דאָס איז אַ פּאַפּירענער פּראָפעסאָרען־געדאנק.... פעלקער, ווי אינדיווידוען האָבען קיין אנדער מיסיע ניט, א חוץ צו לעבען, ווי מעגליך לאנג, ווי מעגליך אינטענסיוו צו לעבען".**)

און נאָך אויף א פערטען „ניט" מוזען מיר זיך אבשטעלען, כדי קלאָרער צו מאכען דאָס בילד פון'ם פּאָליטישען ציוניזם. ער איז ניט סאָציאַל־עטהיש. ער פערשמעלצט ניט זיין אידעאַל מיט א וועלכען עס איז סאציאלען סיסטעם, א סאָציאליסטישען אדער א האַלב סאָציאַליסטישען, א לאַ אָפּענהיימער'ס „זיעדלונגס־גענאָ־סענשאפט", אָדער גאר א בורזשואזען. וועגען דעם פּונקט האָט נאָרדוי געהאט וועניג געלעגענהייט זיך ארוים צו זאגען. אבער ער קלינגט דורך גאנץ דייטליך אין זיין אמסטערדאמער פאָרטראַג פון 1899.

אויף דעם ערשטען בליק מאכט דער פאָרטראַג א ריין ס אָ צ י א ל י ס ט י ש ע ן איינדרוק. עס טהוט נאָרדוי וועה דאָס הארץ, וואס דער אידישער ארבייטער איז נאָך ניט צוגעשטאנען צום ציוניזם. „ס'איז פאראן אן אבלייקענונג פון ציוניזם, וואס פערוואונדעט דאָס הארץ", זאגט ער. „דאָס איז דער אידישער אר־בייטער, דער אידישער פּראָלעטאריער. אויב אויך זיי הויבען זיך אויף אנטקעגען אונז, אויב אויך זיי דערקלערען, אז זיי ווילען גאר־נישט וויסען פון'ם ציוניזם, יעמאָלט איז צו אונזער אויפגאבע באמת אן עק — א סוף. יעמאָלט וועט פאר אונז גאר נישט בלייבען, סיי־דען אראָפּלאָזען דעם קאפּ, צו דערקלערען, אז מיר זענען בעזיעגט, און אַרומקוקען זיך, אפשר ווערען מיר, נאָך דער טראַגישער ענ־טוישונג, געפינען, פאר דעם רעסט פון אונזערע טעג, א נייעם אידעאַל, וואס זאל אונז מאכען ווערטה דאָס לעבען. ווייל, זאלען מיר אויך פאר דאָס אידישע פּראָלעטאריאט ניט ארבייטען, יעמאָלט

*) ד. ג., ז. 126.
**) ד. ג., ז. 266.

זעה איך באמת נית איין, פאר וועמען דען אייגענטליך זאל נאָך דער ציוניזם ארבייטען און פון וועלכע עלעמענטען זאלען מיר זאמלען דאָס אידישע פאָלק אינ'ם לאנד פון זיינע אבות".*)

גאָרדוי ווענדט דעריבער אן די גאנצע ענערגיע פון זיין דיאַלעקטיק צו בעווייזען די נאָהענטע שייכות צווישען ציוניזם און סאָציאליזם. ער ווייזט אויף, אז סאי די מאטעריעלע, סאי די מאָראלישע שטרעבונגען פון'ם סאציאליזם געהען נית להיפך צום ציוניזם. וואָס זאָג איך: נית להיפך? „זיי זענען אין'ם ציוניזם בפועל ממש פערווירקליכט", זאָגט ער. „אַלץ, וואָס עס איז אין'ם סאָציאַליזם אַן אידעאַל פאַר דער צוקונפט, איז אין יודענטהום געוועזן אַ געשיכטליכע רעאַליטעט און קאָן אויפ'ן שטעל ווידער ווערען אַ רעאַליטעט, ווען דאָס אידישע פאלק וועט אויפ'ם ניי בעקומען זיין זעלבסטבעשטימונגס־רעכט".**)

אמת, אין דער אויסרעכנונג, וואס אזוינס זיינען די וויכטיגסטע פונקטען פונ'ם סאָציאַליזם און אין וואָס איז בעשטאַנען די סאָציאַליסטישע רעאַליטעט אין'ם לעבען פון'ם אידישען פאָלק גיט אונז נאָרדוי א צו סכעמאטישען, צו בלאַסען בילד. אָבער גערעכט בלייבט ער פארט. נית נאָר דער סאציאליזם, דער אמת'ער ריינער ארבייטער־קאמוניזם איז אמאָל ביי די אידען געוועזן א געשיכטליכע רעאַליטעט — אין דעם לעבען פון די „איסיים, די „עססענער".

„גלויבט איהר דען", פרעגט ער ווייטער, „ס'איז א צופאל, וואס ביי דער וויעג פון'ם היינטיגען סאציאליזם שטעהען די אידען מארקס און לאסאל? וואס די אידען נעהמען נאָך איצטער איין אן ערשטען פלאַץ צווישען די טעארעטיקער פון דעם סאָציאַליזם? אלע אָט די מענער מעגען איהר יודענטהום אבלייקענען, אין זיי הערשט, אונבעוואוסט פאַר זיי גיפא, אַ אידישער אַטאַוויזם".***) די אידישע סאציאליסטען האָבען אבער גאר נישט וואס צו האָפען פאר זייער פאלק, ווען דער סאָציאליזם וועט זיעגען. „דער סאציאליזם", זאגט נאָרדוי שטראָף־נביאות, „וועט אייך ברענגען דיזעלביגע ענטוישונג,

*) ד. ג., ז. 244—245 און נאָך אין אַנדערע שטעלן.
**) ד. ג., ז. 263.
***) ד. ג., ז. 267.

זוי די רעפארמאציע, ווי די אויפקלעהרונג, ווי די פּאליטישע פרייהייטס־בעוועגונג. אויב מיר זאלען דערלעבען, אז די סאציאַליסטישע טעאָריע זאל אריבער געהן אין דער פראקטיק, וועט איהר זיך חדוש'ען, ווען איהר וועט ווידער געפינען אין דער נייער אָרדנונג אייער אלטען בעקאנטען: דעם אנטיסעמיטיזם. עס וועט אייך גארנישט העלפען, וואס מארקס און לאסאל זיינען געווען אידען. אפשר מעג מען פערגלייכען קליינס מיט גרויס, מיט דעם גרעסטען: דער בעגרינדער פון דער קריסטליכער רעליגיע איז אויך געווען א איד; עס איז מיר אָבער ניט בעקאַנט, אז די קריסטענשאַפט זאָל זיך בנוגע צו אידען פיהלען פערפליכטעט צו דאַנק דערפאַר". „די אידישע פּראָלעטאריער, ווי די אידישע טהעאָרעטיקער פון'ם סאציאליזם וועלען געפינען פאר אלע זייערע געדרכטע בעשטרעבונגען א ווייטען, פרייען רוים אין'ם ציוניזם".*)

ווי סאציאליסטיש עס זאל ניט קלינגען די גאנצע מערקווירדיגע אמסטערדאמער פארלעזונג, דארף מען אבער ניט פערגעסען, אז זי איז געהאלטען געווארען אין אמסטערדאם, אין דער שטאדט פון דער גרויסארטיגער סאציאליסטישער בעוועגונג פון די אידישע דימענט־שלייפער. איהר הערט אין יעדעם ווארט זייגעם, אז פון נאָרדוי רעדט דאָ ניט דער סאָציאַליזם, נאָר דער נשמות־פאנגער, וואס וויים, אז ער האָט א רעכט צו רופען אין זיין טעמפעל אויך די סאציאליסטען, ווייל זיין טעמפעל האָט א „ווייטען פרייען רוים" פאר אלע גרונדריכטונגען און שאטירונגען פון דעם היינטיגען סאציאל־עטהישען געדאנק; ווייל זיין טעמפעל איז א בית המקדש פאר דער גאנצער נאציע, אלץ איינס פון וועלכען גלויבען און וועלכער וועלט־אנשויאונג איהרע איינצעלנע מיטגליעדער זאלען ניט זיין.

אָט דאָס זיינען די פיער פונדאמענטאלע „ניט'ען", וואס אויף זיי איז אויפגעבויט דער טעמפעל פון דעם פאליטישען ציוניזם: ניט פילאנטראָפּיש, ניט רעליגיעז, ניט קולטור־פילאזאפיש, ניט סאָציאל־עטהיש.

וואס זשע איז ער יע?

---

*) ד. ג., ז. 270.

ער איז ריין פּ אָ ל י ט י ש. ער איז או ער זאָל זיין די ארגאניזאציע פון׳ם גאנצען אידישען פאלק און די פאדערונג פון׳ם גאנצען אידישען פאלק צו די פאליטישע הערשער פון דער גאנצער וועלט בכלל און צו דעם פּאָליטישען אויבערהארר פון ארץ ישראל, אז מען זאָל אידען אומקעהרען דאס לאנד פון זייערע אבות דורך אַן עפענטליך־רעכטליכען, ד. ה. פּאָליטישען אקט, דורך א „טשארטער", אויף וועלכען עס זאלען זיין אונטערגע׳חתמ׳עט א פּאָר וויכטיגע „נאום׳ס" ווי עדות און ערבים, אז דאָס לאנד ווערט אוועקגעגעבען דעם אידישען פאלק אונטער בעדינגונגען, וואס מאכען מעגליך זיין זעלבסט־שטענדיגע פרייע ענטוויקלונג..... „נאום ענגלאנד, עד. ונאום דייטשלאנד, עד".

וואָס זשע זאָל מען טהאָן ביז צו דעם טשארטער? זאָל מען אפשר פּרובען ביסלעכווייז קאָלאָניזירען דאָס לאנד, ביסלעכווייז אריינגנעהמען דאָס לאנד אהן א „נאום" אין אידישע הענד?

בשום אופן ואופן ניט! — ענטפערט אויף דערויף נאָרדוי. די הויפּט־ארבייט דארף זיין די אָרגאַניזאַציע פון דעם אידישען פּאָלק אין גלות און די ד י פּ ל אָ מ אַ ט י ש ע געשעפטס־פיהרונג מיט דער טערקישער רעגיערונג. „אַלץ וואָס מיר ווילען", זאָגט ער, „איז, די גרויס־מעכטע זאָלען אונז אָפיציעל צונויפפיהרען מיט דעם סולטאַן און... ביי דעם שלום־געשפּרעך זאָלען די זעלביגע גרויס־מעכטע זיין ווי טייל־נעהמער, עדות און ערבים פאר אונזערע אָבמאַכונגען. טאָמער וועט זיך אָבער ארויסווייזען, אז עס איז אונמעגליך צו קומען צו א פשרה מיט זיין מאַיעסטעט דעם סולטאַן, יעמאָלט... מוזען מיר בלייבען פעסט שטעהן מיט ביידע פיס אויף דעם באָדען פונ׳ם באַזעלער פּראָגראַם, האָבען געדולד און וואַרטען". ס׳איז שווער צו וואַרטען אין גלות, ווען מיר גלויבען ניט אין אונזער צוקונפט. האָבען מיר אָבער א קלאָרען פּלאַן און א פעסטע פאָדערונג, „יעמאָלט זענען מיר ווידער דער עם־עולם", וואָס קאָן אויפציהען, „ביז עס וועט אין דער וועלט־פּאָליטיק אריינטרעטען אַזאַ לאַגע, וואָס וועט מאַכען ווינשענסווערטה פאר די מעכטען, זיי זאָלען אונז אויסהערען". *)

*) ד. ג., ז. 147—148.

איך בין אין מיין היינטיגען אַרטיקעל ניט אויסען אַ פאָלשטענדיגען אַנאַליז און אַ קריטיק פון נאָרדוי׳ס פּאָליטישען ציוניזם. ער האָט געווים געשפּיעלט און שפּיעלט נאָך עד היום אַ מעכטיגע ראָלע און ער איז זיכער ניט דער לעצטער פּונקט אין דער ענטוויקעלונג פונ׳ם ציוניסטישען געדאַנק. נייע אומשטענדען און פּאָסירונגען רוקען אַרוים נייע אויפגאַבען פאַר דער וויעדער־בעלעבונג פונ׳ם אידישען פאָלק אין גלות און אין ארץ־ישראל. מען קאָן איצטער ניט אויסקומען בלויז מיט יענע טעאָריעס און פּלענער, וואָס האָבען געהערשט פון דעם ערשטען באַזעלער קאָנגרעס אָן ביז צו דער טערקישער רעוואָלוציאָן. די פאָלשטענדיגע געשיכטע פון דעם פּעריאָד צייט, די אייגענטליכע געשיכטע פון הערצל־נאָרדוי׳ס פיהרערשאַפט, וואַרט נאָך אויף היסטאָריקער און אויף אַן אונפּאַרטייאישע אָבשעצונג.

איך וויל מיך דאָ בעגנוגענען נאָר מיט צוויי בעמערקונגען.

די ערשטע שאלה איז וועגען די גרונד־„ניט׳ען“, וואָס אויף זיי רוהט הער פּאָליטישער ציוניזם. קאָן מען דען דעם ציוניסטישען ענדצוועק באמת האַלטען אונטער אַ גלעזערנעם גלאָק, אָבשליסען איהם פון דער גאַנצער מאָדערנער גייסטיגער אַטמאָספּערע אַזוי, אַז ער זאָל זיך כמעט ניט צונויפמישען מיט די וויכטיגסטע געדאַנקען וועגען רעליגיע, געשיכטס־פילאָסאָפיע און סאָציאַלעטהיק? איז דאָס מעגליך, אַ ציוניסט זאָל פערנאַנדערשפּאַלטען זיין גייסט און פיהרען איין חשבון פאַר זיין וועלט־אַנשויאונג און איין אַנדער חשבון פאַר זיין ציוניזם? ניין! קיין ציוניסט קאָן דאָס ניט און טאָר דאָס ניט. אָבער דאָס, וואָס פאַר דעם איינצעלנעם ציוניסט וואָלט געווען אַ פערברעך אַנטקעגען דער אייגענער נשמה, איז פאַר דעם ציוניזם, ווי אַ פּאַרטיי, — אַן אויסערגער מוז. דעם מענשענס גייסט דאַרף זיין גאַנץ און אייגהייטליך. אַזאַ וויכטיגער פּונקט אין דער וועלט־און לעבענסאַנשויאונג, ווי דער ציוניזם, דאַרף זיין צונויפגעגאָסען מיט אַלע אַנדערע פּונקטען אין איין האַרמאָנישע איינהייט. דאָס איז אמת, אָבער דאָס איז נאָר אמת פאַר דעם ציוניסטישען יחיד. דער ציוניסטישער אידעאַל קאָן זיך צונויפשמעלצען אין איין האַרמאָנישע איינהייט מיט די פערשיידענסטע וויסענשאַפטליכע, סאָציאַלעטהישע, געשיכטס־פילאָסאָפישע, רעליגיעזע און ריין־פילאָסאָפי־

שע אַנשויאונגען, און אויף קיין איינער פון זיי קאָן מען ניט זאָ־
גען, אז זי פּאַסט מעהר אָדער ווענינער צו דעם ציוניזם. ס'איז
אַ פּשוט'ע לאָגישע פערבלענדעניש, ווען איינער מיינט, אז וויבאלד
איינער איז אַ ציוניסט, איז „דער שכל מחייב", ער זאָל גלויבען
אין דער אָדער יענער רעליגיע, האַלטען פון דער אָדער יענער
טעאָרעטישער סברא. און אויב איינער פּרובט אויסאַרבייטען א
„ציוניסטישע וועלט־און לעבענס־אַנשויאונג", ברענגט ער דערמיט
אַרויס ניט מעהר, ווי אַ „היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג", וואָס
האָט אין זיך אַ צווינגענד־לאָגישע קראַפט נאָר פאַר זיין אייגענעם
געדאַנקען און פאַר די וואָס דענקען ווי ער, וואָס קאָן אָבער בשום
אופן ניט אַרויסטרעטען מיט דער פּרעטענזיע צו זיין לאָגיש־
צווינגענד פאַר אַלעמען. „די וועלט־אַנשויאונג איז אַ פּריוואַט־
זאַך", — דאָס איז דער זין פון די פיעלע „ניט'ען", אויף וועלכע
דער פּאָליטישער ציוניזם איז געבויט.

אין דעם פּרט איז דער פּאָליטישער ציוניזם אַרויסגעטראָטען
פונקט פערקעהרט, ווי דאָס האָט געטהאָן דער מאָדערנער סאָציאַ־
ליזם. דער מאָדערנער סאָציאַליזם האָט זיך אַנטפּלעקט פאַר דער
וועלט אין אַ „קאָמוניסטישען מאַניפעסט", וואָס האָט אַרויפגעצ־
וואונגען אויף דעם עולם ניט נאָר אַ בעשטימטען ענד־ציעל, נאָר
אויך א בעשטימטע וועלט־אַנשויאונג, דעם „מאַרקסיזם", אָדער
דעם „דיאַלעקטישען מאַטעריאַליזם". און וויפיעל גייסטעס־קרעפ־
טען האָט געקאָסט דעם סאָציאַליסטישען געדאַנק, ביז דער מאַרק־
סיזם איז ביי די ענטוויקעלטערע סאָציאַליסטישע פּאַרטייען גע־
וואָרען אַ „פּריוואַט־זאַך"! פון אַלע אַזעלכע קעמפּפען, וואָס
האָבען איינגעשלונגען אַזוי פיעל גייסטיגע ענערגיע, וואָס האָבען
געשטערט דעם נאַטירליכען ענטוויקעלונגס־גאַנג פון דעם סאָציאַ־
ליסטישען געדאַנק, איז דער פּאָליטישער ציוניזם לכתחילה גע־
בליבען פערשוינט, אַ דאַנק דעם ריכטיגען בליק אויף די ראָלע
פון אַ וועלט־אַנשויאונג אין אַ פּאָליטישער פּאַרטיי, אויף דעם
„רשות הרבים" און דעם „רשות היחיד" אין דער פּאַרטייענער גע־
דאַנקען־וועלט. אַ פּאַרטיי פערלאַנגט פון דעם איינצעלנעם מעהר
נישט, ער זאָל איינשטימען אין דעם ענדציעל און מסכים זיין מיט
יענע וועגען, וועלכע די פּאַרטיי שלאָגט פאָר, כדי איהם צו דער־
גרייכען. דאָס איז דער „רשות הרבים" און מעהר ווי דאָס גע־

הערט ניט צו דעם „רשות הרבים". פ אַ ר וו אָ ס איך בין מסכים אויף דעם ענדציעל און די פּראַקטישע וועגען, וועלכע די פּאַרטיי שלאָגט פאָר, דאָס איז שוין מ יי ן זאַך, דער „רשות היחיד", אויף וועלכע די פּאַרטיי טאָר קיין ברעקעל דעה ניט האָבען. די פערשיידענע „ניט'ען", אַלץ, וואָס ווערט אויסגעשלאָסען פון רשות הרבים, זענען, פערשטעהט זיך, „לא תעשה'ס" נאָר פאַר דער פּאַרטיי. פאַר דעם א יי נ צ ע ל נ ע ם קאָנען זיי ווערען „מצות עשה'ס", וועלכע ער פיהרט אוים אויף זיין אייגענער אחריות, ניט געפרעגט ביי דער פּאַרטיי און ניט צוגעלאָזען איהר פּראָטעסט.

פרייהייט פאַר דעם אינדיווידיאום און איינהייטליכקייט פון דער פּאַרטיי זענען צוויי ערשיינונגען, וואָס שליסען אָפּט איינע די אַנדערע אוים. וואָס רייכער די פּאַרטיי איז אין פעסטע, פאַר אַלעמען צווינגענדע דאָגמען און אַנשויאונגען, אַלץ מעהר געפּענ־טעט איז דער געדאַנקען־גאַנג פון יעדעם איינצעלנעם. קוים טרעט ער אריבער אַ וועלכען ס'איז סעיף פון דער פּאַרטיי'ס „ראשית חכמה", אַזוי איז ער גענויטיגט אַרויסצוטרעטען פון דער פּאַרטיי. צוריק, וואָס ווייניגער דאָגמען די פּאַרטיי האָט, וואָס מעהר פריי־היים זי גיט דעם אינדיווידיאום'ס געדאַנק, אַלץ מעהר מענשען און טהוער קאָנען צושטעהן צו איהר, אַלץ וויכטיגער ווערט פאַר אַלעמען דער „רשות הרבים", אַלץ שטאַרקער ביי יעדעם איינעם די העכסטע מדה טובה פון דעם מענשליכען גייסטיגען לעבען, די טאָלעראַנץ צו דעם אַנדערען'ס וועלט־און לעבען־אַנשויאונג.

דער פּאָליטישער ציוניזם האָט ביז אַהער, אין זיין טעאָריע און אין זיין פּראַקטיק, כמעט אין גאַנצען פערווירקליכט דעם אידעאַל פון טאָלעראַנץ, און עס וואָלט געווען אַ שאָדען פאַר דער ווייטערדיגער ענטוויקעלונג, אויב די בעוועגונג וואָלט געוואָרען אונטריי אָט דעם הייליגסטען פון אַלע הייליגע פּרינציפּען.

גאַנץ אַנדערש מוז איך מיך שטעלען צו דעם צווייטען עלע־מענט פון דעם פּאָליטישען ציוניזם: די פאָרמולירונג פון דעם ענדציעל און די וועגען, וועלכע דער פּאָליטישער ציוניזם האָט אויסגעקליבען, כדי איהם צו פערווירקליכען.

אָבער איידער איך וועל מיר דערלויבען צו זאָגען מיין מיי־נונג וועגען דעם פונקט, וויל איך דערמאָהנען דעם לעזער, אַז איך שטעה נאָך אויפ'ן ש ו ו ע ל פון'ם ציוניזם. מען קאָן ניט זאָגען,

אַז אזא לאַגע איז זעהר אַ בעקוועמע, אָבער זי האָט פון דעסט־וועגען איהרע מעלות. איין מעלה איהרע איז, וואָס איך בין נאָך ניט פעראַנטוואָרטליך פאַר'ן ציוניזם און דער ציוניזם איז נאָך ניט פעראַנטוואָרטליך פאַר מיר. פריי פון יעדער אחריות, קאָן איך אַרויסזאָגען פריי מיינע מיינונגען, נישט מורא צו האָבען, טאָמער שטער איך דערמיט דעם ציוניסטישען חשבון פאַר דעם היינטיגען פּאָליטישען טאָג; נישט מורא צו האָבען, טאָמער וועט מען די ציוניסטען אויפוואַרפען: זעהט, וואָסערע מיינונגען, וועלענישען און געלוסטען עס לאָזען זיך הערען אינ'ם ציוניסטישען לאַגער. איך געהער נאָך ניט צו דעם ציוניסטישען לאַגער און מיינע מיינונגען, וועלענישען און געלוסטען זענען דערווייל אין גאַנצען מיין „רשות היחיד".

איך שטעה נאָך אויפ'ן שוועל. אָבער אויב עס וועט מעגליך זיין פאַר מיר אַריינצוגעהן, וועל איך אַריינגעהן ווי דער, וואָס איך בין, ווי דער וואָס איך בין אַלע מאָל געווען, זינט איך בין אַ בעוואוסט־נאַציאָנאַלער איד: אַ תלמיד פון ישעיה הנביא, אַ זעלאָט (קנאי) און אַן עססענער (איסיי) (אָבגעקירצט: אַן „עס־ער").

ווי אַ זעלאָט, קאָן איך מיך ניט צופריעדען שטעלען מיט אַן „עפענטליך־רעכטליך געזיכערטער היים", אַן אויטאָנאָמע פּראָ־ווינץ פון דער טירקיי, מיט אַ פרעמדען מלכות אויף אונזער קאָפּ. „עבדים אתם לד' ולא עבדים לעבדים", קנעכט זענט איהר צו גאָט, אָבער ניט קנעכט צו קנעכט, זאָגט דער זעלאָט. אַ פרייע זעלבסטשטענדיגע אידישע רעפּובליק אין ארץ־ישראל איז מיין זעלאָטיש „וועלעניש" און „געלוסט".

און ווי אַן עססענער (איסיי) איז מיין הייסעסטער גלויבען און וואונש, אַז אָט די פרייע אידישע רעפּובליק זאָל זיין אַ סאָציאַליסטישע.

און ווי אַ תלמיד פון ישעיה הנביא, ווייס איך, אַז דאָס זענען ניט קיין וויסטע חלומות און אוטאָפּיען. קומען וועט אַ צייט, ווען עס וועט בעשאַפען ווערען אַ נייע ערד (ווייל די אַלטע איז שוין צו פיעל אָנגעזעטיגט מיט אונשולדיג בלוט). און עס וועט בעשאַפען ווערען אַ נייער הימעל (ווייל דער אַלטער איז שוין אין גאַנצען דורכגעלעכערט דורך די געשרייען פון די אונטערדריקטע),

און די פעלקער וועלען פון זייערע שווערדען מאכען אקער־אייזענס און פון זייערע שפיזען — שנייד־מעסערס. עס וועט ניט אויפהויבען א פאלק אויף א פאלק זיין שווערד און מען וועט ניט לערנען קיין קריעג, און די ערד וועט ווערען פול מיט וויסענשאפט ווי וואסער אין דעם ים...

די אלטע אייביגע נבואה! דער אלטער, אייביג יונגער אידישער אידעאל פון פעלקער־פרייהייט און פעלקער־פערברידערונג! עס בייטען זיך פראגראמען און טאקטיקען. עס ווערען פערווארפען אלטע וועגען און אויסגעפונען נייע — אבער ער בלייבט פאר אונז די צענטראל־זון, ארום וועלכער עס דרעהען זיך אלע געדאנקען, אלע סיסטעמען. אט דעם אידעאל מוז מען תמיד האלטען אין זיין גאנצער ריינקייט...

אט דער אידעאל איז דער אייגענטליכער ענד־ציעל פונ׳ם ציוניזם, ניט דער אפיציעל־פארטיינער, וואס איז געבוירען געווארען אונטער א י י ן פאליטישער קאנסטעלאציע און וועט אבשטארבען אונטער אן אנדערער. אבער אויך די וועגען צו זיין פערווירקליכונג מוזען אין זייער חשיבות שטעהן ניט ניעדריגער פאר דעם אידעאל גופא. און איך בין שטארק מסופק אויב דיפלאמאטישע אבמאכונגען מיט דעם טערקישען סולטאן, אונטערגעחתמה׳ט מיט א פאר „נאום׳כ״ פון געקרוינטע הויפען, זענען דער השוב׳סטער וועג פאר די תלמידים פון ישעיה הנביא...

מען האט נארדוי א נאמען געגעבען דעם ירמיהו פון אונזער יאהרהונדערט. מיט א סך זייטען פון זיין טהעטיגקייט, — דערהויפט מיט זיינע קאנגרעס־בעריכטען וועגען דער לאגע פון דעם אידישען פאלק, — האט ער דעם טיטעל אפשר פערדיענט.

אבער א ביסעל מעהר „ישעיה״ וואלט איהם געווים ניט געשאדט...

א ביסעל מעהר „ישעיה״ איז איצטער [illegible] אלעמען נויטיג. עס מעג בלאזען ווי קאלט דער שארפער שניידענדער ווינד, עס מעג ווערען ווי געדיכט דער חושך ארום און ארום, — ליכט און ווארימקייט שטראהלען עד היום פון ישעיה׳ס נבואה, און ביי וועמען זי לעבט אין הארצען, יענער קאן אויסשטעהן די פראסטיגסטע קעלט, יענעם וועט ניט שרעקען די פינסטערסטע נאכט.